

INSTITUTUL DE ISTORIE, STAT ȘI DREPT
AL ACADEMIEI DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI

UNIVERSITATEA DE STUDII EUROPENE
DIN MOLDOVA

ASOCIAȚIA DE DREPT INTERNAȚIONAL
DIN REPUBLICA MOLDOVA

Alexandru BURIAN

Relațiile internaționale, politica externă și diplomația

Curs de lecții

*Ediția a III-a
(revăzută și adăugită)*

Chișinău • 2007

CZU 327 (075.8)
B 93

Recomandată spre publicare de către Consiliul Științific al Institutului de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei și de către Senatul Universității de Studii Europene din Moldova

Recenzenți:

Catedra de relații internaționale a Institutului de Stat de Relații Internaționale din Moldova, șef catedră **Vasile GUȚU**, doctor în filosofie, conferențiar universitar

Gheorghe RUSNAC, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, academician

Andrei JUKOV, doctor habilitat în științe istorice, profesor universitar (Rusia)

Dumitra POPESCU, doctor în drept, profesor universitar (România)

Cartea este editată cu concursul

Asociației de Drept Internațional din Republica Moldova

Lector	<i>Pavel PELIN</i>
Coperta	<i>Alexandru BURIAN</i>
Coperta seriei	<i>Mihai BACINSCHI</i>
Procesare computerizată	<i>Alexandru BURIAN</i>

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Burian, Alexandru

Relațiile internaționale, politica externă și diplomația: Curs de lecții / Alexandru Burian; Inst. de Ist., Stat și Drept al Acad. de Șt. a Moldovei; Univ. de Studii Europene din Moldova; Asoc. de Drept Intern. din Rep. Moldova. – Ed. a 3-a, rev. și adăug. Ch., CEP USM, 2007. – 448 p.

Bibliorg. p. 389-445 (1018 tit.) și la sfârșitul cap.

ISBN 978-9975-70-193-8

1000 ex.

327 (075.8)

B 93

Cartea este destinată profesorilor, studenților, magistraților și doctoranzilor de la facultățile de drept, de relații internaționale, de relații economice internaționale, de jurnalistică, de științe politice și administrative a universităților. Ea poate servi drept sursă de documentare pentru politicieni, diplomați, analiști, politologi, întreprinzători etc.

Copyright © Alexandru BURIAN, 2007

All rights reserved.

ISBN 978-9975-70-193-8

<https://doi.org/10.61753/ISBN978-9975-70-193-8>

CUPRINS

Prefață	5
Lecția nr.1	
PROBLEME UNIVERSALE	
A RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE	
§ 1.1 Probleme universale cu caracter global	9
§ 1.2 Problemele mediului, resurselor naturale și umane	11
§ 1.3 Noi provocări în adresa comunității mondiale	27
§ 1.4 Căile de soluționare a problemelor universale	33
Lecția nr.2	
FACTORUL ECONOMIC ȘI RELAȚIILE INTERNAȚIONALE	
§ 2.1. Mercantilism și liberalism	55
§ 2.2. Liberalismul și securitatea	72
§ 2.3. Teoria „stabilității hegemoniste”	82
§ 2.4. Teoria sistemului mondial	89
§ 2.5. Economia de piață și sistemul internațional	94
§ 2.6. Necesitatea înființării NOEI	99
§ 2.7. Soluționarea litigiilor în sfera comerțului	105
Lecția № 3	
FACTORUL MILITAR	
ÎN RELAȚIILE INTERNAȚIONALE	
§ 3.1 Rolul forței militare în relațiile internaționale	113
§ 3.2 Paritatea strategică și controlul asupra înarmării.	115
§ 3.3 Rolul forței militare în politica mondială după desființarea URSS și prăbușirea sistemului bipolar	140
Lecția № 4	
CARACTERISTICA ȘI PARTICULARITĂȚILE	
DIPLOMAȚIEI CONTEMPORANE	
§ 4.1 Definiția diplomației	167
§ 4.2 Schimbările geopolitice și activitatea diplomatică	173
§ 4.3 Noile forme de activitate diplomatică: diplomația preventivă și diplomația parlamentară	178
§ 4.4 Caracteristicile serviciului diplomatic al Republicii Moldova	191
§ 4.5 Particularitățile practicii diplomatice în diferite state ale lumii	236

Lecția № 5

ANALIZA POLITICII EXTERNE

§ 5.1. Noțiunea de „politică externă”	261
§ 5.2. Relațiile reciproce dintre diplomație, politica externă și dreptul internațional	264
§ 5.3. Nivelurile analizei politicii externe	267
§ 5.4. Metodele de analiză a politicii externe	269
§ 5.5. Analiza politicii externe și soluționarea conflictelor	272

Lecția № 6

PERSONALITĂȚI, ELITE ȘI POLITICA EXTERNĂ

§ 6.1. Teoria „personalității” și politica externă	283
§ 6.2. Rolul „elitelor” și a „grupurilor de presiune” în politica externă	294
§ 6.3. Elitele oamenilor de afaceri și politica externă	297

Lecția № 7

ADMINISTRAREA PUBLICĂ ȘI POLITICA EXTERNĂ

§ 7.1. Teoria opțiunii raționale	306
§ 7.2. Procesul organizatoric	311
§ 7.3. Modelul „politicii birocratice”	314
§ 7.4. Groupthink („Gruparea gândirii”)	316
§ 7.5. Teoria cibernetică a procesului decizional a lui John Steinbruner	326
§ 7.6. Procesul decizional în politica externă a Moldovei	332

Lecția № 8

CONTEXTUL INTERN ȘI POLITICA EXTERNĂ

§ 8.1. Factorii politici interni și politica externă	343
§ 8.2. Opinia publică	344
§ 8.3. Cultura și efectele generative	350
§ 8.4. Premisele interne ale războiului	354

Lecția № 9

MEDIUL INTERNAȚIONAL ȘI POLITICA EXTERNĂ

§ 9.1. Geopolitica și relațiile internaționale	363
§ 9.2. Geopolitica Moldovei: de la origini până în zilele noastre	368
§ 9.3. Anatomia și caracterul puterii statului național	374

BIBLIOGRAFIA	389
-------------------------------	------------

Prefață

Materia științei *relații internaționale* este multilaterală. În esența sa, relațiile internaționale sînt *interdisciplinare*, fiind strîns legate cu dreptul internațional, economia (în special economia politică), istoria, sociologia, geografia, psihologia și un șir de alte domenii ale științei.

Spectrul relațiilor politice ale subiecților relațiilor internaționale este foarte amplu – diplomația, războiul, comerțul internațional, înființarea coalițiilor, schimbul cultural, participarea la organizațiile internaționale etc.

Activitatea concretă care cuprinde sferele indicate, reprezintă un subiect aparte pentru specialiștii preocupați de examinarea relațiilor internaționale. Se remarcă istoria diplomației și relațiilor internaționale, geopolitica, economia politică internațională, teoria integrării, știința despre legitățile procesului de negocieri, cercetările în domeniul securității și, în sfîrșit, problemele războiului și păcii.

În cursul de lecții propus sînt expuse doctrinele școlilor teoretice reprezentative referitor la aceste probleme-cheie. Autorul a folosit diverse surse și materiale, sprijinindu-se în studiul său în primul rînd pe lucrările cercetătorilor britanici Martin Wight („*Politica puterii*”, Chișinău, 1998), Hedley Bull („*Societatea anarhică. Studiu asupra ordinii în politica mondială*”, Chișinău, 1998) și Peter Calvocoressi (Питер Калвокоресси, «*Мировая политика после 1945 года: В двух книгах*», Москва, «Международные отношения», 2000), ale cercetătorilor americani Samuel P. Huntington („*Ordinea politică a societății în schimbare*”, București, 1999; Хантингтон Сэмюел П., *Столкновение цивилизаций и переустройство мирового порядка* // Библиотека публикаций Московского Центра Карнеги, „*Pro et Contra*”, Том 2, Весна 1997), Stanley Hoffmann („*Ianus și Minerva. Eseuri asupra teoriei și*

practicii politicii internaționale”, Chișinău, 1999), Paul R.Viotti, Mark V. Kauppi („*International relations theory: Realism, Pluralism, Globalism and Beyond*”, Boston, 1999), ale cercetătorilor spanioli Gustavo Palomares Lerma („*Relaciones internacionales en el siglo XXI*”, Madrid, 2006), Eduardo Vilarino Pintos („*Curso de derecho diplomático y consular*”, Madrid, 2005) și, de asemenea, a colegilor ruși P.A.Tszgankov (П.А.Цыганков («*Теория международных отношений*», Москва, «Гардарики», 2002), A.V.Torkunov (А.В.Торкунов («*Современные международные отношения*», Москва, РОССПЭН, 1999), N.A.Lomagyn, A.V.Lysovsky, S.F.Sutyryn, A.I.Pavlov și V.E.Kuznetsov (Н.А.Ломагин, А.В.Лисовский, С.Ф.Сутырин, А.Ю.Павлов, В.Е.Кузнецов («*Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики*», Санкт-Петербург, Издат. Дом «Сентябрь», 2001), V.I.Porov (В.И.Попов («*Современная дипломатия. Теория и практика. Дипломатия – наука и искусство*», Издание второе, дополненное. Москва, «Международные отношения», 2003), A.S.Panarin (А.С.Панарин («*Глобальное прогнозирование*», Москва, «Алгоритм», 2000), I.A.Vasilenko (И.А.Василенко («*Политическая глобалистика*», Москва, «Логос», 2000) și M.M.Lebedeva (М.М.Лебедева («*Мировая политика*», Москва, «Аспект-Пресс», 2004).

Expunerea unor concepții teoretice diverse în problema relațiilor internaționale, comparația dintre ele, permite evidențierea părților puternice și celor vulnerabile ale acestor teorii, înțelegerea tendințelor principale de dezvoltare a cunoștințelor științifice despre relațiile internaționale.

Cursul de lecții „Relațiile internaționale, politica externă și diplomația” este destinat studenților care își fac studiile la instituțiile superioare de învățământ, de asemenea audienților și masteranzilor de la instituțiile de învățământ postuniversitar, specializați în domeniile relații internaționale, drept internațional, administrare publică, politologie, jurnalistică internațională, relații economice internaționale.

Autorul aduce mulțumiri studenților și masteranzilor Universității de Stat din Moldova, Universității de Studii Europene din Moldova, Institutului de Stat de Relații Internaționale din Moldova și audienților și masteranzilor Academiei de

Administrare Publică de pe lângă Președintele Republicii Moldova, care prin întrebările adresate, sugestiile și comentariile exprimate în decursul lecțiilor, seminarelor și colocviilor, au contribuit la perfecționarea acestei cărți.

Autorul, august 2007

PROBLEME UNIVERSALE A RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE¹

- § 1.1 Probleme universale cu caracter global
- § 1.2 Problemele mediului, resurselor naturale și umane
- § 1.3 Noi provocări în adresa comunității mondiale
- § 1.4 Căile de soluționare a problemelor universale

§ 1.1. PROBLEME UNIVERSALE CU CARACTER GLOBAL

În jumătatea a doua a secolului XX omenirea s-a confruntat cu un val de probleme cu caracter global accentuat. Este vorba de procesele și fenomenele care au cuprins sfera relațiilor dintre natură și societate, om și mediu,

---

¹ Vezi: *Современные международные отношения: Учебник* / Под ред. А.В. Торкунова. – Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999. – 584 с., стр. 103-121; *Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики: Учебное пособие* / Н.А. Ломагин (руководитель авторского коллектива) В.Е.Кузнецов, А.В. Лисовский, А.Ю. Павлов, С.Ф. Сутырин. - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001 г. 166 с., стр. 5-8; Цыганков П.А., *Теория международных отношений: Учеб. пособие.* - Москва, «Гардарики», 2002. - 590 с., стр. 167-192.

răsfrîngîndu-se, de asemenea, asupra relațiilor dintre comunitățile sociale – popoare, nații, state.

Ultimele decenii ale secolului au fost marcate de înrăutățirea bruscă a situației ecologice în lume. Influența activității umane asupra mediului natural a căpătat un caracter distrugător iar în anumite cazuri chiar ireversibil. Ritmurile înalte și nu întotdeauna îndreptățite de irosire a resurselor naturale au generat o presiune fără precedent asupra potențialului natural al planetei. Creșterea populației pe întreg globul pămîntesc nu mai este însoțită de majorarea corespunzătoare a volumului producției de alimente și asigurarea condițiilor necesare pentru existența maselor mari de oameni. Păstrarea nivelului de sărăcie pe o parte considerabilă a planetei generează dificultăți grave în încercările de a depăși starea de lucruri ecologică și demografică ce s-a instaurat în lume. În pragul celui de-al treilea mileniu, omenirea s-a pomenit în fața unor noi provocări. Criminalitatea transnațională organizată, terorismul internațional, comerțul ilicit cu droguri, reprezintă la ora actuală amenințări grave în adresa securității cetățenilor din cele mai diferite țări și regiuni ale lumii.

Particularitățile comune ale tuturor acestor probleme constau în faptul, că ele:

- au căpătat un caracter universal, afectînd interesele popoarelor tuturor statelor din lume;
- constituie o amenințare pentru întreaga omenire prin regresul considerabil al nivelului de dezvoltare a forțelor de producție și condițiilor de trai;
- resimt nevoia adoptării unor decizii urgente și întreprinderii unor acțiuni hotărîte spre depășirea și preîntîmpinarea gravelor consecințe și amenințări în adresa garantării condițiilor decente de viață și securității cetățenilor;

- solicită eforturi și acțiuni colective din partea tuturor statelor, întregii comunități mondiale.

Problemele universale cu caracter global străbat la ora actuală întregul sistem al relațiilor internaționale. Încercările de a le rezolva sînt caracteristice pentru cele mai diferite domenii ale colaborării dintre state. Identificarea unor soluții constructive de soluționare a acestor probleme preocupă astăzi savanții și demnitarii de stat, guvernele și parlamentele lumii, partidele politice și asociațiile neguvernamentale, rețeaua largă a organizațiilor internaționale, inclusiv Organizația Națiunilor Unite, multiplele sale instituții și organizații.

Să ne punem întrebarea: care sînt formele concrete prin care se manifestă primejdiile generate de asemenea problemele universale? Care sînt factorii principali ce duc la apariția și perpetuarea lor? În ce direcție își concentrează comunitatea mondială eforturile de a diminua, înlătura sau preîntîmpina influența negativă a unor asemenea probleme globale asupra procesului de dezvoltare a omenirii, asupra destinului viitoarelor generații de oameni?

§ 1.2 PROBLEMELE MEDIULUI, RESURSELOR NATURALE ȘI UMANE

În decursul sutelor de ani, omenirea s-a folosit din plin de darurile naturii, fără a se preocupa prea mult de consecințele propriei activități. Exista o convingere profundă privitor la caracterul nelimitat al resurselor terestre. Obținînd, la o anumită etapă a dezvoltării istorice, o relativă independență față de forțele naturii, lumea a început să creadă că omul are drepturi nelimitate (cu excepția progresului tehnic) de a domina și „înfrîna” aceste forțe, de a se implica în viața naturii, ignorînd și chiar schimbînd legile ei firești.

Conștientizarea situației s-a produs numai după ce, în diferite colțuri ale planetei, au început să apară simptomele „stresului ecologic”. Presiunea pe care omul o exercita asupra mediului a atins proporții atât de mari, încât acesta a început să-și piardă capacitatea firească de regenerare. Ecologia omului și a societății, condiționarea lor reciprocă cu natura s-au pomenit într-o situație de criză profundă.

Calamitățile ecologice, într-o formă sau alta, sînt cunoscute și în trecut (cutremure de pămînt, inundații, secetă și a.). Dar, dacă în timpurile trecute ele reprezentau în cea mai mare parte un rezultat al forțelor stihionice ale naturii, în prezent, într-o măsură tot mai mare, ele sînt condiționate de rezultatele activității umane, proporțiile căreia s-au majorat cu mult. O dată cu creșterea volumului producției materiale și a numărului de populație au crescut radical și necesitățile omenirii în resurse naturale. Posibilitățile naturii, însă, nici pe departe nu sînt nelimitate. Actualmente, omenirea a ajuns în situația cînd însăși continuitatea vieții pe Pămînt s-a pomenit în pericol.

Problemele mediului. În răutățirea condițiilor mediului în care trăiește omul s-a răsfrînt asupra celor mai importante componente ale sale – atmosferă și climă, resurse acvatice și ocean planetar, soluri care formează învelișul pămîntului, subsol pămîntesc, lume vegetală și animală. Totodată, această influență poartă un caracter diferit și se caracterizează prin consecințe diverse.

Un pericol deosebit reprezintă nivelul înalt de poluare a atmosferei ca rezultat al emanării de către întreprinderile industriale și transportul de automobile a substanțelor nocive. Într-un șir de regiuni ale lumii, în care sînt situate întreprinderile de metalurgie, prelucrare a produselor petroliere, chimice, de producere a îngrășămintelor organice, în aer au fost depistate pînă la 200 și mai multe genuri de substanțe nocive, componența cumulată a

conținutului lor depășind normele admisibile de concentrație de 10 și de mai multe ori. Toate acestea prezintă un pericol grav pentru sănătatea și viața oamenilor, lumea vegetală și animală nu numai în aceste regiuni, ci și departe de hotarele lor. Poluarea atmosferei nu cunoaște frontiere geografice.

Un alt pericol constă în istovirea stratului de ozon din atmosferă în rezultatul producerii și utilizării reactivelor pentru frigidere, spumantelor, aerosolului. Apariția în anul 1986 a „găurii de ozon” în Antarctica, iar după zece ani și în regiunea orașului Iakutsk din Rusia, premisele de formare a „găurilor de ozon” în Arctica, scăderea componentei de ozon deasupra latitudinilor medii nordice și sudice ale pământului - duc la schimbarea regimului radiației termice a atmosferei, la creșterea radiației ultraviolete a Soarelui, fenomene extrem de periculoase pentru sănătatea omului. Poluarea atmosferei, de asemenea, provoacă ploile acide care distrug vegetația, rezervoarele de apă, înrăutățesc brusc calitatea solului de la suprafața pământului, condițiile de existență ale lumii animale.

Comunitatea mondială, de asemenea, este profund îngrijorată de consecințele așa-numitului „efect de seră”, *încălzirii globale a climei*, generat de concentrarea în atmosferă a hidrocarburilor în rezultatul arderii unor cantități tot mai mari de carburanți și material lemnos. Deși savanții tratează diferit acest fenomen, însăși apariția lui, precum și caracterul imprevizibil al consecințelor de la încălzirea globală provoacă neliniștea și îngrijorarea tot mai mare nu numai a oamenilor de știință, ci și a populației de rând.

În decursul ultimelor decenii s-a înrăutățit considerabil starea generală a *resurselor acvatice* - râurilor, lacurilor, rezervoarelor de apă, mărilor interne. Totodată, consumul global al apei în perioada anilor 1940-1980 s-a dublat precedând, conform estimărilor, încă o dublare în perioada de pînă la anul 2000. Intensificarea activității

gospodărești duce la istovirea resurselor acvatice, se usucă râurile mici, se micșorează sursele de acumulare cu apă în rezervoarele mari. Optzeci de țări, pe seama cărora revin 40% ale populației de pe globul pământesc, resimt în prezent lipsa apei.

Apa nu numai transmite ci și acumulează substanțele toxice. Poluarea resurselor acvatice prin vărsarea în ele a apelor reziduale de la întreprinderile industriale și gospodăriile comunale, pătrunderea în ele a substanțelor chimice și toxice, pesticidelor de la prelucrarea terenurilor agricole, a substanțelor organice de la fermele de vite au generat scăderea considerabilă a calității apei potabile. În Rusia, de exemplu, calitatea apei contravine cerințelor în proporție de la o jumătate pînă la $\frac{3}{4}$ din obiective. Asemenea fenomene, specifice mai multor țări ale lumii, în special celor în curs de dezvoltare, se răsfrîng în cel mai înalt grad asupra sănătății oamenilor, duc la creșterea nivelului de îmbolnăvire și a mortalității.

Sursele permanente de poluare sînt situate în cea mai mare parte pe uscat și în apele limitrofe. În ce privește oceanul planetar, acesta se transformă cu încetul într-un bazin gigantic de sedimentare prin acumularea de pe uscat a unei mari cantități de substanțe poluate și a produselor de la descompunerea lor. Tot el reprezintă locul de depozitare a deșeurilor (chimice, radioactive) de înaltă toxicitate, consecințele nefiind încă studiate pînă la capăt. În afară de toate, mediul maritim, mai ales în zona de lîngă țărmuri, este supus unei periculoase poluări în rezultatul aruncării în apă de către navele petroliere a unei cantități anuale de 1,5 milioane tone de petrol. Lărgirea explorărilor de petrol în șelfe, construcția pe țărmul mărilor a sistemelor conductelor de petrol sînt însoțite de accidente și scurgeri de petrol pe suprafețe extinse de mare, provocînd daune enorme

resurselor de pești, răsfrîngîndu-se negativ asupra landşafturilor și suprafețelor agricole din preajmă.

O importanță enormă pentru păstrarea biosferei, a tot ce este viu pe Pămînt, revine *stratului de sol de la suprafața pămîntului*. Ar fi suficient să spunem că 98-99% din toate produsele alimentare (ca greutate) care-i întrețin viața, omul le obține prin prelucrarea solului în agricultură și prin vitărit. De calitatea solului depind procesele de absorbție și reflecție ale radiației solare, circuitul umezelii dintre uscat și atmosferă, componența și regimul bazinelor aerian și acvatic, productivitatea biologică a rezervoarelor de apă. Problema, însă, constă în faptul că anume influența antropologică (a omului) asupra solului, după proporțiile și consecințele ei, s-a dovedit a fi cea mai dăunătoare.

În rezultatul exploatării rapace a resurselor pămîntești în lume rămîn tot mai puține terenuri arabile, situația suprapunîndu-se peste creșterea în permanentă a populației. Omenirea a pierdut deja aproape 2 miliarde de hectare de pămînt, odinioară roditor, transformîndu-le în deșerturi și în așa-zisele „bendlanduri” (pămînt nefolositor pentru lucrările agricole).

În zilele noastre procesul degradării solului continuă în ritmuri sporite.

Viteza eroziunii acvatice și din cauza vîntului a solului, ca o consecință a defrișării pădurilor, prelucrării agricole greșite a pămîntului, în comparație cu ritmurile istorice medii s-a mărit în ultimii ani de 30 de ori. Eroziunea accelerată, proces cunoscut sub denumirea de „criză tăcută a planetei”, reprezintă în viziunea savanților o amenințare ecologică ce poate fi comparată numai cu un război nuclear.

O daună considerabilă se aduce *resurselor silvice* ale lumii, care în mare parte determină starea și calitatea biosferei (înveliș protector în jurul Pămîntului, cu o înălțime nu mai mare de 10 kilometri, format din sol, aer și apă, în

care este posibilă viața). Pădurile au devenit nu numai un depozit enorm de hidrocarburi, ci și evacuatorul lor în atmosferă, reglatoare al regimurilor de gaze, ape și termic ale mediului, un izvor al resurselor de materiale lemnoase, de hrană și a. Producția silvică ocupă un loc important în comerțul internațional. În același timp, suprafața pădurilor, cu ciuda creșterii numărului de plantații silvice artificiale, continuă să scadă. Astfel, în Africa, suprafața pădurilor s-a micșorat cu mai mult de 1/2, în Asia - cu 2/5, America Latină cu 1/3 în comparație cu suprafețele inițiale. A regresat componența calitativă a resurselor silvice. Cauza principală a reducerii suprafețelor și degradării pădurilor constă în defrișarea unor suprafețe exagerat de mari, folosirea nerațională a materialului lemnos (utilizat, în țările în curs de dezvoltare, preponderent în calitate de combustibil), devastarea pădurilor prin incendii (anual în proporție de 10 și mai multe milioane de hectare). Conform prognozelor, stoparea procesului de micșorare a suprafețelor de păduri în zonele tropice și aride (cu climă uscată) ale lumii, în perspectivă apropiată, nu va fi posibilă.

Scăderea *diversității biologice a Pământului* - încă o consecință extrem de alarmantă a influenței antropogenice asupra mediului. În decursul secolului trecut au dispărut sau au ajuns în stare de dispariție pînă la 25 mii de specii de plante superioare, mai mult de 1 mie de specii de animale sălbatice, sute de specii unicele de animale domestice. Dispariția, într-un asemenea ritm, a speciilor biologice nu are analogie în întreaga istorie. Conform estimărilor specialiștilor, în perioada anilor 2010-2015, biosfera ar putea să mai piardă pînă la 10-15% din totalul speciilor sale. Menținerea fondului genetic al Pământului a devenit, astfel, una din cele mai acute probleme ale timpului, cerînd o revizuire cardinală a strategii de comportare și atitudine a omului față de nevoile mediului.

Aprovizionarea cu energie. Problema aprovizionării cu energie a apărut nu o dată în fața omenirii. În diferite timpuri, mai multe țări s-au confruntat cu dificultățile acute ale crizei energetice, generate de epuizarea materialului lemnos. Problema aprovizionării cu energie nu a fost soluționată, ci doar amînată, nici prin folosirea pe larg a cărbunelui în calitate de combustibil. Pe măsura înrăutățirii condițiilor de exploatare și epuizării resurselor locale ale zăcămintelor de cărbuni, populația mai multor țări a început să resimtă, tot mai des, așa-numita foame energetică. O dată cu trecerea la resursele de energie mai ieftine, petrolul și gazul natural, a apărut și posibilitatea unei aprovizionări energetice mai stabile. Către anul 1970 cota petrolului în balanța sistemului energetic al lumii s-a ridicat pînă la 60%, în timp ce cota cărbunelui a coborît pînă la 25%. Restul necesității consumului de energie era asigurat din contul gazului natural și resurselor alternative de energie, inclusiv a celei nucleare. Se părea că nimic nu prevestea vre-un pericol în ceea ce privește securitatea energetică.

Declanșarea crizei energetice din anul 1972, ducînd la creșterea înzecită a prețurilor mondiale la petrol, a supus unor încercări dramatice întreaga comunitate mondială. Creșterea nemaivăzută a prețului la petrol s-a răsfrînt operativ asupra altor surse de energie, mai multor specii ale materiei prime minerale, atrăgînd după sine stagnarea unui șir de ramuri industriale, în primul rînd a sferelor de producție dependente de consumul intens cu resurse energetice, generînd creșterea șomajului. S-a cerut aproape un deceniu întreg, pentru ca guvernele și lumea de afaceri să se poată acomoda la noua situație energetică, noile condiții pe piața energetică mondială.

Extinderea intensă a proporțiilor activității economice din ultimele trei decenii ale secolului XX, însoțită de creșterea populației pe plan mondial, a generat creșterea multiplă a

ofertei globale pentru resursele energetice. De menționat, totodată, că materia primă minerală și carburanții, spre deosebire de alte resurse naturale, fac parte din categoria celor care nu se reutilizează și nu se reproduc. Rezervele minereurilor își au, de asemenea, limitele lor. Problema, de altfel, nu constă în lipsa absolută a materiei prime energetice. Avînd în vedere nivelul și structura actuală a consumului de energie în lume, rezervele zăcămintelor de cărbuni vor fi suficiente pentru următoarea sută de ani, a gazului natural – pe un termen de 70 de ani, a petrolului – pentru ceva mai mult de 40 de ani. Remarcăm și utilizarea resurselor alternative de energie – nucleară, eoliană, geotermică, solară și a altor varietăți de energie.

Esența problemei constă, în primul rînd, în înrăutățirea generală a condițiilor natural-geografice în procesul de producere a combustibilului pe bază de minereu cu creșterea considerabilă a cheltuielilor pentru investigațiile geologice, exploatarea și transportarea resurselor energetice la distanțe mari. Zonele de explorare a petrolului și gazului se îndepărtează tot mai mult de centrele principale de consum. Concomitent, actorii principali ai consumului de energie sînt nu numai regiunile dezvoltate industrial ale lumii, ci și un număr considerabil de state în curs de dezvoltare, inclusiv țările cu un număr mare de populație, ca India și China. Centrele principale de extragere a petrolului și gazului se află la Orientul Apropiat și Mijlociu și în Rusia. Însușirea noilor resurse de petrol și gaz din șelful Mării Caspice presupune cheltuieli în sumă de mai multe milioane pentru instalarea conductelor care urmează să traverseze teritoriul mai multor state, cu zone montane greu accesibile. În ceea ce privește țările nordice, cum ar fi Rusia, SUA, Canada, Norvegia, de asemenea Marea Britanie, industria acestora de extracție a petrolului și gazului se deplasează tot mai mult spre raioanele nepopulate ale șelfelor mărilor

arctice. Conform estimărilor, anume teritoriile arctice și subarctice reprezintă regiuni cu o concentrație deosebit de mare a resurselor minerale.

În al doilea rînd, satisfacerea necesităților crescînde în lume a consumului de resurse energetice se producea de cele mai multe ori pe cale extensivă, prin includerea în circuit a unor noi și noi volumuri de resurse energetice, cu irosirea lor intensă, nu întotdeauna rațională. Reutilizarea tehnică și modernizarea tehnologiei de economisire a energiei a început doar sub presiunea crizei energetice din anii 1970, în principal în țările înalt dezvoltate din punct de vedere tehnic. În majoritatea statelor în curs de dezvoltare, însă, inclusiv în cele cu un ritm accelerat de industrializare, acest proces, solicitînd investiții capitale considerabile, era puternic încetinit.

În al treilea rînd, o dată cu extinderea consumului de energie în lume, a crescut brusc nivelul de poluare a mediului ambiant. În rezultatul arderii unor cantități enorme de cărbuni și în special a petrolului, evacuarea în atmosferă a hidrocarburilor, așa cum s-a mai demonstrat, a atins proporții în stare să afecteze nu numai calitatea aerului, solului, resurselor acvatică, silvice și biologice, ci și să influențeze asupra condițiilor climaterice de pe întreaga planetă. Concomitent, o dată cu însușirea noilor zone de extracție a petrolului și gazului din șelfuri și extinderea transportării petrolului pe cale maritimă, precum și în legătură cu lărgirea rețelei conductelor continentale de petrol a crescut numărul de accidente, însoțite de poluarea suprafețelor terestre și maritime.

În al patrulea rînd, nivelul actual de dezvoltare a forțelor de producție și progresului tehnologic nu permit comunității mondiale să asigure o garanție deplină siguranței înlocuirii resurselor energetice tradiționale cu cele alternative, în primul rînd cu energia nucleară. În pofida

unor avantaje evidente ale acesteia (costul relativ ieftin și capacitatea de regenerare), folosirea ei mai largă se confruntă cu o împotrivire acută din partea opiniei publice mondiale. Enorme catastrofe tehnogenice, de exemplu accidentul reactoarelor nucleare din Try-Meyl-Ayllend (SUA) și cel și mai tragic după consecințele sale devastatoare de la CAE din Cernobil, Ucraina, au provocat un val de proteste în întreaga lume, îndreptate împotriva proiectelor de construcție a noilor centrale atomoelectrice. Problema devine și mai dificilă din cauza faptului că producția energiei nucleare este însoțită de stocarea miilor de tone de deșeuri nucleare periculoase pentru biosferă și sănătatea oamenilor, necesitând condiții sigure pentru îngroparea lor.

În fața omenirii a arătat o problemă de importanță cu adevărat istorică – trecerea la folosirea unor resurse sigure de energie, absolut nepericuloase pentru om și mediul înconjurător, consumul ei rațional, aprovizionarea stabilă și eficiență din punct de vedere economic cu energie.

Securitatea alimentară. Deficitul produselor alimentare, declanșările periodice ale foametei, subnutriția cronică a unor mase mari de populație au însoțit omenirea de-a lungul întregii ei istorii. Industria globală de producere a produselor alimentare, de regulă, rămânea în urma ritmului de creștere a populației. Această tendință va fi stopată doar în jumătatea a doua a secolului XX. În acești ani, pentru prima dată în istorie, producerea globală a cerealelor, indicator principal al situației alimentare, a început să depășească ritmul creșterii demografice. Timp de 40 de ani, din 1950 pînă în 1990, populația lumii s-a dublat, în timp ce volumul global al cerealelor a crescut de trei ori. Utilizarea largă în agricultură a tehnicii de înaltă productivitate, a noilor tehnologii de prelucrare a pămîntului, extinderea sistemelor de irigație, folosirea îngrășămintelor minerale au produs o adevărată „revoluție verde” în gospodăria sătească

din mai multe țări. Mulțumită construcției traulelor de mare tonaj, o creștere considerabilă a cunoscut volumul dobândirii produselor marine. Caracterul acut al problemei alimentației globale a cunoscut astfel o ameliorare simțitoare.

Cu toate acestea chiar și în timpurile noastre suferă de subnutriție peste 840 de milioane de oameni. Se păstrează în continuare disproporția nivelului de producere și celui de consum a produselor alimentare dintre țările dezvoltate și cele în curs de dezvoltare. Privitor la cel mai sărac continent de pe glob, Africa, situația este și mai semnificativă: începând cu anul 1970 indicii producției alimentare pe cap de locuitor scad în fiecare an cu 1%, foametea rămânând în continuare o problemă gravă. Numai mulțumită implementării în anii de după cel de-al Doilea Război Mondial a sistemului internațional de asistență alimentară, s-a reușit luarea sub control a consecințele deosebit de acute a crizelor alimentare din regiunile mai puțin dezvoltate ale lumii.

Dar problema constă nu numai în aprovizionarea neuniformă a populației cu produse alimentare. Principalul este că, începând cu jumătatea a doua a anilor 1980 și începutul anilor 1990, dezvoltarea pieței globale de desfacere a industriei alimentare a fost marcată de tendințe principial noi, mărturisind despre grava amenințare a securității alimentare a statelor.

Pentru prima dată în toți anii postbelici, indicii producției alimentare au început să scadă, în timp ce oferta continua să crească în ritmuri rapide. Situația era legată nu numai de creșterea generală a numărului de populație, ci și de unii factori noi, cum ar fi, de exemplu, prosperitatea unor mase mari de oameni în consecința industrializării intensive a țărilor în curs de dezvoltare, în primul rând a celor din Asia. În perioada când țările Europei Occidentale, după cel de-al Doilea Război Mondial, au început să-și modernizeze radical economia, populația lor era de 280 milioane de

oameni. SUA, pe atunci cu o populație de 160 milioane de oameni, au trecut printr-o creștere economică accentuată. Actualmente, țările asiatice în frunte cu China trec și ele printr-un adevărat salt industrial, dispunând de o populație de 3,5 miliarde de oameni, constituind mai mult de o jumătate din toată populația de pe glob. Concomitent are loc nu numai majorarea volumului ofertei globale la produsele alimentare, ci și modificarea structurii acestei oferte în direcția majorării cotei producției animaliere – cărnii, laptelui, oulelor și altor produse, de asemenea a produselor marine. Astfel, apare situația când dezvoltarea agriculturii și reproducerea resurselor peștelui în lume deja rămân în urmă față de schimbările ce se produc în proporțiile și structura ofertei mondiale la produsele alimentare. Dacă o asemenea tendință nu v-a fi oprită, conform prognozelor, către anul 2030 necesitatea importului de cereale poate să se majoreze de câteva ori. Numai China va fi nevoită să importe circa 200 milioane tone de cereale anual, ceea ce este egal cu volumul total al exportului mondial de cereale în anul 1996.

Deficitul produselor alimentare poate provoca scumpirea considerabilă a prețurilor globale la ele. Conform pronosticului făcut de Guvernul Japoniei, deja în anul 2010, prețurile la grâu și orez se pot dubla. În principiu, acest lucru ar putea stimula noile investiții ale gospodăriilor de fermieri în sfera de producere și infrastructura industriei alimentare. Pe acest drum, însă, au apărut unele piedici serioase. Primul dintre ele – degradarea terenurilor agricole. La ora actuală au ajuns într-o stare de degradare totală sau solicită investiții de capital considerabile peste 15% din toate terenurile agricole din lume. Al doilea impediment – rezervele în scădere ale resurselor acvatică folosite în agricultură. Construcția largă a sistemelor de irigare și stropire, care la început contribuieră la creșterea accelerată a volumului producției agricole, în continuare a generat un deficit acut de apă din cauza secării

rîurilor și scăderii nivelului mărilor interne (un exemplu elocvent - tragedia Mării Aral din fosta URSS). Al treilea impediment - suprasaturația cu îngășăminte minerale a terenurilor agricole, ajunse în starea cînd folosirea repetată a îngășămintelor deja nu mai duce la majorarea roadei.

Altfel spus, prioritățile aduse de „revoluția verde”, valoarea cărora părea indiscutabilă în deceniile trecute, nu mai au efectul pe care l-au avut cîndva, mai mult ca atît, ele încep să influențeze negativ asupra dezvoltării de mai departe a agriculturii. În măsură egală, crearea flotei traulelor de mare tonaj a dus la o răspîndire atît de mare a pescuitului pe mările și oceanele lumii, încît a apărut pericolul epuizării resurselor mondiale de pești.

Rezultatul unei asemenea dezvoltări a fost înrăutățirea situației alimentare pe plan mondial. Productivitatea anuală a cerealelor la un hectar, în anii 1990, s-a dovedit a fi aproape de două ori mai mică decît în perioada anilor 1950-1990 (1,1% contra 2,1%). Recolta de grîu pe cap de locuitor, care se menținea constant pînă în anul 1984 la nivelul de 346 kg, către anul 1996 s-a micșorat cu mai mult de 9%. Indicii globali pe cap de locuitor la consumul peștelui, care în 1988 crescuseră în comparație cu anul 1950 de 2 ori și mai mult, către anul 1996 de asemenea s-au micșorat cu 9%. Rezervele mondiale de grîu în anii 1990 au atins cea mai scăzută cotă, fiind suficiente doar pentru 50 de zile de consum, în timp ce gradul minimal admisibil de securitate este de 70 de zile. Bugetul Fondului Internațional de Alimentare destinat ajutorării țărilor nevoiașe s-a micșorat în acești ani de 2 ori. Prețurile mondiale la grîu și cereale furagere numai în decursul anului 1996 au crescut de două ori. Așa arată indicii principali ai securității alimentare mondiale, demonstrînd apariția la sfîrșitul secolului XX a unor grave pericole în adresa stabilității sale.

Mutațiile demografice. Problemele cu caracter universal, așa cum s-a mai menționat, se află în cea mai strinsă legătură cu situația demografică. Marele schimbări care se produc în dinamica și structura populației, în repartizarea ei geografică pe teritoriul pământului, influențează puternic asupra mediului, stării resurselor naturale, nivelului de aprovizionare cu resurse energetice, siguranței alimentare. Mutațiile demografice din jumătatea a doua a secolului XX s-au dovedit a fi atât de serioase, încât s-au transformat într-o problemă de sine stătătoare de importanță mondială.

Prima și cea mai importantă particularitate a proceselor demografice în lumea contemporană constă în *sporul rapid al populației*. Dacă în decursul primei jumătăți a secolului XX numărul total al locuitorilor de pe glob a crescut cu 1 miliard de oameni – de la 1,5 miliarde la 2,5 miliarde, sau cu 2/3, în deceniile următoare creșterea a atins 3,5 miliarde, sporul fiind de 2,4 ori, atingând în anul 1996 cifra de 6 miliarde. Conform estimărilor, în anul 2025 populația pământului va fi de 8 miliarde de oameni.

Totodată remarcăm faptul că sporul populației reprezintă un proces neuniform. Numărul de locuitori din centrele principale ale economiei mondiale – America de Nord, Europa Occidentală, Japonia, Australia și Noua Zelandă, luate împreună, în perioada anilor 1950-1996 a crescut de 1,5 ori, în țările Europei de Est și ale fostei URSS – de 1,6 ori. În aceeași perioadă de timp, populația țărilor în curs de dezvoltare a crescut de 2,7 ori, a Africii de 3,3 ori, Americii Latine de 3 ori, Asiei de 2,5 ori. În rezultat, cota țărilor în curs de dezvoltare, raportată la numărul total al populației de pe glob, în decursul ultimei jumătăți de veac s-a majorat de la 2/3 până la circa 4/5.

Deși numărul total al populației continuă să crească, timpurile sporului anual, începând din anii 1960, au început

să scadă; de la punctul maxim de 2,2% în 1964 pînă la 1,4% în 1997. Într-o anumită măsură s-a micșorat și sporul anual absolut al populației – de la 87 de milioane în 1988 la 80 de milioane în anul 1997. Această tendință întrucîtva a dus la diminuarea prognozelor amenințătoare din anii trecuți, conform cărora se aștepta o puternică și durabilă „explozie demografică”, cu desfășurare pe mai multe decenii, situînd omenirea în fața unei catastrofe. Unii demografi au desconsiderat factorul micșorării în mai multe țări, inclusiv în cele cu populație densă în curs de dezvoltare, a așa-numitului coeficient al fertilității – numărul de copii născuți în decursul vieții unei mame. În India, de exemplu, spre jumătatea anilor 1990 acest indice a scăzut cu 41% în comparație cu anii 60, constituind în medie 3,8 copii contra 6,0 la fiecare familie. În Indonezia și Brazilia numărul mediu de copii la fiecare familie s-a micșorat în același răstimp cu 55% - de la 6,4 la 2,9 copii, în China cu și mai mult - 68%, de la 6,2 la 2 copii la o familie. La modul general, scăderea fertilității pe glob nu era mare (în medie, numărul de copii la o familie a scăzut cu o singură unitate), dar anume acest factor a diminuat acuitatea problemei demografice, reținînd sporul fără precedent în istoria lumii a numărului de populație.

Asemenea mutații reprezintă un rezultat al creșterii nivelului de trai în țările înalt dezvoltate din punct de vedere economic, scăderii proporțiilor sărăciei, ridicării nivelului de viață în mai multe țări în curs de dezvoltare, care au ales calea reformelor și a industrializării propriilor economii. Lista acestora include țări populate dens, cum ar fi China, India, Indonezia, Brazilia, pe seama cărora revin aproape 45% de locuitori din întreaga lume. Totodată contează și rolul pe care l-a jucat în aceste și într-un șir de alte state politica de limitare a natalității. Pentru prima dată în istorie a apărut posibilitatea de a controla sporul de creștere a

maselor de oameni, deși în această direcție s-au făcut abia primii pași.

O altă mutație demografică considerabilă constă în „întinerirea” rapidă a populației din grupul de state în curs de dezvoltare și, dimpotrivă, a îmbătrînirii locuitorilor din țările dezvoltate. Cota copiilor în vîrstă de pînă la 15 ani, în primele trei decenii postbelice, în majoritatea țărilor în curs de dezvoltare a ajuns la 40-50% din numărul total al populației. În rezultat, anume în aceste țări este concentrată astăzi cea mai mare parte a a forțelor de muncă tinere. Utilizarea imenselor resurse de brațe de muncă ale lumii în curs de dezvoltare, mai ales în țările sărace și deosebit de sărace, la ora actuală reprezintă una din cele mai acute probleme cu caracter social pentru întreaga comunitate internațională. În același timp, creșterea duratei de viață vizavi de încetinirea timpurilor natalității în țările dezvoltate au dus, în interiorul lor, la creșterea cotei oamenilor de vîrsta a treia, exercitînd o presiune enormă asupra structurilor pensionare, de ocrotire a sănătății și de tutelă. Guvernele lumii s-au pomenit în fața nesesiității de a elabora o nouă politică socială, capabilă să soluționeze problema îmbătrînirii populației în secolul XXI.

Caracterul acut al problemei demografice nu poate fi apreciat în afara factorilor economici și sociali. Mutațiile ritmurilor de creștere și structurale ale populației se desfășoară în condițiile unor profunde disproporții în repartizarea potențialului economic mondial și a caracterului cumulat al tuturor bunurilor sociale acordate populației. În timp ce în cadrul restrîns al unui grup nu prea mare de state dezvoltate economic locuiesc doar circa 1/7 din numărul total al oamenilor de pe glob, în ele se produce 4/5 din volumul produsului social global, proporția acestuia pe un cap de locuitor fiind de 20 de ori mai mare în aceste state, în comparație cu țările în curs de dezvoltare. Respectiv, nivelul

general de cheltuieli pentru nevoile ocrotirii sănătății, învățămîntului, ocrotirii mediului natural în primul grup de țări este incomparabil mai mare, durata vieții fiind, în consecință, de asemenea cu mult mai mare decît în grupul statelor în curs de dezvoltare.

În ceea ce privește țările Europei de Est și cele ale fostei URSS, în care locuiesc 6,7% din toată populația de pe glob, acestea produc 6% din volumul produsului global brut, proporția acestuia pe cap de locuitor fiind de 5 ori mai mică decît în țările cu un nivel înalt de dezvoltare economică.

Am putea să ne întrebăm: va fi oare în stare omenirea să micșoreze în perspectivă disproporția dintre extremele lumii bogate și a celei sărace? Conform pronosticurilor, în următoarele două decenii ale secolului XXI, țările în curs de dezvoltare vor depăși ritmul de creștere a produsului social global al grupului țărilor dezvoltate de circa două ori, iar cota lor de cooptare la PSG poate să se mărească de la 19,5% la mijlocul anilor 90 pînă la 29,1% către anul 2020. Dar, va duce sau nu aceasta la micșorarea rupturii care s-a format între nivelul dezvoltării centrelor economice principale ale lumii și cel al periferiilor în proces de dezvoltare, depinde în măsură considerabilă de ritmul și caracterul mutațiilor demografice, care se vor produce în următoarele decenii.

§ 1.3. NOI PROVOCĂRI ÎN ADRESA COMUNITĂȚII MONDIALE

Am abordat pînă acum problemele cu caracter global care apar în sfera relațiilor dintre om și societate cu natura, regenerării resurselor umane. Dar omenirea este formată nu numai din mediul natural, ci și din cel social. De faptul în ce măsură statul și societatea sînt în stare să asigure securitatea propriilor cetățeni, depinde viața și activitatea fiecărui om, fiecărei individualități.

În prima jumătate a secolului trecut, omenirea nu a reușit să asigure un sistem trainic de securitate: două războaie mondiale și un șir de revoluții sîngeroase au răpit viața milioanei de oameni. Specificul celei de a doua jumătăți a secolului XX constă în faptul că comunitatea mondială a fost în stare să preîntîmpine pericolul principal în adresa securității generale - pericolul declanșării unui nou război, de această dată termonuclear, în stare să distrugă tot ce-i viu pe Pămînt. A rămas, însă, arma de nimicire în masă - nucleară, chimică, bacteriologică. Stocarea, în aceeași măsură ca și distrugerea unei asemenea arme, este legată nu numai de irosirea unor resurse financiare enorme, ci de mari pericole pentru securitatea populației și a mediului ambiant.

Grave consecințe comportă desfășurarea în diferite raioane ale lumii a conflictelor regionale și locale, inclusiv cu caracter militar. Un pericol deosebit a reprezentat conflictul militar din Iugoslavia și încercările întreprinse de NATO de a soluționa criza prin intervenție militară. Aceasta a atras după sine nu numai distrugerii enorme și un mare număr de victime omenesti, ci și exodul în masă al refugiaților, proporțiile căruia pot fi comparate cu o catastrofă umanitară globală.

În jumătatea a doua a secolului XX, comunitatea mondială a făcut un pas important în direcția democratizării, ocrotirii drepturilor omului și a libertăților sale fundamentale, îmbunătățirii condițiilor economice și sociale a vieții oamenilor. Cu toate acestea, ea nu a reușit să preîntîmpine declanșarea violenței în diferitele ei forme de manifestare, inclusiv sub formă de crime - a acțiunilor interzise de lege, periculoase din punct de vedere social, pasibile de pedeapsa cu caracter penal.

An de an, crește *nivelul general al criminalității* din întreaga lume. Începînd cu anii 80 ai secolului trecut, el atinge anual un spor de 5%. Cel mai mare număr de crime se

săvârșesc în SUA – pînă la 35 de milioane în fiecare an. O creștere bruscă cunoaște nivelul de criminalitate și în Rusia, unde numărul de crime numai în anul 1995 a atins cifra de circa 3 milioane, iar numărul de grupări criminale în perioada anilor 1990-1994 a crescut de 10 ori. Se remarcă, totodată, creșterea numărului de crime cu caracter infracțional grav. Tot mai mari devin proporțiile prejudiciilor materiale și morale produse de acestea și, ceea ce provoacă o îngrijorare deosebită, crește numărul de victime omenești ca rezultat al crimelor comise.

Trăsătura caracteristică a criminalității contemporane constă în caracterul ei organizat. În calitatea de inițiatori și executori ai crimelor se manifestă nu atît persoane luate în parte, cît grupările bine organizate, înzestrate cu armament performant, mijloace de legătură și informaționale, sisteme protectoare de semnalizare, instalații de ascultare, rețele teleradio și calculatoare. Grupările de acest tip dispun de centre calificate, servicii operative, de programe elaborate din timp în scopul realizării diferitelor operațiuni. În ultimii ani aceste grupări se reorganizează în „comunități criminale”, deosebindu-se prin spiritul lor de coeziune, nivelul înalt de organizare, planificarea minuțioasă a acțiunilor criminale, contabilitate comună, disciplina aspră cu respectarea necondiționată a ierarhiei puterii.

O tendința caracteristică începînd cu ultima pătrime a veacului trecut constă în creșterea rapidă a *transnaționalizării criminalității*. Acest fenomen își găsește expresia în crearea grupărilor criminale cu participarea cetățenilor din mai multe state, realizării activității criminale pe teritoriile a două și mai multe țări, organizarea crimelor care încalcă prevederile internaționale și normele dreptului internațional. Așa cum s-a constatat în cadrul întrunirii din 22 iunie 1997 în orașul Denver, SUA, la cel mai înalt nivel, a grupului celor „opt” state, „grupările criminale transnaționale deseori se

adaptează la noile schimbări mai repede și mai efectiv decât guvernele noastre”.

Crimele cu caracter internațional nu fac parte din crimele îndreptate împotriva umanității, cea mai odioasă dintre care a fost agresiunea hitleristă împotriva popoarelor Europei, atrăgând moartea a zeci de milioane de oameni. Cu toate acestea, unele crime săvârșite în condiții pașnice pot cauza stări de încordare în relațiile internaționale, ducând la înrăutățirea condițiilor de colaborare între state, provocând diverse conflicte cu caracter local, regional și internațional.

Una din cele mai periculoase și mai răspândite activități criminale în lumea contemporană este *terorismul internațional*, reprezentând un sistem de acțiuni realizate prin violență. Scopurile terorismului sînt multiple. Ele includ și tentativele de schimbare a orînduirii politice, de răsturnare a conducerii țării, impunerea în calitate de ideologie oficială a concepțiilor sectante, naționaliste, fundamentaliste etc. Este vorba și de subminarea stabilității în societate, intimidarea populației, provocarea acțiunilor militare. Ele includ de asemenea revendicarea eliberării de sub arest a participanților la actele de terorism, obținerea avantajelor de ordin material și a. Arsenalul modalităților utilizate de teroriști, de asemenea, este larg: asasinarea liderilor politici, luarea de ostatici, recrutarea, finanțarea și instruirea mercenarilor, folosirea acestora la realizarea actelor militare și teroriste, răpirea avioanelor, acapararea posturilor de radio și televiziune, utilizarea ilicită a posturilor de radioemisie și multe altele.

La începutul anilor 1990 în lume activau peste 500 de organizații și grupări teroriste de orientare extremistă. Numai în decursul a zece ani de activitate, acestea au săvârșit 6500 acte de terorism internațional, în rezultatul cărora și-au pierdut viața 5 mii de oameni și au avut de suferit peste 11 mii de oameni. Victime ale actelor teroriste au devenit un șir

de activiști de stat și politicieni de vază, ca John și Robert Kennedy, Aldo Moro, Indira și Rajiv Gandhi, Martin Luther King. Victime ale terorismului au devenit mii de oameni simpli din diferite țări ale lumii. În deplină măsură au resimțit consecințele actelor teroriste și cetățenii Rusiei, la Moscova, Sankt-Peterbourg, Budionovsk, Pervomaisk, Grozni, Breslan, în raioanele din Daghestan, numărul localităților și teritoriilor în care au avut loc sau au fost puse la cale acte de terorism fiind cu mult mai mare.

Comunitatea internațională este deosebit de îngrijorată de *crimele legate de circuitul ilicit al substanțelor narcotice*. Numărul crimelor de acest gen continuă să crească în întreaga lume în ritmuri atât de sporite, încât procesul poate fi comparat cu o adevărată epidemie. Nu a reușit să evite acest morb nici Rusia. Numai din anul 1991 și pînă în anul 1995 numărul de crime legate de droguri a crescut de la 17 mii pînă la 74 mii de cazuri, adică de 4 ori. Numărul persoanelor trase la răspundere penală a crescut de la 10 mii pînă la 46 de mii. Greutatea substanțelor narcotice confiscate a crescut de la 2 pînă la 49 de tone. În Azerbaidjan, unul din marii furnizori de droguri, numărul de crime legate de comercializarea lor a crescut în acești ani de 5 ori.

Trăsătura specifică a afacerilor cu droguri este depășirea frontierelor naționale, organizarea comerțului internațional ilicit cu substanțe narcotice, acest proces cuprinzînd practic toate țările lumii. Au luat ființă grupări influente, dispunînd de o ramificație largă nu numai a întreprinderilor comerciale, ci și a celor de producție, dispunînd de laboratoare proprii, personal special instruit. Narcobusinessul internațional aduce stăpînitorilor săi cîștiguri enorme. Profitul anual al mafiei americane de la contrabanda cu droguri este mai mare de 1 miliard de dolari, sumă care depășește bugetele de stat anuale ale mai multor țări. Concentrarea în mîinile comercianților cu droguri a unor

resurse financiare exorbitante generează problema „spălării de bani”, fapt ce atrage după sine un șir consecutiv de alte crime.

Este evident gradul înalt de periculozitate socială a narcobusinessului. Consecința acestuia aduce prejudicii grave sănătății unui număr tot mai mare de cetățeni, cauzează scăderea activismului lor social, afectează fondul genetic al populației. Posesia mijloacelor financiare mari permite grupărilor criminale ale narcobusinessului să-și exercite influența asupra sistemului politic, organelor de drept, organelor mass-media, ceea ce duce la slăbirea stabilității în societate, subminarea securității sale.

Un pericol grav reprezintă *crimele legate de atentarea la drepturile personale ale cetățenilor*: vinderea și exploatarea muncii copilului, comerțul cu femei, răpîndirea pornografiei, răpirea oamenilor. Asemenea genuri de criminalitate, nici pe departe noi în practica mondială, în prezent obțin forme necunoscute în trecut, de multe ori ascunse de societate și justiție, tocmai de aceea fiind greu de depistat.

Un gen nou și periculos de crime sînt operațiile ilicite în sfera înaltelor tehnologii, legate în primul rînd de transmiterea nelegală peste frontierele naționale a calculatoarelor, mijloacelor de telecomunicații, a altor genuri de tehnică de uz științific costisitoare. Îngrijorarea deosebită a comunității mondiale este provocată de asemenea de practicarea în unele țări a *experimentelor de clonare a oamenilor* – transferul nucleelor celulelor somatice în scopul procreării copilului, reproducerii artificiale a copiilor-dublură, ceea ce reprezintă o amenințare la adresa patrimoniului genetic al omenirii.

Astfel, la hotarul dintre secolele XX-XXI, comunitatea mondială s-a pomenit în fața unor noi provocări - criza regională fără precedent după consecințele ei din Balcani,

conflictele armate din alte regiuni ale lumii, criminalitatea transnațională organizată cu multiplele ei manifestări.

§ 1.4. CĂILE DE SOLUȚIONARE A PROBLEMELOR UNIVERSALE

Pe măsură ce problemele legate de ecologie, excendentele de populație, adâncirea decalajului dintre bogăție și sărăcie, creșterea criminalității în întreaga lume căpătau un caracter tot mai amenințător, în fața comunității mondiale apărea, din ce în ce mai pronunțat, necesitatea identificării unor soluții radicale, capabile să preîntâmpine primejdiile ce se abăteau din mai multe părți. La începutul anilor 1970 în deplină măsură s-a manifestat criza ecologică, energetică, alimentară, consecințele grele ale exploziei demografice. Prima problemă cu care s-au confruntat guvernele lumii și organizațiile internaționale în acești ani a fost deficitul de cunoștințe și informații acumulate cu privire la cauzele problemelor universale cu caracter global. Fără bagajul necesar de cunoștințe și înțelegerea aprofundată a factorilor interni care condiționează apariția și acutizarea acestor probleme, ar fi fost greu de elaborat o politică adecvată de soluționare a lor. O parte a acestor motive noi deja le-am specificat. Să trecem la expunerea lor mai amănunțită.

Primul motiv este *disproporția dintre volumul și ritmul creșterii economiei mondiale și posibilitățile firești ale resurselor terestre*. Unii din primii cercetători care au atenționat comunitatea mondială asupra legăturii profunde dintre dezvoltarea economică și biosfera Pământului au fost savanții americani Denis și Donella Medouz. În anul 1972 a apărut de sub tipar monografia colectivă „Limitele creșterii”, elaborată sub îndrumarea lor cu egida Clubului de la Roma (organizație internațională neguvernamentală înființată în

1968, reunind în rîndurile ei savanți, politicieni și activiști de vază). În baza unor investigații ample s-a ajuns la concluzia că finalitatea limitelor Pămîntului își are echivalentul în finalitatea limitelor expansiunii umane, a creșterii economice. Această carte, care reușise să răstoarne teoria predominantă în anii respectivi a „creșterii”, plină de promisiuni radioase cu privire la „grandoarea societății belșugului”, s-a răspîndit în tirajuri enorme și, fiind tradusă în treizeci de limbi, a devenit un manual util pentru mai mult de o mie de universități și colegii din lume.

Pe bună dreptate, proporțiile activității economice în secolul XX s-au majorat de cîteva ori, ducînd la formarea economiei mondiale estimată la suma gigantică a produsului social global în volum de 39 trilioane de dolari (1998). În comparație cu anul 1900, volumul mondial al PSG-lui s-a mărit de 17 ori și ceva. Producția industrială mondială s-a majorat în acest timp de peste 50 de ori, mai mult de 4/5 ale sporului revenind perioadei de după anul 1950. În rezultat, numai în decursul primelor trei pătrimi de veac consumul de energie în lume a crescut de 11 ori (al petrolului de mai mult de 100 de ori), oțelului – de 25 de ori, aluminiului – aproape de 2000 de ori etc. Toate acestea au exercitat o presiune enormă asupra biosferei și resurselor naturale ale Pămîntului, cu consecințe ecologice negative despre care s-a vorbit mai sus. Economia mondială și ecologia globală s-au dovedit a fi foarte strîns legate una de alta.

Cu toate acestea problema armonizării cerințelor crescînde ale omului față de bunurile materiale (mai ales în condițiile deficitului acut a acestora în țările în curs de dezvoltare) cu restricțiile ecologice și de alt ordin din ce în ce mai aspre, încă multă vreme rămînea deschisă. Și doar după un deceniu și jumătate de la tipărirea cărții despre care am pomenit, „Limitele creșterii”, în anul 1987, Comisia Internațională pentru Problemele Mediului și ale Dezvoltării

din cadrul ONU, în frunte cu Prim-ministrul de atunci al Norvegiei, G.H.Brundtland, a elaborat și propus o concepție de dezvoltare durabilă pe termen îndelungat. Conform prevederilor acestei concepții, expuse de către comisie în raportul intitulat „Viitorul nostru comun”, limitele în domeniul exploatării resurselor naturale urmează să fie examinate ca ceva inevitabil. Dar aceste restricții nu poartă un caracter absolut, ele sînt relative și depind de nivelul la care de fiecare dată ajunge progresul tehnic și nivelul de organizare socială a societății, de asemenea, de capacitatea biosferei de a se isprăvi cu consecințele activității umane. În raport se atrage atenția asupra faptului că dezvoltarea durabilă nu reprezintă o „stare armonioasă” statică, ci un proces de schimbări dinamice, în timpul cărora proporțiile de exploatare a resurselor, direcțiile de implementare a investițiilor, prioritățile dezvoltării tehnice și sociale sînt raportate nu numai la necesitățile actuale, ci și la cele din viitor. La baza unei asemenea dezvoltări trebuie să stea voința politică și activitatea consecventă a instituțiilor puterii de stat.

Ideile promovate în raport și-au găsit un ecou larg în mediul comunității internaționale, iar concepția ca atare a dezvoltării durabile a devenit un reper în activitatea guvernelor mai multor țări, a organizațiilor internaționale.

Al doilea motiv este cel al *consecințelor progresului tehnico-științific*. În jumătatea a doua a secolului XX, omenirea a utilizat pe scară largă cuceririle fără precedent din domeniile științei, tehnicii, tehnologiilor pentru dezvoltarea industriei măfurilor și sferei de servicii. Progresele considerabile în domeniul tehnico-științific au generat creșterea bruscă a productivității muncii, a progresat statutul social al cetățenilor, nivelul lor de bunăstare în multe țări ale lumii. Cu toate acestea, progresul tehnico-științific a avut consecințe nu numai pozitive, ci și negative.

Este cunoscut uriașul salt ce s-a produs în domeniul energiei nucleare. În aceleși timp au fost trecute cu vederea gravele pericole legate de utilizarea reactoarelor atomice, exploatarea, prelucrarea, transportarea și întreținerea rezervelor combustibilului nuclear, îngroparea deșeurilor acestuia. Această subapreciere și nesocotire a pericolelor posibile a fost răsplătită prin sănătatea și viața mai multor mii de oameni, fără a mai vorbi de prejudiciile materiale și morale enorme cauzate de accidentele neprevăzute. Marele catastrofe tehnogenice, legate de exploatarea mașinilor și agregatelor sofisticate în domeniul energetic, în alte rețele distribuitoare, de transport și comunicații, însoțite de victime omenești și daune aduse mediului înconjurător, au devenit un fenomen alarmant în ultimele decenii. Una din cauzele care au dus la această stare de lucruri este încrederea oarbă în atotputernicia tehnicii, nedorința sau incapacitatea de a prevedea consecințele exploatării acesteia, de a aprecia gradul de risc.

Omenirea întâmpină secolul al XXI-lea cu noi realizări în dezvoltarea electronicii și sistemelor de telecomunicații, în industria materialelor cu proprietăți determinate și în crearea tehnicii cosmice, în biotehnologie și genetică, aplicarea acestora în industrie, agricultură, medicină. Tehnologiile noi și accesul practic nelimitat la sursele de informație deschid perspective enorme în fața omenirii. Totodată, însă, aceste posibilități comportă riscuri mari, care trebuie pronosticate și estimate cu cea mai mare atenție. Deosebit de actuală a devenit problema elaborării și utilizării tehnologiilor de economisire a surselor energetice și resurselor naturale, producției fără deșeuri, tehnologiilor cu ciclul închis, celor mai noi modalități de control a schimbărilor climei și timpului, mijloacelor sigure de ocrotire a sănătății oamenilor, dezvoltării ramurilor de regenerare a mediului natural. De necesitatea soluționării

problemelor cu caracter global sînt legate noile cerinți ale politicii tehnico-științifice implementate de către guverne, corporații. Aceasta se referă atît la selecția minuțioasă a priorităților dezvoltării tehnicii și tehnologiilor, cît și la luarea multilaterală în calcul a eventualității consecințelor ecologice și de alt ordin de la implementarea lor.

Cel de-al treilea motiv este *creșterea populației lumii cu depășirea posibilităților de asigurare a resurselor de care are nevoie*, în condițiile cînd o parte considerabilă a planetei continuă să trăiască în sărăcie. În prezent, sute de milioane de oameni suferă de foame, 1,2 miliarde de oameni rămîn analfabeți, 1,6 miliarde de oameni nu au acces la apa potabilă, 2 miliarde de oameni sînt lipsiți de posibilitatea de a se folosi de electricitate. Se păstrează decalajul enorm dintre bogăție și sărăcie. La ora actuală, un număr de 225 de oameni, cei mai bogați din lume, posedă o bogăție de mai mult de 1 trilion de dolari, ceea ce este egal cu suma venitului anual acumulat de jumătatea cea mai săracă a întregii omeniri.

În ceea ce privește măsurile concrete de înlăturare a disproporțiilor apărute și asigurarea fiecărui om cu condiții decente de viață, strategia aplicată în această problemă de către comunitatea mondială a cunoscut schimbări esențiale. Pînă nu demult se considera că există numai o cale de soluționare a contradicțiilor – creșterea pe toate căile posibile a ritmurilor economiei mondiale, crearea unui volum cît mai mare de bunuri materiale cumulate. Dar, în primul rînd, pentru rezolvarea acestei probleme în condițiile ritmurilor accelerate de creștere a populației s-ar cere mai multe decenii sau chiar secole la rînd. În al doilea rînd, pînă a se ajunge la un asemenea nivel de viață, omenirea se va confrunta cu o catastrofă ecologică extrem de acută.

În calitate de alternativă a fost aleasă o altă cale de rezolvare a problemei, care presupune, în paralel cu menținerea ritmului de creștere economică, luarea sub

control a natalității în lume, scăderea fertilității populației, stabilizarea acesteia, în perspectivă, la un nivel determinat. Deși pentru soluționarea acestei probleme se va cere timp îndelungat, o asemenea perspectivă este previzibilă și, principalul, permite trecerea la politica dezvoltării de lungă durată, despre care s-a vorbit mai sus. Totodată, implementarea unei asemenea politici solicită resurse financiare enorme, de care țările în curs de dezvoltare nu dispun. Fără acordarea unui ajutor important din partea țărilor dezvoltate economic, problema nu va putea fi soluționată. Ca atare, chestiunea asistenței materiale și financiare pentru țările în curs de dezvoltare nu este nouă. Noutatea constă doar în faptul că, în prezent, aceste țări trebuie ajutate nu numai din punct de vedere economic și tehnic, ci și în eforturile lor de regenerare a mediului natural și de implementare a unei politici demografice raționalizate, cerinți care corespund intereselor întregii comunități mondiale.

Al patrulea motiv constă în *devierea unei părți tot mai considerabile a resurselor mondiale în scopul înarmării și întreținerii formațiunilor militare cu milioane de ostași*. Daune deosebit de mari au fost aduse mediului și resurselor naturale în anii războiului rece, care a generat o cursă a înarmărilor fără precedent în istoria lumii. La ora actuală, epocă a colaborării și parteneriatului, volumul de cheltuieli destinate înarmării s-a micșorat simțitor. Cu toate acestea, factorul militar rămîne și mai departe un element stagnant serios în calea soluționării problemelor cu caracter global.

În pofida micșorării cuantumului de forțe militare pe plan mondial, numărul de soldați și ofițeri ai unităților militare active continuă să fie mai mare de 23 de milioane, și aceasta pe lângă 7 milioane de membri ai formațiunilor paramilitare și 39 de milioane de rezerviști. Țările „clubului nuclear”, numărul cărora își păstrează tendința de a se

majora, continuă să irosească resurse enorme pentru asigurarea securității, în același rînd și pentru elaborarea noilor sisteme de înarmare. De asemenea, lichidarea armei nucleare, chimice și bacteriologice necesită resurse mari. Conversiunea industriei militare, crearea condițiilor necesare pentru forțele de muncă disponibilizate, inclusiv a ostașilor și ofițerilor eliberați din armată, înghit sume bugetare tot mai mari. Una din consecințele neprevăzute ale cursei înarmărilor a fost răspîndirea necontrolată a armelor în mediul populației pașnice, ceea ce condiționează în măsură considerabilă creșterea criminalității organizate în lume, transformarea conflictelor etnice, religioase și de alt ordin în războaie locale de lungă durată. Aceasta s-a dovedit a fi plata pentru goana devastatoare a înarmărilor, desfășurată în cele patru decenii postbelice. Se va cere timp pentru ca comunitatea mondială să poată folosi din plin mijloacele și resursele provenite de la micșorarea numărului de unități militare și reducerea armamentului în scopurile asigurării condițiilor de trai, dezvoltării economice și sociale stabile.

Al cincilea motiv este *rămînerea în armă a instituțiilor naționale ale puterii, politicii promovate de ele, față de cerințele crescînde de soluționare a problemelor globale*. În anii 1950 și 1960, cînd au apărut primele premise de înrăutățire considerabilă a calității mediului natural, primii care al alertat opinia publică au fost savanții și comunitatea internațională. Mulțumită anume eforturilor depuse de ei, și-au făcut apariția mișcările influente de ocrotire a naturii, de tipul Greenpis. Scopul lor principal în anii respectivi a fost de a obliga guvernele naționale să întreprindă măsuri neîntîrziate în vederea ocrotirii mediului și prevenirii unor noi pericole.

A devenit clar că politica securității economice, formată în țările occidentale în primele decenii de după război, sistemul de reglementare a activităților legate de

ocrotirea mediului, structura și împuternicirile organelor care purtau răspundere pentru starea potențialului resurselor ecologice, bugetele de stat și programele de dezvoltare nu mai corespundeau cerințelor timpului și trebuiau revăzute radical. Cu toate acestea, activitatea guvernelor de elaborare a noii politici ecologice și a resurselor a început doar în anii 70.

Inițial în SUA, pe urmă în țările Europei Occidentale și în Japonia a fost adoptat un cod de legi cu privire la îmbunătățirea mediului și utilizarea rațională a resurselor naturale. A luat ființă așa-numitul drept ecologic – un sistem de norme reglementând relațiile reciproce dintre societate și natură. Au fost impuse standarde ecologice aspre producției interne și celei importate, elaborate și implementate sisteme ale controlului de stat asupra stării diferitelor medii naturale – aerului, apelor, solului, lumii vegetale și animale, revăzute sistemele de învățământ ecologic, asigurată o amplă sistinare din partea statului a promovării cunoștințelor ecologice în mijlocul populației.

Aceste și alte măsuri întreprinse au ameliorat considerabil starea mediului în țările apusene, dar nici pe departe nu au rezolvat problema în întregime. În primul rând, deținând rolul de lider mondial după proporțiile activității economice, SUA rămânea în continuare și cea mai mare sursă de poluare a mediului. O responsabilitate aparte, după SUA, revine și altor două state, cu un potențial economic deosebit de mare, Germaniei și Japoniei, cu toate că ambele țări, mai ales prima, au întreprins măsuri substanțiale de îmbunătățire a propriului mediu. În al doilea rând, țările apusene nici pe departe nu sînt unicele care poartă răspundere pentru înrăutățirea situației ecologice în lume. O daună cu mult mai mare a fost provocată mediului și resurselor naturale în perioada industrializării fostei URSS. Această daună a fost pricinuită mai ales de așa-numitele

șantiere ale comunismului - giganții din energetică, metalurgie, chimie și alte obiecte industriale, construite în ritmuri de șoc, fără nici o considerare a consecințelor asupra mediului ambiant. Conform estimărilor experților, din această cauză, Rusia de astăzi s-a pomenit în rîndul țărilor cu cea mai proastă situație ecologică. În al treilea rînd, demensiuni tot mai amenințătoare atinge degradarea mediului în țările în curs de dezvoltare, mai ales în cele cu un număr mare de populație, pornite pe calea modernizării accelerate, cum ar fi China, India, Indonezia, Brazilia.

În general, conform datelor institutului american „Garda lumii”, anume cele opt țări menționate mai sus - SUA, Japonia, RFG, Rusia, China, India, Indonezia, Brazilia, în care locuiesc 56 % din întreaga populație de pe glob, sînt situate 53% din totalul suprafețelor de păduri și se produc 59% ale produsului intern brut mondial, - exercită cea mai puternică presiune asupra mediului și resurselor planetare. Nu este întîmplător faptul că anume pe seama acestor țări revine 58% din totalul emanației gazelor bioxidului de carbon în atmosfera Pămîntului (inclusiv SUA - 23%, China - 13%). Cu certitudine, de eforturile comune ale guvernelor, în primul rînd a celor mai mari state, în mare măsură va depinde capacitatea comunității mondiale de a răspunde la provocările sfîrșitului secolului XX.

Unirea eforturilor statelor, actualmente în număr de peste 200, de a elabora un program comun de acțiuni în scopul soluționării problemelor cu caracter global și, ceea ce este deosebit de important, creării condițiilor prielnice pentru realizarea lor - este o problemă excepțional de complicată. Doar este vorba de țări cu diferite orientări politice, cu niveluri diferite ale dezvoltării economice și sociale, cu particularități naționale, culturale, religioase, etnice deosebite. Oricît de comune ar fi problemele ce stau în fața acestor state, fiecare din ele urmărește scopuri personale,

condiționate de situația pe care o dețin în lumea contemporană, de volumul resurselor și posibilităților de care dispun. Aceste diferențe rămân în continuare frâna principală în calea soluționării problemelor globale.

Alte dificultăți sînt legate de procesul globalizării economiei, care cunoaște un ritm accelerat în ultima pătrime de veac. Esența acestui proces constă în faptul că în sfera schimbului și integrării internaționale s-au pomenit atrase sute de mii de întreprinderi și corporații, milioane de cetățeni din cele mai diferite ramuri ale activității economice – de la extragerea materiei prime la producerea celor mai sofisticate mașini și utilaje, a tehnicii și tehnologiilor, de la prestarea diferitelor genuri de servicii pînă la transmiterea cunoștințelor, informației, capitalului, forței de muncă. În principiu, asemenea tendință, cu siguranță, este pozitivă, reflectînd mișcarea omenirii pe calea proresului economic și tehnico-științific. Totodată, influența acestuia asupra problemelor globale comportă un caracter contradictoriu.

Creșterea legăturilor reciproce între diverse domenii ale economiei internaționale a accelerat procesul de transnaționalizare a sistemelor ecologice locale, contribuind la „transvazarea”, dintr-o țară în alta, a consecințelor negative ale nesocotirii mediului. S-a complicat și specificul ca atare al problemelor globale. Problemele ecologice, demografice, a resurselor s-au dovedit a fi în cea mai strînsă legătură cu starea generală a economiei mondiale și gradul dezvoltării sociale în diferite țări și regiuni ale lumii. Toate acestea au dus la restrîngerea simțitoare a posibilităților guvernelor naționale de a soluționa problemele de ordin ecologic etc., în proporții locale reduse, fără coordonarea strînsă a acțiunilor între ele.

În aceeași direcție acționează și un asemenea factor global ca „desprinderea” de la solul național a unui număr tot mai mare de companii și firme care își înființează secții,

filiale, întreprinderi afiliate în teritoriile altor state, de asemenea, creșterea numărului de organizații neguvernamentale și a persoanelor particulare care lucrează peste hotare. Acești subiecți se pomenesc în afara jurisdicției naționale a propriilor state, inclusiv în domeniile dreptului ecologic și a altor norme ce reglementează activitatea de ocrotire a naturii. De remarcat că numai în cadrul întreprinderilor străine ale companiilor transnaționale se produce mai mult de o treime a PIB-ului mondial, sînt angajați milioane de muncitori și slujbași în condițiile cînd problemele de drept ale ocrotirii mediului și resurselor naturale în diferite țări rămîn în continuare necoordonate, CTN și subdiviziunile lor profitînd de posibilitatea de a se eschiva de la răspunderea pentru încălcările și crimele ecologice comise.

Globalizarea economiei crează nu numai dificultăți, ci și premise favorabile pentru colaborarea internațională în soluționarea problemelor globale. Aceasta se referă în primul rînd la formarea în ultimele decenii a sistemului extins de comunicații și informare, leagînd toate țările lumii într-un tot unitar. Cuplarea unui număr tot mai mare de țări la rețeaua Internet deschide posibilități fără precedent pentru monitorizarea mediului și a resurselor naturale, atît a celor care nu se regenerează cît și a celor ce se regenerează, pentru prognozarea climei și a condițiilor climaterice în diferite colțuri ale planetei pe mulți ani înainte. Mulțumită proceselor de globalizare au apărut posibilități unice pentru promovarea schimbului internațional de idei științifice, realizarea cercetărilor și lucrărilor comune a savanților și specialiștilor din diferite țări în domenii extrem de complicate și practic nestudiate, cum ar fi ecologia, bio și noosfera Pămîntului, demografia în acțiunea lor reciprocă cu economia, etnografia, sociologia, istoria, dreptul, relațiile internaționale. Au apărut premise noi și pentru dezvoltarea

relațiilor și integrării dintre instituțiile guvernamentale naționale, organizațiile neguvernamentale și alte structuri ale diferitor state, elaborarea strategiei și proiectelor comune îndreptate spre atingerea unui scop comun pentru toți - asigurarea dezvoltării ecologice stabile și echilibrate.

Un rol deosebit în soluționarea problemelor globale revine organizațiilor internaționale. Istoria lor numără mai multe sute de ani. Dar saltul adevărat în acest domeniu al relațiilor internaționale a avut loc numai după cel de-al Doilea Război Mondial, o dată cu instituirea ONU și a organelor sale specializate. Numai în sfera relațiilor economice internaționale în anii postbelici au fost înființate câteva zeci de organizații interguvernamentale. Din ele fac parte și asemenea instituții cunoscute și influente ca Acordul General asupra Taxelor Vamale și Comerțului (GATT, semnat în 1947 - în prezent Organizația Mondială a Comerțului, OMC), care a contribuit substanțial la liberalizarea comerțului internațional cu mărfuri și servicii; Fondul Monetar Internațional (FMI), instituit în anul 1944, organizație care a pus temeliile reglementării relațiilor valutare internaționale, și multe altele.

Anii 1960 se caracterizează printr-un nou val al instituirii organizațiilor economice populare. La inițiativa statelor în curs de dezvoltare, susținute de fostele țări socialiste, și-au făcut apariția peste zece structuri internaționale diferite, în principal sub egida ONU. Printre ele - Conferința Națiunilor Unite asupra Dezvoltării Comerțului (UNCTAD), Organizația Națiunilor Unite pentru Dezvoltare industrială (UNIDO) și altele. Misiunea lor principală constă în asistența dezvoltării economice a statelor în curs dezvoltare, acordarea din partea țărilor occidentale a ajutorului tehnic, financiar și de alt otdin în scopul eliminării focarelor mai evidente ale foamei, sărăciei, bolilor, lichidării analfabetismului, diminuării șomajului.

Privitor la problemele nemijlocite ale mediului, resurselor naturale, demografiei, pînă la începutul anilor 1970 în lume, practic, nu exista nici o organizație internațională care s-ar fi preocupat nemijlocit de această problemă. Și doar în anul 1972, la Stockholm, a fost înființată pentru prima dată în istorie Conferința internațională a ONU pentru problemele mediului, în cadrul căreia a fost adoptată o declarație ce însuma 26 de principii și 120 de recomandări adresate guvernelor lumii pe problemele actuale ale politicii ecologice. În același timp, prin hotărîrea Adunării Generale a ONU a fost instituit Programul Națiunilor Unite pentru Mediu (UNEP), ca organizație internațională specializată. Adunarea a delegat noii organizații împuterniciri largi, în scopul realizării cărora a fost instituit Consiliul director în componența a 58 de state-membre, Consiliul interdepartamental ONU pentru coordonarea activității în domeniul mediului și un Fond benevol de 100 milioane de dolari pentru perioada primilor cinci an de activitate. Misiunea principală a UNEP era de a asigura gestionarea și coordonarea activității organizațiilor internaționale atît în cadrul ONU, cît și în afara sa, în problemele protecției mediului.

În decursul anilor de activitate, UNEP s-a transformat într-o organizație prestigioasă, contribuind efectiv la dezvoltarea colaborării internaționale în domeniul ecologiei. Ea a reușit să atragă atenția guvernelor asupra unor probleme acute, cum ar fi poluarea aerului și apelor, defrișărilor, expansiunii deșerturilor, violării stratului de ozon al Pămîntului, încălcării regimului mărilor regionale. Acestei organizații îi aparține rolul de elaborare a unui șir de strategii și programe regionale. UNEP a fost coordonatorul și sponsorul principal al programelor și proiectelor instituite pe linia ONU în problemele Agriculturii și Produselor Alimentare (FAO), Organizației Mondiale a Sănătății (OMS),

Organizației pentru acordarea de ajutor în cazul calamităților naturale (UNDRO), Organizației Internaționale a Muncii (ILO), Organizației pentru Educație, Știință și Cultură (UNESCO), a unui șir de alte organizații.

Una din funcțiile importante ale UNEP constă în aprecierea globală a stării mediului și resurselor naturale, cu informarea guvernelor și populației asupra situației reale. Mulțumită eforturilor ei au fost înființate Sistemul Global de Monitorizare a Mediului, funcționând în baza datelor obținute din cosmos privitor la zonele care pot fi locuite ale Pământului, Rrogramul „Patrula Pământului”, specializat în selectarea și studiul informației la zi cu privire la starea mediului, Banca Globală de date despre resursele terestre. Sub conducerea UNEP se desfășoară elaborarea programului global de estimare a pericolelor ecologice și gradului de risc al acestora la nivel global și regional.

UNEP a fost inițiatoarea și organizatorul mai multor conferințe și întruniri ale șefilor de guverne pe problemele ecologiei și celor legate de acestea în procesul dezvoltării mondiale. În ultima pătrime de veac au avut loc câteva zeci de asemenea forumuri ale ONU. Importanța lor constă în faptul, că ele ajută guvernele nu numai să aprecieze corect situația economică, socială, ecologică, demografică, ci și să elaboreze programe de acțiuni concrete pentru mulți ani înainte.

Printre cele mai importante acțiuni cu caracter internațional din perioada anilor 1980 au fost Conferința ONU pentru problemele mediului de la Nairobi (1982), Conferința industrială mondială pentru administrarea ecologică (1984), Conferința internațională pentru problemele populației de la Mehico (1984). Cel mai important eveniment al deceniului a fost punerea în discuție și aprobarea de către Adunarea Generală a ONU a raportului deja menționat al Comisiei mondiale a ONU pentru problemele mediului și

dezvoltării. Concepția, propusă în raport, cu privire la dezvoltarea durabilă a unificat într-un pachet obiectivele modificării calitative a creșterii economice, menținerii resurselor, asigurării nivelului stabil al populației, eliminării sărăciei. Astfel au fost puse bazele elaborării unei strategii noi a perspectivelor dezvoltării mondiale.

O acțiune de cea mai mare importanță din ultimul deceniu al secolului XX a fost Conferința ONU consacrată mediului și dezvoltării, care și-a desfășurat lucrările în anul 1992 la Rio de Janeiro, cu participarea șefilor de state și de guverne din peste 170 de țări ale lumii. Conferința a elaborat și adoptat un document comun „Ordinea de zi pentru secolul XXI”, reprezentând un program de acțiuni îndreptate la realizarea de către guverne a concepției dezvoltării globale durabile. Conceput din 40 de capitole, programul include un cerc larg de măsuri, începând cu regenerarea pământurilor abandonate și terminând cu perfecționarea tehnologiei de producere a energiei și producției agrare. A fost instituită Comisia ONU pentru dezvoltarea durabilă, în calitate de reuniune strategică în vederea abordării aspectelor economice ale dezvoltării durabile. Comisia are misiunea de a asigura gestionarea activității ce reunește patru subiecte prioritare: apa potabilă, oceanul mondial, resursele terestre, inclusiv pădurile, stabilitatea energetică.

Conferința a contribuit la activizarea măsurilor întreprinse de guverne în scopul realizării programului preconizat. Către anul 1996, 117 state și-au creat comitete naționale pentru implementarea acestuia. În anii 1990 a fost încheiat un șir de acorduri interguvernamentale importante în problemele asigurării securității biotehnologiilor, protecției resurselor piscicole și mediului maritim, a fost semnată Convenția de la Basel pentru decertificarea producției în corespundere cu noile cerinți ecologice și cu prevederile altor documente importante.

În anii 1990 au avut loc un șir de conferințe noi ale ONU, consacrate celor mai arzătoare probleme ale populației. Spre deosebire de anii trecuți, la aceste reuniuni a predominat abordarea integrală a problemelor demografice, ecologice și economice, stabilizarea creșterii populației fiind apreciată ca una din cele mai importante condiții pentru dezvoltarea țărilor din Africa, Asia și America Latină, eliminarea sărăciei și mizeriei din ele.

Una din dificultățile cu care se confruntă guvernele în procesul de soluționare a problemelor globale este deficitul resurselor financiare în țările ce se află în curs de dezvoltare. Conform estimărilor Secretariatului Conferinței de la Rio de Janeiro, atingerea obiectivelor incluse în „Ordinea de zi pentru secolul XXI” ar necesita, numai în perioada anilor 1990, o sumă suplimentară de 600 miliarde de dolari, iar asistența financiară preconizată din partea Occidentului se ridică la suma de 125 miliarde de dolari, ceea ce depășește de două ori volumul ajutorului acordat statelor în curs de dezvoltare la începutul anilor 90. Apreciate de experți ca fiind exagerate și nereale, estimările în cauză au fost revăzute substanțial. După cum se pare, realizarea obiectivelor propuse în program va fi amânată pentru viitor, pe măsura maturizării primiselor financiare și de alt ordin necesare implementării lor.

La procesul de soluționare a problemelor globale, tot mai activ participă organele regionale și subregionale, în primul rând Organizația de Cooperare și Dezvoltare Economică (OECD), Uniunea Europeană (UE), Acordul Nord-american de Comerț Liber (NAFTA), de asemenea Organizația Țărilor Nordice, Consiliul Statelor de la Marea Baltică, Comisia Dunăreană și multe altele. În ultimii ani statele-membre ale acestor organizații au realizat o serie întregă de acțiuni comune în scopul regenerării și protecției mediului, menținerii și dezvoltării resurselor, certificării

producției, aplicării standardelor ecologice unice etc. Problemele ecologice și demografice tot mai des sînt incluse pe ordinea de zi în cadrul discuțiilor și elaborării acțiunilor coordonate în cadrul organizațiilor regionale ale țărilor în curs de dezvoltare, cum ar fi Asociația Națiunilor din Sud-Estul Asiei (ASEAN), Pieței Comune a țărilor Conului sudic (PCSCS) și a.

Problemele globale și elaborarea măsurilor concrete de soluționare a lor ocupă un loc de frunte pe agenda de lucru a reuniunilor anuale la cel mai înalt nivel a grupului celor „șapte” țări, iar o dată cu admiterea în membrii săi a Rusiei – a grupului celor „opt” state importante ale lumii. În apelurile sale, participanții la aceste reuniuni atenționează comunitatea internațională asupra celor mai acute probleme ale contemporaneității, solicitînd luări de atitudine neîntîrziate din partea guvernelor, organizațiilor internaționale, opiniei publice mondiale.

La reuniunea din iunie 1997 la cel mai înalt nivel a șefilor de state și de guverne, în calitate de scopuri prioritare au fost determinate următoarele obiective: sprijinirea dezvoltării și protecției mediului, micșorarea și stabilizarea către anul 2010 a volumului gazelor de seră în atmosferă, elaborarea și adoptarea standardelor stricte pentru asigurarea stabilității în utilizarea resurselor silvice, accesului la apa curată, protecției oceanului planetar, lupta împotriva ascensiunii deșerturilor, instituirea sistemului global de supraveghere și control asupra bolilor infecțioase, adoptarea măsurilor de luptă pentru stoparea transmiterii infecției VIC și răspîndirii SIDA. O atenție deosebită la reuniune a fost acordată complexului de probleme legate de criminalitatea internațională, comerțului cu droguri, terorismului internațional, clonării oamenilor. Participanții la reuniune au propus un șir de măsuri menite să preîntîmpine și elimine aceste pericole, inclusiv prin consolidarea structurilor

existente și crearea noilor structuri de cooperare internațională, consolidarea regimului internațional de drept.

Reuniunea la nivel înalt din iunie 1999 de la Koln a fost consacrată problemelor actuale ale dezvoltării mondiale, inclusiv celei mai actuale din ele –reglementării crizei din Balcani.

Eficacitatea colaborării internaționale în soluționarea problemelor secolului al XXI-lea în mare măsură va depinde de situația internațională și calitatea relațiilor internaționale în general. Terminarea războiului rece, trecerea statelor de la relațiile de ostilitate și opoziție la cele de reciprocitate și colaborare au deschis în fața comunității mondiale posibilități principiale pentru eliminarea și preîntâmpinarea noilor pericole. Acest drum, însă, este presărat cu mai multe dificultăți. În diferite colțuri ale globului pămîntesc continuă focarele conflictelor locale și regionale, disputele teritoriale, care evoluează în confruntări armate. Nu a fost eliminat definitiv pericolul războaielor civile și a violențelor. Instabilitatea politică din lume mai constituie o piedică în calea găsirii consensului între guverne referitor la identificarea căilor de soluționare a problemelor globale. Totodată, asemenea fenomene cum sînt creșterea rapidă a populației, apariția zonelor periculoase din punct de vedere ecologic și a raioanelor infectate, scăderea resurselor, creșterea șomajului, a sărăciei, răspîndirea bolilor, terorismul internațional pot duce la creșterea tensiunii sociale de natură să submineze stabilitatea politică în societate și în relațiile dintre state.

Astfel, în pragul secolului XXI, problemele universale cu caracter global și cele ale stabilității internaționale s-au dovedit a fi strîns legate între ele. Comunitatea mondială se află în fața necesității asigurării securității internaționale, și nu numai pe plan politic și militar, ci și ecologic, economic, social. Anume în realizarea acestei misiuni istorice constă

răspunsul principal la provocările globale în adresa umanității.

Surse:

Современные международные отношения: Учебник / Под ред. А.В. Торкунова. — Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999. — 584 с., стр. 103-121.

Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики: Учебное пособие / Н.А. Ломагин (руководитель авторского коллектива) В.Е.Кузнецов, А.В. Лисовский, А.Ю. Павлов, С.Ф. Сутырин. - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001 г. 166 с., стр. 5-8.

Цыганков П.А., *Теория международных отношений: Учеб. пособие.* – Москва, «Гардарики», 2002. – 590 с., стр. 167-192.

Literatura:

1. Burian, Alexandru, *Geopolitica lumii contemporane, Manual: pentru facultățile de drept și de relații internaționale a universităților.* - Chișinău, F. E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003.

2. Gilpin, Robert, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, 1997.

3. Hobsbawm, Eric, *O istorie a secolului XX, Era extremelor, 1914-1991, Traducere din engleză de Liliana Ionescu*, Chișinău, Editura “Cartier”, 1999.

4. Hoffmann, Stanley, *Ianus și Minerva, Eseuri asupra teoriei și practicii politicii internaționale* / Traducere de Robert Butaru, Chișinău, Editura „Știința”, 1999.

5. Huntington, Samuel P., *Ordinea politică a societăților în schimbare*/Trad. de Horațiu Stamatiu, Iași, Editura POLIROM, 1999.

6. Keohane, R., *International Institutions and State Power: Essays in International Theory*, Boulder, 1989.

7. Keohane, Robert O. and Nye, Joseph S., *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Boston, 1977.

8. Vasquez, John, *The War Puzzle*, Cambridge University Press, 1997.

9. Venduka Kubalkova and Albert Cruickshank, *Marxism and International Relations*, Clarendon Press, Oxford, 1985.

10. Viotti, Paul R.; Kauppi, Mark V., *International relations theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond*. – 3rd ed., Allyn and Bacon, Boston, 1998.

11. Wight, Martin, *Politica de putere*, Chişinău, Editura ARC, 1998.

12. Буриан А., *Теория международных отношений: Курс лекций в 2-х т., Том 1. «Введение в теорию международных отношений»*. - Кишинев, Издат. Центр МГУ, 2003.

13. Василенко И.А., *Политическая глобалистика*, Учебное пособие. - Москва, «Логос», 2000.

14. Гаджиев К.С., *Введение в политическую науку*, Издание второе, переработанное и дополненное. - Москва, «Логос», 2000.

15. *Глобальные экологические проблемы на пороге XXI века. Российская академия наук. Материалы конференции*. - Москва, , 1997.

16. Дугин А., *Основы геополитики*. - Москва, Арктогея, 1997.

17. Жакье, Бернар, *Международные отношения. Том 1. Субъекты международной системы: Учебное пособие*. - Н. Новгород, Изд. Нижегородского ун-та, 1997.

18. Кальвокоресси Питер, *Мировая политика после 1945 года: В двух книгах*. - Москва, «Международные отношения», 2000.

19. Кеннеди П., *Вступая в двадцать первый век*. - Москва, 1997.

20. Ломагин Н.А., Лисовский А.В., Сутырин С.Ф., Павлов А.Ю., Кузнецов В.Е., *Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики. Учебное пособие*. - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001.

21. Максимова М. В., *XXI век - со старыми и новыми глобальными проблемами // «Мировая экономика и международные отношения», 1998, № 10*.

22. Мэхэн А.Т., *Влияние морской силы на историю. 1660 – 1783*. - Москва, ООО «Издательство АСТ»; СПб, «Terra Fantastica», 2002.

23. *Наше общее будущее. Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР)*. - Москва, 1989.

24. Панарин А.С., *Глобальное прогнозирование*. – Москва, «Алгоритм», 2000.
25. Тойнби А., *Цивилизация перед судом истории*. – Москва, «Прогресс», 1995.
26. Фокуяма Ф., *Конец истории?//*»Вопросы философии», 1990, № 3.
27. Хантингтон Сэмюел П., *Столкновение цивилизаций и переустройство мирового порядка//*Библиотека публикаций Московского Центра Карнеги, „Pro et Contra”, Том 2, Весна 1997.
28. Цыганков П. А., *Международные отношения*. – Москва, 1996.

FACTORUL ECONOMIC ȘI RELAȚIILE INTERNAȚIONALE²

- § 2.1. Mercantilism și liberalism
- § 2.2. Liberalismul și securitatea
- § 2.3. Teoria „stabilității hegemoniste”
- § 2.4. Teoria sistemului mondial
- § 2.5. Economia de piață internațională
- § 2.6. Necesitatea înființării NOEI
- § 2.7. Soluționarea litigiilor în sfera comerțului

§ 2.1. MERCANTILISM ȘI LIBERALISM

Întrebarea care este coraportul dintre economie și politică (anume despre aceasta și este vorba în cazul de față), pe bună dreptate poate fi atribuită problemelor metodologice fundamentale, asupra cărora și-au frământat mintea multe din cele mai luminate capete ale omenirii. Problema într-adevăr nu este dintre cele mai simple, mai ales dacă avem în

---

2 Vezi: *Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики: Учебное пособие*/ Н.А. Ломагин (руководитель авторского коллектива) В.Е.Кузнецов, А.В. Лисовский, А.Ю. Павлов, С.Ф. Сутырин. - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001 г. 166 с., стр. 86-102; 156-163; *Современные международные отношения: Учебник* / Под. ред. А.В. Торкунова. — Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999. — 584 с., стр. 53-67.

vedere faptul că atât economia cât și politica (de altfel, în aceeași măsură ca și factorii sociali, ideologici și a.m.d.), într-un anumit sens nu reprezintă decît niște noțiuni teoretice abstracte, folosite pentru a marca diferite proiecții cu ajutorul cărora noi încercăm să caracterizăm viața socială reală.

Așadar, activitatea economică nu se poate desfășura în afara unui anumit cadru politic, iar procesele politice nu decurg nici ele în afara unui anumit spațiu economic. Cele afirmate se referă în deplină măsură și la componenta internațională a relațiilor în cauză. Dezvoltîndu-se în strînsă legătură și fiind dependente una de alta, aspectele politicii externe și celei economice externe din viața societății se influențează nemijlocit și permanent între ele. Vom aduce doar două exemple, care confirmă teza dată.

La sfîrșitul anilor 1950 cei mai mari parteneri comerciali ai URSS din emisfera vestică erau Argentina și SUA. Să ne întrebăm, ar fi fost oare cu putință ca aceste țări să-și păstreze pozițiile în prima jumătate a anilor 1960 și dacă nu, care stat le-a înlocuit în perioada numită, cîștigînd întîietatea? Începînd cu anul 1960 în relațiile comerciale ale URSS cu țările din regiune, indiscutabil, s-a produs o anumită reorientare – pe locul întîi a trecut Cuba. Dacă în anul 1959 volumul operațiilor comerciale sovieto-cubaneze era de numai 6,7 milioane ruble (contra 40,2 milioane ruble comerț sovieto-argentinian și 39,1 milioane ruble comerț sovieto-american), în 1960 volumul acestora crescuse pînă la 160,6 milioane, iar în 1961 era deja de 539,0 milioane de ruble, depășind indicii sovieto-americani și sovieto-argentinieni de, respectiv, 8 și 19,7 ori. Explicația unor asemenea oscilații nicidecum nu trebuie căutată în sfera economică. Schimbînd situația politică și militaro-strategică nu numai în regiunea Mării Caraibilor ci și în întreaga emisferă occidentală, revoluția cubaneză din anul 1959 a

generat în cele din urmă și redistribuirea fluxurilor comerțului internațional.

În ultimii ani în Europa Occidentală se aud tot mai multe opinii în favoarea unei politici externe mai coordonate și mai clare. Cauza constă nu numai și, se prea poate, nu atât în schimbarea raportului de forțe pe arena internațională în rezultatul terminării „războiului rece”, cât în progresul simțitor al integrării economice, situînd Uniunea Europeană la un nivel calitativ nou în toată istoria dezvoltării sale. Totodată, discrepanța apărută între dimensiunile economică și politică a integrării, în opinia, practic, a tuturor experților, constituie una din piedicile principale pe acest drum și care anume în interesul dezvoltării de mai departe ar trebui depășită.

S-ar putea oare de făcut, în cadrul celor două noțiuni luate în dezbateri, o delimitare în călăuzitor și derivat? O anumită parte a sociologilor consideră primară economia. Prin urmare, politica externă, *în ultimă instanță din punct de vedere strategic și în perspectivă de lungă durată*, este predeterminată de cerințele și legitățile dezvoltării economice. O altă parte, poate mai mică, a autorilor sînt predispuși să nu fie de acord cu acest punct de vedere. Disputa continuă. În aceste condiții, fiecare are dreptul să aleagă și susțină acea poziție, care i se pare mai logică și mai rațională.

În același timp, deoarece subiectul nemijlocit al cercetării noastre în manualul de față cuprinde relațiile internaționale, în acest context procesele și fenomenele economice cu certitudine pot fi examinate în calitatea unui oarecare element de natură externă. Totodată, și aceasta după cîte se pare nu provoacă îndoială nimănui, elementul în cauză are o influență enormă asupra politicii externe, în același timp aflîndu-se și el sub influența ei.

Să convenim asupra faptului că teza formulată mai sus ne va fi de folos în calitate de reper în disocierile noastre de mai departe, în limitele cărora ne vom strădui să caracterizăm unele tendințe fundamentale ale dezvoltării sistemului economic mondial, capabile să influențeze nemijlocit și simțitor asupra specificului și conținutului relațiilor internaționale.

Este cunoscut faptul că fundamentul pe care se sprijină întregul edificiu al activității economice externe este diviziunea internațională a muncii. Ea reprezintă o asemenea modalitate de organizare a activității economice, prin care diferite genuri ale procesului de producție, sub influența unui șir întreg de factori (condiții natural-geografice, tradiții istorice, particularități social-economice etc.) se repartizează între diferite țări pentru o perioadă de timp mai mult sau mai puțin îndelungată. Specializându-se în anumite sfere de producție, încetul cu încetul, statele încep să se deosebească unul de altul, izolându-se într-un fel și obținând în raport de necesități trăsături specifice, proprii numai lor. Din acest punct de vedere, diviziunea internațională a muncii se manifestă ca o forță ce delimitează sistemele economiilor naționale, contrapunându-le între ele.

Totodată, în același timp cu intensificarea deosebirilor și tendințelor de izolare arătate mai sus, țările antrenate în diviziunea internațională a muncii tot mai mult resimt necesitatea unei cooperări. Deosebirile dintre ele determină condiționarea reciprocă sau, altfel spus, caracterul complementar al economiilor naționale luate în parte. Cu cât este mai profundă specializarea, cu atât mai multă nevoie au statele unul de altul pentru asigurarea condițiilor normale ale procesului reproductiv.

În acest fel, diviziunea se transformă în unificare. Putem afirma cu siguranță că edificarea economiei mondiale în calitate de ansamblu al complexelor economice naționale

intrate în relații de reciprocitate ar reprezenta un rezultat firesc al dezvoltării sistemului diviziunii internaționale a muncii. Într-adevăr, atîta timp cît o asemenea stare de lucruri încă nu s-a format, a vorbi despre un sistem economic mondial ca despre ceva real și funcțional este prematur. În contextul temei noastre, importă de subliniat faptul că, de regulă, relațiile economice sînt capabile să unească de la sine țările-partenere în domeniul relațiilor economice externe cu mai multă siguranță decît oricare alte forme de relații, fie politice, militare sau ideologice.

Reprezentînd un fenomen contradictoriu, multilateral și multidimensional, diviziunea internațională a muncii nu este identică nici din punctul de vedere al consecințelor la care duce aprofundarea și extinderea ei. În acest caz, într-un ghem de contradicții, coexistă tendințe despre care s-ar putea afirma că se află în contrapunere directă una față de alta.

Pe de o parte, instituirea relațiilor economice stabile între state și formarea pe această bază a sistemului economic mondial contribuie la armonizarea intereselor membrilor săi, la nivelarea și diminuarea contradicțiilor atît de natură obiectivă cît și subiectivă în relațiile reciproce. Fiind legate între ele prin sistemul specializării și cooperării internaționale, complexe economice naționale, prin buna lor funcționare, creează premisele unei creșteri economice durabile atît pentru fiecare din partenerii luați în parte, cît și pentru toate țările luate împreună. Totodată, în detrimentul celor spuse, orice devieri cît de cît substanțiale sau dereglări ale dezvoltării economice a unuia dintre state provoacă consecințe mai mult sau mai puțin negative simțitoare pentru alte unități economice naționale. În aceste condiții, evenimentele și procesele care în mod tradițional sînt concepute drept locale, pe neașteptate capătă o conotație globală.

Pe de altă parte, includerea unei sau altei economii naționale în sistemul diviziunii internaționale a muncii majorează brusc dependența acesteia față de ceilalți participanți ai gestionării economice mondiale și, respectiv, condiționează vulnerabilitatea sa vizavi de orice constrângeri din afară. Astfel, apar condiții prielnice pentru înăsprirea contradicțiilor și creșterea gradului de confruntare în relațiile dintre subiecții sistemului economic mondial. Să ne imaginăm un stat care importă, de exemplu, circa 50% din totalul produselor sale alimentare de consum. În cazul apariției unor conflicte între el și statele importatoare principale, ultimele pot aplica cu ușurință amenințarea cu reducerea livrărilor producției alimentare (nu mai vorbim de aplicarea reală a unei asemenea intenții) în calitate de argument imparabil. În rezultat, securitatea economiei naționale, care reprezintă piatra de temelie a suveranității reale de stat, e pusă în pericol.

În legătură cu aceasta, atragem atenția asupra faptului că împrejurările în care se află actualmente Rusia sînt de natură să suscite unele temeri cu privire dacă nu la pierderea, apoi, în cel mai bun caz, la slăbirea serioasă a securității economice naționale. În anul 1997 cota produselor alimentare și a materiei prime agricole (cu excepție celei textile) a importului rus constituia 25,1%, Rusia aflîndu-se în această privință la un nivel comparabil cu cel al țărilor în curs de dezvoltare africane. Pentru statele cu o economie dezvoltată, în aceeași măsură pentru țările din America Latină și din Asia, de asemenea și pentru importul global indicele respectiv era de două ori și ceva mai mic. Mai mult ca atît, conform estimărilor, în perioada anilor 1996-1997, Rusia importa circa 80% din volumul total al mărfurilor sale de larg consum, fiind totalmente dependentă în această privință de livrările de peste hotare. Criza ce s-a declanșat în august 1998, atrăgînd după sine o devalorizare în proporție

de unu la patru a rublei rusești, a influențat considerabil asupra competitivității relative a producției naționale și celei importate, contribuind la o anumită îmbunătățire a structurii importului de mărfuri al FR. În același timp, pe plan principal, situația în mod esențial nu s-a schimbat.

Făcînd cunoștință cu cele expuse mai sus, cititorul e în drept să formuleze cîteva întrebări. Cum, totuși, se manifestă raportul de interese dintre statele-subiecte ale economiei mondiale? Există contradicții între ele sau relațiile sînt armonioase? Țările care au stabilit, de exemplu, relații comerciale externe bilaterale, se consideră parteneri cointeresați sau concurenți înverșunați? Problema e veche, mai mulți cercetători în decursul istoriei nu o dată au încercat să găsească răspunsuri la aceste întrebări propunînd soluții diverse, în unele cazuri chiar diametral opuse. Ne vom opri ceva mai amănunțit asupra punctelor de vedere a acelor autori care, pe de o parte, se caracterizau prin caracterul inilateral al viziunilor, dacă nu chiar prin extremismul lor, iar pe de altă parte anume ei au avut o importanță principală în procesul de formare a bazelor teoriei colaborării economice internaționale.

De la începutul secolului XVI și pînă în prima jumătate a secolului XVIII teoria economiei abia se contura în calitate de domeniu de sine stătător al sociologiei. În anii respectivi poziții dominante deținea așa-numita *doctrină mercantilistă*. În aspect generalizat, adepții ei reieșeau, în particular, din aceea că volumul cumulat al bogăției sociale mondiale, întruchiparea finală a căreia în viziunea lor erau banii de metal, reprezintă o mărime fixă strict determinată. În perspectivă previzibilă, creșterea acesteia în proporții cît de cît considerabile este imposibilă. În același timp, în raport cu bogăția cumulată a fiecărei țări în parte situația arată altfel, nefiind vorba despre nici o fixare strictă. Dimpotrivă, în baza realizării operațiilor comerciale externe în primul

rînd se produce redistribuirea între țări a „cozonacului comun”, în rezultatul căreia unele state devin (atît la modul absolut, cît și relativ) mai bogate, altele mai sărace.

Mercantilismul (din latinescul *mercator*, vînzător), în calitate de curent al economiei politice, acorda o atenție considerabilă contextului politic și rolului ce revenea statului în apărarea intereselor economice ale țării. Cu toate că diversele orientări ale mercantilismului clasic nu reprezintă prin sine o teorie coerentă unică, se poate totuși de afirmat că în perioada de pînă la Adam Smith, mai ales în secolele XVI-XVII, exista un consens cu privire la rolul dominant al politicii în economia politică. Alexander Hamilton (1755-1804) și Friedrich List (1789-1846), reprezentanți ai mercantilismului clasic, promovau principiile de bază ale acestei doctrine în lupta cu valorile în ascensiune ale liberalismului.

În raportul cu privire la manufacturi, prezentat Congresului în 1791, ca și în alte discursuri ale sale, A.Hamilton, pornind mai mult de la pozițiile sale de politician decît de teoretician, lua sub apărare principiile de bază ale mercantilismului. Recunoscînd importanța agriculturii, el considera necesară ajutorarea de către stat a industriei, care, în viziunea sa, urma să asigure economiei americane dinamismul necesar. O asemenea diversificare (agricultură modernă și industrie dezvoltată) reduce substanțial dependența statului față de influența economică externă. În cea mai mare măsură, securitatea națională poate fi asigurată printr-o economie suficientă și dezvoltată. Concluzia lui Hamilton se baza pe experiența ultimului război, în timpul căruia Statele Unite nu au fost în stare să-și asigure toate cele necesare. De aceea, afirma Hamilton, statul este obligat să participe activ la dezvoltarea industriei. Împrejurările interne, care zădărniceau procesul industrializării (lipsa resurselor și a experienței), pot fi

depășite numai cu participarea cointereseată a statului. În plus, statului îi revine și sarcina de a proteja industria americană în curs de apariție.

Ce concluzii am putea face, în temeiul celor expuse, cu privire la specificul comerțului internațional și a condițiilor optime pentru desfășurarea lui? Ele se reduc la următoarele două momente. În primul rînd, principiile inițiale ale doctrinei mercantiliste nu admit altă posibilitate decît reprezentarea comerțului internațional sub aspectul așa-numitului joc al sumei nule. Acesta presupune orice genuri de activitate în decursul cărora ameliorarea situației unuia dintre jucători este echivalentă cu înrăutățirea situației altuia sau a altora, în timp ce mărimea totală a „cozonacului” expus divizării nu se schimbă. În cadrul acestui raționament, îmbogățirea unuia dintre statele implicate în comerț se produce în rezultatul și din contul scăderii nivelului de prosperitate al partenerilor săi. Prin urmare, comerțul internațional în ultimă instanță reprezintă prin sine lupta dusă de fiecare împotriva tuturor, iar sfera relațiilor economice mondiale – un conglomerat de conflicte și contradicții antagoniste.

În al doilea rînd, reieșind din spiritul și litera mercantilismului, șansele unei sau altei țări de a-și ridica nivelul de bunăstare în rezultatul realizării pe piața internațională a operațiilor de cumpărare-vînzare, sînt cu atît mai sigure, cu cît politica sa economică la modul general și de comerț extern în special va fi mai activă și mai consecventă. Este vorba și despre embargoul direct la introducerea și scoaterea unor anumite genuri de producție, și despre aplicarea taxelor pe import, și despre asigurarea manufacturii în curs de apariție cu piață de desfacere garantată, materie primă, forțe de muncă. Anume pe această bază se desfășoară atît procesul de formare, cît și consolidarea pozițiilor naționale concurente care asigură

succesul în lupta cu partenerii externi ai comerțului internațional. Astfel, *doctrina mercantilistă de la bun început deține rolul fundamentului teoretic pe care se sprijină politica protecționismului* (de la termenul englez *to protekt - a proteja*).

Ceea ce, în înțelegerea adeptilor doctrinei mercantiliste părea nu numai corect ci și veridic, nu mai constituia un punct de vedere și pentru partizanii școlii succesoare. Mai mult ca atât, toate principiile de bază ale mercantilismului au fost supuse de către creatorul „școlii clasice” A.Smith și adepții săi unei critici distrugătoare, care a și constituit punctul de sprijin pentru înființarea ei.

Apreciind legitățile formării relațiilor economice externe și influenței pe care implementarea lor o poate exercita asupra țărilor-membre, atât A.Smith, cât și continuatorul concepției sale teoretice, D.Ricardo, reieșeau din postulatul că, luate separat în limitele economiei globale, statele dispun de factori de producție inegali. Ele se deosebesc după densitatea populației, nivelul de calificare a forței de muncă, climă, fertilitate a solului, rezerve ale resurselor naturale, mașinărie și utilaje etc. Aceste deosebiri, de regulă, poartă un caracter stabil și de lungă durată, ca o consecință a capacității relativ reduse a mobilității internaționale a factorilor de producție. De aceea, volumul de cheltuieli pentru producerea acelorași mărfuri va fi diferit de la o țară la alta.

Anume aceste „deosebiri”, în opinia „clasicilor”, formează baza firească a comerțului internațional. Totodată, însăși specificul acestuia, în interpretarea lor, apare cu totul altul decât cel acceptat de adepții mercantilismului. Într-adevăr, nu mai este vorba de lupta fiecăruia împotriva tuturor. Dimpotrivă, în rezultatul stabilirii relațiilor comerciale interstatale cîștigă fiecare stat în parte, fie prin faptul că primește la discreția sa mărfuri pe care, în principiu, de unul singur nu este în stare să le producă, fie

prin faptul că dispune de avantajul de a procura marfă de peste hotare la prețuri cu mult mai mici decât cele puse la dispoziție de producătorii autohtoni. Altfel spus, comerțul internațional se transformă într-o activitate care aduce profit tuturor partenerilor. Nimeni ne se îmbogățește din contul altora, nimeni nu pierde nimic.

În aceste condiții se schimbă în mod principal și atitudinea față politica relațiilor economice externe a statului, realizarea căreia ar putea condiționa în măsură considerabilă creșterea bogăției sociale. Doctrina mercantilistă, după cum am menționat mai sus, în mod conștient se pronunță în favoarea așa-numitului protecționism, care presupune includerea activă a statului în scopul protejării intereselor producătorilor autohtoni. În ceea ce privește „clasicii”, aceștia se pronunță pentru așa-numitul „fritredism” (în engl. *free trade* - comerț liber), adică pentru o politică ce presupune un amestec minim din partea statului în procesul economic. În această situație, logica relațiilor economice externe nu se deosebește cu nimic de logica economiei naționale izolate. Sistemul diviziunii muncii reunește subiecții economici, fiecare dintre care urmărește satisfacerea propriilor interese fără a fi preocupat de interesele sociale, într-o „uniune a schimbului”. Toți partenerii depind unul de altul, deoarece nici unul din ei nu-și poate asigura în singurătate toate condițiile pentru o activitate viabilă normală. În asemenea condiții, activînd în propriul interes, fiecare este nevoit să producă mărfuri sau servicii necesare tuturor celorlalți. Cu cît mai mult folosește el societății, cu atît mai multe posibilități va obține de a-și îmbunătăți propria situație.

Din acest punct de vedere, orice formă de amestec din partea statului nu reprezintă altceva decît niște piedici suplimentare în calea subiecților economici preocupați de creșterea cît mai mare a propriei prosperități și tocmai de aceea cointeresați în asigurarea maximum efectivă a

bunăstării întregii societăți. Cu cât există mai multe piedici, cu atât mai negativ este efectul lor, atât pentru cei care au de le înfruntat, cât și pentru societate în general.

Trebuie de remarcat că reprezentanții mercantilismului nu încetau să-și apere propriile concepții, criticându-i pe fondatorii școlii „clasice”.

Astfel, de exemplu, F.List polemiza deschis cu A.Smith și cu alți reprezentanți ai liberalismului. Critica sa era îndreptată împotriva tezelor principale ale teoriei liberale. Doctrina liberalismul presupune stabilitate politică, toleranță și chiar unitatea între state. Anume în aceasta, după părerea lui F.List, constă eroarea principală – lumea nu reprezintă altceva decât o arenă de contrapunerii, nu de colaborare, între națiuni. Economia politică trebuie să reiasă din natura conflictuală, în esența ei, a relațiilor internaționale. Națiunea, statul reprezintă elementele de bază ale analizei politiceconomice. *„Știința politică autentică, - afirma List, - pornește de la faptul că interesele țărilor dezvoltate din punct de vedere economic în cel mai înalt grad se realizează în cadrul comerțului liber. Totodată, națiunile care abia urmează să pășească pe drumul industrializării, vor avea doar de pierdut în dezvoltarea lor în condițiile concurenței libere”*. De aceea, în opinia lui List, țările cointeresate în relansarea economică au nevoie de protecționism. F.List era de părerea că fiecare națiune poate să-și identifice propriile instrumente pentru dezvoltarea sa economică.

Așadar, mercantilismul și politica protecționismului, pe de o parte, „școala clasică” și fritrederismul, pe de altă parte, într-un anumit sens, formează două centre polare în tratarea problemei raportului de interese reciproce ale partenerilor sistemului economic global. Totodată, cu cât trecea mai mult timp de la apariția lucrărilor principale ale „clasicilor”, *„Tratat cu privire la natura și cauzele bogăției popoarelor”* și *„Izvoarele economiei politice și ale percepției de*

impozite”, cu atît mai clar devenea faptul că, atît din punct de vedere teoretic cît și din punct de vedere practic contradicția în cauză nu trebuie absolutizată.

Deși disputa istorică, s-ar părea, în general a fost soluționată univoc în favoarea „clasicilor”, nu se știe dacă există toate temeiurile pentru a reprezenta doctrina mercantilistă ca o înșiruire neîntreruptă de erori. Pentru timpul respectiv și în condițiile de atunci, mercantiliștii nu erau chiar așa de naivi.

Pe primul loc ei puneau comerțul extern, rezervîndu-i un lor-cheie în procesul sporirii bogăției națiunii. Din punctul de vedere al mai multor cercetători contemporani, această atitudine conține mult adevăr. De exemplu, în lucrarea sa „*Dinamica dezvoltării capitalismului*”, care a devenit deja un exemplu de literatură clasică, F.Brodel afirmă expres că apariția istorică a „societății de piață de tip occidental” (mai ales în Europa Occidentală ca atare), în particular, s-a bazat pe dezvoltarea comerțului extern. Consecințele acestei situații – poziția dominantă în economia mondială, deținerea controlului asupra pieței de desfacere și a resurselor, crearea de către statele europene a coloniilor – toate acestea asigurau procesul de formare a resurselor necesare pentru acumularea capitalului, utilizat ulterior în scopurile relansării industriale. Comerțul extern devine un preambul al dezvoltării industriei. În aprecierile lui Brodel, în decursul secolului al XVIII-lea, domeniile orientate spre export ale Angliei s-au majorat de 5,5 ori, iar cele orientate spre import – de numai 1,5 ori. Este important de remarcat în acest sens că, din punct de vedere istoric, capitalismul și-a făcut apariția nu atît pe calea aprofundării relațiilor de piață, cît prin încălcarea echivalenței schimbului de mărfuri pe piața mondială.

Mercantiliștii se pronunțau pentru menținerea soldului activ al bilanțului comercial al țării în calitate de

scop principal al politicii economice. S-ar putea de polemizat cu privire la raționalitatea unui asemenea punct de vedere, dar, oricum, ar fi îndoielnică ignorarea opiniei unuia dintre cei mai importanți (dacă nu chiar cel mai important) economiști ai secolului XX – John Maynard Keynes. Caracterizînd ceea ce el definește drept „elemente ale adevărului științific în învățătura mercantiliștilor”, creatorul bazelor teoriei macroeconomice contemporane scrie următoarele: „...grija puterii de stat în vederea susținerii bilanțului comercial activ servea în același timp *două* scopuri și era totodată unicul mijloc accesibil de atingere a lor. În timpurile cînd puterea de stat nu influența în mod direct asupra normei procentului în interiorul țării și a altor impulsuri spre investițiile interne, măsurile adoptate în scopurile majorării soldului activ al bilanțului comercial reprezentau unicul procedeu *direct* la dispoziția statului de majorare a investițiilor externe. În același timp, influența bilanțului comercial activ asupra afluxului de metale prețioase era unica modalitate *indirectă* de micșorare a normei procentului intern și, prin urmare, de amplificare a impulsului pentru investițiile interne..., dacă vorbim despre contribuția în arta administrării de către stat a ramurei economice în general și asigurării optime a antrenării tuturor resurselor acestui sistem, reprezentanții gîndirii economice timpurii din secolele XVI și XVII în unele chestiuni ajungeau la o înțelepciune practică, care, în abstracțiile rupte de la viață ale lui Ricardo mai întîi a fost uitată, iar pe urmă în genere exclusă”.

Mai mult ca atît, deși adepții mercantilismului pledau pentru implementarea unei politici de stat active, într-un anumit sens, doctrina lor este orientată spre liberalizarea vieții economice. Într-adevăr, această doctrină presupunea scoaterea barierelor atît din calea mișcării mărfurilor cît și a factorilor de producere din interiorul pieței naționale,

slăbirea strictețelor de origine feudală și a reglementării exagerate.

De remarcat că chiar și „clasicii”, fie și într-o formă indirectă, admiteau că stabilirea și dezvoltarea relațiilor de comerț extern între țări în anumite împrejurări pot deveni nerentabile pentru unul din parteneri. În această privință un exemplu elocvent reprezintă stabilirea de către Ricardo a limitelor stricte a cadrului în care trebuie să fie fixate proporțiile la prețuri în vederea asigurării unei rentabilități reciproce în relațiile comerciale externe.

Nu ar fi de prisos de menționat și faptul, că, în opinia unor cercetători, „clasicii” au moștenit unele vicii de la predecesorii și oponenții lor. Este reprezentativ în acest sens punctul de vedere al lui John Stuart Mill, care, printre altele, scria: „Chiar însuși Adam Smith, detronatorul (mercantilismului), a reluat unele puncte de vedere ce nu pot fi atribuite nici unuia din alte izvoare. Înțelegerea pe care Adam Smith a acordă rentabilității comerțului internațional se rezumă la faptul că comerțul extern favorizează realizarea surplusului produsului din țară și deschide posibilitatea reproducerii rentabile a unei părți a capitalului național. Aceste atitudini inspiră meditații incompatibile cu o interpretare clară a fenomenului. Termenul „surplusul produsului” ar presupune că țara, într-un fel, resimte necesitatea de a produce cereale sau stofele pe care le exportă. În realitate, dacă partea produsului neconsumată în țară nu va fi solicitată și nu va fi consumată undeva în altă parte, această parte sau se va produce în pagubă directă, sau, dacă nu va fi produsă, capitalul ce-i revine va rămîne vacant... Totuși... țara produce marfă pentru export peste limitele necesităților sale... în virtutea faptului că acesta este cel mai ieftin mijloc de a asigura țara cu alte mărfuri. Dacă țara nu ar exporta acest surplus... ea nu ar importa nimic. Însă munca și capitalul, anterior antrenate în producerea

mărfurilor pentru export, ar fi întrebuințate pentru producerea acelor obiecte, care mai înainte erau aduse de peste hotare... *sau* s-ar trece la fabricarea substituenților... Comerțul, în realitate, este un mijloc de ieftinire a producției; în toate cazurile, în cele din urmă el aduce profit consumatorului”.

Astfel, în ciuda faptului că pînă în prezent continuă încercările unei anumite absolutizări atît a unei, cît și a altei atitudini în aprecierea relațiilor economice globale și, respectiv, a reglementării lor, în ultimă instanță, la ziua de astăzi se impune concluzia că adevărul ar trebui căutat undeva la mijloc. Într-adevăr, așa și este, deoarece în viața reală activitatea ce ține de relațiile economice externe reprezintă un test concomitent de colaborare reciprocă avantajoasă și totodată de acută concurență. Cu referință la oricare din formele relațiilor economice externe, vom descoperi fără greutate influența contradictorie pe care comerțul internațional sau investițiile străine, sau migrația transfrontalieră a forțelor de muncă o exercită asupra deferitelor grupuri ale subiecților economici în țările-membre ale economiei mondiale.

Ce concluzie am putea și trebuie să tragem în temeiul acestor raționamente privitor la sfera relațiilor internaționale? Multidimensională și ambigua realitate economică, la rîndul ei, influențează în mod contradictoriu asupra domeniului politicii externe.

Pe de o parte, dezvoltarea relațiilor economice externe contribuie la înlesnirea contactelor și atenuarea conflictelor internaționale. Așa a fost și așa este – unde domnește Hermes, nu rămîne loc pentru Marte. Menționatul deja J.S.Mill, scria în legătură cu aceasta: „Comerțul pentru prima dată a învățat popoarele să se uite cu bunăvoință reciprocă la bogăția și prosperitatea oricărui din ele. Înainte de aceasta, fiecare patriot care era prea puțin dezvoltat pentru a se

considera cetățean al lumii, își dorea ca toate țările, cu excepția țării sale, să fie slabe, sărace și prost gestionate. Acuma, în schimb, el vede în bogăția și progresul lor un izvor direct pentru bogăția și progresul propriei țări. Comerțul extern transformă războiul într-un arhaism, amplificând și consolidând interesele personale, care prin esența lor sînt opuse războiului. Și, fără a exagera, se poate de spus că anume extinderea rapidă și proporțiile mari ale comerțului internațional, fiind o garanție a păcii generale, constituie o temelie sigură pentru progresul neconținut al ideilor, instituțiilor și rasei umane în general”.

Totodată, fiind o consecință a dezvoltării sistemului relațiilor economice mondiale, dependența reciprocă a statelor, în anumite condiții, condiționează, așa cum s-a menționat mai sus, excesul vulnerabilității lor față de influențele din afară. Iar acest lucru, la rîndul lui, poate tensiona relațiile dintre state. Exemple avem mai multe – este vorba și despre Napoleon cu ideea sa despre blocada continentală a Marii Britanii, și despre sancțiunile economice aplicate în zilele noastre. Keynes avea motive serioase pentru a așterne pe hîrtie următoarele rînduri: „Războaiele au mai multe motivații. Dictatorii și alții de felul lor, cărora războaiele le promet, așa cum, cel puțin, li se pare lor, emoții pozitive, își pot permite cu ușurință să joace pe nervii popoarelor, excitîndu-le instinctele beliciste înăscute. Cea mai mare importanță, însă, în străduința manifestată de a provoca furia popoarelor, revine motivelor economice ale războiului, și anume – creșterii excesive a populației și concurenței pentru piața de desfacere. Anume cel de-al doilea factor... se prea poate, a jucat un rol principal în secolul XX și s-ar mai putea să-l mai joace din nou”.

Morala ce se impune ar fi următoarea: nu se știe dacă are rost de lăsat ca toate să decurgă de la sine; mai înțeleaptă ar fi străduința de a identifica acei parametri și acele condiții

de realizare a activității economice externe, acele forme ale relațiilor internaționale, care, pe de o parte, ar încuraja minimalizarea pierderilor, reduce riscul confruntărilor, iar pe de altă parte – ar aduce un profit cât mai mare, armonizând interesele subiecților economiei mondiale.

§ 2.2. LIBERALISMUL ȘI SECURITATEA

În capitolul de față vom supune cercetării evoluția liberalismului, atitudinea sa față de problemele securității, războiului și păcii, de asemenea, vom evidenția unele trăsături asemănătoare ale acestei doctrine cu realismul.

Liberalismul clasic și-a făcut apariția ca ideologie a opoziției față de monarhism și mercantilism. În continuare, forța și influența sa fiind în creștere, s-a extins ca ideologie a statelor-hegemon (Britania și Statele Unite). Liberalismul a fost opozantul ideologic principal al totalitarismului (fascismul și comunismul), pentru a se transforma în cele din urmă în ideologia dominantă a societății industriale.

În pofida unei utilizări comune a cuvântului „liberalism”, importanța sa nu este chiar atât de univocă. Noi concepem liberalismul ca pe un ansamblu de noțiuni și idei care în majoritatea cazurilor se completează între ele, din când în când intrînd, însă, în contradicții. Multe din elementele acestui ansamblu au apărut foarte demult, și doar în secolele XVIII-XIX au fost unite într-un program politic.

Ideea principală a liberalismului este interesul particular. Interesul particular duce la proprietatea privată, economia de piață, dominația dreptului (în interiorul statelor, apoi și pe arena internațională). În afară de aceasta, interesul particular reprezintă temelia comportamentului rațional, vieții mondene, toleranței, credinței în progres și, în sfîrșit, convingerii că toate aceste idei reprezintă un bun universal și pot fi aplicate întregii omeniri. Liberalismul se

opune autocrației, oponent inițial al liberalismului, de asemenea, modelelor societății colectiviste, totalitariste. La modul general, liberalismul manifestă o atitudine negativă față de politica echilibrului de puteri, războiului și militarismului, preferînd atitudini mai raționale, legale și instituționale în sfera relațiilor internaționale.

Istoria dezvoltării liberalismului ca teorie de sine stătătoare a relațiilor dintre oameni (inclusiv internaționale), începînd cu Thomas Hobbes, poate fi concepută ca un proiect de emancipare a acestor relații față de violență. În opinia adeptilor liberalismului, problemele economice trebuie să fie soluționate prin metode economice, disputele de idei trebuie să se desfășoare fără aplicarea forței, iar statul turmează să intervină numai în cazul unor provocări reale – agresiunii externe sau rebeliunii inerne. Violența, astfel, se exclude din relațiile normale dintre cetățeni.

De regulă, se remarcă patru etape în dezvoltarea liberalismului: 1) începînd cu *Leviathan* al lui Hobbes, în continuare 2) apărarea libertății față de stat cu ajutorul dreptului (Locke, Montesquieu, Mill, Kant, Bentham) în secolele XVII-XIX; 3) teoria comerțului liber a lui A. Smith și, în sfîrșit, 4) încercările de răspîndire a liberalismului asupra sferei relațiilor internaționale în secolele XIX-XX.

Deși din punctul de vedere al teoriei relațiilor internaționale referirea la Hobbes în contextul liberal pare discutabilă, istoria timpurie a liberalismului ar putea fi interpretată în cel mai înalt grad ca o evoluție și o revizuire a ideilor lui Hobbes. Postulatul inițial al lui Hobbes consta în promovarea idealismului, în faptul că fiecare om are dreptul la autoapărare, că nimeni nu poate garanta persoanei o securitate deplină. De aceea, părea rațional de a încredința suveranului atît atribuțiile de apreciere a situațiilor din punctul de vedere al securității cît și responsabilitatea pentru asigurarea ei.

Delegarea problemelor „umanității și securității generale” lui *Leviathan* nu înseamnă abdicarea de la libertate ca atare. Dimpotrivă, indivizii sînt liberi în luarea de decizii în toate celelalte probleme, deși, desigur, acțiunile lor vor fi limitate de regulile stipulate de către suveran. Este important de menționat, totodată, că luîndu-și asupra sa răspunderea pentru soluționarea problemelor legate de securitate, *Leviathan* nu numai își apără supușii, ci îi și lipsește de dreptul de a aplica forța unul împotriva altuia. Circumstanța în cauză merită o atenție deosebită, deoarece contradicțiile cu caracter religios și politic din acele timpuri prezentau un pericol grav pentru toată societatea.

Așadar, *primii filozofi liberali*, de la Locke la Leibniz, de la Montesquieu la Condorcet, în calitate de punct de pornire în disocierile lor porneau de la problema securității persoanei, încredințînd asigurarea ei suveranului. Astfel, *securitatea persoanei în tradiția liberală a Iluminismului e un bun atît colectiv, cît și individual. Ea reprezintă condiția și scopul său. Dar acest scop poate fi atins numai pe cale colectivă.*

În lucrarea lui Locke „*Two Treatises of Government*” (1689) liberalismul apare ca o învățătură cu caracter integru. Începînd cu această perioadă de timp, adepții liberalismului și-au schimbat atitudinea față de Hobbes. Împărtășind concepția contractului colectiv în asigurarea securității, a libertății deci, ei considerau totodată necesară *limitarea* sferei de influență a statului. Statul era necesar pentru a apăra țara în fața amenințărilor din afară și pentru prevenirea conflictelor interne, dar de prea multe ori însuși el comporta pericole pentru libertatea și chiar pentru viața persoanei. Această dilemă a marcat dezvoltarea liberalismului în decursul secolelor XVIII-XIX.

Locke, Montesquieu, Kant, Bentham și Mill au argumentat necesitatea limitării statului prin intermediul

dreptului, instituirea guvernării constituționale, implementarea principiului separării puterilor.

Începînd de la jumătatea secolului XIX, a început să se contureze o concepție mai clară cu privire la condițiile în care statul poate să încalce viața normală a cetățenilor săi în detrimentul guvernării și a ordinii stabilite prin legi. Refuzul de a utiliza în calitate de pretext „necesitatea”, care putea fi interpretată foarte larg, în favoarea unei definiții exacte a circumstanțelor cu caracter extraordinar (*emergency conditions*), contribuia încadrării în concepția liberalismului a noțiunii de securitate. Numai în cazul unei amenințări reale din afară, statul poate depăși cadrul dreptului.

Cea de a treia etapă de limitare a statului a fost inițiată de ideologii pieței libere în anii 1820-1830. A. Smith și alți reprezentanți ai Iluminismului scoțian au ajuns la concluzia că neamestecul statului în viața economică duce la rezultate pozitive. Deși în prezent această concluzie este interpretată ca o concepție prin excelență economică, la vremea sa era vorba în general despre reexaminarea rolului statului, reorientarea lui spre utilizarea pîrghiilor economice de gestionare și asigurarea condițiilor pentru încurajarea inițiativei private și a interesului particular în general. Însăși esența procesului economic nu permite statului să dispună de toată informația, deci nici să administreze acest proces. Cele mai bune rezultate pot fi obținute numai în cazul cînd dreptul decizional va fi transmis antreprenorilor cointeresați în promovarea propriilor interese. Ideea separării sferelor economică și politică devine centrală. Anume această separare asigură premisele pentru o economie autoreglementată. Dar ea trebuie să se realizeze prin sfera de activitate a statului. La această etapă liberalismul concepe statul în calitate de mecanism care poate asigurată libertatea persoanei și buna administrare. Securitatea și libertatea sînt strîns legate una de alta. Remarcăm că, la timpul respectiv,

reprezentanții liberalismului nici într-un caz nu erau socotiți niște elemente antistatale. Ei urmăreau un singur scop – de a modera tendința firească a statului de a se amesteca în toate sferile de viață ale societății.

Dezvoltarea liberalismului clasic în contextul politicii interne, de asemenea, era însoțit într-o măsură tot mai mare de *interesul crescând față de domeniul relațiilor internaționale și problema războiului*. Acest lucru avea loc în temeiul a două rațiuni. *Prima* consta în tendința mesianistă a liberalismului de a-și extinde sfera de acțiuni dincolo de limitele statului, de a deveni o doctrină universală. *A doua* își avea originea în tendința de a asigura supraviețuirea liberalismului ca practică la nivelul unui stat luat în parte, în legătură cu aceea că războiul și militarismul reprezentau cele mai comode pretexte pentru ofensiva asupra libertății, folosirii resurselor în interesele statului (și nu ale persoanei și societății) etc.

Așa cum s-a mai menționat, fritreiderii secolului XIX încercau să răspîndească logica liberalismului asupra relațiilor internaționale. Pe atunci (ca și, de altfel, în zilele noastre) ei se străduiau să evite aplicarea violenței în relațiile dintre state, se pronunțau pentru demilitarizare. Relațiile internaționale, în opinia lor, trebuiau construite nu în scopul înființării unui oarecare *Leviathan* global, ci urmînd logicii reciprocității economice dintre ele și a democratizării vieții interne.

Idea principală a liberalismului în ceea ce privește caracterul deschis al economiei politice și societății constă în faptul că statul și societatea sînt de acord să *reducă la maximum spectrul de probleme atribuite sferei securității*. Prin aceasta, cum s-a mai spus, liberalismul se deosebește de statele mercantiliste și totalitare care raportează la propria securitate totul, începînd cu muzica pop, producția de încălțăminte și terminînd cu construcția submarinelor și a apartelor cosmice.

Scopul idealist al liberalismului constă, la prima etapă, în restrângerea noțiunii de „securitate” doar în cadrul sectorului militar, punând în continuare sub semnul îndoielii legitimitatea aplicării forței, pentru a exclude în genere, în cele din urmă, de pe ordinea de zi însăși problemele securității, legate de dreptul de a aplica în anumite circumstanțe forța. În calitate de alternativă principală era înaintată libertatea comerțului, totodată adepții liberalismului subliniau că sistemul relațiilor internaționale include și alte instrumente efective, cum ar fi opinia publică, bunul simț, reciprocitatea, dezarmarea, informația, democrația, organizațiile internaționale.

Aplicat la sfera relațiilor internaționale, caracterul antistatal al liberalismului este mai pronunțat decât prin aplicare la relațiile interne ale statului. Întrădevăr, în opinia liberalismului, statele reprezintă o dificultate în relațiile internaționale. Ar fi mai bune, dacă relațiile internaționale ar fi influențate mai puțin de liderii statelor, de diplomați și generali. În relațiile internaționale, liberalii se pronunță pentru scăderea nivelului de colaborare dintre State și creșterea colaborării dintre națiuni și societăți (Cobden).

Noi am amintit deja că primul experiment de proporții în înființarea organizațiilor internaționale pentru soluționarea problemelor securității a fost făcut abia după terminarea primului război mondial, care prin sine însăși comportase un pericol pentru întreaga civilizație liberală. Activitatea Ligii Națiunilor, încercările de a crea un sistem al securității colective, de asemenea, importanța pe care liberalii o acordau forței opiniei publice au pus sub semnul îndoielii eficacitatea instrumentelor liberale de menținere a păcii și de garantare a securității internaționale. Rezultatul acestei situații a fost dominația, în teoria relațiilor internaționale, timp de aproape o jumătate de veac, a realismului.

Toate acestea însă nu înseamnă că liberalismul, ca orientare teoretică în domeniul relațiilor internaționale, a încetat să existe. Așa cum s-a mai menționat, liberalismul s-a produs ca ideologie dominantă a societății industriale (și postindustriale). Mai mult ca atât, „proiectul liberal” nu numai că a supraviețuit, ci și s-a materializat în calitate de organism al securității colective, bazat pe țările industrial dezvoltate ale Occidentului și Japoniei.

Există diferite tradiții ale liberalismului, tratînd de pe poziții diferite relațiile dintre *regimul politic și politica externă*. Imperialismul liberal al lui Machiavelli, internaționalismul liberal al lui Kant și pacifismul liberal al lui Schumpeter se sprijină pe puncte de vedere cu totul deosebite asupra omului, statului și relațiilor internaționale.

Imperialismul liberal al lui Machiavelli promovează ideea că republicile nu numai că nu sînt pacifiste, ci, dimpotrivă, ele reprezintă cea mai indicată formă de orînduire de stat cointeresată în expansiunea imperialistă. Pentru Machiavelli, republica nu reprezintă o democrație, care, în opinia sa, destul de repede se transformă în tiranie, ci o comunitate de cetățeni liberi și egali din punct de vedere social, care participă la viața politică. Esența politicii interne se manifestă, pe de o parte, prin tendința de dominare a elitelor conducătoare, iar pe de altă parte – prin teama maselor de a nu nimeri în capcana lor. Această contradicție internă își găsește soluționarea în expansiune, satisfăcînd interesele tuturor și dînd frîu liber energiei maselor. Cei care iubesc puterea – rămîn la putere, cei care iubesc libertatea – rămîn liberi. În afară de aceasta, cu toții sînt mulțumiți de bucuria victoriei.

Machiavelli aducea argumente că Poma liberă este mai predispusă pentru o expansiune reușită, decît republicile aristocratice de tipul Spartei și Veneției. În opinia mai multor

autori, acțiunile intervenționiste ale SUA din anii de după război confirmă concluziile la care a ajuns Machiavelli.

Pentru a înțelege mai bine esența celei de a doua tradiții a liberalismului, trebuie să amintim că liberalismul contemporan de bazează pe două idei:

1) democrațiile nu luptă între ele (prima investigație cu caracter empiric a fost făcută încă în anul 1938):

2) admiterea războaielor cu statele nedemocratice.

Nici realismul, nici marxismul nu pot explica fenomenul de ce statele democratice, timp de mai mult de 150 de ani, nu poartă războaie între ele.

La această întrebare răspunde *teoria kantiană* a internaționalismului liberal. În concepția lui Kant, cetățenii urmăresc scopuri diferite, ei sînt individualiști prin esența lor și se comportă rațional. Însă, ceea ce este foarte important, totodată ei sînt capabili să cadă de acord asupra egalității etice a tuturor subiecților și văd în alții nu un mijloc, ci un scop. De aceea statul, în concepția lui Kant, reprezintă o instituție ce își exercită funcțiile în corespundere cu prevederile dreptului. Spre deosebire de republicile lui Machiavelli, republicile kantiene pot menține relații pașnice între ele, deoarece sînt în stare să demonstreze spirit de prudență și respect față de drepturile internaționale ale altor republici. De aceste drepturi dispun reprezentanții altei țări, fiind egali din punct de vedere moral. *Republicile kantiene sînt gata să ducă războaie cu statele în care lipsește puterea reprezentativă, mai mult ca atît, își văd misiunea în apărarea și „exportul” democrației, proprietății private, realizării oricărei activități în scopul eliberării celor ce se află în stare de nelibertate.* Astfel, internaționalismul liberal al lui Kant poate fi conceput ca una din concepțiile de bază ale „intervențiilor umanitare”. Firește, scopul final (și totodată condiția „păcii veșnice”) este, desigur, triumful global al democrației.

Al treilea model, elaborat de Schumpeter, îi examinează pe oameni în calitate de persoane ce gîndesc rațional, atașați principiilor democratice. În afară de aceasta, pe ei îi unește năzuința folosului material. Deoarece interesele lor materiale se află într-o legătură strînsă cu mijloacele comerțului în condiții de pace, atît ei cît și statele în care trăiesc sînt iubitori de pace. De războaie este cointerесată doar aristocrația militară și cei care pot stoarce foloase materiale. Democrația nu va apăra interesele unei minorități și nu va achita cu prețul vieții omenеști politica imperialistă, care reprezintă un rezultat al activității „mașinii militare”, instinсtelor militariste și dorinței de a exporta monopolismul.

Critica concepțiilor lui Schumpeter, expuse în cărțile „*Sociology of Imperialism*” și „*Capitalism, Socialism and Democracy*”, se desfășoară în trei direcții:

1) „monismul materialist” al lui Schumpeter nu lasă loc pentru motivația neeconomică a politicii externe, provenind fie din partea statului, fie din partea persoanelor particulare. Noțiuni ca gloria, prestigiul, ideologia, sau pur și simplu unele poște din partea celor de la putere nu-ți găsesc loc în construcțiile teoretice ale lui Schumpeter. Nu sînt luate în considerare, de asemenea, nici cîștigurile relative pe care le poate avea comerțul de pe urma războaielor;

2) viața politică a persoanelor este reprezentată ca ceva identic, omogen. Toți cetățenii – antreprenorii și muncitorii, oamenii de la sate și orășenii – năzuiesc spre o prosperitate materială. Schumpeter era de părerea că aflarea la putere nu-i schimbă pe oameni;

3) în sfîrșit, tot așa cum sfera politicii interne reprezintă ceva omogen, același lucru se poate de spus și despre sfera politicii mondiale. În năzuința de a avea profit material, toate statele democratice evoluează împreună în direcția comerțului liber. Statele cu diferite orînduiri sociale, parcă nici n-ar exista pentru Schumpeter.

Și totuși, remarcând eventualitatea aplicării violenței față de alte state, liberalismul consideră ca normă pacea, colaborarea. Conflictul este o stare vremelnică de încălcare a păcii, în condițiile căruia schimbul ajută statele să se îmbogățească.

Originea conflictului, în opinia lor, zace în lipsa de înțelegere și aprecierea eronată a situației de către părți sau de către una dintre părți. Tendința de a obține avantaje unilaterale de pe urma conflictului este un rezultat al miopiei politicianilor, calculelor incorecte, părerilor greșite sau informării insuficiente.

În încheiere trebuie să remarcăm că între realism și liberalism există ceva comun.

Spre deosebire de idealism, realismul și liberalismul sînt niște teorii pozitivistice de interpretare a lumii. Idealismul, după cum se știe, reprezintă o teorie normativă, propunînd o lume alternativă față de cea reală.

Ca și realismul, liberalismul este poliriform, fiind format din cîteva curente.

Liberalismul socoate că în lume nu există un oarecare organ de reglementare central, capabil să instaureze ordinea. Totuși, liberalismul nu are în vedere anarhia, ci doar caracterul „nereglementat” al relațiilor internaționale, în speranța că așa ceva în principiu este posibil. În îmbinarea de cuvinte „societate anarhică”, liberalismul pune accentul pe cuvîntul „societate”.

Ambele școli pornesc de la faptul, de asemenea, că nu există un drept universal, recunoscut de toată lumea și protejat la nivel supranațional.

Firește, realismul și liberalismul recunosc rolul *statelor ca subiecte principale ale relațiilor internaționale*. În același timp, însă, liberalismul acceptă ca subiecți importanți pe arena internațională și persoanele particulare, firmele, organizațiile internaționale. O atenție deosebită el o acordă colaborării

dintre acestea și rezultatului la care se ajunge în urma acestei colaborări.

În sfârșit, realismul și liberalismul evocă comportamentul *rațional* al subiecților relațiilor internaționale. Realismul, ce-i drept, ne spune că statul reacționează rațional la provocările și amenințările ce parvin din mediul internațional ostil. Liberalismul, la rîndul său, își concentrează atenția asupra satisfacerii propriilor interese.

În afară de concepțiile generale, reluate de la economiști, realiștii folosesc de asemenea și metodele lor de cercetare. *Teoria jocurilor*, ca model de comportament economic, a început să fie folosită operativ pentru modelarea relațiilor internaționale și mai cu seamă a problemelor strategico-militare (alte exemple, așa-zisa *dilemă a captivului*).

Avînd multe trăsături comune în aprecierea unei lumi pline de subiecți cointeresați în satisfacerea propriului interes, reprezentanții realismului și ai liberalismului, așa cum s-a mai spus, ajung, totuși, la concluzii opuse.

§ 2.3. TEORIA „STABILITĂȚII HEGEMONISTE”

Această teorie reprezintă una din încercările de a lărgi teoria realismului prin includerea în ea a normelor și organelor de drept internațional.

Teoria „stabilității hegemoniste” susține că *„structurile hegemoniste ale puterii, caracteristice prin supremația unui stat față de alte state, contribuie într-o măsură mai mare la dezvoltarea regimurilor internaționale bazate pe norme destul de exacte și respectate”* (R.Keohane).

Prin urmare, în cadrul acestor regimuri sînt asigurate pacea și stabilitatea.

Să ne întrebăm: de ce statul-hegemon este cointerestat în susținerea principiilor și normelor care reprezintă „bunul

comun"? În corespundere cu teoria „stabilității hegemoniste”, interesele hegemonului coincid cu „bunul comun” pentru toate statele. Fiind un subiect de cea mai mare importanță al comerțului internațional, hegemonul este cointerestat în mod vital să întărească comerțul liber. Dispunând de cea mai înaltă productivitate a muncii și cea mai dezvoltată tehnologie, el nu se teme de concurență altor state. Dimpotrivă, el se teme că mărfurile sale nu vor fi admise pe piața altor state. Pronunțându-se pentru libertatea comerțului, hegemonul își pune în aplicare forța sa uriașă pentru a asigura această libertate. Astfel, hegemonul generează condiții și motive pentru a susține regimul care garantează stabilitatea politică în scopul promovării comerțului liber internațional.

Problema relațiilor dintre hegemonie și stabilitate a devenit subiectul cercetărilor lui I.Wallerstein.

Cercetînd istoria capitalismului începînd cu secolul XVI și pînă în timpurile de astăzi, I.Wallerstein reieșea din faptul că capitalismul reprezintă, în primul rînd, un *sistem* relativ autonom în raport cu influența din afară, în al doilea rînd, un *sistem istoric*, care a apărut mai multe secole în urmă, a ajuns la o treaptă înaltă a dezvoltării sale și care cîndva va înceta să existe.

Orice sistem are o structură internă care îi asigură autoconservarea, dar caracterul istoric al sistemului predetermină acumularea de factori care, în anumite condiții, stimulează schimbarea acestui sistem. Sistemul trece prin turbulența bifurcată, sau, cu alte cuvinte, a schimbărilor din cantitate în calitate.

Una din noțiunile-cheie folosite de I.Wallerstein este „hegemonia”. *Hegemonia reprezintă un asemenea sistem de relații internaționale, în care lupta dintre statele mari devine atît de neechilibrată, încît în cele din urmă unul dintre ele devine primul între cei egali (primus inter pares).* În acest caz, statul dominant

începe a dicta condițiile de joc și impune celorlalte state voința sa în sferile economică, militară, diplomatică și chiar culturală. Baza materială a hegemoniei o constituie caracterul efectiv al întreprinderilor sale în trei sfere principale ale economiei – producția agroindustrială, comerț și finanțe. Eficiența economică a întreprinderilor statului-hegemon era atât de mare, încât îi garanta succesul chiar și pe piața internă a altor state. Hehemonia apare în cazurile când chiar și aliații statului dominant se transformă în clientela sa, în timp ce statele care se împotrivesc, fiind demoralizate, adoptă un comportament prin excelență defensiv față de hegemon. În același timp hegemonia reprezintă un *proces* care schimbă constanta luptei dintre marile puteri. Ea își face apariția în anumite circumstanțe și are o importanță deosebită pentru dezvoltarea sistemului mondial al capitalismului.

În opinia lui Wallerstain, *în istoria capitalismului există doar trei perioade de hegemonie* – la mijlocul secolului XVII (1620-1672, provinciile unite), la mijlocul secolului XVIII (1815-1873, Marea Britanie) și la mijlocul secolului XX (1945-1967, SUA).

Trăsăturile lor comune erau următoarele:

1) avantaje concomitente în cele trei sfere ale economiei, despre care s-a vorbit mai sus;

2) politica „liberalismului global”, care și-a găsit întruchiparea în protecția circulației libere a factorilor de producție (mărfuri, capital, forțe de muncă) în economia mondială și combaterea oricăror încercări de a limita libertatea comerțului. În sfera politică, liberalismul economic a pus bazele instituțiilor parlamentare, dominației dreptului și libertăților cetățenești. Nivelul înalt de viață al oamenilor muncii din statele-hegemon a devenit și el una din trăsăturile caracteristice. Toate acestea nu înseamnă că însușirile nominalizate ar avea un caracter absolut. Atunci când cerea situația și propriul interes, statul-hegemon aplica măsuri care

nici pe departe nu puteau fi numite liberale; amestecul în treburile interne ale altor state; în scopul garantării „consensului” național se recurgea la măsuri cu caracter represiv și a.m.d. Cu toate acestea, liberalismul ca ideologie și politică a atins un grad deosebit de înalt în dezvoltarea sa anume în epocile hegemoniei;

3) specificul militar al dominației se caracteriza prin faptul că țările-hegemon aveau ieșire la mare (actualmente țări maritime și aeriene). Ele se străduiau să-și dezvolte mai puțin trupele de uscat, pentru a evita implicarea în campaniile terestre, economisindu-și la maximum mijloacele materiale și păstrându-și resursele umane. Necesitatea de a avea forțe terestre mari a apărut numai o dată cu apariția inamicilor deosebit de puternici, care dispuneau de armată puternică.

În fiecare din aceste trei cazuri, instaurarea hegemoniei era precedată de războaie de lungă durată, care duceau la schimbarea întregului sistem al relațiilor internaționale:

- Războiul de 30 de ani (1618-1648) și victoria Olandei în lupta cu Habsburgii au dus la înființarea sistemului instituit prin Pacea din Westfalia;

- războaiele lui Napoleon din 1792-1815 s-au terminat cu înfrângerea Franței în fața Marii Britanii în lupta dusă pentru hegemonie, în interesele căreia a apărut „concertul marelor puteri”;

- primul și cel de-al doilea război mondial au asigurat dominația SUA, fapt reflectat parțial în Statutul ONU și în activitatea organizațiilor economice internaționale, înființate la Breton-Woods.

Fiecare din perioadele numite de hegemonie erau însoțite de apariția a doi pretendenți la rolul de lider (în primul caz - Anglia și Franța, în al doilea - SUA și Germania, în al treilea - Japonia și Europa Occidentală), fiecare

hegemon alegîndu-și în mod intenționat predecesorul în calitate de partener „mai mic”.

Exemple clasice ale acestei teorii sînt *pax britannica*, care a existat la mijlocul secolului XIX, și *pax americana*, care a apărut după terminarea celui de-al Doilea Război Mondial.

La mijlocul secolului XIX, superioritatea Marii Britanii pe arena internațională se baza nu numai pe eficiența economiei sale, ci și pe dominația la mare, care timp îndelungat n-a fost expusă pretențiilor din partea statelor continentale, în același rînd și în legătură cu jocul iscusit al diplomației britanice, care și-a păstrat rolul de diriginte în structura destul de mobilă a relațiilor internaționale din Europa.

Normele economiei liberale (comerțul liber, sistemul standard-aur, circulația liberă a capitalului și forței de muncă) au cunoscut o largă extindere o dată cu creșterea prestigiului Britaniei. Aceste norme, în calitate de ideologie universală, reprezentau elementele de bază ale armonizării intereselor. Chiar dacă în acele timpuri, din punct de vedere formal, instituțiile politice internaționale încă nu existau, detașarea economiei de la politică însemna deja că Sity își putea atribui funcțiile de regulator și administrator, sprijinindu-se pe aceste norme universale.

Cu toate acestea, începînd cu ultima pătrime a secolului XIX, situația din lume s-a schimbat considerabil. Decăderea economică și militară a Britaniei, pierderea rolului de lider indiscutabil la mare erau însoțite de relansarea tot mai puternică a Germaniei și Statelor Unite. S-au redus aproape la zero și liberalismul economic în legătură cu creșterea protecționismului, tentativele unor state de a participa de reîmpărțirea lumii și, în sfîrșit, cu abdicarea de la sistemul standard-aur. Tentativele de a crea un organ internațional universal în scopul menținerii păcii și stabilității (Liga Hațiunilor) de asemenea un suferit eșec.

Structura puterii în noul sistem al hegemoniei, *pax americana*, era mai strictă decât cea precedentă. Ea se baza pe alianța statelor, în frunte cu SUA, înființată în scopul reținerii Uniunii Sovietice. Acest sistem de hegemonie a creat premise pentru dezvoltarea economiei mondiale, în care Statelor Unite va reveni aproximativ același rol ca și cel al Britaniei de la mijlocul secolului trecut. SUA recurgea rar la amestecul direct în apărarea intereselor sale economice. Promovînd normele regimului economic internațional, instituite la Bretton-Woods, SUA au asigurat corporațiilor sale obținerea unui profit suficient pentru ca acestea să poată sprijini puterea statului.

Pax americana a instituit un număr considerabil de organizații internaționale. Efectele mării depresii și creșterea keynesismului au dus la aceea, că divizarea dintre politică și economie, fenomen propriu secolului XX, s-a redus la zero. Deoarece statul a obținut posibilitatea de a juca un rol substanțial în reglementarea economiei naționale, a apărut necesitatea gestionării administrative a economiei mondiale, atribuindu-i calitatea de domeniu al relațiilor internaționale.

Declinul SUA în perioada anilor 1970, condiționat de înfrîngerea suferită în războiul din Vietnam, creșterea influenței OPEC, stagnarea economică, nu a degenerat în colapsul sistemului monetar și comercial internațional, format după cel de-al Doilea Război Mondial. Regimurile economice internaționale au reușit să se adapteze la noile condiții.

Regimurile nu întotdeauna dispar o dată cu decăderea statului-hegemon. Existența acestuia poate genera condiții pentru apariția regimurilor internaționale, dar nu este obligatorie pentru întreținerea lor. Ca și toate fenomenele sociale, regimurile se caracterizează prin inerție. În afară de aceasta, cu timpul, statele singure își pot da

seama de avantajele unui sau altui regim, pentru a-l folosi în interesele lor.

Hegemonia americană a luat sfârșit, deși SUA își păstrează rolul de lider în comerț și în sfera financiară. Puterea militară și politică a Americii s-a micșorat, iar în consecință și perspectivele de a-și impune voința aliaților-rivali (Japonia, Europa Occidentală). Dar aceasta este doar începutul declinului hegemoniei americane, care nicidecum nu înseamnă răsturnarea procesului de globalizare și universalizare a normelor economiei liberale.

Noțiunea de „*globalizare*”, ca un fel de punte între puterea statului, idei și instituții, favorizează soluționarea unor probleme ce țin de relațiile internaționale, poate da o explicație, în particular, *stabilității*, prin urmare, și păcii.

Totodată, rămîne în vigoare necesitatea de a formula răspuns la o întrebare principială: care este mecanismul de susținere a „*stabilității hegemoniste*” (altfel spus, a păcii) în cadrul acestei structuri concrete? Una din modalitățile de sprijinire a sistemului este *internaționalizarea statului-hegemon*, adică înființarea organizațiilor și organelor internaționale, în cadrul cărora se va asigura rolul de lider al statului dat cu excluderea (fie și parțială) a problemelor sociale din viața internă a statelor care formează sistemul dat. FMI, Banca Mondială mobilizează resurse financiare și acordă asistență condiționată statelor care, trecînd prin greutăți provizorii, acceptă „*regulile jocului*”. Existența organizațiilor economice internaționale, care își pun scopul de a susține ordinea economică stabilă, se completează printr-un instrumentar destul de efectiv de armonizare a politicii naționale a unor state luate în parte. Acest proces a demarat în condițiile destul de dificile din perioada de reconstrucție a economiei Europei Occidentale conform Planului Marshall (europenii nici pe departe nu erau unanimi în aprecierea condițiilor legate de acordarea ajutorului din partea americanilor), dar,

treptat, a căpătat un caracter regulat (punerea în discuție a programelor de apărare în cadrul NATO, planurilor de dezvoltare economică în OECD și la reuniunile grupului celor șapte țări dezvoltate industrial etc.).

§ 2.4. TEORIA SISTEMULUI MONDIAL

Globalizarea contemporană are la bază promovarea normelor și organismelor administrării capitaliste. În legătură cu aceasta un interes deosebit prezintă identificarea legităților lumii în condițiile acestei administrări din punctul de vedere al economiei politice. Cum poate fi asigurată stabilitatea (și pacea) în capitalism? În ce condiții apare această stabilitate? Cum este susținută ea economic?

Răspunsul la aceste întrebări poate fi găsit în lucrările reprezentanților neomarxismului și ai altor școli, care au resimțit influența considerabilă a marxismului. În aspect desfășurat, ele sînt reprezentate în lucrările lui I.Wallerstein.

Teoria sistemului mondial, fiind marxistă în esența ei, pretinde la o generalizare la nivel global. Conform acestei teorii, stabilitatea sistemului capitalist este determinată nu numai de conduita statului-hegemon (după cum am văzut, hegemonia nu este proprie întregii epoci capitaliste), ci și de însăși structura ei, formată din trei elemente principale – nucleu (țările cele mai dezvoltate), semiperiferii (țări mai puțin dezvoltate) și periferii (țările cele mai slab dezvoltate) și care s-a constituit încă la mijlocul secolului XVIII.

Lupta de clasă esențială, în opinia lui Wallerstein, se desfășoară între nucleu și periferii. Nucleul își folosește puterea pentru a stoarce profit din periferii, așa cum s-a întîmplat în ultimele cinci secole. Conflictelor dintre marile puteri, inclusiv cele două războaie mondiale și războiul rece, nu au fost altceva decît o concurență a statelor din nucleu pentru dreptul de a exploata periferia.

Între nucleu și periferie nu întotdeauna există o delimitare clară. Periferia își are și ea nucleul și periferia sa (Rio de Janeiro și pădurile Amazoniei), ca și, de altfel, statele din nucleu (New York și delta Mississippi).

Dar, în afară de nucleu și periferie din sistemul mondial al capitalismului face parte și semiperiferia – *grupul de state care se ocupă de producția industrială, dispune de un anumit nivel de concentrare a capitalului, dar într-o măsură cu mult mai mică decât statele din nucleu. Anume statelor de la semiperiferie le revine un rol deosebit în menținerea stabilității, deoarece ele joacă rolul de tampon între țările cele mai dezvoltate și mai puțin dezvoltate și nu permit ultimelor să formeze o coaliție unică împotriva primelor, adică împotriva nucleului sistemului. Acest lucru devine posibil din cauza faptului că, la rîndul lor, statele semiperiferice se împart și ele în două părți – exploatate și exploatatoare:*

„Semiperiferia este necesară pentru ca sistemul capitalist să poată funcționa fără poticneli... Economia mondială presupune o repartizare neproportională a venitului. De aceea, în mod firesc, apare întrebarea cu privire la rațiunea politică a existenței unui asemenea sistem. De ce majoritatea celor exploatați nu s-ar uni, pur și simplu, împotriva unei minorități care își însușește partea cea mai mare a venitului?”

Wallerstein specifica trei elemente principale de asigurare a relativei stabilității politice a întregului sistem capitalist. În primul rînd, concentrarea potențialului militar în mâinile statelor dominante (nucleului); în al doilea rînd, atașamentul liderilor acestora față de ideologia de piață și valorile liberale; în al treilea rînd, participarea țărilor mai puțin dezvoltate la exploatarea celor mai slab dezvoltate, ceea ce face imposibilă apariția unui sistem mondial cu polii clari.

Cu timpul, apartenența la nucleu, periferie și semiperiferie se poate schimba, dar în totalitate, la nivel global, sistemul relațiilor de clasă rămîne același. Regiunile

care pe timpuri erau inaccesibile pentru țările europene dezvoltate (partea internă a Americii Latine), ulterior au devenit parte a periferiei. Statele periferice, la rândul lor, pot să „crească” pînă la următoarea treaptă și chiar s-o depășească, ajungînd în categoria celor de elită (Finlanda). Statele care formează nucleul, de asemenea, cu timpul pot să-și schimbe statutul (Spania, Portugalia).

Deoarece teoria sistemului mondial poartă un caracter global, ea nu oferă definiții distincte privitor la care state concrete pot fi atribuite la fiecare din categoriile numite. În principiu acest lucru contează, pentru că ne va permite să înțelegem mai bine funcția-cheie a statelor care ne interesează.

Datele statistice ale comerțului mondial confirmă, în mare parte, temeinicia ipotezei lui Wallerstein. Țările cu industrie dezvoltată (nucleul) vînd produse ale construcției de mașini și industriei chimice într-un volum ce depășește cu 275 de miliarde de dolari volumul celor cumpărate. Toate celelalte regiuni, preponderent, importează aceste mărfuri.

Sudul și majoritatea țărilor care fac parte din bazinul asiatic al Oceanului Pacific, cuprinzînd Taivanul, Hong Kongul și Coreea de Sud, în cea mai mare parte se specializează pe livrarea produselor industriei ușoare - ele vînd aceste mărfuri într-un volum ce depășește cu 92 de miliarde volumul celor cumpărate. Este clar că, conform clasificării făcute de Wallerstein, ele trebuie raportate la semiperiferie. De același grup de țări ține și China, ca și, de altfel, țările Europei de Est și Rusia.

Statele Orientului Apropiat și ale Africii se specializează în exportul de petrol (76 și, respectiv, 38 de miliarde de dolari). Lor le revine rolul de anexă cu materiei prime a țărilor dezvoltate industrial. Specializarea Americii Latine (exportul produselor alimentare și a mărfurilor

agricole, de asemenea a materiei prime), de asemenea plasează această regiune la categoria de periferie.

Nucleul, semiperiferia și periferia se deosebesc considerabil după nivelul *dezvoltării lor social-economice* și respectiv al *nivelului de viață*. Pentru a înțelege mai bine caracterul inegal al distribuirii de bunuri, vom aduce un citat mai amplu din discursul rostit de Secretarul General al ONU la summitul meleniului:

„Să ne închipuim pentru o clipă că lumea întradevăr este „un sat mondial”, dacă luăm în serios această metaforă folosită deseori pentru a descrie interdependența globală. Să presupunem că în satul acesta locuiesc 1000 de oameni, toate însușirile proprii societății umane contemporane fiind împărțite între ei în exact aceleași proporții. Cum credeți că ar arăta acest sat? Și cum am vedea noi problemele sale principale?

Circa 150 de oameni locuiesc în zona înstărită a acestui sat, iar aproximativ 780 din ei – în zonele mai sărace. Încă aproximativ 70 de oameni locuiesc în zona în care are loc procesul de tranziție. Venitul mediu pe cap de locuitor constituie 6000 de dolari pe an, și aceasta avînd în vedere că numărul de familii cu indici medii ai venitului în comparație cu situația din trecut s-a majorat. Cu toate acestea, pe seama unui număr de numai 200 de locuitori revin 86% a întregii bogății, în timp ce aproape o jumătate din locuitorii satului o duc de azi pe mâine, dispunînd de mai puțin de 2 dolari pe zi.

Numărul de bărbați depășește cu puțin numărul de femei, cu toate acestea femeile formează majoritatea celor care trăiesc în mizerie. Știința de carte între maturi crește. Și totuși aproape 200 de locuitori ai satului, două treimi din ei fiind femei, sînt analfabeți. Din 390 de locuitori în vîrstă de pînă la 20 de ani, trei pătrimi locuiesc în zonele mai sărace, mulți dintre ei aflîndu-se în căutarea disperată a locurilor de

muncă, care nu există. Mai puțin de 60 de oameni posedă calculatorul și doar 24 din ei au acces la Internet. Mai mult de jumătate niciodată n-au telefonat sau niciodată n-au fost telefonați.

Durata medie a vieții în zona înstărită este de aproape 78 de ani, în zonele mai sărace – de 64 de ani, iar în cartierele cele mai sărace – de numai 52 de ani. În fiecare din aceste grupuri durata medie a vieții în comparație cu viața generațiilor de pînă la ei crește, dar din ce cauză cei mai săraci rămîn în urmă în această privință? Pentru că în cartierele celor săraci este mai înalt nivelul bolilor infecțioase și al subnutriției, acești indici suprapunîndu-se peste deficitul acut al apei potabile, mijloacelor de sanitarie, serviciilor medicale, locuințelor decente, posibilităților de a învăța și a găsi un loc de muncă.

Nu există o cale previzibilă de asigurare a păcii și liniștii în acest sat. Unele zone sînt cît de cît calme, în timp ce altele sînt cuprinse de valul violenței organizate. În ultimii ani satul suferă tot mai mult din cauza calamităților naturale, inclusiv a uraganelor devastatoare ce se năpustesc pe neașteptate asupra localității, de asemenea, din cauza trecerilor bruște de la inundații la secete, toate acestea în condițiile unei creșteri simțitoare a nivelului mediu al temperaturii. Se acumulează tot mai multe argumente ce demonstrează că între aceste două tendințe există o legătura reciprocă și că încălzirea este legată de genul și cantitatea carburanților folosiți de oameni și întreprinderi. Volumul de emanație în atmosferă a bioxidului de carbon, care constituie cauza principală a încălzirii, în ultimii ani a crescut de patru ori. În sat scade rapid nivelul apelor freatice, iar scăderea fertilității solului este de natură să lase a șasea parte a locuitorilor din zonă fără surse de existență.

Sărăcia extremă reprezintă o ofensă adusă esenței noastre umane. În plus, ea trezește la viață și acutizează un

șir de probleme noi. Țările sărace, de exemplu, mai ales celea dintre ele în care inegalitatea dintre comunitățile etnice și religioase este considerabilă, se pot pomeni, cu un grad de probabilitate cu mult mai mare decât țările bogate, implicate în cele mai diferite conflicte. Majoritatea acestor conflicte poartă un caracter intern, dar aproape toate comportă inevitabil probleme pentru vecini sau solicită acordarea de ajutor umanitar.

În afară de aceasta, țărilor sărace de cele mai multe ori nu le ajung potențial și resurse pentru implementarea unei politici ecologice raționale. Acest lucru subminează existența sărăcăcioasă a acestor popoare și agravează consecințele mizeriei în care trăiesc.

§ 2.5. ECONOMIA DE PIATĂ ȘI SISTEMUL INTERNAȚIONAL

Ce fel de impulsuri transmite statelor sistemul economic mondial? În starea sa actuală, este el, oare, în stare să atenueze conflictele și contradicțiile economice sau, dimpotrivă, le acutizează și mai mult? Ce aduce lumii procesul de globalizare - o diferențiere și mai mare a păturilor sociale, sărăcie sau speranța depășirii prăpastiei dintre „nucleu” și „periferie”? Ce reprezintă mecanismul actual de soluționare a controverselor comerciale, în ce măsură acest mecanism poate preveni războaiele comerciale? Cît de efectiv se soluționează problemele dezvoltării țărilor sărace? A devenit, oare, noua ordine economică mondială, o realitate?

Către mijlocul secolului XX, treptat, lumea a început să înțeleagă că economia mondială nu poate funcționa stabil fără niște mecanisme de coordonare și administrare comune pentru toate statele. La micronivel, firmele au început să înființeze mai activ scheme verticale de administrare a

proceselor de reproducție în cadrul întreprinderilor ce le aparțineau în mai multe țări ale lumii, transformându-se succesiv în corporații transnaționale (CTN). La macronivel, doar în decursul unui deceniu și-a făcut apariția în sistem întreg de organizații economice și financiare interstatale, împuternicite să monitorizeze dezvoltarea economică mondială, să preîntâmpine din timp despre apariția dezechilibrărilor și să acorde țărilor, în caz de necesitate, ajutorul lor. Din rîndul acestor organizații fac parte Fondul Monetar Internațional, Banca Mondială, Organizația Mondială a Comerțului, cîteva asociații în Europa și multe altele.

Năruirea în anii 1960 a sistemului colonial, colapsul de la sfîrșitul anilor 1980 - începutul anilor 1990 a sistemului socialist orientat spre autarhie economică și trecerea fostelor colonii și țări socialiste la economia de piață au creat condiții pentru un nivel calitativ nou al deschiderii economice în relațiile dintre, practic, toate țările lumii. Astfel, în jumătatea a doua a secolului XX, economia de piață a devenit internațională, indicii ei fiind următorii:

- sfera dezvoltată a schimbului internațional cu mărfuri în baza comerțului internațional;
- sfera dezvoltată a circuitului internațional al factorilor de producție, în primul rînd sub formele de export și import al capitalului, forței de muncă și tehnologiei;
- formele internaționale de producție la întreprinderile situate în cîteva țări, în primul rînd în cadrul CTN;
- sfera financiară internațională independentă, nelegată cu deservirea nici a circuitului internațional al mărfurilor, nici a circuitului factorilor de producție;
- sistemul mecanismelor internaționale și supranaționale, interstatale și nestatale de reglementare

internațională în scopul asigurării unei dezvoltări economice echilibrate și stabile;

- politica economică a statelor reieșind din principiile economiei deschise. În comparație cu anul 1950, volumul exportului s-a majorat de 10 ori (chiar și în raport cu rectificările legate de inflație), continuând să crească într-un ritm mai avansat decât creșterea volumului mondial al PIB-ului. Volumul investițiilor străine creștea și mai repede; volumul vânzărilor realizate de CTN depășește cu mult volumul exportului mondial, iar operațiile interne ale firmelor alcătuiesc un segment în creștere rapidă al comerțului mondial. Volumul zilnic al operațiilor valutare depășește în prezent 1,5 trilioane de dolari, în timp ce, în 1973, când s-a produs prăbușirea sistemului prețurilor valutare fixate, constituia 15 miliarde de dolari. În rezultatul fuziunii CTN-ilor din sectorul de telecomunicații, s-a format o companie, prețul de piață al căreia depășește volumul PIB-ului la aproape o jumătate din toate țările-membre ale ONU, deși această companie după volumul activelor sale ocupă doar al patrulea loc în lume.

Relațiile reciproce în cadrul economiei internaționale poartă un caracter complex. Unele forme ale relațiilor economice internaționale se intersectează (destul de frecvent circulația capitalului, migrația forței de muncă, transmiterea tehnologiei sînt concepute în calitate de comerț internațional cu mărfuri specifice), politica microeconomică include reglementarea relațiilor valutare, unele forme (decontările internaționale) în realitate deservește alte forme de relații economice internaționale, comerțul internațional cu instrumente financiare poate fi interpretat ca formă de circulație a capitalului etc. Importanța unor forme luate în parte, greutatea specifică și influența lor asupra economiei internaționale sînt diverse. Comerțul internațional cu mărfuri, care reprezenta prima și cea mai importantă formă

de economie internațională, la sfârșitul secolului XX și-a pierdut în proporții absolute rolul de protagonist, cedându-i diferitelor forme de operații financiare.

Una din cele mai acute probleme a relațiilor internaționale contemporane o constituie necorespunderea schimbărilor ce se produc în interiorul organizațiilor economice internaționale cu schimbările rapide și considerabile care au loc în economia mondială. Problema principală constă în găsirea răspunsurilor la provocările globalizării în raport cu cerințele generale ale economiei mondiale, a diferitor grupuri de țări, precum și a unor categorii sociale aparte ale societății la nivel național.

Noi am demonstrat deja că globalizarea influențează negativ asupra țărilor în curs de dezvoltare – scade nivelul de viață, cresc problemelor sociale, se amplifică amenințările în adresa suveranității unor țări luate în parte etc. Globalizarea stimula tendințele formării oligopoliilor mondiale sau a monopolurilor în rezultatul fuziunii companiilor sau absorbirii celor slabe.

Țările în curs de dezvoltare au resimțit pe propria lor piele că capitalismul (reforme neoliberales) și piața liberă nu duc *de la sine* la creștere și dezvoltare.

Sistemul organizațiilor economice internaționale s-a dovedit a fi prost adaptat pentru soluționarea noilor probleme, legate de globalizare. În primul rând se are în vedere sistemul financiar existent. Investițiile străine directe rămân un privilegiu al unui număr restrâns de state, iar țările în curs de dezvoltare practic nu aleg cu nimic.

În afară de aceasta, volumul programelor de ajutorare a țărilor mai puțin dezvoltate au ajuns la cel mai scăzut nivel din ultimii 20 de ani. Reprezentanții țărilor în curs de dezvoltare atrag atenția asupra faptului că țările dezvoltate, solicitând de la ei economii deschise, nu urmează la rândul lor aceluiași principii și, dimpotrivă, înrăutățesc condițiile

comerțului cu unele resurse de materii prime, care stau la baza economiilor statelor în curs de dezvoltare.

Concluzia comună spre care înclină reprezentanții țărilor în curs de dezvoltare, constă în *obținerea unei schimbări a sistemului financiar internațional și restructurării organismelor corespunzătoare*. Fără aceasta va crește riscul unor crize financiare noi. Transparența activității instituțiilor financiare, crearea unui forum pentru problemele stabilității financiare, activității „grupului celor 20” etc. – reprezintă pași importanți pe acest drum. Scopul principal al reformei constă în reducerea eventualităților pentru circulația de scurtă durată speculativă a capitalului.

A doua problemă constă în crearea unui sistem echitabil, nepărtinitor și previzibil al comerțului mondial. Creșterea economică și dezvoltarea durabilă trebuie să devină una din prioritățile activității Organizației Mondiale a Comerțului. Procesul de adoptare a deciziilor de către OMC trebuie revăzut cu luarea în considerare a intereselor țărilor în curs de dezvoltare. În afară de aceasta, în cadrul OMC urmează să fie recunoscute principiile liberalizării treptate, de asemenea a condițiilor speciale de aderare la OCM a țărilor care rezistă perioadei de transformări, precum și a celor în curs de dezvoltare. Se resimte necesitatea de reduce a obstacolelor comerciale în sfera agriculturii, industriei textile pentru țările în curs de dezvoltare.

Facilitarea poverii datoriilor acumulate de țările sărace este cea mai importantă condiție pentru însănătoșirea situației statelor în curs de dezvoltare. Remarcînd caracterul pozitiv al procesului de anulare a datoriilor în rezultatul reuniunii grupului „celor șapte” state dezvoltate industrial, care s-a desfășurat în anul 1999 în Germania, cele mai sărace țări debitoare își exprimă dorința de a continua procesul de anulare a datoriilor, creării unei comisii independente pentru aprecierea capacității țărilor africane de a-și achita plățile pe

datoriile acumulate. Se cere o nouă ordine economică internațională (NOEI), ca rezultat al armonizării intereselor tuturor țărilor. Ce se are în vedere prin aceasta?

§ 2.6. NECESITATEA ÎNFIINȚĂRII NOEI

Din momentul înființării ONU, reglementarea juridică a ordinii economice internaționale se baza pe principiile democratice ale libertății și egalității, care și-au găsit răsfringere în principiile speciale ale dreptului – reciprocității, clauzei de favorizare și nediscriminării. Aceste principii reglementau relațiile între subiecți egali și constituiau piatra de temelie a tuturor acordurilor ce reglementau relațiile comerciale și financiar-valutare internaționale. Dar, o dată cu desființarea sistemului colonial și apariția pe arena internațională a noilor state suverane, în domeniul dezvoltării ordinii economice internaționale a început o perioadă calitativ nouă. Fostele țări coloniale nu se socoteau participante la crearea OEI existente, care li se părea „inechitabilă” (discriminarea drepturilor suverane de a dispune de resursele naturale, prețurile mici la materia primă, prețurile mari la mărfurile industriale importate din țările dezvoltate etc). În condițiile de atunci, fostele colonii de la bun început au fost puse în condiții de inegalitate în raport cu alți subiecți ai dreptului internațional, iar aplicarea principiilor existente ale OEI contribuia la adâncirea inegalității inițiale (dintre „nucleu și periferie”, cum ar fi spus Wallerstein). În legătură cu aceasta, au apărut propuneri de depășire a situației.

O tratare doctrinară mai deplină a acestor măsuri o găsim în concepția ulterior specificată ca „*dreptul la dezvoltare*”, formulată de americanul W.Fridman. El afirma că fiecare stat, pe lângă dreptul la existență și colaborare, dispune de *dreptul la dezvoltare*. În continuare, prin eforturile

juriștilor francezi, *dreptul la dezvoltare* s-a bucurat de o tratare destul de largă cu includerea în el nu numai a dreptului economic al statelor, ci și a dreptului de acordare a ajutorului pentru țările în curs de dezvoltare din partea altor subiecți ai comunității internaționale. Din punctul de vedere al dreptului, acest ajutor poate fi exprimat prin acordarea țărilor în curs de dezvoltare a regimurilor preferențiale avantajoase în mai multe sfere ale colaborării internaționale.

Într-o anumită măsură, aceste principii intrau în contradicție cu normele existente ale dreptului public, concepute pentru relațiile dintre subiecți ce se află la același nivel de dezvoltare.

Totodată, ideea de legalizare a unui asemenea gen de relații se bucura de o susținere tot mai largă nu numai la nivel teoretic ci și politic, inclusiv din partea ONU.

Între timp țările din lumea a treia deja inițiaseră crearea unui forum pentru expunerea punctelor lor de vedere în problemele economice (Conferința ONU pentru problemele comerțului și dezvoltării, 1964). În rezultatul întrunirilor și consultațiilor din cadrul UNCTAD, la propunerea lui Raul Prebisch, a fost format „Grupul celor 77” (1964), care expunea interesele statelor în curs de dezvoltare din Africa, Asia și America Latină. În afară de aceasta, în 1965, a apărut *Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare* (PNUD).

În acest fel, spre sfârșitul anilor 1960, țările din lumea a treia dispuneau de posibilități mari pentru promovarea propriilor idei, dar în organismele din Bretton-Woods, în Consiliul pentru problemele economice și sociale, de asemenea în cadrul Conferinței ONU pentru problemele comerțului și dezvoltării ele nu dispuneau de pîrghii suficiente pentru adoptarea deciziilor de care aveau nevoie.

În cele din urmă, așezarea ONU a formulat concepția de drept a NOEI. Principiile de bază ale acestei concepții au

fost fixate în *Programul NOEI* adoptat la sesiunea a VI-a specială a Adunării Generale (primăvara anului 1974) și în *Carta drepturilor și obligațiilor economice a statelor*, adoptată la cea de-a XXIX sesiune a AG în decembrie 1974.

În primăvara anului 1974, la cea de-a Șasea sesiune specială a Adunării Generale a ONU pentru problemele materiei prime și dezvoltării, „Grupul celor 77” a adoptat Declarația și Programul de activitate pentru instituirea Noului Ordin Economic. Principiile de bază ale acestui document erau următoarele:

1) suveranitatea permanentă a statelor asupra propriilor resurse naturale;

2) extinderea colaborării economice, comerciale, financiare și tehnice reciproce între țările în curs de dezvoltare, care trebuie să-și unească resursele și eforturile în scopul depășirii stării de înapoiere economică și atingerii independenței politice reale; dreptul țărilor în curs de dezvoltare de a înființa asociații ale exportatorilor de materie primă;

3) indexarea prețurilor la materia primă în raport cu prețurile la import din țările în curs de dezvoltare;

4) instituirea controlului internațional asupra activității corporațiilor transnaționale. În literatură predomină (și pe bună dreptate) punctul de vedere că *NOEI așa și n-a devinit o realitate*. Normele NOEI nu comportă un caracter obligatoriu la nivel global, deși multe din ele au fost incluse în acordurile locale și regionale. Cu toate acestea, recomandările din Programul și Carta cu privire la NOEI au stat la baza activității unor organizații interguvernamentale din structura ONU. În structura ONU a fost creat un mecanism special de realizare a principiilor NOEI. Subiectele implementării acesteia au devenit Consiliul Economic și Social al ONU (CES), de asemenea, organele auxiliare ale ONU - (UNCTAD, UNIDO, PNUD), în șir de organisme

specializate. Probabil că procesul de realizare a NOEI ar fi fost activizat în cazul adoptării unei convenții universale cu privire la noua ordine economică internațională. Problema principală consta în poziția țărilor occidentale dezvoltate, care, de ochii lumii, susțineau ambele documente, dar în realitate le respingeau. Ele nu se arătau cointeresate nici de transferul normelor NOEI într-un acord interstatal cu caracter universal.

Nu și-a exercitat atribuțiile încredințate ECOSOC - unul din organele principale ale ONU. Problema constă în faptul că țările în curs de dezvoltare de la bun început nu aveau încredere în el și se străduiau să nu abordeze în cadrul lui problemele importante și principiale ale realizării NOEI. Cauzele unei asemenea atitudini față de ECOSOC erau trei:

1. ECOSOC reprezenta un organ restrâns (compus din 54 de membri aleși de Adunarea Generală a ONU pe un termen de trei ani, cu rotația anuală a 1/3 din componența sa). În această situație cele 120 de state în curs de dezvoltare aveau puține posibilități de a influența asupra procesului decizional în cadrul acestui organ.

2. De la bun început, ECOSOC nu dispunea de dreptul de luare a deciziilor obligatorii pentru executare și, în consecință, promovare chestiunii în cadrul acestui organ nu putea să ducă la apariția normei de drept.

3. ECOSOC nu dispunea de dreptul de formare a fondurilor independente de finanțare a programelor de asistență a țărilor în curs de dezvoltare.

În ultimă instanță s-a dovedit că o activitate mai intensă de realizare a NOEI în ONU sînt în stare s-o asigure comisiile regionale, iar funcția principală de implementare a NOEI revenea organelor auxiliare ale ONU - UNCTAD, UNIDO, PNUD.

Aceste organe, într-o anumită măsură, dispuneau de resurse independente de finanțare, activau noi mecanisme

organizatorice de colaborare a țărilor în curs de dezvoltare (mai ales UNCTAD), aveau programe comune cu mai multe organizații interguvernamentale din sistemul ONU, în primul rând cu GATT, Banca Mondială și FMI, FAO, IFAD, UNESCO, ILO și a. O asemenea activitate comună a dus la aceea, că organismele specializate ale ONU au început să se ocupe mai activ de problemele realizării programului NOEI.

În primul rând aceasta și-a găsit reflecția în faptul că organismele specializate ale ONU, prin procedurile lor interne, au justificat *atitudinea diferențiată* față de statele-membre în dependență de nivelul lor de dezvoltare.

Întii de toate, în BM-FMI, GATT/OMC, FAO, IFAD și alte organizații *a fost activată împărțirea statelor-membre în trei categorii – dezvoltate, în curs de dezvoltare și mai puțin dezvoltate.*

Fiecare din organismele specializate are criteriile sale de includere a statului în categoria cutare sau cutare. În dependență de categoria la care este raportat statul în cauză, se determină volumul său de drepturi, privilegii și obligații. Deși *statutul fiecărei categorii încă nu s-a format, tendințele generale deja s-au conturat:*

- unui stat dezvoltat i se atribuie obligații financiare, materiale și tehnice suplimentare;
- statele în curs de dezvoltare sau mai puțin dezvoltate obțin un statut preferențial avantajos în raport cu obligațiile pe care le au față de organizație, de asemenea în cazul acordării de ajutor. Totodată menționăm că o distincție clară între categoriile a doua și a treia încă nu este determinată.

În al doilea rând, organismele specializate au început să aplice *regimul preferențial* față de contractele încheiate cu țările în curs de dezvoltare.

Această tendință se observă deosebit de clar în activitatea GATT și BIRD-FMI. Astfel, în GATT, la încheierea contractelor cu țările în curs de dezvoltare se aplică sistemul

de preferințe și derogări. În FMI și BIRD sînt create rezervele de „protecție”, iar în continuare și rezerva „specială” pentru împrumuturi destinate în special țărilor în curs de dezvoltare. Tot pentru ele există sistemul de finanțare compensată, „fondul de scadență” cu amînarea achitării restanței pe un termen de pînă la cinci-zece ani. În anul 1976, FMI a creat așa-numitul fond-trust în scopul acordării de credite pentru cele mai sărace țări. În acest caz, se lua în considerare venitul pe cap de locuitor în țara dată.

Așadar, organizațiile interguvernamentale din cadrul ONU au contribuit în mod esențial la implementarea concepției NOEI. Aceasta rezultă din faptul că:

1. Normele de bază ale NOEI au fost formulate în actele de drept ale organizațiilor interguvernamentale din cadrul ONU, purtînd un caracter consultativ dar care pot fi interpretate ca etapă de constituire a normei de drept internațional.

2. Cerințele expuse în Programul NOEI privitor la acordarea condițiilor preferențiale avantajoase pentru colaborarea cu țările în curs de dezvoltare, în parte considerabilă au fost realizate în cadrul organizațiilor interguvernamentale ale ONU.

3. În cadrul ONU a fost format un mecanism îndreptat la realizarea Programului NOEI, care permitea țărilor în curs de dezvoltare să acționeze împreună la nivel global în scopul realizării ideilor principale ale NOEI.

4. Organizațiile ONU permit țărilor în curs de dezvoltare, într-o măsură sau alta, să realizeze prevederile Programului NOEI prin contracte locale și acorduri multilaterale încheiate în cadrul organizațiilor internaționale ale ONU.

§ 2.7. MECANISMUL DE SOLUȚIONARE A LITIGIILOR COMERCIALE ÎN CADRUL OMC

Diminuarea riscurilor legate de litigiile economice, inclusiv a litigiilor comerciale, poate contribui în mod considerabil la însănătoșirea relațiilor internaționale. Înființarea Organizației Mondiale a Comerțului în baza Acordului General asupra Taxelor Vamale și Comerțului, ca și perfecționarea mecanismului de soluționare a litigiilor comerciale, indiscutabil, contribuie la reducerea stărilor conflictuale în domeniul relațiilor economice internaționale.

Ce înseamnă OMC? OMC reprezintă o *organizație internațională de competență specială în domeniul comerțului internațional*. Prin rotația componenței, OMC este o organizație universală, porțile căreia sînt deschise pentru orice stat doritor să devină membru al ei. Din punctul de vedere al ordinii de admitere, OMC este o organizație închisă, deoarece primirea noilor membri are loc doar cu acordul fondatorilor.

Cele mai importante priopități ale OMC sînt următoarele:

1) sistemul contribuie la întărirea păcii (soluționarea litigiilor comerciale pe cale pașnică, consolidarea colaborării internaționale și încrederii reciproce);

2) soluționarea constructivă a litigiilor (statele nu rămîn „față în față” unul cu altul, ci se află în condițiile unui anumit regim de drept și dispun de un mecanism juridic de soluționare a litigiilor. Începînd cu anul 1995 au fost reglementate peste 100 de litigii și nici unul din ele nu a degenerat în controverse politice principiale);

3) sistemul de bazează mai mult pe puterea dreptului, decît pe puterea militară (toți sînt egali în fața normelor OMC; cel mai slab îl poate da în judecată pe cel mai puternic,

dacă acesta încalcă normele dreptului). Statul este asigurat într-o măsură mai mare împotriva lobbyismului.

4) sistemul stimulează disciplina statelor.

Scopul principal al procedurilor de soluționare a litigiilor în cadrul organizațiilor economice internaționale a fost și rămâne nu clarificarea chestiunii cine are sau nu are dreptate și nici determinarea responsabilității statului în această chestiune, ci identificarea unei soluții prin care chiar și încălcările cele mai grave ar căpăta un caracter vremelnic și ar fi înlăturate cât mai repede cu putință.

Pentru a înțelege în ce constă noutatea mecanismului de soluționare a litigiilor în cadrul OMC, să-l comparăm cu practica care a existat în cadrul GATT.

În mod obișnuit, cercetătorii evidențiază trei particularități specifice procedurilor prevăzute în Acordul general:

1) *în cazul apariției unei situații conflictuale, atenția principală se acorda consultațiilor și negocierilor în vederea găsirii unei soluții acceptabile pentru ambele părți ale litigiului.* La început examinarea litigiului decurgea numai între părțile cointeresate, și numai în cazul când acestea erau incapabile să ajungă la o învoială în decursul unei perioade „rezonabile” de timp (*reasonable time*), în procesul de soluționare erau atrași alți membri ai GATT, abilitățile cărora de asemenea erau destul de limitate. Era vorba despre formularea unor recomandări adresate părțile implicate în conflict, consultarea cu ele, precum și cu Consiliul pentru problemele economice și sociale al ONU (art. XXIII). Și doar în cazul unor „circumstanțe grave”, legate de încălcarea GATT, putea fi pusă problema aplicării de sancțiuni în adresa contravenientului, pînă la excluderea acestuia din Acordul general;

2) un principiu general consta în străduința de a evita formalitățile legate de estimarea juridică a litigiului;

3) chiar și în cazul când se ajungea la o anumită decizie a membrilor GATT referitor la cutare sau cutare litigiu, predomina tendința neadmiterii sancțiunilor. Era vorba, întâi de toate, de măsurile descrise în literatură ca „compensatoare”.

În afară de aceasta, specialiștii remarcă durata îndelungată de examinare a litigiilor (de la 3 pînă la 9 luni) și insuficiența compensațiilor în cazul când se adopta o decizie cu privire la ele. Un cusur al procedurii de soluționare a litigiilor consta în acumularea numărului mare de acțiuni, ceea ce impunea statele să se abțină de la intentarea altora (pînă la 115 de acțiuni anual în perioada anilor 1980), de asemenea, eventualitatea tergiversării examinării litigiilor (motivele juriului sau ale grupurilor de lucru sau blocarea adoptării dărilor de seamă ale acestora). Una din probleme era, de asemenea, calificarea insuficientă și imparțialitatea membrilor grupurilor de lucru, precum și neexecutarea recomandărilor și hotărîrilor expuse în dările de seamă.

Acest mecanism „catifelat” de soluționare a litigiilor în cadrul GATT într-o măsură oarecare era insuficient de efectiv pentru a preveni încălcarea Acordurilor de către membrii GATT. În schimb, el a fost necesar pentru supraviețuirea GATT în perioadele de criză. În opinia unuia din specialiștii principali în problemele GATT și OMC, John Jekson, „procedurile existente sînt mai efective din punctul de vedere al procesului de împăcare a părților și mai puțin efective – din punctul de vedere al aplicării sancțiunilor”.

Alta este situația în cazul OMC. „Sistemul de soluționare a litigiilor interne ale OMC este elementul principal de asigurare a securității și caracterului previzibil al sistemului comercial multilateral”, - se afirmă în art.3.2 al Regulilor și procedurilor de reglementare a litigiilor (DSU).

Este important de avut în vedere faptul că OMC, fiind o organizație internațională foarte tînără, pe zi ce trece

devine tot mai influentă în sfera colaborării economice internaționale. Actele statutare ale OMG, mai clare și mai cizelate decât cele ale GATT, îi asigură un mandat excepțional de larg în promovarea diplomației economice. Mecanismul de soluționare a conflictelor poate fi numit unul din cele mai importante acte derogatorii ale acestei organizații. *Diplomații și demnitarii tuturor statelor, fără excepții, sînd vădit preocupați de gradul în care le reușește să se adapteze la noile reguli ale OMC.*

În decursul ultimilor zece-cinsprezece ani, economiștii au aderat în repetate rînduri la opinia juriștilor referitor la faptul că organismele internaționale dețin un rol tot mai important în dezvoltarea economică și funcționarea efectivă a pieței. D.Norts, Laureat al Premiului Nobel, a remarcat că „organismele reduc din incertitudini, creînd structuri pentru activitatea de toate zilele...”

În acest sens, OMC poate fi concepută ca o parte a structurii internaționale instituționale, necesară pentru funcționarea efectivă a piețelor mondiale. Respectiv, „constituția” OMC va determina viitorul economiei mondiale, de asemenea, va influența asupra mai multor probleme cu caracter neeconomic, inclusiv asupra menținerii păcii.

Procedura de soluționare a litigiilor în cadrul OMC și experiența obținută în domeniu mărturisesc despre două inovații substanțiale: în primul rînd – *orientarea spre soluționarea litigiilor în temeiul dreptului, nu a opțiunii politice;* în al doilea rînd, *noua procedură va acționa într-un mod destul de neunivoc asupra problemei „libertății de opțiune” a statelor care fac parte din organizație.*

Referitor la primul punct din cele numite, cercetătorii de regulă evidențiază două modalități de analiză a procesului de soluționare a litigiilor în cadrul OMC – *examinarea propriu-zisă a procedurilor adoptate, precum și studierea practicii de implementare a lor în viața reală.*

Transferul mecanismului de soluționare a litigiilor în câmpul dreptului nu înseamnă, totuși, dezicerea deplină de la practica GATT, care se bazează întâi de toate pe reglementarea diplomatică și resorturile procesului de negocieri (art. 3.4). Cu toate acestea, practica existentă de aplicare a normelor OMC demonstrează că *metoda principală* de soluționare a litigiilor este reglementarea de drept. Acest lucru se manifestă la toate etapele de examinare a problemelor litigioase, începînd cu selectarea membrilor comisiei la etapa inițială de cercetare a chestiunii. Negreșit, această atitudine diferă de mecanismul obișnuit aplicat la soluționarea litigiilor interstatale, cînd primul cuvînt nu aparține juriștilor, ci diplomaților și politicienilor.

Însușirea și realizarea de către subiecții activității economice internaționale a caracterului de drept al procesului de soluționare a litigiilor în cadrul regimului de instituire a OMC se desfășoară în mod diferit la diferite state. Această situație este condiționată de mai mulți factori – interpretarea tradițională a mecanismului de soluționare a litigiilor internaționale în general, orientarea generală a politicii economice a statului, experiența acumulată de participare la GATT, nivelul de conștientizare a regulilor activității sale și a., coraportul dintre dreptul internațional și dreptul național, rolul tradițional al protecționismului în promovarea intereselor economice naționale și, nu în ultimul rînd, de particularitățile caracterului național al consumatorilor de mărfuri și servicii.

Surse:

Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики: Учебное пособие/ Н.А. Ломагин (руководитель авторского коллектива) В.Е.Кузнецов, А.В. Лисовский, А.Ю. Павлов, С.Ф. Сутырин. - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001 г. 166 с., стр. 86-102; 156-163.

Современные международные отношения: Учебник / Под ред. А.В. Торкунова. — Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999. — 584 с., стр. 53-67.

Literatura:

1. Burian, Alexandru, *Geopolitica lumii contemporane, Manual: pentru facultățile de drept și de relații internaționale a universităților*. - Chișinău, F. E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003.

2. Huntington, Samuel P., *Ordinea politică a societăților în schimbare* / Trad. de Horațiu Stamatiu, Iași, Editura POLIROM, 1999.

3. Keohane, Robert O. and Nye, Joseph S., *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Boston, 1977.

4. Morgenthau, Hans, *Escritos sobre politica internacional*. Con estudio preliminar de Esther Barbe, Tecnos, Madrid, 1990.

5. Ortiz, Eduardo, *El estudio de las Relaciones Internacionales*, Fondo de Cultura Economica, Santiago de Chile, 2000.

6. Rosenau, James N., *The Scientific Study of Foreign Policy*, rev. ed., London: Frances Pinter, 1980.

7. Tredinnick, Felipe, *Derecho internacional publico y relaciones internacionales*, Tercera edicion, Editorial "Los amigos del libro", La Paz-Cochabamba, Bolivia, 1997.

8. Vasquez, John, *The War Puzzle*, Cambridge University Press, 1997.

9. Viotti, Paul R.; Kauppi, Mark V., *International relations theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond*. - 3rd ed., Allyn and Bacon, Boston, 1998.

10. Wallerstein, Immanuel, *The Modern World-System - 2 volumes*, Academic Press, New York, 1974.

11. Wight, Martin, *Politica de putere*, Chișinău, Editura ARC, 1998.

12. Буриан А., *Теория международных отношений: Курс лекций в 2-х т., Том 1. «Введение в теорию международных отношений»*. - Кишинев, Издат. Центр МГУ, 2003.

13. Гаджиев К.С., *Введение в геополитику*. Издание второе, переработанное и дополненное. - Москва, «Логос», 2000.

14. Дугин А., *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить Пространством*. Изд. 3-е, дополн. - Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999.

15. *История политических и правовых учений.* / Под ред. О.Э.Лейста. - Москва, «Юридическая литература», 1997.
16. *История европейской интеграции (1945-1994)*/ Под ред. А.С.Намазовой, Б.Эмерсон. - М.: ИВИ РАН, 1995.
17. Кальвокоресси Питер, *Мировая политика после 1945 года: В двух книгах.* - Москва, «Международные отношения», 2000.
18. Ломагин Н.А., Лисовский А.В., Сутырин С.Ф., Павлов А.Ю., Кузнецов В.Е., *Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики. Учебное пособие.* - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001.
19. *Современные международные отношения. Учебник* / Под ред. А.В.Торкунова. - Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999.
20. Тойнби А., *Цивилизация перед судом истории.* - Москва, «Прогресс», 1995.
21. Фокуяма Ф., *Конец истории?//»* Вопросы философии», 1990, № 3.
22. Хантингтон Сэмюел П., *Столкновение цивилизаций и переустройство мирового порядка*//Библиотека публикаций Московского Центра Карнеги, „Pro et Contra”, Том 2, Весна 1997.
23. Цыганков П.А., *Современные политические режимы: структура, типология, динамика (учебное пособие).* - Москва, «Интерпракс», 1995.
24. Цыганков П.А., *Теория международных отношений.* - Москва, «Гардарика», 2002.
25. Шрепpler Х.-А., *Международные организации. Справочник.* - М., 1995.

FACTORUL MILITAR ÎN RELAȚIILE INTERNAȚIONALE³

§ 3.1 Rolul forței militare în relațiile internaționale

§ 3.2 Paritatea strategică și controlul asupra înarmării

§ 3.3 Rolul forței militare în politica mondială după
desființarea URSS și prăbușirea sistemului bipolar

§ 3.1 ROLUL FORȚEI MILITARE ÎN RELAȚIILE INTERNAȚIONALE

În decursul întregii istorii a omenirii conflictele armate au reprezentat elementele constitutive centrale, un fel de contrapuncte a relațiilor internaționale. În timpul războaielor se soluționau contradicțiile acumulate între state, apărea o structură nouă a relațiilor internaționale, corespunzătoare raportului constituit la o etapă sau alta a forțelor politice, economice și militare, se schimba structura coalițiilor și alianțelor. Respectiv, forța militară era interpretată ca un component de cea mai mare importanță și factor al puterii statului și păstrării la guvernare a elitei

---

³ Vezi: *Современные международные отношения: Учебник* / Под ред. А.В. Торкунова. — Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999. — 584 с., стр. 68-90; Цыганков П.А., *Теория международных отношений: Учеб. пособие.* — Москва, «Гардарики», 2002. — 590 с., стр. 320-347.

conducătoare. „Suveranul nu trebuie să aibă nici alte gânduri, nici alte griji, nici alte treburi decât războiul, dispozițiile militare și știința militară... Arta militară are așa o putere, încît îi permite să rămînă la conducere nu numai celui care s-a născut suveran, ci și muritorului de rînd să ajungă la putere. Și din contra, cînd suveranii se gîndeau mai mult la plăceri decît la exercițiile militare, ei își pierdeau puterea pe care a aveau”, - scria marele gînditor italian Niccolo Machiavelli.

Rolul-cheie al confruntărilor armate și, respectiv, al forței militare în politica mondială în multe privințe își avea explicația în faptul că, așa cum scria cunoscutul general și teoretician militar Karl von Clausewitz, războiul era o continuare a politicii promovate prin violență. „Războiul, - remarcă el, - este doar o parte a politicii. El nici într-un caz nu este ceva de sine stătător... Dacă războiul este o parte a politicii, aceasta din urmă îi determină caracterul... Și deoarece anume politica naște războiul, reprezentîndu-i rațiunea directoare, războiul este doar un instrument în mîna politicii, și nu invers”.

Dar acesta este numai un aspect al problemei. Fiind un produs al politicii, așa cum sublinia pe bună dreptate von Clausewitz, războaiele în multe privințe determinau, la rîndul lor, conținutul și orientarea acesteia. Întrădevăr, o sarcină de cea mai mare importanță a politicii externe a statelor consta în pregătirea condițiilor internaționale prielnice pentru viitoare confruntări și conflicte militare, în primul rînd prin crearea propriilor coaliții și descompunerea coalițiilor potențialului inamic. O asemenea stare de lucruri s-a păstrat pînă la sfîrșitul celui de-al Doilea Război Mondial. Însă, în jumătatea a doua a secolului XX, situația a început să se schimbe.

§ 3.2 PARITATEA STRATEGICĂ ȘI CONTROLUL ASUPRA ÎNARMĂRII

Pînă la mijlocul secolului XX, în deplină corespundere cu formula lui von Clausewitz, forța militară constituia unul din mijloacele, de multe ori cel mai important și mai efectiv, de atingere a unor scopuri economice și politice concrete. În ultimă instanță, anume pe cale militară, pe de o parte, se stabileau sferile de influență, se acaparau teritoriile care prezentau interes din punct de vedere economic sau strategic, se controlau cele mai importante căi de comunicație, iar pe de altă parte – se blocau aceleași aspirații din partea adversarilor. Cu alte cuvinte, în rezultatul aplicării forței militare, statele obțineau ceva important din punctul lor de vedere, sau le lipseau pe alte state de posibilitatea de a le prejudicia propriile interese legate, de regulă, de instituirea controlului asupra unor sau altor teritorii sau căi de transport.

Cu toate acestea, începînd din jumătatea a doua a anilor 40 ai secolului XX, rolul forței armate în relațiile internaționale a început să se schimbe. Două motive stau la baza acestei schimbări. Primul – formarea unui sistem destul de specific al relațiilor internaționale, care a rămas în istorie sub denumirea de sistem bipolar. Al doilea – elaborarea și acceptarea în proporții tot mai mari în calitate de armament a armei nucleare.

Sistemul bipolar și-a făcut apariția la un an jumătate - doi ani după înfrîngerea Germaniei naziste și a aliaților ei. Coaliția antihitleristă, care se formase în anii celui de-al Doilea Război Mondial, s-a dovedit a fi în extrem de nesigură. Au suferit eșec și încercările unor lideri ai statelor învingătoare de a crea un mecanism principal nou de reglementare a relațiilor internaționale în baza colaborării

celor trei-patru state principale care învinseseră în război. Într-un ritm vertiginos creșteau contradicțiile între partenerii cei mai puternici din punct de vedere militar ai coaliției antihitleriste - Statele Unite ale Americii și Uniunea Sovietică. Disputele specialiștilor pe tema coraportului de rațiuni politice, ideologice, militare și de altă natură, care au dus la această confruntare, continuă pînă în zilele noastre.

Nu provoacă, însă, îndoială faptul că rolul cel mai important, dacă nu chiar hotărîtor în această problemă l-a jucat năzuința insistentă a conducerii staliniste de a lărgi sfera de influență a Uniunii Sovietice dincolo de hotarele determinate, așa cum consideră mulți istorici, la întîlnirile „marii troici” de la Teheran, Ialta și Potsdam. Despre aceasta mărturisesc încercările lui Stalin de a păstra prezența militară sovietică în zona de Nord a Iranului, pretențiile sale asupra cîtorva provincii turce situate de-a lungul frontierei fostei Armenii sovietice, lupta armată pentru putere a comuniștilor din Grecia, blocada din anul 1948 a Berlinului și, mai ales, susținerea militară a Partidului Comunist din China, contribuind la victoria acestuia. Ultimul eveniment, consemnînd schimbarea în proporții mari a raportului de forțe pe arena mondială, ieșirea statelor comuniste în arealul important din punct de vedere strategic al raioanelor din bazinul asiatico-pacific, după toate probabilitățile a consemnat totodată și decesul definitiv al proiectului de a construi un sistem de relații internaționale bazat pe principiile abordate în cadrul discuțiilor conducătorilor coaliției antihitleriste. Dacă la un pol al sistemului bipolar s-a situat Uniunea Sovietică cu echipa sa de sateliți, celălalt pol a revenit Statelor Unite, care și-au asumat misiunea de contrapunere militară, economică și politică față de tentativele masivei expansiuni sovietice sau, mai exact, comuniste.

Disensiunile sovieto-americane au constituit verigă-cheie a sistemului edificat la sfârșitul anilor 40 – începutul anilor 50 al relațiilor internaționale și forța motrice a majorității proceselor ce se desfășurau în cadrul său. Contrapunerea sovieto-americană predomina, practic, asupra tuturor conflictelor și contradicțiilor internaționale de natură cât de cât importantă, iar în unele cazuri chiar și asupra celor din viața internă a statelor, în multe privințe „absorbind” aceste contradicții și subordonându-le. În jurul acestor două supraputeri s-au format blocuri politico-militare, iar începând de la mijlocul anilor 1950, din momentul înființării Organizației Tratatului de la Varșovia, sistemul bipolar a ajuns la starea sa definitivă.

La fundamentul ei se situează nu numai lupta dură dintre supraputeri, ci și sistemele sociale opuse, bazate pe ideologii ce se excludeau reciproc, una din care, cea comunistă, se deosebea prin caracterul ei pronunțat mesianist, propunându-și răspîndirea propriului model de orînduire socială în întreaga lume. Această contrapunere deseori era tratată în calitate de „joc cu suma nulă”, semnificația căruia consta în faptul că cîștigul militar, politic, economic sau ideologic al uneia din părți se interpreta ca pierdere a părții opuse.

Acest proces a fost însoțit de modificarea substanțială a funcțiilor forței militare în calitate de instrument al politicii externe a statelor. Pe măsura implementării sistemului bipolar, această forță era concepută tot mai mult și mai mult ca un mijloc de cea mai mare importanță de contrapunere politico-ideologică la nivel global. În același timp, obiectivele sale tradiționale – acapararea teritoriilor, surselor de materii prime, instituirea controlului asupra piețelor de desfacere etc. – treptat treceau pe plan secundar, deși nu-și pierduseră cu totul însemnătatea. Dacă nu s-ar fi produs niște schimbări principiale în mijloacele de ducere a războiului, este de

presupus că, la câțiva ani după terminarea celui de-al Doilea Război Mondial, s-ar fi declanșat o nouă confruntare militară, proporțiile căreia chiar dacă n-ar fi atins nivelul unei conflagrații globale, pe puțin ar fi cuprins continentele europene și asiatic.

Anume eventualitatea unei asemenea evoluții a evenimentelor a fost prevenită prin apariția armei nucleare. Puterea distructivă colosală a noilor genuri de armament a provocat îndoieli tot mai mari cu privire la raționalitatea aplicării forței militare în relațiile dintre cele două centre principale ale puterii pe plan mondial – URSS și SUA și dintre blocurile militaro-politice conduse de ele. Teama că o ciocnire militară directă între cele două supraputeri va duce la declanșarea războiului nuclear, consecințele căruia ar fi putut să aibă un caracter catastrofal, s-a transformat într-un factor puternic de reținere a creșterii contrapunerii militare între NATO și OTV.

Eventualitatea faptului că SUA ar putea aplica arma nucleară împotriva URSS, armă care la momentul dat lipsea din arsenalul Uniunii Sovietice, a influențat asupra ridicării blocadei sovietice impuse Berlinului de Vest. Astfel a fost stopată criza internațională excepțional de periculoasă din anul 1948, care amenința cu izbucnirea unui nou război mondial. Factorul nuclear, indiscutabil, a contribuit la aceea că războiul coreean din anii 1950-1953 nu s-a transformat într-un război între URSS și SUA. Dar numai criza din Caraibe, declanșată în toamna anului 1962, când cele două supraputeri nucleare s-au pomenit în pragul schimbului de atacuri nucleare, a reprezentat un moment de cotitură, după care liderii ambelor puteri au început să evite situațiile de natură să ducă la ciocniri de proporții mari între forțele lor militare.

Cu toate acestea e necesar de remarcat faptul că forța distructivă enormă, depășind limitele raționalului, a armei

nucleare constituia doar unul din factorii care au provocat transformarea rolului forței militare în relațiile internaționale. Un factor cu mult mai important a fost formarea la începutul anilor 1960 a parității strategice nucleare între URSS și SUA, NATO și Organizația Tratatului de la Varșovia. Esența acestei parități consta în faptul că partea care ar fi dezlănțuit războiul nuclear și ar fi atacat prima cu arma nucleară teritoriul inamicului, nu poate conta că va fi în stare să evite o lovitură de răspuns devastatoare. Puterea colosală a armei nucleare a dus la aceea, că chiar și numai câteva încărcături ce și-ar fi atins țelul prin lovitura de răspuns ar fi de natură să provoace, inevitabil, pagube inacceptabile. Condiția principială a parității strategice consta în imposibilitatea lichidării cu siguranță suficientă din prima lovitură a tuturor sau aproape a tuturor mijloacelor strategice ale potențialului inamic, pentru a-l lipsi prin aceasta de posibilitatea unei lovituri de răspuns.

Cu alte cuvinte, folosirea armelor nucleare strategice în relațiile dintre sistemele sociale antagoniste și statele care se află în fruntea lor în scopul atingerii unor scopuri politice sau militare concrete, și-a pierdut rostul. A apărut în schimb o altă problemă. Nu exista și nici nu avea de unde să existe nici o siguranță că o ciocnire mai mult sau mai puțin importantă a forțelor militare dotate cu armament clasic (nuclear) a coalițiilor rivale nu va crește într-un război nuclear cu toate consecințele ce se impun. Se întrezăreau chiar și contururile unor scenarii pentru evoluția unei asemenea situații. Esența lor, în liniile cele mai generale, consta în aceea, că partea care va pierde războiul, cu siguranță, se va strădui să-l ridice la o treaptă tot mai înaltă a extinderii sale – mai întâi va aplica arma tactică nucleară, iar pe urmă, dacă acest lucru nu va opri conflictul, situația ar

putea să evolueze pînă la aplicarea armelor strategice pentru atacarea teritoriilor URSS și SUA⁴.

Eventualitatea extinderii conflictului nuclear pînă la nivelul strategic (adică pînă la folosirea armelor strategice nucleare pentru atacarea nemijlocită a teritoriilor URSS și SUA) în cazul oricărei ciocniri cu un caracter cît de cît serios între armatele și flotele URSS și SUA, NATO și OPV, a dus la blocarea aplicării forței militare între aceste subiecte ale relațiilor internaționale. În rezultat, s-a ajuns la o situație paradoxală, care nu se mai întîlnise în trecut, supranumită uneori „impas nuclear”, esența căreia consta în „reținerea nucleară reciprocă”. Forța militară și-a pierdut rolul de instrument în atingerea unor scopuri politice și de alt ordin concrete pe arena internațională. Ea obține o calitate nouă, devenind un mijloc de prevenire a agresiunii din partea potențialului inamic.

O asemenea situație, însă, s-a format doar în sectorul central al sistemului bipolar, în sfera relațiilor dintre statele cu sisteme sociale contrapuse. În cazurile cînd aplicarea forței militare nu risca să se transforme într-un schimb de atacuri nucleare, ea și-a păstrat funcțiile sale tradiționale și se pune în aplicare nu numai de către părțile implicate în conflictele locale, ci și de supraputeri, în primul rînd pentru a nu admite extinderea sferei de influență a părții adverse asupra unor țări și regiuni noi. Cele mai bune exemple în

---

4 Este acceptată următoarea clasificare a armelor nucleare, în raport de mijloacele de transportare la distanță a rachetelor, avioanelor și obuzelor de artilerie: arma nucleară tactică - distanța mijloacelor de transportare pînă la 500 de kilometri; operativ-tactică (i se mai spune și arma cu rază mică de acțiune) - de la 500 la 1000 de kilometri; cu rază medie de acțiune - de la 1000 la 5500 de kilometri, și strategică - mai mult de 5500 de kilometri. Limita de 5500 km este determinată reieșind din faptul că armele de acest tip pot atinge ținta atacînd teritoriul SUA de pe teritoriul URSS și invers.

acest sens le găsim în războiul dus de SUA în Indochina și de războiul dus de URSS în Afganistan.

O importanță principală avea și o altă circumstanță. Nu era exclus faptul că paritatea nucleară într-o bună zi va fi încălcată. O asemenea situație devenea posibilă sau în cazul superiorității numerice considerabile a uneia dintre părți în sfera armamentului strategic sau în rezultatul unor „salturi” decisive în dezvoltarea tehnologiilor militare, de exemplu în crearea sistemelor antirachetă efective. În așteptarea incitantă a faptului că potențialul inamic ar putea obține o superioritate hotărâtoare, fiecare supraputere se simțea obligată să-și fortifice propriul potențial și să-și perfecționeze armamentul strategic. Orice pas făcut în această direcție de către Uniunea Sovietică sau de SUA, de fiecare dată stimula partea adversă la întreprinderea unor eforturi și mai mari, pentru a-și asigura „rezerva necesară de siguranță” în cazul unei evoluții nedorite a evenimentelor. În rezultat, din punct de vedere calitativ și cantitativ, goana înarmărilor a devenit una din cele mai reprezentative trăsături ale întregii perioade a războiului rece.

Despre proporțiile acestui fenomen putem judeca după următoarele cifre: numărul total al unităților de armament cu încărcătură nucleară din arsenalul forțelor armate ale SUA, spre mijlocul anilor 1960, a atins cota maximă de circa 35 de mii de unități, iar ale Uniunii Sovietice, în jumătatea a doua a anilor 1980, cifra de peste 40 de mii de unități. Chiar dacă, ulterior, cantitatea armelor nucleare a fost micșorată de ambele părți, la mijlocul anilor 1990 și SUA, și Rusia dispuneau de aproximativ 12-15 mii unități de armament cu încărcătură nucleară. Acest lucru, la rîndul său, a generat o extindere nemaivăzută a complexelor industriei militare și creșterea presiunii asupra economiei. Deosebit de grea a fost povara cheltuielilor militare în fosta URSS, deoarece, în primul rînd, economia sovietică era cu

mult mai slabă decât cea americană, iar în al doilea rând, Uniunea Sovietică se opunea nu numai Statelor Unite ale Americii, ci și tuturor celorlalte centre de putere ale lumii, inclusiv, de la sfârșitul anilor 1960, Chinei.

Existau și alte contradicții și trăsături specifice ale procesului de rețineră nucleară reciprocă, micșorând întrucâtva eficacitatea acestuia ca mijloc sigur de prevenire a aplicării directe a forței militare. „Factorul reținerii nucleare, - se subliniază în raportul elaborat în anul 1977 de un grup de specialiști americani de înaltă calificare în domeniul militar-politic, - a inclus (și include) un complex întreg de dileme și pericole. De exemplu, rețineră are efect pozitiv doar în cazul când există programe de acțiuni ce nu provoacă nici o îndoială (din partea inamicului potențial, - *I.F.*) în caz dacă această rețineră se va dovedi a fi neefectivă. Elaborarea unor asemenea programe, însă, reprezintă o problemă extrem de dificilă. Iar încercările de a prezenta cu veridicitate maximă amenințarea cu lovitura nucleară de răspuns pot fi concepute de partea opusă în calitate de tentativă de obținere a unor superiorități de natură să ducă la efectuarea actului de agresiune. O asemenea stare de lucruri provoacă tensiuni, stimulează cursa înarmărilor și duce la creșterea eventualității unui război nuclear în consecința crizei nestabilității⁵ sau a unei întâmplări neprevăzute”. Cu alte cuvinte, problema consta în faptul că, pentru a-l pune pe potențialul inamic în situația de a se abține de la pornirea unui război, trebuie de-l convins mai întâi că acțiunile agresive număidecât vor provoca „replica nucleară”. Pentru

---

⁵ Prin criză a nestabilității se are în vedere înalta probabilitate de escaladare a crizei. Cauza poate consta în aplicarea de către părți a unei asemenea strategii, conform căreia fiecare din ele tinde să-și pună inamicul în fața alternativei sau de a se retrage, sau de a trece la un nivel mai înalt de extindere, și aceasta în situația când cel care se retrage devine partea care a pierdut.

aceasta, însă, e necesară crearea mai multor genuri de armament nuclear, destinat diverselor categorii de conflicte, precum și obținerea unor anumite superiorități, dacă nu în fiecare caz, cel puțin în majoritatea cazurilor. O asemenea procedură, la rîndul ei, în mod inevitabil este interpretată de către partea adversă ca o pregătire de agresiune nucleară, ceea ce, în situații de criză, poate provoca aplicarea preventivă a armeei nucleare, escaladînd în permanență cursa înarmării nucleare.

Mecanismul cursei înarmărilor era condiționat și de faptul că fiecare din părți depunea eforturi de a preveni eventuala apariție din partea potențialului inamic a sistemelor de armament capabile să schimbe raportul de forțe cu mult înainte ca aceste sisteme să fi fost incluse în arsenalul forțelor armate. Acest concept este clar exprimat, de exemplu, într-un document adresat conducerii statului, în toamna anului 1952, de un grup de comandanți militari sovietici. În acest document se afirmă următoarele:

„În timpul cel mai apropiat din partea posibilului inamic se așteaptă apariția rachetelor balistice cu rază lungă de acțiune ca mijloc principal de transportare a încărcăturilor nucleare spre obiectivele de importanță strategică ale țării noastre. Totodată mijloacele de apărare antiaeriană, de care dispunem, ca și cele în curs de elaborare nu se pot opune rachetelor balistice. Rugăm să dispuneți ministerelor din sfera industrială să înceapă activitatea de creare a mijloacelor de luptă cu rachetele balistice”. Remarcăm că acest document, care a pus începutul sistemului sovietic de apărare antiaeriană, a apărut înainte ca URSS și SUA să-și fi lansat programele de desfășurare a rachetelor balistice cu rază lungă de acțiune. Se vede că de aceleași rațiuni se conducea și SUA. În rezultatul formării unui asemenea gen de mecanisme, cursa înarmărilor a obținut destul de repede o

inertie proprie și a început să se desfășoare în corespundere cu propriile legități, în ritmuri tot mai sporite.

„Impasul nuclear” nu a reușit să prevină creșterea din partea ambelor coaliții a armamentului convențional, în primul rând pe continentul european, rolul de lider în această privință aparținând în mod vădit Uniunii Sovietice. Procesul în cauză își avea logica sa. Nu se putea de exclus în întregime faptul că, în condițiile reținerii nucleare reciproce, URSS sau USA nu ar fi riscat să-și folosească forțele nucleare în cazul declanșării unui conflict armat, inclusiv în Europa. În asemenea caz, rolul hotărâtor la deznodământul conflictului îl va juca coraportul forțelor militare convenționale și armamentului clasic. O asemenea variantă trecea neliniștea deosebită a țărilor Europei Occidentale, care cel mai mult se temeau că SUA nu vor risca să-și aplice arma nucleară pentru a nu-și expune propriul teritoriu unui atac nuclear, nici chiar în cazul când forțele militare clasice ale NATO ar suferi înfrângere.

Astfel, caracterul bipolar al sistemului relațiilor internaționale și paritatea strategică nucleară în multe privințe au schimbat funcțiile și mecanismele de aplicare a forței militare. Misiunea sa de cea mai mare importanță a devenit factorul de reținere a eventualei agresiuni. Acest lucru a jucat un rol important în prevenirea unei ciocniri militare globale între statele celor două sisteme antagoniste. Totodată, pe prim-plan și-au făcut apariția unele modalități noi de folosire indirectă a efectului forței militare. De exemplu, mulți experți consideră și, probabil, nu fără temei, că o particularitate a stimulării cursei înarmărilor consta în extenuarea partenerului care era mai slab din punct de vedere economic - Uniunea Sovietică. Dacă aceste considerente corespund realității, trebuie de recunoscut că ele s-au confirmat în întregime. Nivelul extrem de înalt al militarizării economiei sovietice a constituit unul din cei mai

importanți factori care au dus la pierderea suferită în războiul rece și, mai mult chiar, la colapsul atît al sistemului comunist, cît și al statului bazat pe acest sistem.

Pe măsura creșterii cursei înarmărilor, caracterul necontrolat al acesteia a început să provoace o neliniște tot mai mare din partea liderilor statelor care făceau parte din sistemele aflate în opoziție. O atenție deosebită reprezentau patru circumstanțe. În primul rînd, în unele domenii se instaura un anumit echilibru al „impasului” – creșterea de mai departe a unor sau altor genuri de armament, întii de toate a celor ce țineau de mijloacele de nimicire în masă sau a unor anumiți parametri ai acestor arme, de exemplu, a capacității încărcăturilor nucleare, nu aducea nici un avantaj cît de cît esențial nici uneia din părți, în schimb devia resursele necesare pentru elaborarea unor sisteme mai importante, cu o perspectivă mai sigură. În al doilea rînd, se conturaseră unele direcții posibile a cursei înarmărilor în dezvoltarea cărora nu fuseseră implementate surse substanțiale și care încă nu jucau un rol de primă importanță la formarea echilibrului strategic. În al treilea rînd, era important de păstrat monopolul statelor principale în domeniul nuclear sau în altele cîteva genuri de arme de nimicire în masă și a nu admite răspîndirea armamentului respectiv. În al patrulea rînd, ambele blocuri aflate în opoziție erau cointeresate în păstrarea unei rețineri nucleare reciproce.

Acești factori stimulau conducerea URSS și SUA, iar în unele cazuri și pe conducătorii altor state ce dispuneau de potențial nuclear, să identifice mijloacele și metodele unui control restrîns asupra cursei înarmărilor, instituind în felul acesta o anumită administrare a procesului dat. Esența acestor eforturi consta, în primul rînd, în stoparea reciprocă a unor sau altor vectori ai cursei înarmărilor, întii de toate a celor intrați în „impas”, adică a celor mai puțin importanți,

dar suficient de costisitori, încurajînd astfel concentrarea eforturilor în domeniile cu perspective mai avantajoase ale progresului militaro-tehnic. În al doilea rînd, era important să nu se admită elaborarea unor sisteme de natură să submineze sau limiteze reținerea nucleară reciprocă, condiționînd creșterea bruscă a pericolului escaladării spontane a conflictelor inclusiv pînă la confruntarea nucleară. Eforturile respective au căpătat în Occident denumirea de „control a cursei înarmărilor”, în URSS au fost calificate ca „luptă pentru dezarmare”, dar, indiferent de unele deosebiri de ordin terminologic, atît o parte cît și alta se conduceau în general de unele și aceleași motive.

Similară, în special, era tendința manifestată în decursul negocierilor în domeniul controlului asupra cursei înarmărilor de a limita în primul rînd sistemele de armament care îl avantajau pe partener și a nu admite sau a limita la maximum sistemele care asigurau superioritatea statului dat. Aceste amănunte influențau asupra negocierilor, complicîndu-le și tărăgănîndu-le în cel mai înalt grad, dificultăți deosebit de mari apărînd și din cauza că subiectele tratativelor se concentrau în cele din urmă asupra unor detalii destul de subtile ale unor teme de natură prin excelență tehnică. Totodată însuși faptul ducerii acestor tratative și ajungerii la unele acorduri condiționa apariția unui nivel de încredere reciprocă între elitele statelor aflate în opoziție, acumularea de experiență în soluționarea comună a unor probleme extrem de delicate, legate de chestiunile-cheie ale asigurării securității.

Pe lîngă acești factori, o anumită importanță revenea influenței opiniei publice, îngrijorată de faptul că cursa înarmărilor, mai devreme sau mai tîrziu, ar putea duce la o confruntare militară. O presiune deosebită din partea societății civile s-a făcut observată în jumătatea a doua a anilor 1950 - începutul anilor 1960 în problemele interzicerii

experimentării armei nucleare. Următorul val de îngrijorare în masă din partea societății față de goana înarmărilor a fost provocat de desfășurarea noilor rachete sovietice cu rază medie de acțiune, care comportau un pericol principial nou pentru țările Europei Occidentale, precum și de acțiunile de răspuns ale NATO, de planurile de desfășurare în Europa ale armei americane „cu neutroni”, iar în continuare și de elaborarea sistemelor principial noi de apărare antirachetă, inițiate de SUA în corespundere cu „inițiativa strategiei de apărare”.

Liderii politici nu riscau să ignoreze aceste stări de spirit publice, mai mult ca atât, ei se străduiau să folosească în deplină măsură orice cucerire în domeniul controlului asupra înarmărilor în scopul consolidării propriei autorități. Firește, în asemenea cazuri, eforturile depuse erau concepute exclusiv ca un rezultat al sincerilor preocupări de a păstra pacea în lume și pune capăt goanei înarmărilor. În consecință, în jurul controlului asupra înarmărilor a apărut un sistem întreg de mituri și campanii propagandistice. Scopul urmărit era de a convinge opinia publică de corectitudinea propriilor intenții și perfidia partenerului. Procedeu tipic, în particular, era avansarea inițiativelor în aparență atrăgătoare și capabile de a cuceri simpatia oamenilor, în realitate însă din capul locului inacceptabile nu numai pentru partea adversă, ci chiar, în multe cazuri, și pentru cei care le inițiau. Aplicarea măsurilor practice în domeniul limitării și reducerii înarmărilor devenea posibilă numai acolo și atunci, unde și când ambele părți, reieșind din unele sau altele considerente, se arătau cointeresate de obținerea unui rezultat concret.

Din punct de vedere istoric primul acord substanțial în sfera controlului asupra cursei înarmărilor, Tratatul cu privire la interzicerea experimentării armei nucleare în trei medii, a fost încheiat în anul 1963 între URSS, SUA și Marea

Britanie. Prevederile acestui tratat interziceau toate genurile de explozii nucleare în atmosferă, cosmos și în mediul subacvatic, cu excepția experimentelor nucleare subterane.

Pe de o parte, semnarea acestui tratat a fost posibilă în rezultatul unei presiuni destul de puternice asupra conducerii politice a statelor semnatare din partea opiniei publice, tot mai îngrijorată de consecințele ecologice și medicinale grave ale experimentărilor nucleare ce expirau prin emanarea unei mari cantități de substanțe radioactive.

Pe de altă parte, însă, la începutul anilor 1960, efectuarea exploziilor nucleare în atmosferă sau, de exemplu, în mediul subacvatic își pierduseră sensul din punct de vedere militar. În perioada respectivă nu mai reprezenta o dificultate serioasă creșterea capacității încărcăturilor nucleare, se acumulase o informație suficientă despre influența factorilor de distrugere a exploziei nucleare asupra sistemelor principale de arme, construcțiilor militare și civile, mediului, erau însușite alte deprinderi importante la planificarea aplicării practice a armei nucleare în diferite situații de luptă. Dificultățile științifice și ingineresti mai importante constau în crearea dispozitivelor nucleare de dimensiuni relativ nu prea mari, care ar fi putut fi instalate pe lansatoare pe care parametrii externi și greutatea încărcăturii ar fi jucat un rol hotărâtor sau destinate pentru rezolvarea unor sau altor misiuni de luptă concrete.

O importanță deosebită avea elaborarea încărcăturilor nucleare cu majorarea considerabilă a factorilor de distrugere. Un exemplu cunoscut mai pe larg de asemenea armă a devenit „bomba cu neutroni”, la explozia nucleară a căreia partea cea mai mare a energiei se degaja prin radiație neutronică. În anii 1980 au apărut informații cu privire la posibilitatea creării „bombei electromagnetice”, mai exact spus a dispozitivului nuclear care genera în momentul exploziei un impuls electromagnetic de o putere enormă,

capabil să scoată din funcțiune dispozitivele electronice, inclusiv rețelele militare de computatoare, mijloacele de comunicație etc. În legătură cu aceasta, unii specialiști au început să vorbească despre o oarecare „lovitură orbitoară”, capabilă să lipsească jerfa de capacitatea de a conduce cu forțele armate, în același rînd cu armamentul strategic. Toate elaborările de acest tip nu necesitau efectuarea în atmosferă a unor explozii nucleare multimegatonice de o forță extraordinară. Era suficientă experimentarea unor dispozitive nucleare cu forță redusă în adîncul minelor subterane, cu emanații relativ neînsemnate în atmosferă.

„Excedența” unor vectori ai goanei înarmărilor a avut ca rezultat semnarea de către fosta Uniune Sovietică și SUA a două tratate cu privire la armamentul strategic. Primul din ele a fost așa-numitul Tratat provizoriu între URSS și SUA cu privire la unele măsuri de limitare a armamentului strategic ofensiv⁶. Conform prevederilor acestui document, părțile și-au asumat obligația de a nu construi noi lansatoare RBI. Numărul de lansatoare maritime a rachetelor balistice a fost limitat pentru URSS la maximum 950 de unități, amplasate pe nu mai mult de 62 de submarine moderne. Pentru SUA indicii respectivi erau de 710 lansatoare și 44 de submarine. Al doilea a fost Tratatul despre limitarea sistemelor scutului antirachetă. Conform prevederilor acestuia, se interzicea

---

⁶ La categoria armamentul strategic ofensiv se referă în primul rînd rachetele balistice intercontinentale cu amplasare la sol (RBI), desfășurate, de regulă, pe lansatoarele din minele subterane sau pe platforme mobile. În afară de tipul menționat, la clasa acestui sistem se referă rachetele balistice amplasate pe submarine, - rachete balistice-navă (RBN). În sfîrșit, categoria dată cuprinde avioanele grele de bombardament, capabile să atingă fără alimentare suplimentară teritoriile URSS sau SUA, decolînd de pe bazele militare din URSS sau de pe cele de pe partea continentală a SUA. Prin definiție, sistemele strategice cuprind armamentul descris mai sus în cazul cînd distanța de zbor este mai mare de 5500 de kilometri.

desfășurarea sistemelor de apărare antirachetă capabile să asigure securitatea teritoriului statelor respective, iar fiecărei din părți i se permitea să aibă nu mai mult de două sisteme SAR, capabile să asigure de atacurile cu racheta sectoarele limitate ale teritoriului național din jurul capitalelor și unul din raioanele de amplasate a sistemelor strategice. Semnarea acestor tratate în mare parte este legată de faptul că la începutul anilor 1970 au fost elaborate rachetele balistice cu mai multe focoaase, amplasate la sol sau pe nave.

Altfel spus, pe fiecare din aceste rachete ar fi putut fi instalate câteva blocuri de luptă, fiecare în stare să-și atingă propria țintă. În aceste condiții majorarea numărului purtătoarelor de rachete și mai ales a instalațiilor de lansare subterane, extrem de costisitoare, a devenit lipsită de sens. Cu mult mai ieftină era sporirea capacității cantitative de lovire a țintelor pe teritoriul potențialului inamic, desfășurând în acest scop noi încărcături suplimentare. În legătură cu aceasta este reprezentativ faptul că pe durata tratatului provizoriu cu privire la limitarea armamentului strategic ofensiv nici măcar nu se pomenea de posibilitatea limitării numărului de încărcături nucleare pentru rachetele balistice.

De asemenea, a devenit nerentabilă construcția sistemelor antirachetă pentru nimicirea încărcăturii atacante cu ajutorul așa-numitei antirachetă. Anume pe acest principiu s-au bazat sistemele SAR și în URSS, și în SUA. Creșterea rapidă a numărului de încărcături prin desfășurarea blocurilor cu mai multe focoaase ar fi condus la majorarea corespunzătoare a numărului de antirachete, instalațiilor de lansare a acestora, mijloacelor de teledirijare etc. Suplimentar, pentru a asigura reușita interceptării încărcăturilor potențialului inamic, împotriva fiecărei din ele se cereau cel puțin două antirachete. Din punct de vedere economic și tehnic realizarea unei asemenea sarcini era

imposibilă. În sfârșit, sistemele SAR, extrem de costisitoare, nu erau capabile să asigure securitatea deplină a țării în fața unui întreg complex de armament nuclear ce nu făcea partea din clasa rachetelor balistice, dar era capabil să producă daune inacceptabile. Cum ar fi, de exemplu, rachetele cu aripi clasa aer sau navă cu plafonul de zbor la înălțimi mici.

Ne se admitea, prin prevederile tratatului, nici crearea, experimentarea și desfășurarea rachetelor cu instalații de lansare navă, aer, cosmice sau mobile. Astfel părțile semnatare ale tratatului limitau elaborarea viitoarelor sisteme SAR terestre, ceea ce, probabil, corespundea planurilor de atunci de dezvoltare a noilor sisteme de armament. Totodată, Tratatul cu privire la SAR nu interzicea efectuarea cercetărilor științifice și a construcțiilor experimentale în domeniul SAR, nici elaborarea sistemelor bazate pe așa-numitele principii fizice noi.

Tratatul cu privire la SAR își păstrează importanța pînă în prezent, și nu numai din cauza că limitează în cel mai substanțial mod cursa lipsită de perspective a înarmărilor. Acest tratat reprezintă o modalitate principială de stabilizare a procesului reținerii nucleare reciproce. Problema constă în aceea, că sistemele SAR, atît cele din trecut cît și cele create în zilele noastre, conform aprecierilor majorității experților, nu asigură în măsura necesară interceptarea mai multor mii de încărcături de luptă, care pot fi aplicate prin primul atac masiv asupra obiectivelor militare și civile de pe teritoriul URSS (actualmente al Rusiei) sau al SUA. Cu toate acestea, ele pot fi suficient de efective pentru apărarea teritoriului inițiatorului replicii strategice nucleare în cazul unei lovituri de răspuns. Ultima se aplică prin mijloace strategice, inclusiv cu rachete maritime și de sol care s-au păstrat după prima lovitură. Dacă numărul acestor rachete nu va fi prea mare, de exemplu cîteva zeci, în acest caz sistemele SAR vor fi în stare, cel puțin din punct de vedere ipotetic, să reducă la un

oarecare „minimum acceptabil” dauna produsă prin lovitura de răspuns a rachetelor nucleare strategice. În aceste condiții ambele părți ale potențialului conflict pot ajunge la concluzia că, în condițiile escaladării confruntării armate, cea mai rațională, în înțelegerea strict militară a acestei noțiuni, poate fi strategia aplicării primei lovituri nucleare masive. O asemenea stare de lucruri, însă, la rîndul său, devine un factor de destabilizare a echilibrului strategic și de prăbușire a reținerii nucleare reciproce.

În pofida lipsei de perspective a sistemelor SAR de „tip tradițional”, adică a celor bazate pe aplicarea antirachetelor de nimicire a încărcăturilor de luptă, în Uniunea Sovietică continua construcția, admisă de prevederile Tratatului SAR, a sistemului antirachetă din jurul Moscovei, format din 100 de instalații antirachetă și din cîteva stații de radiolocațiune destinate identificării traectoriei încărcăturilor de luptă în curs de apropiere cu teleghidarea antirachetelor asupra lor. Referitor la SUA, lucrările respective au fost întrerupte, iar construcția scutului antirachetă în scopul apărării raionului de amplasare a RBI a fost stopată.

E un exemplu tipic de politică irațională promovată de complexul industriei de război al URSS, deoarece sistemul SAR din jurul Moscovei ar fi putut apăra capitala cel mult de cîteva zeci de încărcături nucleare, și aceasta în situația cînd efectivitatea acestuia în condiții concrete de luptă nici măcar nu fusese verificată în mod principial. Nimeni nu putea garanta că împotriva Moscovei nu va fi aplicat un număr de încărcături de luptă superior posibilităților de interceptare a sistemului antirachetă. Mai mult, rachetele acestui sistem erau înzestrate cu componente ce conțineau încărcătură nucleară. Aceasta însemna că prin aplicarea lor la o distanță relativ nu prea mare de Moscova s-ar fi produs o sută de explozii nucleare, consecințele cărora sînt greu de prevăzut.

În afară de Tratatul cu privire la SAR, o importanță principală revine Tratatului multilateral semnat la 1 iulie 1967 despre nerăspîndirea armei nucleare. Realmente, acest tratat conține două prevederi de o însemnătate excepțională. Statele nucleare semnatare și-au luat obligația de a nu transmite arma nucleară și alte instalații cu explozive nucleare statelor nenucleare, controlul asupra acestei clase de arme, de a nu contribui prin oarecare modalități ca statele nenucleare să poată obține această armă. La rîndul lor, statele nenucleare și-au luat obligația de a nu produce și de a nu obține prin alte modalități arma nucleară. Tratatul în cauză a fixat statutul de monopol al statelor nucleare, limitînd considerabil în același timp posibilitatea răspîndirii armei nucleare, deși, avînd în vedere acțiunile ulterioare ale Indiei și Pakistanului, stoparea acestui fenomen în deplină măsură nu a reușit. La ora actuală cîteva state - India, Israel, Pakistan, Coreea de Nord și altele sau au obținut deja această armă, sau sînt foarte aproape de crearea ei.

În perioada anilor 1960-1970 au fost încheiate, de asemenea, cîteva tratate multilaterale pereclitînd unele sau altele direcții ale cursei înarmării nucleare sau a altor genuri de armament de nimicire în masă, excluzînd din raza ei fie anumite regiuni geografice, fie unele sfere concrete cum ar fi cosmosul sau fundul mărilor și oceanelor. Astfel, în decembrie 1959, a fost semnat Tratatul cu privire la Antarctica, conform căruia continentul dat poate fi folosit numai în scopuri pașnice. Prin prevederile altor două tratate, Tratatului Tlatelolco (semnat în februarie 1967) și Tratatului Rarotonga (semnat în august 1985), America Latină, Regiunea Caraibilor și partea de sud a Oceanului Atlantic au fost declarate zone denuclearizate. La începutul anului 1967 a fost semnat Tratatul cu privire la principiile de activitate a statelor în scopul cercetării spațiului cosmic, incluzînd Luna și alte corpuri cerești, prevederile căruia interziceau

amplasarea în spațiul cosmic a armamentului de nimicire în masă, crearea bazelor militare, a fortificațiilor etc. În februarie 1971 a fost semnat tratatul prin care se interzicea amplasarea armei nucleare și altor genuri de armament de nimicire în masă la fundul mărilor și oceanelor.

Alte câteva tratate au stopau elaborarea mijloacelor principial noi de ducere a războiului sau interziceau elaborările mai vechi, dar puțin eficiente, mai ales în vederea unui ipotetic conflict sovieto-american, a mijloacelor de nimicire în masă. Astfel, în aprilie 1975, a fost încheiată o convenție multilaterală prin care se interzicea crearea, producerea, păstrarea armelor bacteriologice și toxice, revendicând lichidarea rezervelor acumulate ale acestui tip de arme și a mijloacelor de transportare a lor. Peste alți doi ani, în mai 1977, a fost semnată o altă convenție, prin care se interzicea influențarea medului în scopuri militare sau de altă natură agresivă.

În pofida acestor tratate și convenții, cursa înarmărilor pe direcțiile de mare perspectivă a continuat în perioada anilor 60-70, ducând la apariția unor situații destul de periculoase. Prima direcție a fost generată de elaborarea și folosirea în calitate de armament a noilor modele de rachete cu distanță medie de acțiune. Esența acestei probleme consta în faptul că, în jumătatea a doua a anilor 70, Uniunea Sovietică a inițiat desfășurarea în masă, atât în partea de vest cât și în cea de est a țării, a noilor rachete balistice, supranumite în vest SS-20, fiecare din care era înzestrată cu câte trei încărcături de luptă cu ghidare individuală. Nouă armă se deosebea prin perfecțiunea calităților ei, fiind capabilă să-și transporte blocurile nucleare de luptă spre ținte situate la o distanță de până la 4 mii de kilometri cu o precizie foarte înaltă. Atât în vest, cât și în China, desfășurarea acestui armament a provocat cea mai serioasă îngrijorare, fiind interpretată ca un argument că Uniunea Sovietică se

pregătește de începutul unui război nuclear de proporții reduse.

Logica aprecierilor experților militari și politici ai țărilor care făceau parte din blocul NATO era destul de simplă: desfășurând un mare număr de rachete SS-20, Uniunea Sovietică obține posibilitatea de a nimici dintr-o „singură lovitură” câteva sute, dar poate chiar și mai multe ținte militare de cea mai mare importanță de pe teritoriul Europei vestice – puncte de comandă, noduri de comunicații, concentrări de armate, aerodromuri, depozite de armament etc. Dacă un asemenea atac întradevăr va fi efectuat, el va slăbi în cel mai înalt grad forțele armate ale NATO, țările Europei vestice rămânând practic neapărate. În asemenea condiții Statele Unite ale Americii se vor pomeni în fața unei dileme extrem de complicate – sau să se conformeze cu nimicirea partenerilor săi pe linia NATO, sau să-și pună în acțiune forțele strategice nucleare, expunându-și astfel propriul teritoriu unei devastatoare lovituri strategice de răspuns. O asemenea apreciere a situației era justificată, din punctul de vedere al țărilor vestice, prin aceea că, în ciuda unei presiuni politice intense din partea Vestului, conducerea sovietică de atunci refuza categoric să-și oprească desfășurarea rachetelor SS-20.

În rezultatul unor tratative îndelungate și încordate, țările NATO au găsit ieșirea din această situație prin desfășurarea pe teritoriul câtorva țării vestice a noilor mijloace strategice americane cu distanță medie de acțiune – rachetele balistice „Pershing-2” și rachetelor cu aripi, capabile să nimicească cele mai importante ținte militare și politice de pe cea mai mare parte a teritoriului european al URSS. Decizia cu privire la desfășurarea acestor sisteme a fost adoptată de către organele supreme ale NATO la începutul anilor 80, iar începând cu anul 1983 noile rachete americane au început să fie amplasate în Europa vestică.

Pusă în fața faptului, conducerea sovietică a încercat să zădărnicească desfășurarea noilor rachete americane prin tensionarea intenționată a situației internaționale. Astfel, în declarația lui Iur.V.Andropov din 24 noiembrie 1983 se afirma că URSS își sistează tratativele în problema dispozitivelor nucleare cu distanță medie de acțiune în Europa, își va amplasa rachetele operativ-tactice cu dictanță lungă de acțiune pe teritoriul Cehoslovaciei și RDG și va purcede la desfășurarea suplimentară a mijloacelor nucleare amplasate pe nave.

Cu toate acestea, severitatea măsurilor anunțate de conducerea sovietică nu și-a atins țelul. Totodată desfășurarea rachetelor americane în Europa vestică a schimbat radical situația. Acuma deja Uniunea Sovietică s-a pomenit sub amenințarea unei lovituri nucleare masive de pe teritoriul Europei vestice, capabile să nimicească nu numai o parte considerabilă a infrastructurii, ci și centrele conducerii de partid și politice ale URSS, în același rînd a buncherelor de comandă situate pe partea europeană a teritoriului Uniunii Sovietice. Îngrijorarea deosebită a conducerii militaro-politice sovietice era provocată de faptul că durată de zbor a rachetelor americane „Pershing-2” era de circa 15 minute, ceea ce lipsea, practic, comandamentul militar și conducerea politică sovietică de posibilitatea de a aplica măsuri de răspuns în cazul unei agresiuni neașteptate din partea NATO.

În aceste condiții conducerea gorbaciovistă a fost nevoită să-și revadă poziția și, în rezultatul unor tratative foarte dificile cu SUA, să-și dea acordul pentru interzicerea deplină pe bază reciprocă a tuturor rachetelor cu distanță medie și mai mică de acțiune. Tratatul în această problemă, semnat la Washington în decembrie 1987, obliga părțile să-și lichideze toate rachetele terestre, atât balistice cît cele cu aripi cu distanța de acțiune de la 500 pînă la 5500 de kilometri. În

esență, acest tratat a consemnat trecerea la o nouă paradigmă a controlului asupra înarmărilor. În locul amputării unor vectori lipsiți de perspectivă ai goanei înarmărilor, ceea ce de fapt condiționa concentrarea eforturilor în direcții „performante”, pentru prima dată s-a ajuns la un acord principial cu privire la lichidarea unei clase întregi, destul de eficiente, de armament, ceea ce ducea la o îmbunătățire reală a situației strategice din Europa și Orientul Îndepărtat, iar astfel și din întreaga lume.

Noile orientări în domeniul controlului asupra cursei înarmărilor au făcut posibilă încheierea în 1991 a unui tratat de importanță principială cu privire la limitarea înarmărilor strategice ofensive, cunoscut sub denumirea de ASO-17.

Pentru prima dată s-a ajuns la înțelegerea necesității unei reduceri considerabile reale a încărcăturilor de luptă din arsenalul URSS și SUA, reducerii nu numai a rachetelor balistice, ci și componenteii aviatice a triadei strategice, precum și limitării unor tipuri de rachete balistice intercontinentale.

Astfel, conform Tratatului ASO-1, numărul total al încărcăturilor de luptă strategice urma să fie redus de către fiecare parte în proporție de pînă la 6000 unități, numărul de încărcături de luptă de pe rachetele balistice maritime și terestre nu trebuia să depășească 4900 unități, numărul maximal al încărcăturilor de luptă de pe rachetele mobile a fost limitat la 1100 unități, iar numărul maximal al „rachetelor grele” – pînă la 154 de unități, cu condiția ca numărul încărcăturilor de luptă instalate pe ele să nu depășească 1540 de unități⁸.

---

7 ASO - armament strategic ofensiv.

8 În corespundere cu așa-numitele „norme de evidență” ale încărcăturilor de luptă de pe avioanele grele de bombardament, URSS putea dispune de circa 7000 de încărcături de luptă strategice, iar SUA – de circa 8000. Denumirea de „rachete grele” se referă la rachetele sovietice SS-

Nu mai puțin importantă a fost încheierea în anul 1990 a Tratatului cu privire la Forțele Convenționale în Europa (CFE). Acest tratat a fost elaborat în scopul de a diminua nivelul și pericolozitatea confruntării armate dintre cele două blocuri militar-politice din Europa, care (în special Organizația Tratatului de la Varșovia) își concentraseră în sonda de atingere dintre ele grupări colosale de forțe militare convenționale.

Scopul Tratatului Forțelor Convenționale consta în eliminarea eventualității unei agresiuni neașteptate și desfășurării operațiilor ofensive de amploare. Pentru aceasta s-a decis egalarea cantitativă a armamentului ofensiv – tancurilor, autovehiculelor de luptă cu blindaje (ALB) și a sistemelor de artilerie în proporțiile continentului european în general și aplicativ la câteva regiuni geografice care, într-un fel sau altul, aveau atribuție la zonele de atingere nemijlocită dintre NATO și OTV. Ultima condiție era necesară nu numai pentru a egala mijloacele de luptă ale armatelor ce făceau parte din „primele eșaloane strategice” menite să acționeze îndată după emiterea ordinelor de luptă, ci și pentru înlăturarea disproporțiilor dintre „eșaloanelor strategice secundă”, care ar fi putut fi incluse în luptă în decursul unui timp relativ scurt. Referitor la aviație, adică la avioanele de luptă și elicopterele de atac, capacitatea acestora de dislocare în zile numărate la mari distanțe transforma factorul limitărilor regionale într-o convenționalitate lipsită de sens.

Întreaga regiune europeană „de la Atlantic la Ural”, inclusiv partea cea mai mare a Turciei, a fost împărțită în patru zone. Prima zonă, obținând denumirea de „Europa Centrală”, cuprindea Germania, statele Benelux, Polonia,

---

18, greutatea la aruncare a căroră era de 8,8 tone, ceea ce depășea aproximativ de două ori greutatea la aruncare a celui mai puternic tip a altor rachete balistice.

Ungaria, Cehia și Slovacia. Anume în această zonă, în care se concentraseră forțele de atac ale OTV și armatele corespunzătoare ale NATO, ar fi putut să se desfășoare primele lupte ale celui de-al treilea război mondial.

A doua zonă, numită „Europa Centrală lărgită”, cuprindea Europa centrală, Dania, Marea Britanie, Franța, Italia și teritoriile districtelor militare ale fostei URSS – Subcarpatic, Belarus, Baltic și Kiev. În districtele militare ale fostei URSS, incluse în zona a doua, erau concentrate mari grupări apte de luptă ale forțelor militare terestre și de aviație, alcătuind cel de-al „doilea eșalon strategic”. Acestea urmau să intre în acțiune în cazul când forțele „primului eșalon” vor fi nimicite sau extenuate. Pe linia NATO același rol ar fi putut să revină (teoretic) armatelor franzeze. Însă, avînd în vedere poziția de atunci Franței față de blocul militar NATO, este greu de presupus ce fel de planuri concrete de implicare a armatelor franceze în luptele din Europa centrală ar fi putut să existe în anii războiului rece.

Zona a treia revenea „Europei centrale lărgite”, precum și așa-numitului raion din spatele frontului - Spania, Portugalia, teritoriile districtelor militare Moscova și Volga-Ural ale fostei URSS. În sfîrșit, a fost inclusă „zona din flanc”, din care făcea parte Islanda, Norvegia, Grecia și Turcia, precum și teritoriile districtelor militare Leningrad, Odesa, Caucazul de Nord și Transcaucazian ale fostei URSS.

Suplimentar, fiecărui grup al statelor-părți i se permitea depozitarea a cîte 3 500 de tancuri, 2 700 de autovehicole de luptă blindate și 3 000 de instalații de artilerie. De asemenea, în cadrul fiecărui grup al statelor-părți au fost distribuite cote pentru înarmarea statelor care făceau parte din ele.

Semnarea acestui tratat a avut o mare însemnătate pentru consolidarea securității europene, deoarece erau supuse lichidării reale zeci de mii de unități de armament, se

echilibra potențialul de luptă al armatelor coalițiilor rivale. Evoluția de mai departe a situației, însă, a dus la aceea că, practic, concomitent cu semnarea Tratatului CFE, Organizația Tratatului de la Varșovia s-a destrămat, a urmat și desființarea Uniunii Sovietice, care a pierdut războiul rece. Din punct de vedere strategic, situația din Europa s-a schimbat în mod radical, complicînd substanțial problema aplicării Tratatului CFE la noile realități militaro-politice. Soluționarea ei a început abia în anul 1977. Una din cauzele revenirii la acest subiect a fost consimțămîntul părților participante de a executa mai întii prevederile tratatului, limitînd, respectiv, forțele militare naționale, și numai după aceea de căutat căile de adaptare la noile condiții. Altă cauză consta în faptul, că chestiunea cu privire la modificarea tratatului s-a dovedit a fi strîns legată de problema extinderii NATO la Est.

§ 3.3 ROLUL FORȚEI MILITARE ÎN POLITICA MONDIALĂ DUPĂ DESFIIȚAREA URSS ȘI PRĂBUȘIREA SISTEMULUI BIPOLAR

Evoluția situației în anii de după cel de-al Doilea Război Mondial a demonstrat că rolul forței militare în sfera relațiilor internaționale nu reprezintă ceva încremenit. Ea depinde atît de propriile calități cantitative și calitative (un exemplu este apariția armei nucleare și acapucității sale iraționale de distrugere), cît și de sistemul relațiilor internaționale. Anume de aceea, în anii 1990, după căderea regimurilor totalitare de stînga în țările Europei centrale și de est și desființarea Uniunii Sovietice, au apărut un șir de probleme principiale: care poate fi rolul forței militare în noul sistem al relațiilor internaționale și care este în genere esența acestui sistem? Va avea loc, oare, o revenire la fostele

modele și strategii ale conduitei politice în sfera internațională, bazată pe forța militară, sau va apare un sistem diferit atît de specificul bipolar, cît și de cel de pînă la el, în care forța militară va obține dimensiuni și funcții în mare parte noi? Aceste întrebări au devenit obiectul cercetării științifice și a unor dispute politice înfierbîntate în Rusia și în întreaga lume. Elaborările academice deseori s-au dovedit a fi legate de unele sau altele doctrine politice, reflectînd, direct și indirect, interesele diferitelor grupuri sociale și lobbystice.

Pe acest fondal general s-au constituit două atitudini principial diferite privitor la sistemul relațiilor internaționale în curs de formare în anii 90 și a rolului ce revenea, în el, forței armate. Prima reieșea din conceptul că în urma căderii sistemului bipolar lumea se divizează în anumite formații sau comunități mari, care, din punct de vedere al civilizațiilor, diferențelor culturale și politice încep să se deosebească tot mai mult una de alta și de aceea, mai devreme sau mai tîrziu, se vor confrunta între ele în acerbă contradicții și conflicte. Cea mai cunoscută concepție de acest gen aparține marelui savant american S.Huntington. El a caracterizat viitorul politicii mondiale ca o confruntare a civilizațiilor ce se deosebesc între ele prin limbi, istorie, religie, tradiții, organisme și prin autoindentificarea subiectivă a oamenilor. „Politica mondială, - scria Huntington, - intră într-o nouă fază... sursă principală a conflictelor în lumea nouă va fi provocată nu de ideologie sau economie, ci, în cea mai mare măsură, de deosebirile de ordin cultural. Statele naționale vor rămîne cele mai mari puteri în gestionarea afacerilor mondiale, cele mai importante conflicte se vor desfășura între nații sau grupurile acestora, aparținînd diferitor civilizații. Linia de ruptură dintre civilizații în viitor va fi marcată de punctele fierbînți”. Dacă Huntington are dreptate, nu este exclus că forța militară nu numai că va reveni la rolul ei tradițional, ci și,

posibil, va căpăta o nouă dimensiune, mai importantă ca cea din trecut.

Concepția „ciocnirii civilizațiilor” are un număr considerabil de adepți în Rusia. De asemenea, ea are conotații și cu ideea lumii multipolare. Realmente, este vorba despre formarea câtorva „centre de putere” de sine stătătoare - SUA, Europa, Rusia, China și Japonia, precum și a unor centre de alt ordin, cu un nivel mai redus - Brazilia, India și altele, relațiile dintre care vor determina politica mondială. Aceasta din urmă poate reactiva, firește, cu aplicare la noile condiții, modelul de echilibru al puterilor care a existat în Europa în secolele XVIII-XIX. Pentru acest sistem erau caracteristice coalițiile nestabile, iar motivul principal al politicii externe în constituia neadmiterea dominației militare a nici unuia dintre „centrelor de putere”. Totodată, însă, în acest sistem izbucneau conflicte militare și războaie, în rezultatul cărora se constituia un echilibru nestabil, care ascundea în sine pericolul altor ciocniri și războaie.

Altă viziune asupra viitoarelor relații internaționale se sprijină pe concepția filozofului american F.Fukuyama. În opinia sa, naște o nouă civilizație universală, care cuprinde cele mai importante regiuni ale globului pământesc, întemeiată pe triumful valorilor liberale, proprii societății occidentale. „...Este greu să te debarasezi de impresia, - scria Fukuyama în celebrul său articol „Sfârșitul istoriei”, - că în istoria mondială se întâmplă ceva fundamental... Sub ochii noștri în secolul douăzeci lumea a fost cuprinsă de paroxismul violenței ideologice, când liberalismul a fost nevoit să lupte mai întâi cu rămășițele absolutismului, pe urmă cu bolșevismul și fascismul și, în sfârșit, cu marxismul modern, care amenința să ne cufunde în apocalipsa războiului nuclear. Dar secolul în care trăim, la început atât de pătruns de triumful democrației liberale occidentale, revine astăzi la valorile cu care s-a pornit la drum: nu la

„decesul ideologiei”, prorocit pînă nu demult sau la convergența dintre capitalism și socialism, ci la victoria indiscutabilă a liberalismului economic și politic”. Dacă Fukuyama are dreptate, aceasta înseamnă că forța militară în mod inevitabil își va pierde importanța – ea va fi aplicată doar dincolo de limitele „lumii liberale”, în acele părți ale planetei, care vor rămîne în afara zonei de civilizație bazată pe principiile liberale.

Apar cîteva întrebări firești: care din concepțiile date – ciocnirea civilizațiilor, lumea multipolară sau decesul istoriei – este adecvată realităților dezvoltării mondiale? Va fi oare reanimat, în lumea secolului XXI, echilibrul european al puterilor din secolele XVIII-XIX? Aceste întrebări nu sînt dintre cele mai simple, la ele deocamdată nu există răspunsuri univoce. La modul cel mai general problema constă în faptul dacă caracterul diferit sau, mai exact, multiplu al lumii contemporane și celei viitoare, în primul rînd multitudinea civilizațiilor și cea culturală, poate fi interpretat ca multipolaritate în înțelegerea tradițională a acestei noțiuni și în ce măsură diferența dintre culturi este de natură să provoace confruntarea militară. În asemenea caz, evoluția situației în Rusia poate să depindă de faptul dacă va merge această țară pe calea adaptării sale la procesele ce predomină în lume, asociindu-se civilizației liberale, măcar pe plan politic și economic, sau se va contrapune atît Occidentului, cît și Orientului.

Procesele ce se desfășoară în lumea contemporană, după cum s-a mai spus, deocamdată nu ne permit să afirmăm cu certitudine că forța militară este pe cale de a fi eliminată din politica mondială. Conflictele armate locale și regionale, în multe din care disensiunile interne se intersectează cu ciocnirile interstatale, rămîn în continuare o trăsătură caracteristică a lumii în dezvoltare. O mărturie a acestei realități sînt războaiele civile din Afganistan și

Tadjikistan, conflictele etnice de mare intensitate din Africa, multe din care sînt însoțite de un adevărat genocid. O situația încordată se menține în Orientul Apropiat. Un focar extrem de periculos, ce poate evolua spre confruntare militară poate deveni Peninsula coreeană. Nu există motive pentru a considera că toate cauzele și factorii tradiționali de natură să provoace conflicte și războaie au fost eliminate. Astfel, în Asia Orientală continuă litigiile teritoriale nesoluționate din cauza unor insule și arhipelaguri, majoritatea din ele situate în raioane potențial bogate în rezerve de materie primă energetică. Nu se exclude escaladarea conflictului în relațiile dintre Grecia și Turcia, Turcia și Cipru.

Colapsul regimurilor comuniste în fostele URSS, Iugoslavia, de asemenea și în Albania, a fost însoțit de erupțiile violenței și conflictelor armate, multe dintre care mosnesc pînă în prezent. Din rîndul lor fac parte războiul din Bosnia și Herțegovina, operația NATO împotriva regimului lui Miloșevici, conflictele înghețate dar nu și soluționate și războaiele civile din Moldova, Georgia, Tadjikistan, confruntarea armeano-azeră pentru Karabahul de Munte. Unii specialiști vorbesc despre apariția unei noi „axe a nestabilității și conflictelor”, începînd din Balcani și ducînd, prin Moldova, Crimeea, Caucaz și regiunea Caspică, spre Tadjikistan și Afganistan.

Menținerea conflictelor locale și regionale, atît interne cît și a celor internaționale, au generat forme noi de aplicare a forței militare. La ele se referă în primul rînd operațiile pacificatoare. În cadrul lor, forțele armate colective se folosesc pentru a restabili și întreține pacea, a stopa violența armată atît în interiorul statelor cît și în relațiile dintre ele. Specificul acestor operații constă în faptul că ele se realizează prin mandatul organizațiilor internaționale, în primul rînd al ONU. La aceste operații se referă și așa-

numita impunere a păcii, când forțele pacificatoare efectuează operații de luptă în scopul curmării agresiunii și restabilirii statusului quo. Un exemplu de „impunere a păcii” a devenit operațiunea internațională îndreptată împotriva Irakului cu denumirea de „Furtuna în deșert”. În rezultatul ei a fost restabilită independența Kuweitului, cotoplit de Irak prin agresiune neprovocată, limitată substanțial capacitatea regimului lui Saddam Hussein de a acutiza din nou situația militaro-politică din regiune.

Totodată nici pe departe nu toate operațiile pacificatoare se termină cu succes. De exemplu, nu s-a soldat cu succes operația pacificatoare din Somalia, unde nu a putut de oprit războiul dintre triburi. Neefective s-au dovedit câteva operațiuni în Africa, în raioanele Marelor lacuri, unde se desfășurau sîngeroase războaie interetnice. Există și alte exemple asemănătoare. Aceste insuccese, însă, nu umbresc o tendința ce devine tot mai clară – forțele militare în anumite cazuri se aplică nu în scopurile tradiționale de acaparare a teritoriilor, surselor de materii prime etc (deși nici acestea n-au fost eliminate), ci în scopul restabilirii ordinii de drept mondiale, menținerii păcii și securității, înfăptuirii acțiunilor umanitare.

În afară de toate, în anii 90 se observă tendința „epuizării” rolului forței militare care deseori s-a dovedit inaptă de a soluționa unele sau altele probleme de ordin politic. O situație asemănătoare apăruse încă în anii 70. Un exemplu deosebit de semnificativ poate fi socotită înfrîngerea SUA în Indochina. Armatele americane, superioare ca forță militară, nu au reușit să obțină victoria care i-ar fi permis Washingtonului atingerea scopurilor politice în această regiune. Analogic a fost și rezultatul amestecului sovietic în treburile interne ale Afganistanului, de unde fosta URSS s-a văzut nevoită să-și retragă armatele fără a obține rezultatele politice pe care conta. Înfrîngerea armatei ruse în Cecenia

este o continuare a aceleiași tendințe. O altă manifestare a ei se vede în situațiile de impas într-un șir de conflicte locale, când operațiile militare de lungă durată istoveau ambele părți, fără a duce la victoria nici uneia din ele.

În același timp, operația NATO împotriva regimului Miloșevici, desfășurată în martie-iunie 1999, a scos în evidență un șir de probleme, complicații și contradicții proprii sistemului contemporan de relații internaționale și legate de rolul forței militare în condițiile militaro-politice pe cale de formare. Ce acțiuni poate și trebuie să întreprindă comunitatea internațională în cazul încălcării în masă a drepturilor omului și, cu atât mai mult, a genocidului desfășurat de diferite regimuri criminale? Cât de efectivă este, în curmarea acestor excese, Organizația Națiunilor Unite, mai ales în situația când între cei cinci membri permanenți al Consiliului de Securitate apar divergențe în aprecierea acțiunilor concrete îndreptate împotriva unor astfel de regimuri? Nu va duce, oare, soluționarea unor complexe de probleme prin aplicarea forței militare la apariția altora, nu mai puțin complicate? Nu se va pomeni oare, Rusia, într-o izolare internațională periculoasă dacă, într-o măsură sau alta, se va asocia pe sine cu „statele-marginalizate”, care sfidează întreaga comunitate mondială?

Rezultatele războiului din Balcani, așa se pare, încă mult timp vor fi analizate de militari și experți. De pe acuma însă pot fi făcute unele concluzii destul de clare. Întâi de toate, se confirmă tendința spre denuclearizarea relațiilor militaro-politice și a situației strategice mondiale. Faptul că Rusia este cea de-a doua putere nucleară în lume, nu a ajutat Moscovei să-și atingă scopurile în timpul conflictului, în primul rând în eforturile ei de a nu admite bombardările Serbiei. La rândul lor, celelalte trei puteri nucleare - SUA, Marea Britanie și Franța, intrând în război cu regimul lui

Miloșevici, așa și nu și-au pus în aplicare (și nici nu puteau s-o facă) potențialul și statutul lor nuclear.

NATO a obținut o victorie convingătoare nu numai asupra regimului Miloșevici, obligându-l pe ultimul să accepte condițiile propuse în cadrul tratatelor de la Rambouie, ci și asupra numeroșilor sceptici care afirmau că fără o campanie terestră sîngeroasă obținerea unei victorii în acest război este imposibilă. În afară de aceasta, NATO s-a afirmat ca structură de cea mai mare importanță militaro-politică în regiunea euro-atlantică, capabilă de aplicarea forței în diferite scopuri politice. În sfîrșit, în practica relațiilor internaționale a fost pusă în aplicare aplicarea cu succes a forței militare în scopuri umaniste – stoparea violențelor în masă și a purificărilor etnice – fără sancțiunea ONU.

În același timp, rezultatele operației NATO împotriva regimului Miloșevici, în perspectivă mai îndelungată, se prezintă a fi destul de contradictorii. Nu este suficient de clar cît va ține ordinea instituită în Kosovo, care este viitorul politic al Armatei de eliberare din Kosovo, nu va duce oare evoluția de mai departe a evenimentelor la expansiunea albaneză în regiune în numele înființării Albaniei Mari, cum se va răsfrînge o asemenea situație asupra stabilității în această parte a Balcanilor. Deosebit de contradictorie și complicată, însă, este influența războiului din Iugoslavia asupra viitorului politic al ONU și Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE). Și prima și cea de-a doua organizație s-au dovedit, în esență, incapabile de a opri purificările etnice și actele de genocid din Kosovo. Aceasta a dus inevitabil la aceea, că prestața și autoritatea lor au scăzut considerabil în politica mondială, iar problemele principale de reglementare a conflictului din Kosovo în realitate erau decise fără participarea ONU – la

întîlnirile miniştrilor de externe ale „grupului celor şapte” şi Rusiei.

Indiscutabil, operaţia NATO împotriva regimului Miloşevici a complicat relaţiile Rusiei cu ţările Alianţei Atlanticului de Nord, în primul rînd cu SUA. De asemenea, ea a pus, de o manieră foarte dură, elita de stat a Rusiei în faţa alternativei unei asocieri strategice formale sau neformale a ţării cu regimurile similare regimului Miloşevici, Sadam Hussein, Iranului fundamentalist, Coreei de Nord, pe de o parte, sau cu ţările occidentale dezvoltate industrial, pe de altă parte. Alegerea deocamdată nu a fost făcută. Pentru aceasta se cere o analiză profesională minuţioasă, fără presiune ideologică şi emoţii a consecinţelor cursului de dezvoltare adoptat de Rusia pe linia intereselor sale în sfera economică şi domeniul securităţii.

În particular, un loc important în această analiză trebuie să revină problemei în ce măsură este cointereseată Rusia în păstrarea tratatelor şi înţelegerilor sale cu Occidentul, inclusiv şi în primul rînd cu SUA, în domeniul controlului asupra înarmărilor, în păstrarea şi dezvoltarea elementelor de colaborare cu Statele Unite şi alte state-membre ale NATO în lupta împotriva terorismului, criminalităţii organizate, comerţului cu substanţe narcotice, altor ameninţări „netradiţionale”, precum şi, în perspectivă, în stabilizarea situaţiei social-economice şi politice a noilor state independente formate pe ruinele fostei URSS.

La scurt timp după lansarea operaţiei NATO împotriva regimului Miloşevici, în mediul elitei politice şi academice ruse s-a răspîndit opinia precum că această operaţie ar fi afectat însăşi temelia unei colaborării constructive dintre Rusia şi Occident, în primul rînd cu SUA, amînînd pe un termen nelimitat soluţionarea întregului ansamblu de probleme referitor la susţinerea şi consolidarea securităţii. Un asemenea punct de vedere nu corespunde

realității, deoarece dezvoltarea colaborării în această sferă în anii 1990 a fost nu numai și nu atât un rezultat al simpatiei politice reciproce dintre elitele politice ruse și cele occidentale (dacă în genere ar putea fi vorba despre așa ceva), cât un rezultat al abordărilor pragmatice, a conștientizării faptului că discutarea în comun a problemelor securității, în cel mai rău caz a căutării unor soluții comune de rezolvare a acestor probleme, corespundea în măsură egală atât intereselor Rusiei, cât și Occidentului, inclusiv SUA. Operația NATO împotriva regimului Miloșevici nu a anulat necesitatea soluționării acestor probleme. Războiul din Balcani, de exemplu, nu a slăbit interesul Rusiei față de limitarea suplimentară a armamentului strategic american, modificarea Tratatului SAR în corespundere cu interesele Rusiei și precauțiile americane etc. Mai degrabă, în noua situație strategică această cointeresare creștea și mai mult.

În condițiile raportului posibilităților de dezvoltare economică și militară ce se formase pe arena mondială în anii 90, necesității unei îndelungate și dificile reformări a forțelor armate ruse, dependenței economiei Rusiei de statele vestice principale, lipsei unor aliați reali ai Rusiei și în virtutea altor împrejurări cunoscute, ruperea realțiilor dintre Rusia și SUA, inclusiv în domeniul militar-politic, s-ar fi soldat cu pierderi incomensurabil mai mari pentru Rusia, decît pentru partenerii săi vestici.

Reactivarea confruntării militar-politice și ideologice cu Occidentul va duce la izolarea Rusiei pe arena mondială, ceea ce, la rîndul său, va provoca trecerea inevitabilă la așa-numitele modele mobilizative ale economiei. Realizarea acestora este imposibilă fără instituirea în țară a regimului autoritar, care va încera, prin metode neeconomice, să redistribuie resursele în folosul industriei de război. Iar aceasta, precum ne demonstrează analiza opiniei publice, nu corespunde așteptărilor și preferințelor de masă, poate doar

să acutizeze situația social-politică din țară, ducând la consecințe confuze în detalii, dar destul de grave la modul general. Ultimele evenimente ne mărturisesc că opoziția de stînga (și nu numai de stînga), ca și o parte a cercurilor militare acutizează în mod conștient relațiile cu Occidentul, încercînd să-și consolideze pozițiile pentru a ajunge, în cele din urmă, la putere în condițiile creșterii dificultăților economice și înrăutățirii în legătură cu aceasta a stabilității interne în țară. O asemenea evoluție a situației nu corespunde nici sarcinei de menținere a statalității ruse, nici angajamentului de a continua refacerile democratice.

Toate acestea mărturisesc despre necesitatea continuării dialogului cu Occidentul, în primul rînd cu SUA, în problemele securității, menținerii potențialului acumulat prin acorduri și tratate în acest domeniu, dezvoltării colaborării în sferele în care această colaborare corespunde intereselor securității Federației Ruse.

Pentru analiza de mai departe a subiectului, aceste interese trebuie determinate mai detaliat.

La modul cel mai general, interesele securității Rusiei se împart în două grupuri principale. În primul rînd trebuie de asigurat condiții pentru o perioadă îndelungată de dezvoltare liniștită și pașnică a țării. Pentru aceasta este important de nu admis o nouă abatere spre confruntarea cu statele vestice de frunte și coalițiile lor militaro-politice, reluarea goanei înarmărilor, la care Rusia nu va putea să reziste din considerente economice. O asemenea confruntare ar putea avea loc în primul rînd din cauza unor acțiuni necugetate, motivate emoțional ale Rusiei pe arena mondială. Și, principalul: fără o perioadă durabilă de relații pașnice cu Occidentul, Rusia nu va reuși să soluționeze două probleme de bază ale securității sale: în primul rînd, ieșirea din criza economică și modernizarea economiei; în al doilea rînd -

reformarea radicală a forțelor sale armate, pentru a le aduce în corespundere cu exigențele secolului XXI.

Al doilea grup al intereselor ruse de întărire a propriei securități rezultă din necesitatea asigurării unui anturaj internațional stabil, prietenesc sau, în cel mai rău caz, neutru în vecinătatea imediată a frontierelor sale, cu excluderea focarelor de conflicte și încordare, care așa sau altfel se răsfrâng asupra teritoriului rus, neadmiterea consolidării în statele vecine, în primul rând în noile state independente, a forțelor antiruse. Luând în calcul extinderea din ultimii ani a NATO, o importanță deosebită revine, în primul rând, instituirii și dezvoltării mecanismelor dreptului internațional, care limitează creșterea forțelor armate și înarmării țărilor-membre ale alianței, inclusiv și în primul rând a armatelor străine dislocate pe teritoriul noilor state-membre ale NATO; în al doilea rând, consolidarea și sporirea măsurilor de încredere și securitate în zonele din vecinătatea hotarelor vestice ale Rusiei sau din apropierea lor nemijlocită. În acest sens, alăturarea la asemenea mecanisme, regimuri și acorduri a statelor baltice devine excepțional de importantă, mai ales având în vedere că reacția Rusiei față de evenimentele din Balcani a devenit mai accentuată după aderarea statele baltice la NATO.

De o importanță excepțională este și faptul că, în anii 90, s-a întărit tendința de demilitarizare a relațiilor dintre statele cu industrie dezvoltată și democrație stabilă. Deocamdată nu există teme pentru a afirma că forța militară va juca un rol considerabil în relațiile Rusiei cu statele occidentale. Acest lucru este condiționat de câțiva factori.

În primul rând, crește în permanență interdependența economică a lumii contemporane, caracteristică printr-o structură foarte complicată, dar care a reușit deja să unească într-un tot comun structurile economice ale țărilor democratice și nordului industrial. În aceste condiții, țările

Europei, Americii de Nord și Japonia au devenit, în esență, subsisteme ale unui sistem economic unic, legate între ele prin verigi financiare, comerciale și tehnologice. Nu este întâmplător faptul că, în ultimii douăzeci de ani, un rol de cea mai mare importanță în relațiile dintre aceste state revine eforturilor depuse la soluționarea problemelor economice și financiare, asigurării unor condiții cât mai avantajoase pentru dezvoltarea economiei. Nu încapе îndoială că nu numai o confruntare armată, ci chiar un conflict politic, oricît de mic, între aceste trei concentrări viguroase cu caracter economic și militaro-politic, ar putea duce la catastrofe economice de proporții, afectînd interese fiecărei din ele.

Rusia este inclusă și ea în acest sistem economic, deși într-un fel destul de unilateral – în calitate de furnizor pe piața mondială a surselor energetice și a altor materii prime. Este evident că dezvoltarea economiei ruse în mare parte, dacă nu chiar în măsură hotărîtoare, depinde de exportul materiei prime, în primul rînd pe piața europeană. O asemenea situație e de natură să provoace cele mai deprimante sentimente la o bună parte a populației și elitelor ruse. Acest lucru poate fi înțeles dacă avem în vedere că conștiința de masă a Rusiei a moștenit o anumită satisfacție de la faptul că țara reprezenta o supraputere, forța militară a căreia impunea temeri întregii lumi. Totuși, obiectivul practic real care stă în fața Rusiei constă în utilizarea cât mai rentabilă a resurselor de materie primă în scopul modernizării economiei sale.

Dependența economică reciprocă se completează prin întărirea unității politice a statelor democratice dezvoltate. Temelia sa civilizatoare o formează valorile liberale comune. Are lor o adaptare treptată la valorile și organismele respective și din partea altor țări și societăți. Pe plan practic, unitatea statelor regiunii euroatlantice și-a găsit expresia în menținerea, iar în continuare și extinderea, în jumătatea a

doua a anilor 90, a Alianței Atlanticului de Nord. Spre deosebire de Organizația Tratatului de la Varșovia, care a dispărut de pe harta strategică a lumii îndată după căderea regimurilor comuniste din țările Europei centrale și de est, NATO nu numai că și-a păstrat structurile după terminarea războiului rece, ci și, treptat, a început să cucerească funcții și dimensiuni noi, cu un caracter atât militar cât și nemilitar. O asemenea evoluție, firește, nu poate fi explicată numai ca o simplă inerție birocratică a aparatului central al Alianței Atlanticului de Nord.

Pe plan strategic și conceptual, deciziile adoptate la sesiunea din vara anului 1997 de la Madrid a Alianței Atlanticului de Nord depășesc cu mult importanța unei simple aderări la această organizație a unui număr de noi membri din rîndul statelor Europei centrale și de est. Aceste aderări reprezintă, practic, o finalizare a conștientizării de către cercurile guvernante din Occident a noilor realități apărute în lume după terminarea războiului rece. Întii de toate, ele au confirmat importanța pe care țările Americii de Nord și ale Europei o acordă, în noile condiții, colaborării reciproce, precum și atitudinii față de NATO ca forță portantă de cea mai mare însemnătate și mecanism de bază în asigurarea solidarității atlantice. Din acest punct de vedere, extinderea NATO este unul din elementele centrale ale liniei strategice de lungă durată promovate de Occident, bazată pe imperativele identificării de comun acord a unei politici comune, orientate spre soluționarea problemelor ce apar. S-ar putea spune cu certitudine: dacă după terminarea războiului rece NATO și-ar fi pierdut rostul, nu ar fi avut loc nici o extindere a acestei organizații.

După prăbușirea Uniunii Sovietice și a blocului militaro-politic condus de ea, NATO apare nu atât ca organizație militară, opusă în trecut OTV, cât, într-o măsură tot mai mare, ca un mecanism de coordonare a liniei politice

și militare a țărilor arealului atlantic. Acest mecanism rezultă nu numai din necesitatea apărării statelor europene sau a reglementării unor sau altor conflicte regionale. El este determinat, de asemenea, de caracterul profund comun al culturilor politice a acestor țări, de viziunea asemănătoare asupra lumii și locului ce le revin în ea, de unele și aceleași valori liberale care determină unitatea sistemelor lor politice. Cu alte cuvinte, dintr-o alianță prin excelență militară, NATO s-a transformat în unul din mecanismele centrale de elaborare și implementare a intereselor comune ale statelor Americii de Nord și Europei, și chiar mai mult, a civilizației atlantice ca atare. În acest sens, extinderea NATO este un argument al faptului că țările Europei centrale și de est sînt apreciate ca parte vie a acestei civilizații.

Arealul țărilor democratice dezvoltate industrial se lărgeste treptat, absorbind statele Europei centrale, estice și de sud. Această extindere este însoțită, în multe cazuri, de schimbări considerabile ale modelelor de civilizație și cultură. Un exemplu al acestui fapt îl constituie țările sudului european, în care încă la mijlocul secolului XX predominau valorile tradiționale. În Spania, Italia și Portugalia aceste valori se bazau pe catolicism, puternic implantat în conștiința maselor. În zilele noastre, o răspîndire tot mai mare în zona dată o are viziunea laică asupra lumii și alte paradigme culturale liberale. Mai dificilă se prezintă situația țărilor din Sudul și Orientul Asiei și a Japoniei, încadrarea cărora în sistemul economic și politic occidental se produce cu păstrarea, în multe privințe, a particularităților culturii tradiționale.

Cu toate acestea în zona dată se afirmă tot mai mult o formă de democrație specific asiatică, îmbinînd organismele și normele politice proprii oricărei societăți democratice cu păstrarea unei orientări predominante spre asemenea valori tradiționale, cum ar fi familia, studiile, disciplina și

responsabilitatea socială. „La momentul actual, - scria, de exemplu, ambasadorul Singapurului în Rusia, M.Hong, - democrația asiatică reprezintă o adaptare fie a democrației prezidențiale de tip american, fie a democrației parlamentare de tipul westminsterului britanic, cu anumite trăsături caracteristice, de exemplu a politicii monetare, influenței intereselor legitime, cum ar fi votările în zonele rurale sau proprietatea funciară și așa mai departe. În ideal, democrația de tip asiatic trebuie să fie o îmbinare a pluralismului politic, alegerilor libere și echitabile, liberalismului economic... de asemenea a disciplinei și responsabilității sociale. Spre deosebire de aceasta, în Occident în locul disciplinei și responsabilității sociale o atenție mare se acorda depturilor particulare”.

Astfel, evoluția evenimentelor din anii 1990 confirmă tendința de extindere a zonei statelor democratice dezvoltate economic cu forme asemănătoare de cultură politică, răspîndindu-se treptat asupra unor noi regiuni din Europa, Asia și America Latină. În relațiile dintre statele din această zonă, forța militară își pierde treptat importanța nu numai pe fonul unor norme și principii democratice unice în soluționarea contradicțiilor, ci și a interdependenței lor tot mai profunde economice. În același timp, sistemul relațiilor internaționale include, se prea poate, regiuni și mai mari, în care predomină normele și mecanismele tradiționale de relații internaționale, orientate spre folosirea largă a forței militare. De remarcat că liniile demarcatoare dintre aceste două sisteme de relații internaționale sînt destul de bizare, iar în unele zone geografice, de exemplu în Balcani, ele chiar se amestecă una cu alta.

Astfel, în anii 90 are loc o nouă transformare a rolului și funcțiilor forței militare în politica mondială. Pe lîngă reducerea arealelor geografice de aplicare tradițională a acestei forțe, are loc schimbarea raportului dintre părțile ei

componente. Ultima modificare este legată în primul rând de transformarea principială și destul de contradictorie a rolului armei nucleare. După cum s-a mai spus, încă din timpurile crizei din Caraibe de la începutul anilor 60, arma nucleară s-a impus nu ca mijloc de ducere a războiului, ci ca instrument de reținere a agresiunii, în primul rând cu folosirea aceleiași arme nucleare. Importanța deosebită a acestei funcții a armei nucleare s-a văzut bine în sistemul bipolar, la baza căruia se afla contrapunerea ireconciliabilă dintre două sisteme sociale incompatibile. Atunci, însă, când amenințarea unei asemenea agresiuni dispare, iar opoziția politico-ideologică rămâne în trecut, această „suprasarcină” a armei nucleare își pierde și ea importanța.

Pentru majoritatea statelor nucleare această armă reprezintă astăzi un fel de garanție a propriei securități în cazul unei evoluții neprevăzute a evenimentelor, greu de pronosticat, dacă în genere poate fi pronosticat așa ceva, dar care ar putea comporta un eventual pericol. În același timp devine tot mai clar că nici o problemă a politicii externe, care pe timpuri se rezolva, iar în unele cazuri se rezolvă chiar și în zilele noastre cu ajutorul forței militare, cum ar fi acapararea noilor teritorii sau restabilirea controlului asupra lor, dominația în zonele de concentrare a nodurilor de comunicație importante din punct de vedere strategic, asigurarea influenței politice în anumite regiuni ale lumii etc., nu poate fi soluționată în prezent cu ajutorul armei nucleare, strategice sau tactice.

Se observă de asemenea și o altă tendință, care s-a manifestat cu o claritate deosebită în cazul experiențelor nucleare efectuate în primăvara anului 1998 în India și Pakistan, cu intrarea acestor țări în posesia armei nucleare. După cum se poate de presupus, această armă este concepută de către conducătorii statelor respective nu numai ca o posibilitate de prevenire a unei ipotetice amenințări sau ca

un factor de reținere a unei eventuale agresiuni, ci și în calitatea unui instrument de o eficacitate enormă în cazul unei posibile confruntări militare între ele. În rezultat, situația militaro-politică din această regiune, situată nu departe de frontierele fostei URSS, a căpătat trăsături noi, cu mult mai periculoase ca cele din trecut. În esență, pentru prima dată a apărut pericolul potențial al unui război nuclear local. Consecințele sale ecologice, medicinale, economice și politice pot depăși cu mult limitele raionului în care s-ar desfășura acțiunile de luptă.

Dar aceasta nici pe departe nu epuizează consecințele negative ale aderării Indiei și Pakistanului la numărul de țări care posedă arma nucleară. Ca atare, a fost dat startul demolării regimului de nerăspîndire a armei nucleare. Pentru prima dată de la data semnării, în anul 1967, a Tratatului de nerăspîndire a armei nucleare, în mod flagrant și nesancționat a fost încălcat unul din principiile fundamentale ale regimului de securitate instituit la scara întregii lumi. Comunitatea mondială (în primul rînd membrii permanenți ai Consiliului de Securitate al ONU) s-au dovedit a fi incapabili de a preveni apariția armei nucleare în Sudul Asiei. Totodată a fost înlăturată și bariera psihologică ce sta în calea proliferării armamentelor nucleare. Efectele de lungă durată ale acestei situații deocamdată nu sînt analizate. Dar majoritatea experților înclină să creadă că, într-un viitor previzibil, în arealul „lumii a treia” pot să apară noi deținători ai armei nucleare, inclusiv în raioanele învecinate cu sudul asiatic. Printre aceste țări de multe ori este numit Iranul, situat la frontiera noilor state independente din zona transcaucaziană și a Asiei centrale.

Problema însă constă nu numai în aceasta. Probabilitatea tot mai reală de răspîndire a armei nucleare în raioanele nestabile ale „lumii a treia” generează o situație strategică globală de tip nou, vizavi de care acțiunile comune

și colaborarea celor mai influente state, inclusiv Rusia, pentru asigurarea securității, prevenirii și reglementării conflictelor capătă o importanță deosebită. Totodată orice încercări din partea lor de a folosi procesul de proliferare în interesul consolidării propriilor poziții în unele sau altele raioane ale lumii, pot deveni destul de periculoase și, în ultimă instanță, contraproductive pentru inițiatorii lor.

În condițiile actuale, o importanță deosebită capătă realizarea înțelegerilor ruso-americane privitor la limitarea treptată a rezervelor armei nucleare pe bază reciproc reglementată. Acest fapt poate constitui un punct de sprijin pentru acțiunile comune de mai departe, în condițiile destul de dificile ale noii situații internaționale. În afară de aceasta, realizarea prevederilor Tratatului ASO-2 devine excepțional de importantă pentru Rusia, deoarece realitățile economice sînt de asemenea natură că potențialul nuclear, în primul rînd cel strategic, se va micșora independent de faptul cum vor evolua relațiile cu SUA și cum vor fi executate prevederile acordului în cauză.

Tratatul a fost semnat în ianuarie 1993 și reprezintă în multe privințe o continuare a Tratatului ASO-1. Conform prevederilor sale, numărul total al încărcăturilor de luptă de pe rampele de lansare strategice ale Rusiei și SUA urma să fie redus pînă la 3000-3500 de unități, adică aproximativ de două ori în comparație cu plafoanele stabilite în Tratatul ASO-1. Concomitent erau supuse lichidării toate rachetele balistice sol înzestrate cu focoase mobile, și rachetele grele. Se aplicau limitări suplimentare pentru rachetele balistice de pe submarine - numărul încărcăturilor de luptă de pe ele nu trebuia să depășească 1700-1750 de unități. În sfîrșit, au fost excluse regulile în multe privințe artificiale de evaluare numerică, care permiteau SUA să aibă pe bombardierele lor grele un număr suplimentar de circa 2000 de încărcături de luptă nucleare, neprevăzute în acord.

Tratatul ASO-2 a fost ratificat de Senatul american, dar ratificarea de către Duma de Stat a Rusiei a durat peste măsură de mult din cauza speculațiilor politice ale opoziției național-comuniste și a unor politicieni în parte, ambițiile cărora depășeau bunul simț. Împotrivirea lor se baza pe faptul că spre sfârșitul următorului deceniu se aștepta expirarea duratei de exploatare a celor 713 complexe de rachete sol care, la momentul discuțiilor din Dumă, se mai aflau în stare de luptă. Ele urmau să fie înlocuite cu noile complexe „Topol-M” (sau, conform clasificării NATO, SS-27), însă, deocamdată, nu era clar în ce cantitate va fi în stare industria de război rusă să producă aceste RBI de generație nouă. Nu era mai simplă nici problema rachetelor ruse pe de nave. La mijlocul anilor 90 se presupunea că la începutul următorului deceniu Rusia va dispune de 6 submarine strategice cu rachete de clasa „Taifun” și de 7 submarine cu rachete de clasa „Delta 4”. Dar, deja în anul 1997, din arsenalul de luptă au fost scoase înainte de termen două submarine de clasa „Taifun”, iar celelalte patru își depășiseră termenul către anul 2001. Durata de exploatare a submarinelor „Delta 4” expira în anul 2007. Nu era clar nici faptul în ce măsură aceste sisteme pot fi înlocuite cu purtătoare de rachete strategice de tip nou. Situația nu era mai bună nici în privința componentei de aviație a triadei strategice ruse. În rezultat, spre sfârșitul deceniului următor, se aștepta o diminuare considerabilă a potențialul strategic al Rusiei.

În aceste condiții, Rusia s-a pomenit în fața a două alternative. Prima - de a ratifica Tratatul ASO-2, micșorând prin aceasta de două ori și ceva potențialul strategic american. A doua - de a compromite ratificarea, agravând substanțial echilibrul strategic Rusia-USA. „Dacă Tratatul ASO-2 nu va intra în vigoare, - menționa cunoscutul expert militar rus, general-maiorul Vladimir Dvorkin, - potențialul

mijloacelor de reținere nucleare (MRN) naționale, adică numărul sistemelor de luptă ce vor rămâne pentru lovitura de răspuns, va fi aproximativ de două ori mai mic decât în condițiile Tratatului ASO-2". Una din posibilele explicații a poziției obstructioniste a Dumei de Stat este tendința de a compromite procesul, și așa complicat, de constituire a relațiilor ruso-americane.

Spre sfârșitul anilor 90 sistemul de apărare antirachetă a căpătat câteva trăsături și parametri noi. Răspîndirea tehnologiilor de rachetă și nucleare (în primul rînd eventualitatea, devenită realitate, apariției rachetelor balistice cu încărcături nucleare în statele în care la putere se află regimuri dictatoriale de tip extremist) a provocat îngrijorarea accentuată a SUA și a altor cîtorva țări. Întrădevăr, în viitor, Coreea de Nord, de exemplu, ar putea aplica câteva lovituri nucleare asupra teritoriului SUA și Japoniei. În legătură cu aceasta, conducerea americană a cerut reexaminarea Tratatului SAR, în primul rînd în ceea ce privește crearea sistemului național limitat SAR (conform prevederilor Tratatului, crearea oricărui sistem național SAR este interzisă).

În Rusia, o asemenea abordare a provocat împotrivirea serioasă atît a Dumei de Stat, mai ales din partea parlamentarilor naționaliști și ai opoziției de stînga, cît și a conducerii militare. Argumentul principal consta în faptul că desfășurarea SAR-ului național, fie și în cele mai limitate proporții, ar putea duce la distrugerea reținerii nucleare reciproce și obținerea de către SUA a unui avantaj strategic hotărîtor asupra Rusiei. Iar SUA punea accentul pe faptul că este vorba de desfășurarea unui sistem SAR care poate intercepta și distruge cel mult câteva zeci de încărcături ce nu dispun de sisteme moderne de înfruntare a SAR. Un asemenea sistem poate fi efectiv împotriva unor rachete relativ primitive, elaborate și preluate în arsenalul armat al

Coreei de Nord, Iranului și altor state de același tip, dar numai nu împotriva sistemelor moderne de care dispune Rusia.

Nu mai puțin importantă pentru Rusia era adaptarea ei la realitățile Tratatului cu privire la forțele militare clasice din Europa. Tratatul în această problemă au demarat în ianuarie 1997 în cadrul Grupului consultativ comun. La 23 iulie 1997 au fost coordonate așa-zisele elemente-cheie (basic elements) ale viitoarei versiuni a tratatului. Cele mai importante principii confirmate constau în următoarele:

1. Toate părțile au convenit asupra faptului că structura Tratatului Forțelor Convenționale în Europa și-a pierdut actualitatea. În particular, plafonul grupurilor trebuie înlocuit cu sistemul plafoanelor teritoriale și naționale asupra tuturor tipurilor de armament limitate prin tratat.

2. Plafoanele naționale nu trebuie să depășească cotele naționale ale armamentului limitat prin tratat și să fie fixate la nivelul ce ar corespunde intereselor legitime ale securității tuturor părților.

3. Pentru fiecare stat trebuie să fie stabilit un plafon teritorial ce ar limita efectivul comun atât al forțelor militare naționale, cât și al armatelor străine dislocate pe teritoriul său.

4. Formularea unor reguli speciale ce ar reglementa dislocarea vremelnică pe teritoriul fiecărui stat a armatelor străine.

După declanșarea războiului din Balcani, în cercurile politice și academice ruse a început să se răspîndească opinia, că Tratatul CFE nu ar corespunde intereselor Rusiei și că ar fi cazul de a se dezice de la el. Acest punct de vedere vine în contradicție directă cu interesele securității Rusiei, mai ales avînd în vedere acordul la care s-a ajuns în primăvara anului 1999 referitor la parametrii concreți de

adaptare a tratatului la noile realități militaro-politice de pe continent.

TCFE reprezintă unicul document internațional de drept cu putere deplină, prin care Rusia poate influența asupra raportului de forțe din Europa, inclusiv (ceea ce este foarte important) în regiunile limitrofe frontierelor fostei URSS. Nu există un alt instrument care al limita în cel mai serios mod posibilitățile NATO de creștere a armamentului și forțelor sale armate pe teritoriul noilor state-membre ale alianței. De exemplu, Cehia, Polonia și Ungaria (ca și alte țări-membre ale TCFE), conform înțelegerilor la care s-a ajuns, pot (fiecare în parte) să-și mărească „plafoanele” de înarmare, în decursul următorilor cinci ani, cu nu mai mult de 150 de tancuri, 250 de ALB și 100 de unități de artilerie. Din punctul de vedere al raportului de forțe militare în Europa de est și centrală, importanța unei asemenea majorări este minimală.

În afară de aceasta, ceea ce este nu mai puțin important, în conformitate cu înțelegerile la care s-a ajuns, forțele armate ruse în Europa pot dispune de 6 350 de tancuri, 11 280 de ALB, 6 315 unități de artilerie, 3 416 avioane de luptă și 850 de elicoptere de atac. Acești indici într-o oarecare măsură depășesc cantitatea armamentului pe care îl are Rusia la ora actuală în zona de acțiune a tratatului și, practic, coincide cu cea determinată pentru ea prin tratatul semnat la începutul deceniului în condiții strategice complet diferite (tancuri – 6 400, ALB – 11 480, artilerie – 6 415, aviație – 3 416, elicoptere – 890).

Mai mult ca atât, o asemenea cantitate de armament depășește cu mult necesitățile Rusiei de reformare a forțelor sale armate. Așa cum reiese din declarațiile comandamentului militar rus, această reformare va duce la reducerea considerabilă a numărului de unități și formațiuni, dar totodată și la înființarea a câteva formațiuni noi dotate și

completate deplin cu efectiv militar. Chiar dacă am admite că în componența forțelor terestre ruse din zona TCFE vor fi înființate zece asemenea divizii (un număr vădit exagerat), pentru dotarea lor cu armament vor fi necesare cu mult mai puține tancuri, ALB și unități de artilerie, decât ar avea Rusia în varianta adaptată a tratatului.

Este important de asemenea că tratativele cu privire la TCFE s-au desfășurat în condițiile unui dialog ruso-american constructiv. Acest lucru s-a văzut, în primul rând, prin străduința părții americane de a identifica posibilitatea unei soluționări echitabile pentru Rusia a așa-numitei probleme a flancului, și anume - excluderii din structura flancurilor a regiunilor Pskov, Volgograd, Astrahan, unei părți a regiunii Rostov și coridorului îngust din ținutul Krasnodar. Poziția adoptată de SUA în problema dată a dus la înfrângerea împotrivirii Norvegiei și, mai ales, a Turciei, care insistau asupra componenței precedente a zonei de flanc.

Căderea regimurilor comuniste în Europa centrală și de est, desființarea Uniunii Sovietice au consemnat finalul firesc al războiului rece. În mare parte, acest final a fost condiționat de povara exagerată a cheltuielilor militare, care nu numai că au subminat economia sovietică, dar i-au impus și o structură ce nu mai putea să concureze cu Occidentul în asigurarea nevoilor materiale ale populației. Acest exemplu este o dovadă de cea mai mare însemnătate a faptului că folosirea indirectă a forței militare s-a dovedit a fi mai efectivă decât presiunea și confruntarea militară directă. Sfârșitul războiului rece, la rândul său, a dus la demilitarizarea de mai departe a relațiilor internaționale, diminuarea forței militare în politica mondială. Deocamdată, însă, nu se poate de afirmat că procesul a atins proporții universale. În afara zonei statelor democratice cu o economie dezvoltată, forța militară în mare parte își păstrează funcțiile

tradiționale. Totodată au apărut forme și țeluri noi de aplicare a forței militare – operațiile de pacificare, îndreptate în general spre susținerea ordinii de drept în relațiile internaționale, „intervențiile cu caracter umanitar” și altele. Toate acestea conturează premisa unei ordini internaționale noi mai sigure. Demilitarizarea în creștere a politicii mondiale pune o problemă serioasă în fața Rusiei. Urmează de ales între două alternative. Prima constă în încadrarea în modelul nou, pe cale de formare al relațiilor internaționale, întărindu-și propria securitate și înlăturând însăși sursele unor conflicte potențiale, cel puțin de-a lungul celor mai importante frontiere vestice. A doua – orientarea spre confruntare, încercările de a reanima modelele depășite de timp ale unor relații internaționale în care rolul principal revine forței militare. Consecințele celei de-a doua strategii pot fi dintre cele mai triste.

Surse:

Современные международные отношения: Учебник / Под ред. А.В. Торкунова. – Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999. – 584 с., стр. 68-90.

Цыганков П.А., *Теория международных отношений: Учеб. пособие.* – Москва, «Гардарики», 2002. – 590 с., стр. 320-347.

Literatura;

1. Burian, Alexandru, *Teoria relațiilor internaționale în sistemul științelor politice // „Administrarea Publică”,* 2001, nr. 2, pag. 119-134.

2. Burian, Alexandru, *Geopolitica lumii contemporane, Manual: pentru facultățile de drept și de relații internaționale a universităților.* - Chișinău, F. E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003.

3. Keohane, Robert O. and Nye, Joseph S., *Power and Interdependence: World Politics in Transition,* Boston, 1977.

4. Morgenthau, Hans, *Escritos sobre politica internacional.* Con estudio preliminar de Esther Barbe, Tecnos, Madrid, 1990.

5. Ortiz, Eduardo, *El estudio de las Relaciones Internacionales*, Fondo de Cultura Economica, Santiago de Chile, 2000.
6. Schwarzenberger, George, *La Politica del Poder. Estudio de la Sociedad Internacional*, Fondo de Cultura Economica, Mexico-Buenos Aires, 1960.
7. Vasquez, John, *The War Puzzle*, Cambridge University Press, 1997.
8. Viotti, Paul R.; Kauppi, Mark V., *International relations theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond*. – 3rd ed., Allyn and Bacon, Boston, 1998.
9. Wallerstein, Immanuel, *The Modern World-System*. 2 volumes, Academic Press, New York. 1974, 1980.
10. Wight, Martin, *Politica de putere*, Chişinău, Editura ARC, 1998.
11. Арон Раймон, *Мир и война между народами*. / Под общей ред. Канд. полит. наук Даниленко В. И. – Москва, «NOTA BENE», 2000.
12. Буриан А., *Теория международных отношений: Курс лекций в 2-х т., Том 1. «Введение в теорию международных отношений»*. - Кишинев, Издат. Центр МГУ, 2003.
13. Гаджиев К.С., *Введение в политическую науку, Издание второе, переработанное и дополненное*. - Москва, «Логос», 2000.
14. Дугин А., *Основы геополитики*. - Москва, Арктогея, 1997.
15. Иванов И., *Фактор силы // «Красная звезда»*, 1996, 19 нояб.
16. Кальвокоресси Питер, *Мировая политика после 1945 года: В двух книгах*. – Москва, «Международные отношения», 2000.
17. Клаузевиц К., фон, *О войне. В 2 т.* - Москва, «Издательство АСТ», Спб., “Terra Fantastica”, 2002.
18. Кокошин А., *Какая армия нам нужна // «Сегодня»*, 1996, 7 июля.
19. Ломагин Н.А., Лисовский А.В., Сутырин С.Ф., Павлов А.Ю., Кузнецов В.Е., *Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики. Учебное пособие*. - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001.

20. Макиавелли Н., *О военном искусстве* / Пер. с итал. Вступит. ст. и примеч. Р. Светлова. – СПб, «Амфора», 1999.
21. Маккиндер Х.Дж., *Географическая ось истории* // «Элементы», 1996, № 7.
22. Мэхэн А.Т., *Влияние морской силы на историю, 1660-1783.* – Москва, «Издательство АСТ», СПб., “Terra Fantastica”, 2002.
23. Назария С., *Россия в системе международных отношений на рубеже XX-XXI веков.* – Кишинев, Nestor-Historia, 2002.
24. Панарин А.С., *Глобальное прогнозирование.* – Москва, «Алгоритм», 2000.
25. *Современные международные отношения. Учебник* / Под ред. А.В.Торкунова. – Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999.
26. Сунь-Цзы, *Трактаты о военном искусстве.* – Москва, ООО «Издательство АСТ»; СПб, «Terra Fantastica», 2002.
27. Тойнби А., *Цивилизация перед судом истории.* – Москва, «Прогресс», 1995.
28. Фокуяма Ф., *Конец истории?//»Вопросы философии»,* 1990, № 3.
29. Хантингтон Сэмюел П., *Столкновение цивилизаций и переустройство мирового порядка* // Библиотека публикаций Московского Центра Карнеги, „Pro et Contra”, Том 2, Весна 1997.
30. Хрущев С.Н., *Рождение сверхдержавы: Книга об отце.* – Москва, «Время», 2000.
31. Цыганков П.А., *Теория международных отношений.* – Москва, «Гардарики», 2002.

CARACTERISTICA ȘI PARTICULARITĂȚILE DIPLOMAȚIEI CONTEMPORANE

§ 4.1 Definiția diplomației

§ 4.2 Schimbările geopolitice și activitatea diplomatică

§ 4.3 Noile forme de activitate diplomatică: diplomația
preventivă și diplomația parlamentară

§ 4.4 Particularitățile practicii diplomatice în diferite state
ale lumii

§ 4.5 Caracteristicile serviciului diplomatic și consular
al Republicii Moldova

§ 4.1. Definiția diplomației

Termenul *diplomație*⁹ din punct de vedere etimologic vine de la cuvântul grecesc "*diploô*" (dublez), ceea ce

---

⁹ Vezi: Aurel Bonciog, *Drept diplomatic*, Editura „Paideia”, București, 1997, p 7-11; Prof., Dr. Ion M. Anghel, *Dreptul diplomatic și consular*, Editura Lumina Lex, București, 1996, p. 6-8; Dumitra Popescu, Adrian Năstase, *Drept internațional public*, Ediție revăzută și adăugită, Casa de editură și presă “Șansa” S.R.L., București, 1997, p. 290; Prof. Univ. Dr. Marțian I. Niciu, *Drept internațional public*, Ediția a II-a (Revizuită și completată), Vol.II. Editura Fundației “Chemarea”, Iași, 1996, p. 131-134; Prof. Dr. Grigore Geamănu, *Dreptul internațional contemporan*, Editura Didactică și Pedagogică. București, 1965, p. 399-404; Mircea Malița, *Diplomația. Școli și instituții*, Ediția a II-a, Revăzută și adăugită, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1975, p. 34-37.

înseamnă dublarea documentelor. Sensul dublării consta în faptul că un exemplar al documentului (diplomei, actului scris) rămânea la suveran, iar alt exemplar era transmis prin soli suveranului cu care se purtau negocieri.

Definiția noțiunii de diplomație este prezentată în literatura de specialitate din diferite țări fie ca o știință, fie ca o artă. Astfel, diplomatul englez Ernest Satow consideră că „diplomația este utilizarea rațiunii și a tactului în scopul efectuării raporturilor oficiale între guvernele statelor independente și, uneori, a raporturilor cu statele vasale sau, într-un sens mai determinat, efectuarea afacerilor între state prin mijloace pașnice”¹⁰ Charles des Martens apreciază diplomația ca pe o „știință a relațiilor externe sau a afacerilor externe ale statului sau, într-un sens mai precis al cuvântului, știința sau arta negocierilor”¹¹. Harold Nicolson este de părerea că „diplomația ține de conducerea relațiilor internaționale pe calea negocierilor; este metoda utilizată de consuli și ambasadori pentru a regulariza și întreține aceste relații; meseria sau arta diplomației”¹². Martin Wight subliniază că „diplomația este sistemul și arta comunicării între puteri; sistemul diplomatic este instituția conducătoare a relațiilor internaționale”¹³. Jan Brownlie afirmă că termenul „diplomație” „cuprinde toate procedeele cu ajutorul cărora statele întrețin relații internaționale, inclusiv

---

10 Vezi: Э. Сатой, *Руководство по дипломатической практике*, Издательство Института Международных Отношений, Москва, 1961, с. 11.

11 Citat de: Э. Сатой, Указ. соч., с. 11.

12 Harold Nicolson, *Arta diplomatică*, București, Editura politică, 1966, pag. 3.

13 Vezi: Martin Wight, *Politica de putere*, Editura ARC, Chișinău, 1998, p. 121.

contacte bilaterale, realizând acțiuni politice sau juridice prin intermediul agenților săi plenipotențari”¹⁴.

În Dicționarul moldovenesc privind conceptele și noțiunile de bază ale diplomației se menționează că „conceperea diplomației este diversă, uneori contradictorie”¹⁵. Autorii dicționarului citează un șir de definiții privind termenul „*diplomație*” expuse de diverși autori: „diplomația este știința despre relațiile reciproce dintre regi și state” (V. Dall); „diplomația este știința despre relațiile externe, la baza căreia se află studierea diplomelor (*les diplomes*) sau a actelor emise de către monarh” (Flasan); „diplomația este știința despre interesele reciproce și relațiile dintre state sau arta de a coordona interesele popoarelor de comun acord, iar într-un sens mai exact – știința sau arta tratativelor” (Garden); „diplomația este știința despre relațiile ce s-au stabilit între diferite state în baza intereselor comune, principiilor dreptului internațional și obligațiilor contractuale” (Calvo); „diplomația este dreptul internațional aplicat” (Pradie-Fodr); diplomația este totalitatea de semnificații și principii necesare pentru menținerea efectivă a relațiilor publice dintre state” (Cluber) etc.

Micul dicționar diplomatic român definește diplomația ca "activitatea oficială a organelor de stat pentru relații externe...desfășurată prin tratative, corespondență și alte mijloace pașnice pentru înfăptuirea scopurilor și sarcinilor de politică externă a statului"¹⁶.

Autorii Dicționarului diplomatic sovietic din 1984 caracterizează diplomația ca pe un "procedeu de realizare a

---

14 Vezi: Я. Броунли, *Международное право*, (В двух книгах), Кн. Первая, Издательство «Прогресс», Москва, 1977, с. 482-483.

15 Vezi: V. Beniuc, Gh. Rusnac, *Conceptele și noțiunile de bază ale diplomației. Dicționar*, Chișinău, Firma editorial-poligrafică „Tipografia Centrală”, 1998, p. 57-61.

16 C. Alexandrescu, O. Bărbulescu, N. Fotino, A. Iosipescu, *Mic dicționar diplomatic român*, Editura Politică, București, 1967, p. 126.

politicii externe a statului, ce reprezintă o totalitate de metode, modalități și acțiuni practice, cu caracter pașnic, care sînt aplicate în practică ținînd cont de anumite situații concrete și de caracterul sarcinilor și al scopurilor care necesită rezolvare". Tot acolo se precizează că diplomația este "activitatea oficială a șefilor de state și de guverne, a miniștrilor de externe, ministerelor afacerilor externe, reprezentanțelor diplomatice în străinătate, a delegațiilor la conferințe internaționale pentru îndeplinirea scopurilor și sarcinilor de politică externă a statului, pentru apărarea drepturilor și intereselor statului, ale reprezentanțelor, misiunilor și cetățenilor în străinătate"¹⁷.

Din definițiile citate mai sus pot fi trase următoarele concluzii:

a) diplomația este o activitate oficială a statului (sau în numele statului) în domeniul relațiilor externe, care cuprinde o totalitate de metode, procedee și alte mijloace pașnice destinate îndeplinirii scopurilor și sarcinilor de politică externă;

b) diplomația este o știință care cuprinde cunoștințele privind regulile diplomatice și teoria relațiilor internaționale;

c) diplomația reprezintă o artă care este utilizată în procesul negocierilor¹⁸.

Este necesar de precizat că activitatea diplomatică se desfășoară în temeiul dreptului intern cu observarea și concordarea normelor de drept internațional. Dreptul intern (constituția și alte acte normative) atribuie diferitelor instituții statale *competențe* în domeniul relațiilor externe.¹⁹

---

¹⁷ *Дипломатический словарь*, В трех томах, Т. 1, Издательство «Наука», Москва, 1984, с. 327.

¹⁸ *Vezi: Alexandru Burian, Reglementarea juridică a relațiilor diplomatice* // "Administrarea publică", nr. 3, 2001, p. 91-104.

¹⁹ *Vezi: Aurel Bonciog, op. cit., p. 10.*

Spre exemplu, Constituția Republicii Moldova²⁰ atribuie Parlamentului dreptul de a aproba direcțiile principale ale politicii externe, de a ratifica, denunța, suspenda și anula acțiunea tratatelor internaționale încheiate de Republica Moldova (art. 66). Președintele Republicii are următoarele atribuții în domeniul politicii externe: poartă tratative și ia parte la negocieri, încheie tratate internaționale ...acreditează și recheamă reprezentanții diplomați...aprobă înființarea, desființarea sau schimbarea rangului misiunii diplomatice ...primește scrisorile de acreditare și de rechemare ale reprezentanților diplomați ai altor state (art. 86). Guvernul asigură realizarea politicii interne și externe a statului (art. 96). Organul central de specialitate al statului ce promovează politica statului în domeniul relațiilor externe este Ministerul Afacerilor Externe²¹.

Conform Legii de organizare a Guvernului Republicii Federale Germania (art. 11) negocierile cu străinătatea sau în străinătate sînt admise numai cu avizul sau la cererea Ministerului Federal de Externe. Este obligatoriu ca conducătorul delegației la negocierile internaționale să fie un reprezentant al Ministerului de Externe, indiferent de domeniul negocierilor. În cazuri excepționale competența reprezentantului M.A.E. poate fi delegată²².

Normele de drept internațional stabilesc funcțiile misiunilor diplomatice, statutul lor juridic, drepturile și obligațiile acestora, privilegiile, facilitățile și imunitățile diplomatice etc. Normele de drept internațional care reglementează activitatea diplomatică sînt fixate în acorduri și tratate bilaterale, precum și în convențiile internaționale

---

²⁰ Vezi: *Constituția Republicii Moldova*, Adoptată la 29 iulie 1994, în vigoare din 27 august 1994 (*Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr.1).

²¹ *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 43-44, 3 iulie 1997.

²² Vezi: Aurel Bonciog, op. cit., p. 10.

din domeniul respectiv. Aceste convenții pot fi calificate ca o tentativă de codificare a normelor de drept internațional unificând și generalizînd multitudinea de cutume și reguli locale.

Ațit dreptul intern, cît și dreptul internațional stabilesc regulile conform cărora se poartă negocieri și se semnează actele juridice sub formă de acorduri, tratate, convenții, pacte etc. Conform normelor dreptului intern, în fiecare stat sînt determinați reprezentanții statului care prin însăși funcția sa au dreptul de a negocia și semna acorduri și alte înțelegeri internaționale fără a prezenta depline puteri. Acești reprezentanți sînt șeful statului, șeful guvernului și ministrul afacerilor externe.

Diplomații care lucrează în cadrul ministerului afacerilor externe, indiferent de grad și funcție, pot negocia în numele statului acorduri și înțelegeri internaționale numai în cazul când au depline puteri și împuterniciri. Împuternicirile și deplinele puteri sînt eliberate de către șeful statului sau șeful guvernului (în funcție de acordul care este negociat), care sînt certificate de către ministrul afacerilor externe.

Autoritățile de stat (ministere și departamente), care nu au atribuții în domeniul relațiilor externe, determinate prin legi interne ale fiecărui stat, pot avea doar atribuții internaționale parțiale în ramura sa de specialitate (spre exemplu, ministerul agriculturii - în domeniul respectiv, ministerul culturii - în domeniul respectiv). Activitatea externă a acestor autorități și a funcționarilor lor nu se încadrează în termenul "diplomație" și nu are un regim internațional²³.

---

²³ Vezi: Блищенко И.П., Дурденевский В.Н., *Дипломатическое и консульское право*, Издательство Международные отношения, Москва, 1962, с. 11; Aurel Bonciog, op. cit., p. 9-11; Prof. Dr. Ion M. Anghel, op. cit., p. 6-8.

§ 4.2. Modificările geopolitice și activitatea diplomatică

Modificările geopolitice care s-au produs pe harta lumii după cel de-al II-lea război mondial²⁴ au influențat în mod direct și activitatea diplomatică. Pe de o parte, comunitatea mondială a inițiat noi metode de colaborare și integrare care s-au cristalizat în cadrul noii organizații internaționale - Organizația Națiunilor Unite, succesorul formal al Ligii Națiunilor. Noua diplomație multilaterală a devenit un fenomen caracteristic vieții internaționale contemporane. Influența impunătoare a organizațiilor internaționale atât la nivel global cât și regional a devenit o modalitate de realizare a politicii externe a micilor puteri care, unificându-și eforturile, au obținut anumite rezultate în lupta de coexistență cu marile puteri. Concomitent, marile puteri au instituit un mecanism special, Consiliul de

---

24 Vezi: Martin Wight, op. cit.; Hedley Bull, *Societatea anarhică., Un studiu asupra ordinii în politica mondială.*, Editura "Știința", Chișinău, 1998; Octavian Șofranksy, *Republica Moldova: capital geopolitic*, Editura "Cartier istoric", Chișinău, 1999; Sergiu Tămaș, *Geopolitica.*, Editura "Noua Alternativă", București, 1995; Victor Duculescu, *Diplomația secretă*, București, Editura „Casa Europeană”, 1992; Oleg Serebrian, *Va exploda estul ? Geopolitica spațiului pontic*, Editura "Dacia", Cluj-Napoca, 1998; Филипп Моро-Дефарж, *Введение в геополитику*, Издательство «Конкорд», Москва, 1996; Гаджиев К.С., *Геополитика*, Издательство «Международные отношения», Москва, 1997; Тихонравов Ю.В., *Геополитика*, Издательство «Инфра-М», Москва, 2000; Бжезинский З., *Великая шахматная доска, Господство Америки и его геостратегические императивы*, Издательство «Международные отношения», Москва, 1999; Питер Кальвокоресси. *Мировая политика после 1945 года*. В двух книгах. Издательство «Международные отношения», 2000; Гриневский О., *Тайны советской дипломатии*, Издательство «Вагриус», Москва, 2000.

Securitate al O.N.U., care le dădea posibilitatea de a adopta deciziile convenabile intereselor sale.

Un exemplu explicit al acestui fenomen poate servi perioada anilor 60, când în cadrul O.N.U. s-a format un grup de state tinere (fostele colonii asiatice și africane) care au încercat să impună marilor puteri noi forme de comportament internațional. Influența acestor state s-a observat atât în cadrul discuțiilor și confruntărilor la sesiunile Adunării Generale a O.N.U., cât și în procesul adoptării convențiilor și acordurilor multilaterale în diverse domenii. Diplomația multilaterală a inițiat noi forme de colaborare internațională la nivel global și regional. În perioada postbelică au fost înființate asociații, ligi, comunități, blocuri, organizații, etc. scopul cărora era de a îmbunătăți și a dezvolta relațiile dintre statele din anumite zone și regiuni. Ca exemplu de colaborare mutuală la nivel regional și subregional pot servi activitățile multiplelor organizații internaționale: Liga Statelor Arabe (L.S.A.), Asociația Națiunilor din Asia de Sud-Est (A.S.E.A.N.), Acordul de Cooperare Economică la Marea Neagră (C.E.M.N.), Piața Comună Central Americană (P.C.C.A.), Inițiativa Central Europeană (I.C.E.), Comunitatea Statelor Independente (C.S.I.), Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (O.S.C.E.), Consiliul Europei (C.E.), Uniunea Europeană (U.E.), Asociația Europeană a Liberului Schimb (A.E.L.S.), Consiliul Cooperării Golfului (C.C.G.), Comisia Oceanului Indian (C.O.I.), Organizația Conferinței Islamice (O.C.I.), Zona Latino-Americană a Liberului Schimb (L.A.F.T.A.), Piața Comună a Emisferei Sudice (MERCOSUR), Asociația Nord-Americană a Liberului Schimb (N.A.F.T.A.), Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (N.A.T.O.), Organizația Pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (O.E.C.D.), Organizația Unității Africane (O.A.U.), Organizația Statelor Americane (O.A.S.),

Organizația Țărilor Exportatoare de Petrol (O.P.E.C.), Uniunea Europei Occidentale (U.E.O.), etc.²⁵

Pe de altă parte, pe parcursul a 45 de ani, cât a durat războiul rece, rolul diplomației a căpătat noi dimensiuni, bazate pe politica de confruntare și balansare la limita riscului nuclear. Confruntarea între două superputeri, S.U.A. și U.R.S.S., și concomitent între două blocuri militare și economice, N.A.T.O. și Comunitatea Europeană pe de o parte, și C.A.E.R. și Pactul de la Varșovia pe de altă parte, a dus în mod inevitabil la lupta pentru prezența militară și influența politică și economică în diverse zone ale globului.

Politica externă a statelor încadrate în blocurile menționate era dirijată de interese de grup, "argumentate" din punct de vedere ideologic, juridic și propagandistic. Diplomația și dreptul internațional serveau în mod direct acestor interese și, ca rezultat, în limitele fiecărei grupări a apărut cadrul său juridic și regulile sale de comportament.²⁶ Tot în această perioadă s-a confirmat și principiul "standardelor duble", când acțiunile unei mari puteri în plan internațional erau justificate nu din punctul de vedere al dreptului internațional, ci din punctul de vedere al politicii reale, intereselor vitale și prestigiului.²⁷ Susținerea de către S.U.A. a regimelor antinaționale din Coreea de Sud, Paraguay, Nicaragua, Chile, etc. și de către U.R.S.S. a regimelor procomuniste din Coreea de Nord, Etiopia, Cambodgia ilustrează în mod excelent politica marilor puteri față de ordinea internațională și față de partenerii săi de coaliție.

---

25 Vezi: I. Andrei, A. Erikos, S. Teslaru, *Statele lumii de la A la Z*, Editura Tess-M - Constanța, 1997, p. 665-668; R.G. Feltham, *Introducere în dreptul și practica diplomației*, Editura ALL, București, 1996, p. 107-132.

26 Vezi: Hedley Bull, op. cit., p. 81-88; П. Кальвокоресси, *Мировая политика после 1945 года*, Кн. 1, с. 25-46.

27 Vezi: Marin Wight, op. cit., p. 106-107.

Politica de confruntare declanșată odată cu începutul războiului rece, nefiind limitată de rațiune și reglementată de norme și principii de drept internațional acceptabile de ambele blocuri politico-militare, a deschis lumii pericolul noii orânduirii mondiale bazate pe politica de putere. Criza din Marea Caraibilor din toamna anului 1962, când civilizația s-a pomenit atrasă în cursa unei posibile catastrofe termonucleare impuse de politicienii de la Moscova și Washington, a servit ca un imbold în tendința de a menține în echilibru balanța de forțe a celor doi adversari.²⁸ Această criză a demonstrat, că războiul rece poate fi transformat doar pe parcursul a câteva clipe într-o confruntare reală, care în secolul tehnologiilor nucleare și rachetare este un act de sinucidere.²⁹ Dialogul între cele două superputeri, inițiat în timpul crizei menționate, a durat un sfert de secol și a adus anumite rezultate pozitive instalând prin Actul de la Helsinki din 1975 noua orânduire europeană și mondială esența căreia constă în "coexistența pașnică" între două sisteme antagoniste. În orice caz, pe parcursul anilor 70-80 diplomația a început din nou să joace rolul de instrument principal în dirijarea relațiilor internaționale și politicii de putere.

Pe parcursul războiului rece a fost utilizată și metoda de dirijare a "zonelor de tampon" formată din state mici și mijlocii, destinația cărora era de a limita presiunea concomitentă a două mari superputeri rivale. Începând cu 1947 Statele Unite au încercat să promoveze prin orice mijloace Uniunea vest-europeana ca un mod de rezistență în fața Uniunii Sovietice.³⁰ În mod similar U.R.S.S. a susținut și a promovat prin toate mijloacele statele tampon, formând

---

28 Vezi: Hedley Bull, op. cit., p. 294.

29 Vezi: П. Кальвокоресси, Указ соч., с. 58-62.

30 Vezi: Martin Wight, op. cit., p.168.

două cordoane tampon în Europa și Asia îndreptate împotriva influenței globale a S.U.A.

Un nou accent în relațiile internaționale a fost inițiat la sfârșitul anilor 80 odată cu promovarea de către Mihail Gorbaciov, fostul președinte al U.R.S.S., a politicii de colaborare și cooperare între cele două superputeri și, eventual, între blocurile occidental și oriental. În această perioadă a fost formulat un nou cadru juridic privind limitarea înarmărilor și elaborate noi principii de colaborare mutuală. Diplomații din ambele părți au avut posibilitatea de a-și forma o nouă viziune referitor la ordinea internațională, bazată pe o atitudine mai critică, mai analitică și mai constructivă față de pozițiile declarative ale guvernelor sale și situația reală din lume.³¹

În 1991 U.R.S.S. s-a destrămat și pe ruinele ei au apărut 15 noi state independente, pentru care activitatea diplomatică a devenit o necesitate. Majoritatea din ele, cu excepția doar a Federației Ruse, care a succedat de la fosta Uniune serviciul diplomatic în deplină componentă, s-au pomenit într-o situație dificilă: lipsă de cadre calificate, lipsă de experiență în domeniu, lipsă de cadru legislativ etc.

Republica Moldova, proclamându-se în 1991 stat suveran și independent, tinde a se integra în societatea internațională dezvoltând relațiile sale diplomatice cu alte state și participând la activitățile din cadrul organizațiilor internaționale în concordanță cu normele de drept internațional și practica existentă în acest domeniu³². Este evident, că pentru a realiza cu succes aceste aspirații este necesar de efectuat o analiză profundă a totalității de norme juridice, principii organizaționale, metode și procedee de activitate diplomatică, care sînt menite să promoveze

---

31 Vezi: R.G. Feltham, *op. cit.*, p. 2-3.

32 Vezi: *Declarația de Independență a Republicii Moldova din 27 august 1991* // „Moldova Suverană”, nr. 179, 28 august 1991.

interesele externe ale statului, și de a le aplica consecvent în practică.

Pentru Republica Moldova, stat aflat în perioada de tranziție, care de abea își determină locul său în societatea internațională, este extrem de important să utilizeze toate posibilitățile diplomației sale pentru rezolvarea cu succes a tuturor problemelor de ordin politic, economic și social³³.

Sarcina-cheie pentru tînărul nostru stat este de a determina care metode și procedee de activitate diplomatică sînt mai eficiente pentru traducerea în viață a intereselor naționale ale Moldovei, de a stabili care instrumente și mijloace de operare pot fi mai eficiente pentru restabilirea integrității naționale, de a identifica mecanismele instituționale și cadrul normativ de reglementare a diplomației moldovenesti, de a determina modelele și programele de pregătire a cadrelor, destinate promovării politicii externe a Republicii Moldova³⁴.

§ 4.3 NOILE FORME DE ACTIVITATE DIPLOMATICĂ: DIPLOMAȚIA PREVENTIVĂ ȘI DIPLOMAȚIA PARLAMENTARĂ

A. Diplomația preventivă

Idea diplomației preventive³⁵ ca formă și metodă de menținere și asigurare a păcii a fost pentru prima dată

---

33 Vezi: Александр Буриан, *Кто мы, где мы и с кем? Геополитические перспективы развития Республики Молдова*/"Независимая Молдова", 05.02.1999.

34 Vezi: Александр Буриан, *Нужна ли Молдове своя «кузница» по подготовке дипломатов?* // «Кишиневские новости», 31.08.2001.

35 Cu privire la diplomația preventivă vezi: Victoria Arhiliuc, *Diplomația preventivă și securitatea colectivă a statelor*, Chișinău, „Reclama”, 1999.

formulată în Carta de la Paris pentru o nouă Europă, unde se stipulează că Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa va căuta *noi forme de cooperare și noi căi de prevenire a conflictelor prin mijloace politice*³⁶. În ianuarie 1992, Consiliul de Securitate al Organizației Națiunilor Unite, întrunit în ședință la nivelul șefilor de state și guverne, a cerut recomandării în vederea întăririi capacității Națiunilor Unite în domeniul diplomației preventive pentru operațiile de menținere și asigurare a păcii. Aceste recomandării au fost prezentate de către Secretariatul General și acceptate de către Adunarea Generală a O.N.U. în octombrie 1992.³⁷

Este necesar de menționat că unii autori limitează termenul *diplomație preventivă* doar la eforturile de a ține conflictele de la izbucnire sau de la reaprinderea lor. În acest sens, după cum menționează autorul american Michael S. Lund, însuși termenul *diplomație preventivă* înseamnă diplomație închisă efectuată de către oficialități la nivel înalt cu scopul de a îndrepta situația internațională deteriorată sau folosirea de către Secretarul General al O.N.U. a bunelor oficii pentru a media conflictul sau chiar încetarea focului.

Din alt punct de vedere, diplomația preventivă este văzută ca orice efort care oprește sau limitează conflictul la orice stadiu, chiar supravegherea războiului declanșat de la o răs-pîndire mai largă sau atenuarea distrugerilor posibile în război. Astfel, Boutros Boutros Ghali vede diplomația preventivă acționînd ca să limiteze conflictele violente nu doar la una din etape dar la diferite etape de dezvoltare a lor:

a) foarte timpurie, cînd diplomația preventivă se concentrează asupra surselor de bază ale diferendelor;

---

36 Vezi: Marțian I. Niciu, *Organizații internaționale (guvernamentale)*, Ediția a II-a, Iași, 1994, p. 99-109.

37 Boutros Boutros-Ghali, *Confronting New challenges. Annual Report on the Work of the Organization of United Nations*, New York, 1995, p. 215-230.

b) mai târzie, când diplomația preventivă încearcă să preîntîmpine diferendele care pot deveni violente;

c) și mult mai târzie, când urmărește să rețină expansiunea violenței declanșate.

Conform opiniei Victoriei Arhiliuc, definiția cea mai completă a *diplomației preventive* ar include întregul șir de lucruri pe care statele moderne le fac ca să-si configureze relațiile și *afectează* bunăstarea umană, inclusiv relațiile diplomatice, comerțul, călătoriile, drepturile omului etc., din timp ce toate aceste politici și activități ar putea afecta viitorul prospect al păcii sau războiului, în aceeași ordine de idei, diplomația preventivă ar putea include toate programele naționale interne de dezvoltare economică și socială. O definiție care ar cuprinde totul se termină cu aceea că nu înseamnă nimic în particular.³⁸

Suntem de acord cu acei autori care susțin că diplomația preventivă, în mod evident, necesită o definiție mai precisă. Nu-i definiție care ar încadra pe deplin scopul, dar fără un concept relativ clar cu care s-ar lucra interesul înalt față de diplomația preventivă nu poate să producă o orientare politică utilă sau să desemneze prioritățile³⁹.

Într-adevăr, actuala temă referitoare la prevenție este în corelație nu numai cu așa termeni ca *diplomația preventivă*, dar și cu *prevenția crizelor*, *prevenția conflictelor*, *administrarea conflictelor*, folosiți fără schimbări, chiar dacă diferențele conceptuale pot avea implicații importante pentru deciziile politice. O definiție mai riguroasă a diplomației preventive ar trebui:

---

³⁸ Vezi: Victoria Arhiliuc, op. cit., pag. 10-12.

³⁹ Vezi: Alexandru Burian, *Diplomația preventivă și minoritățile naționale*// „Statul de drept și problemele minorităților naționale: materiale ale Conferinței teoretico-științifice internaționale, (11-12 ianuarie 2002, mun. Bălți)“/col.red.: Gheorghe Costachi, Chișinău, „Universul“, 2002, p. 113-116.

- să indice ce este diplomația preventivă în esență și cum s-o distingem de alte forme de diplomație și alte intervenții în conflict;
- să vorbească ce fel de probleme intenționează să desemneze;
- să arate prin ce tehnici și instrumente se realizează și cine este antrenat în activitate.

Diplomația preventivă include activități diplomatice guvernamentale sau neguvernamentale, politice, economice, militare sau alte eforturi care sunt întreprinse în mod deliberativ la o etapă timpurie să rețină statele sau grupe sociale de la amenințarea cu forța, aplicarea forței sau constrângerea ca mijloace de rezolvare a diferendelor politice care apar de la efectele destabilizatoare a schimbărilor naționale sau internaționale. Ea are ca scop să descurajeze sau să minimalizeze ostilitățile, să reducă tensiunile, să ajusteze diferențele, să creeze canale pentru soluții și să ușureze insecuritățile și condițiile materiale care pot provoca violența⁴⁰.

Trei părți ale acestei definiții conțin orientarea la acțiunea timpurie, metodele diplomației preventive, nerecurgerea la forță sau constrângerea în rezolvarea diferendelor politice.

Luând ca bază această definiție propusă, Michael S. Lund argumentează existența următoarelor forme de diplomație.

Diplomația de criză – război care cuprinde eforturi de administrare și rezolvare a tensiunilor sau a conflictului care este deja foarte intens. Aplicarea forței de către una sau mai multe părți pentru rezolvarea diferendului este înalt probabilă și iminentă. Timpul de care dispun actorii în perioada aplicării diplomației de criză este limitat. Ca exemplu poate fi adusă criza din 1962 din Cuba. Diplomația

---

40 Vezi: Victoria Arhiliuc, op. cit, pag. 10-12.

de război, următoarea gradație, poate să intre în joc dacă diplomația de criză dă faliment și ostilitățile majore susținute izbucnesc.

Diplomația tradițională cuprinde relații între state sau între grupe în limitele statelor care sunt puțin probabile de a deveni violente. Diplomația tradițională se aplică în cadrul relațiilor internaționale ordinare mai mult sau mai puțin stabile sau la nivel național ca proces politic intern. Obiectivele diplomației tradiționale sunt menținerea de relații prietenești între state, pregătirea și petrecerea de negocieri. Desigur, în relațiile interstatale sau politica internă, diplomația tradițională nu totdeauna este o împărțire a armoniei și a liniștii totale, deoarece uneori pot să apară puternice, chiar stringente diferențe politice și discursuri. Condițiile care pot să ducă la violență, cum ar fi schimbările sociale internaționale și naționale rapide, declinul economic și presiunea populației de rînd, lipsa de resurse, pot să genereze tensiuni și dezacorduri politice și diferențe înalt contencioase. Dar în aceste circumstanțe se admite o mică probabilitate a violenței, ideea păstrării vigilențe a securității este acceptată. Interesul față de diplomația și politica tradițională se exprimă în protecția propriei economii și a altor interese materiale prin negocieri, afaceri politice, confruntări legale, influențarea opiniei publice pînă la manevrarea grupelor interesate pentru menținerea propriei bunăstări prin beneficierea de avantaje.

La mijloc, între diplomația de criză și diplomația tradițională, conceptual, se află **diplomația preventivă**, avînd de afacere cu diferențe de o intensitate mai mare decît în condițiile diplomației tradiționale, dar nu așa de înaltă ca în caz de criză sau război.

Diplomația preventivă se aplică nu în mediul care deja este antrenat în război deplin, ci într-un mediu instabil, neliniștit, unde potențialul folosirii forței sau constrîngerii

pentru „rezolvarea” diferendelor și intereselor este posibilă sau probabilă.

Astfel, diplomația preventivă nu ia în considerare orice diferend, conflict, interes sau necesitate umană potențială. Diplomația preventivă propriu-zisă intră în joc atunci și acolo unde este probabil ca aceste materii

Prevenirea crizei înseamnă eforturile ce intenționează să rețină escalarea ostilităților sau răspîndirea lor în scopul supravegherii lor de a se transforma în criză sau război. Aceste măsuri (sanctiunile, forțele preventive de menținere a păcii și amenințare) tind să fie adresate direct către comportarea deschisă a părților specifice.

Inițiativele preliminare constituie acțiuni care se concentrează asupra diferendelor particulare principale și a problemelor lor înainte ca ele să devină deosebit de intense. Prin astfel de metode ca bunele oficii, medierea, negocierea și judecarea, care sunt îndreptate spre crearea sau susținerea dialogului și comunicărilor între părțile ostile, ca să prevadă o alternativă a violenței în rezolvarea conflictului.

Anticiparea conflictului încadrează eforturi generale întreprinse în mediul conflictului, în aria turbulentă, pentru a crea un climat de încredere; a forma proceduri și instituții de cooperare acolo unde ele nu există sau pentru a le întări acolo unde sunt fragile; a lipsi părțile de folosirea metodelor armate de acțiune. Astfel de măsuri includ crearea încrederii, instituțio-nalizarea anumitor valori precum democrația, drepturile minorităților, adoptarea normelor de drept, ne-proliferarea armelor. Menținerea păcii în cazul necesității anticipării conflictului poate să includă ameliorarea condițiilor social-economice care de altfel stimulează conflictul violent. Un mediu material minimal asigurat poate fi cerut drept condiție pentru începerea sau menținerea negocierilor și stoparea elementelor extremiste de la

utilizarea neajunsurilor ca pretext pentru provocarea violenței.

Dacă să ne întoarcem la concret, putem menționa faptul că în cadrul O.S.C.E. a fost elaborată o procedură de reglementare pașnică a diferendelor⁴¹ și au fost instituite mecanisme de menținere a păcii⁴² și de consultații politice de urgență în cadrul Comitetului Înalților Funcționari al O.S.C.E.⁴³

În scopul menținerii păcii și securității în Europa, începînd din septembrie 1992 O.S.C.E. a creat mai mult de 10 misiuni permanente, stabilite în Serbia, Georgia, Estonia, Moldova, Letonia, Tadjikistan, Ucraina, Bosnia-Herțegovina, Cecenia etc.⁴⁴

Misiunea OSCE în Moldova a fost stabilită de către întrunirea a 19 a Consiliului Superior al O.S.C.E. la 4 februarie 1993 și a fost dislocată la Chișinău la 25 aprilie 1993. Sarcina misiunii este de a facilita rezolvarea politică durabilă și definitivă a conflictului de pe teritoriul Republicii Moldova care implică intenția secesionistă a populației predominant ruse din Transnistria.⁴⁵

Misiunea are mandatul:

- să faciliteze stabilirea unui cadru politic multilateral pentru dialog și negocieri și să asiste Părțile la conflict în petrecerea negocierilor pentru rezolvarea durabilă a conflictului, în vederea consolidării, independenței și suveranității Republicii Moldova de rînd cu înțelegerea

---

41 Vezi : *Procedure de La Valette pour le reglement pacifique des differends* (fevrier 1991).

42 Se are în vedere Centrul de prevenire a conflictelor, prevăzut de Carta de la Paris pentru o nouă Europă.

43 Vezi : Întrunirea de la Berlin, iunie, 1991.

44 Vezi : Victor Yves Ghebali, *L'OSCE dans l'Europe Post-communiste, Vers une identite Paneuropeenne de securite*, Bruxelles, Etablissements Emile Bruzlnar, 1996, p. 271-411.

45 Vezi : Victoria Arhiliuc, op. cit., pag. 99-103.

determinării unui statut special pentru regiunea Transnistriei;

- să acumuleze și să asigure cu informație despre situația din regiune, inclusiv cea militară, să investigheze incidentele specifice și să aprecieze implicarea lor politică;

- să încurajeze Statele participante respective în încadrarea în negocieri asupra unui acord referitor la statutul Transnistriei, retragerii rapide, ordonate și complete a trupelor străine;

- să asigure consultații și expertize precum și o bază pentru alte contribuții în așa sferă politice ca îndeplinirea obligațiilor internaționale și acordurilor referitoare la drepturile omului și minorităților, transformările democratice, repatrierea refugiaților și definirea unui statut special pentru regiunea Transnistriei;

- să inițieze o prezență vizibilă a O.S.C.E. în regiune și să stabilească contacte cu toate părțile în conflict, autoritățile locale și populația locală.

Fixat pentru o perioadă inițială de șase luni, mandatul său a fost prelungit în mod regulat. Componenta autorizată a Misiunii este de 8 membri. Din cadrul Misiunii O.S.C.E. din Moldova fac parte militari, diplomați, responsabili de elaborarea statutului Transnistriei, relațiile cu presa și drepturile omului.

Statutul Misiunii pe teritoriul Republicii Moldova a fost stabilit prin memorandumul acord încheiat cu Guvernul Moldovei și autoritățile Transnistriei care l-au autorizat cu mult mai târziu, numai după stabilirea unui birou al Misiunii O.S.C.E. la Tiraspol în februarie 1995.

Conform mandatului său, Misiunea a fost însărcinată să îndeplinească trei funcții majore de *peacemaking*, de *peace-keeping* și de *peace-building*.

În materie de *peace-making*, Misiunii îi revenea sarcina de a ajuta părțile în conflict să negocieze o formulă

care ar definitiva într-o manieră liberară statutul Transnistriei în cadrul integrității teritoriale a Republicii Moldova și de a susține negocierile în vederea încheierii unui acord cu privire la retragerea rapidă ordonată și completă a trupelor străine, adică a armatei a 14-a ruse staționate în Transnistria.

Misiunea a avut meritul să pună Părțile în contact direct și să deschidă discuțiile asupra subiectului Transnistriei în baza unei formule de autonomie teritorială propusă în noiembrie 1993.⁴⁶

Guvernul Republicii Moldova s-a arătat a fi dispus de a ceda Transnistriei gestiunea directă a tuturor problemelor în afară de politica externă, de apărare, vamală și monetară. Conform Constituției Republicii Moldova, în art. 11 se afirmă că condițiile și formele speciale de autonomie definite conform unui statut special adoptat prin legea organică poate să fie acordat localităților situate pe malul stîng al Nistrului. Partea transnistreană, însă, consideră că o astfel de formulare este insuficientă, preferința sa fiind îndreptată la relații confederale între state suverane. Negocierile asupra acestei probleme continuă și în prezent.

În materia de *peace-keeping*, Misiunea O.S.C.E. a fost însărcinată de a efectua observații și a culege informații militare și de altă natură asupra situației în regiune, precum și anchetarea incidentelor survenite pe teren și aprecierea lor politică, îndeplinirea acestei sarcini era imposibilă fără cooperarea Comisiei Unificate de Control, comisie instituită prin Acordul de la 21 iulie 1992. Partea moldovenească se pronunța în favoarea unei astfel de cooperări, fapt care a fost aprobat în rîndurile Comisiei în iunie 1993. Dar în practică partea rusă și partea transnistreană se opuneau făcînd astfel imposibilă verificarea potențialului militar din Transnistria și în particular în zona de securitate. Cu excepția unor

---

46 Rapport n 13 (12 november 1993) de la Mission.

ameliorări raportul Misiunii O.S.C.E. cu Comisia Unificată de Control rămân a fi problematice, cu toate că pot fi menționate și anumite îmbunătățiri, care se observă în ultimul timp.

În materie de *peace-building*, Misiunea O.S.C.E. este însărcinată să furnizeze servicii consultative referitoare la drepturile omului, la minoritățile naționale și refugiați. O direcție aparte sînt serviciile consultative privind evoluția spre democrație a țării noastre. Misiunea interpretează acești termeni urmărind evaluarea progresării Republicii Moldova pe calea unui stat de drept în condițiile respectării specificului său multiethnic.

Un rol principal a jucat Misiunea O.S.C.E. în Republica Moldova în monitoringul internațional al alegerilor parlamentare, prezidențiale și locale care au avut loc ulterior.

Pe lîngă alte activități, Misiunea a urmărit procesul judiciar împotriva grupului Ilașcu în Transnistria și, inclusiv și cu suportul acestei organizații, șeful grupului a fost eliberat.

La etapa actuală Misiunea O.S.C.E. în Moldova își concentrează toate eforturile asupra elaborării unui document de bază privind soluționarea conflictului transnistrean⁴⁷.

B. Diplomația parlamentară⁴⁸

Pe parcursul ultimelor decenii tot mai mult și mai mult se afirmă termenul de „diplomație parlamentară”. Heinrich Clebes este de părerea că termenul de „diplomație parlamentară” este deja consacrat. Acest termen exprimă

---

47 Vezi : Victoria Arhiliuc, *op. cit. supra*, p. 101-103.

48 Cu privire la diplomația parlamentară vezi: Heinrich Klebes, *Diplomația Parlamentară*, București, 1998; Rizescu, Gheorghe, *Diplomația parlamentară. Rolul ei în soluționarea problemelor internaționale*, București, Editura Lumina Lex, 2000.

ideea generală conform căreia parlamentele, sau parlamentarii „intervin” într-un domeniu care, conform concepției clasice a statului, incumbă guvernelor și mai ales ministerelor afacerilor externe, și anume domeniul relațiilor internaționale. Cu toate acestea nu este întotdeauna prea limpede la ce anume se referă diplomația parlamentară⁴⁹.

Totuși, dacă vom încerca să specificăm domeniile de „activitate diplomatică parlamentară”, am putea menționa doar două laturi ale acesteia: a) fie că adunările parlamentare intervin în mod activ în formularea acțiunilor de politică externă (de cele mai multe ori ele se mărginesc la critica politici externe exercitată de un guvern concret); b) fie că animați parlamentari, păstrându-și această calitate, joacă rolul diplomaților (ca o completare, sau o activitate paralelă, a diplomației *ad-hoc*).

În primul caz, semnificația termenului de diplomație parlamentară este limitat doar la formularea opțiunilor de politică externă, dat fiind faptul că Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei, ca și Parlamentul European sau alte Adunări parlamentare, nu dispun de mijloacele de a pune în practică politicile pe care le recomandă.

Vom remarca, totuși, că chiar dacă statele membre ale Consiliului Europei nu urmează recomandările Adunării Parlamentare, experiența arată că luările de poziție la nivel parlamentar constituie elemente importante ale politicii internaționale de care guvernele statelor membre țin cont și care, în dependență de caz, sînt folosite de către guvernele respective într-un sens sau în altul⁵⁰.

În al doilea caz, semnificația termenului de diplomație parlamentară este strîns legată de însăși activitatea parlamentarilor, care adesea acționează în numele propriului lor guvern sau în colaborare cu acesta. Exemplu

---

⁴⁹ Heinrich Klebes, op. cit., p. 9.

⁵⁰ Ibidem.

pot servi cazurile trimiterii neoficiale a unui parlamentar într-o misiune diplomatică sau cvasi-diplomatică, chestie folosită pe larg de către unele state (S.U.A., Rusia), în scopul efectuării sondării terenului într-o situație dificilă, ceea ce poate, eventual, să ducă la deblocarea unor negocieri, fără angajarea guvernului respectiv.

O altă formă de diplomație parlamentară poate fi considerată activitatea „parlamentarilor internaționali”, membri ai unei adunări parlamentare internaționale, care pot fi la rîndul lor chemați să joace un rol cvasi-diplomatic, fie în mod individual, de exemplu ca raportori ai unor comisii, fie în grup, cel mai adesea ca membri ai unei subcomisii parlamentare. Acești parlamentari se pot deplasa într-un stat membru pentru a studia o anumită problemă de natură politică (violarea drepturilor omului, nerespectarea Statutului, problema minorităților etc...) sau se pot deplasa într-un stat nemembru a cărui politică sau situație internă preocupă statele membre ale Organizației.

Vom menționa însă, că „parlamentarii internaționali” nu acționează în numele, sau în cooperare cu vreun stat anume, și nici ca emisari ai organului guvernamental al Organizației, pe care o reprezintă (cum ar fi Comitetul Miniștrilor în cazul Consiliului Europei). Acțiunea lor nu angajează, așadar, decît Adunarea Parlamentară din care provin și care, de altfel, din punct de vedere statutar, nu are competențe în domeniul relațiilor externe, domeniu rezervat - în cadrul Consiliului Europei - Comitetului Miniștrilor (Art. 15 al Statutului). Prin urmare, dacă nu luăm în calcul efectele indirecte pe care această formă de diplomație parlamentară le poate avea asupra relațiilor dintre guverne, scopul său constă, exclusiv, în a contribui la formularea „politicii” Adunării Parlamentare și la influențarea politicii guvernelor

prin intermediul recomandărilor adoptate, ulterior, de aceasta.⁵¹

Diplomația parlamentară poate fi privită și sub prisma controlului parlamentar asupra politicii externe. În acest context am putea afirma că adunările parlamentare încearcă să extindă acest control nu doar asupra Comitetului Miniștrilor, cât și asupra guvernelor statelor membre. Guvernele, în cele din urmă, au acceptat diplomația parlamentară, deși insistă în mod special asupra faptului că lor le revin, în mod oficial, competențele specifice acestui domeniu. Este evident, că diplomația parlamentară poate fi utilă guvernelor în derularea oficială a relațiilor diplomatice și a politicii externe a fiecărui stat în parte, dar, uneori, le poate stînjeni activitatea⁵².

De menționat și faptul, că diplomația parlamentară, spre deosebire de diplomația „clasică”, are de partea sa avantajul incontestabil al exprimării „necontrolate” de rigorile actelor juridice și procedurile specifice exprimării diplomației clasice⁵³. În condițiile perioadei de tranziție, cînd noile state de abea se constituie și noțiunile de „interes național” și „interes de partid” nu coincid întocmai, ba dimpotrivă, chiar se contrapun, unii parlamentarii își permit discursuri de caracter antistatal și antinațional la forurile

---

51 Ibidem, p. 10-11.

52 Referitor la „diplomația parlamentară” care „stînjenește” politica externă a statelor membre, de menționat cazul din 1982, cînd Comisia politică a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei a decis să accepte invitația Knessetului de a se reuni în ședință în Israel, iar Comitetul Miniștrilor al Consiliului Europei a considerat că este necesar să se delimiteze public de hotărîrea Comisiei politice a A.P.C.E. Un alt tip de „stînjeneală” a politicii externe poate fi exemplul cu cazul Republicii Moldova privind înregistrarea Mitropoliei Basarabiei, care a fost în discuție la Consiliul Europei pe parcursul a mai mulți ani, și pozițiile Moldovei în Comitetul Miniștrilor al C.E. și în Adunarea Parlamentară a C.E. nu coincideau.

53 Vezi: Rizescu, Gheorghe, op. cit., pag. 92.

parlamentare internaționale⁵⁴. Aceasta se întâmplă grație faptului că cadrul legislativ intern este imperfect. În opinia noastră este necesar de modificat legislația internă, inclusiv statutul deputatului, pentru a proteja interesele naționale și a asigura securitatea statului.

§ 4.4. Caracteristicile serviciului diplomatic al Republicii Moldova

A. Diplomația moldovenească și caracteristica ei

Republica Moldova și-a declarat independența la 27 august 1991 și împreună cu alte 14 republici unionale din fosta Uniune Sovietică a devenit membru cu drepturi depline a societății internaționale.⁵⁵ Au urmat apoi procedura internă de „divorț”, din cadrul ex-U.R.S.S., și procedura externă de recunoaștere bilaterală, de către alte state și de către organizații internaționale, în primul rând de către O.N.U.

Devenind subiect de drept internațional Republica Moldova a inițiat procesul de stabilire a relațiilor diplomatice cu alte subiecte de drept internațional și, respectiv, de înființare a misiunilor sale diplomatice permanente în străinătate. În paralel a început procesul de reorganizare a instituțiilor statale de specialitate, inclusiv a Ministerului Afacerilor Externe al ex-RSSM, funcțiile cărui erau limitate de așa numitele „relații de prietenie între orașele înfrățite”.

Reorganizarea sau, mai bine zis, formarea serviciului diplomatic al Republicii Moldova a fost un proces de creație

---

54 Cazurile Vladimir Jirinovschi (Rusia), Vadim Tudor (România) etc.

55 Vezi: Александр Буриан, *Кто мы, где мы и с кем ? Геополитические перспективы развития Республики Молдова* // «Независимая Молдова», 05.02.1999 г.

pe cît de interesant, pe atît și de dificil grație faptului că țara nu dispunea la acel moment de cadrul juridic care îi permitea să exercite funcțiile sale externe, nu dispunea de cadre diplomatice cu o pregătire respectivă, nu avea experiență în domeniul relațiilor externe și nu dispunea de o bază de date privind normele și principiile de drept internațional. În pofida problemelor și dificultăților menționate mai sus pe parcursul a doar 2-3 ani Republica Moldova a izbutit să organizeze serviciul diplomatic moldovenesc, care a fost concentrat în aparatul central al Ministerului Afacerilor Externe și în misiunile diplomatice din străinătate.

Ministerul Afacerilor Externe al Republicii Moldova este organul central de specialitate ce promovează politica statului în domeniul relațiilor externe.⁵⁶ Structura aparatului central al ministerului este formată din direcții teritoriale, direcții funcționale și direcții administrativ-tehnice.

Reieșind din funcția sa de bază Ministerul Afacerilor Externe este obligat să promoveze politica statului în domeniul relațiilor externe. Această funcție nu se limitează doar la responsabilități directe, ce ar însemna informarea conducerii țării despre evenimentele internaționale majore și înaintarea propunerilor privind poziția statului față de ele, sau la inițierea, negocierea, semnarea, ratificarea, aprobarea sau acceptarea acordurilor internaționale. Funcția de promovare a politicii statului în domeniul relațiilor externe include în sine și coordonarea activității organelor centrale de specialitate și a altor autorități administrative ale statului în vederea stabilirii și dezvoltării relațiilor cu alte țări. În acest sens este important faptul că M.A.E. rămîne totdeauna responsabil pentru informațiile de bază, recomandările politice și alte activități, fiind gata oricînd de a lua o decizie sau a face recomandări, dacă se consideră că un minister sau

---

⁵⁶ Vezi: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 43-44, 3 iulie 1997.

un departament de specialitate, urmărind propriul interes, pierde viziunea de ansamblu asupra interesului național.

Misiunile diplomatice ale Republicii Moldova sînt plasate în statele cu care se întretin relații prietenești și există o colaborare în domeniile economic, comercial, politic. Către 1 ianuarie 2002 Republica Moldova avea 17 misiuni diplomatice în diverse state ale lumii (Statele Unite ale Americii; Federația Rusă; Ucraina; Belarus; Kazahstan; România; Bulgaria; Ungaria; Polonia; Austria; Germania; Franța; Belgia; Italia; Turcia; Statul Israel; China) și patru reprezentanțe permanente pe lângă organizațiile internaționale (O.N.U., Consiliul Europei, O.S.C.E. și pe lângă organizațiile internaționale de la Geneva).

Structura misiunilor diplomatice este clasică. Misiunea este condusă de șeful misiunii în rang de ambasador. Fiecare misiune își are structura sa, care este determinată de specificul și tradițiile statului acreditat și de necesitățile funcționale ale misiunii. De obicei, în toate misiunile există cancelaria, organul principal al misiunii unde se elaborează actele ce țin de competența șefului misiunii. Problemele politice sînt în competența consilierului misiunii, problemele cooperării economice - în competența primului secretar. În misiuni există biroul de presă, sau secția mass-media și biroul atașatului cultural.

Secția consulară a ambasadei se ocupă cu problemele în materie de pașapoarte și vize, asistență legală, legăturile cu diaspora moldovenească în statul acreditat.

Conform prevederilor Constituției (art. 66) Parlamentul Republicii Moldova a aprobat la 8 februarie 1995 Concepția politicii externe a Republicii Moldova⁵⁷ în care au fost determinate prioritățile, principiile și direcțiile principale ale politicii externe moldovenești. Realizarea

---

⁵⁷ Vezi: Александр Буриан, *Концепции внешней политики у нас нет* // «Кишиневские новости», 27.08.1999 г.

acestei concepții va da posibilitate Republicii Moldova de a se edifica în calitate de stat independent, unitar și indivizibil, care intenționează să întrețină relații reciproc avantajoase cu toate țările lumii.

Este necesar de menționat faptul că diplomația moldovenească s-a încadrat în mod operativ în realizarea direcțiilor principale ale politicii externe, care la etapa inițială constau în stabilirea relațiilor diplomatice cu diferite țări, înființarea misiunilor diplomatice în străinătate și consolidarea pozițiilor țării în organizațiile internaționale mondiale și regionale, obținând rezultate pozitive în acest domeniu. În prezent la ordinea de zi sînt problemele prioritare ale aderării la Uniunea Europeană și determinării strategice referitor la activitățile Moldovei în cadrul C.S.I.,⁵⁸ moment ce impune promovarea unei politici externe bine determinate și bine pronunțate.

Necesită o analiză serioasă și problema neutralității Republicii Moldova din punctul de vedere al rezultatelor reale care pot sau nu pot fi obținute. În acest context ar fi binevenită experiența acumulată de statele neutre (Elveția, Austria, Suedia, Costa-Rica etc.), care au format mecanismul de asigurare a neutralității sale, depășind cadrul declarativ. Aceste, cît și multe alte probleme și sarcini care stau în fața diplomației moldovenești vor fi, să sperăm, rezolvate cu succes.

---

⁵⁸ Vezi: Александр Буриан, *Молдавская экономика: Восток или Запад ? Внешнеэкономические перспективы Республики Молдова* // «Независимая Молдова», 26.03.1999 г.

B. Principiile constituționale ale politicii externe a Republicii Moldova

Constituția Republicii Moldova⁵⁹ adoptată la 29 iulie 1994 reglementează principiile realizării politicii externe ale statului și activității diplomatice.

Astfel, art. 8 prevede ca Republica Moldova se obligă să respecte Carta Organizației Națiunilor Unite și tratatele la care este parte, să-și bazeze relațiile cu alte state pe principiile și normele unanim recunoscute ale dreptului internațional. Tot în acest articol este fixat principiul supremației dreptului internațional dreptului intern, indicînd că intrarea în vigoare a unui tratat internațional care va conține dispoziții contrare Constituției va trebui precedată de o revizuire a acesteia.

Legea fundamentală proclamă neutralitatea permanentă a Republicii Moldova și nu admite dislocarea de trupe militare ale altor state pe teritoriul țării (art. 11 al Constituției). Acest principiu este unul din principiile constituționale de bază care influențează în mod direct exercitarea politicii externe a statului și care nu poate fi depășit atît în plan intern, cît și în plan extern⁶⁰. Dislocarea temporară pe teritoriul Moldovei a trupelor ruse vine în contradicție cu prevederile articolului 11 și necesită implicarea organelor centrale a autorităților publice în scopul depășirii situației create.

---

⁵⁹ Vezi: *Constituția Republicii Moldova*, Adoptată la 29 iulie 1994, în vigoare din 27 august 1994 (*Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr.1).

⁶⁰ Vezi: Alexandru Burian, Gheorghe Costachi, *Statul de drept și activitatea diplomatică exercitată de organele statale centrale*// „Statul de drept și problemele minorităților naționale: materiale ale Conferinței teoretico-științifice internaționale, (11-12 ianuarie 2002, mun. Bălți)“/col.red.: Gheorghe Costachi, Chișinău, „Universul”, 2002, p. 211-216.

Art. 128 al Constituției prevede că în Republica Moldova este ocrotită proprietatea altor state, a organizațiilor internaționale, a cetățenilor străini și a apatrizilor. Direcțiile principale ale activității economice externe, principiile utilizării împrumuturilor și creditelor străine sînt aprobate de Parlament (art. 129). Guvernul asigură protejarea intereselor naționale în activitatea economică externă, promovează politica liberului schimb sau politica protecționistă, pornind de la interesele naționale (art. 129).

Capitolul I al Constituției este destinat reglementării problemelor legate de dobîndirea, păstrarea sau pierderea cetățeniei (art. 17) și determină drepturile și îndatoririle cetățenilor străini și ale apatrizilor pe teritoriul țării (art. 19). Un alineat aparte al articolului 19 indică că dreptul de azil se acordă și se retrage doar în condițiile legii, cu respectarea tratatelor internaționale la care Republic Moldova este parte.

Constituția stabilește și competențele autorităților publice în problemele internaționale. Art. 66 atribuie Parlamentului obligațiunea de a aproba direcțiile principale ale politicii interne și externe ale statului, de a ratifica, denunța, suspenda și anula acțiunea tratatelor internaționale încheiate de Republica Moldova. Parlamentul exercită controlul asupra acordării împrumuturilor de stat, asupra ajutorului economic și de altă natură acordat unor state străine, asupra încheierii acordurilor privind împrumuturile și creditele de stat din surse străine. De competența exclusivă a Parlamentului este declararea stării de urgență, de asediu și de război.

Art. 77 al Constituției prevede ca Președintele reprezintă statul moldovenesc și este garantul suveranității, independenței naționale, al unității și integrității teritoriale a țării. Noțiunea de reprezentare a statului este necesar de conceput ca reprezentare atît în interior, față de instituțiile interne, cît și în exterior, în relațiile internaționale.

În domeniul politicii externe Președintelui i se atribuie competența de a purta tratative, a lua parte la negocieri și a încheia tratate internaționale în numele Republicii Moldova (art. 86). Tratatelor internaționale încheiate în numele Republicii sînt prezentate spre ratificare Parlamentului în modul și în termenul stabilit prin lege.

Președintele primește scrisorile de acreditare și de rechemare ale reprezentanților diplomați ai altor state în Republica Moldova (art. 86). Această atribuție a Președintelui țării este pur reprezentativă și este necesar de precizat că termenul *acreditarea* în cazul de față se referă doar la *șefii misiunilor diplomatice*, ceilalți diplomați străini fiind acreditați de către Ministerul Afacerilor Externe.

La propunerea Guvernului Președintele acreditează și recheamă reprezentanții diplomați ai Republicii Moldova și aprobă înființarea, desființarea și schimbarea rangului misiunilor diplomatice (art. 86). Actele Președintelui emise în exercitarea acestor atribuții se contrasemnează de către Prim-ministru (art. 94).

Președintele îndeplinește și alte atribuții în domeniul relațiilor externe, inclusiv soluționează problemele cetățeniei, acordă azil politic, acordă ranguri diplomatice etc. (art. 88).

Conform prevederilor art. 96 al Constituției rolul Guvernului în relațiile internaționale ale statului, în afară de cele fixate în art. 86 și 94, se referă la asigurarea realizării politicii interne și externe a statului. Noțiunea de *asigurare a realizării politicii externe a statului* este necesar să fie concepută ca o atribuție ce nu necesită împuterniciri adăugătoare în domeniul negocierilor și semnării acordurilor interguvernamentale, și este o activitate permanentă de coordonare și control.

Curtea Constituțională exercită la sesizare controlul constituționalității tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte (art. 135). Din momentul adoptării

hotărîrii corespunzătoare a Curții Constituționale legile și actele normative sau unele părți ale acestora devin nule. Hotărârile Curții Constituționale sînt definitive și nu pot fi atacate (art. 140).

C. Funcțiile și structura aparatului central al Ministerului Afacerilor Externe al Republicii Moldova

Regulamentul Ministerului Afacerilor Externe al Republicii Moldova⁶¹ atribuie ministerului următoarele funcții:

1) realizează drepturile suverane ale Republicii Moldova în cadrul relațiilor internaționale;

2) promovează politica externă a Republicii Moldova în relațiile cu alte state și organizații internaționale;

3) informează Președintele, Parlamentul și Guvernul despre evenimentele internaționale majore și face propuneri privind poziția Republicii Moldova față de acestea;

4) coordonează activitatea organelor centrale de specialitate și a altor autorități administrative ale Republicii Moldova în vederea stabilirii și dezvoltării relațiilor cu alte țări în conformitate cu legislația în vigoare;

5) negociază în numele Republicii Moldova sau participă la negocierea tratatelor și înțelegerilor internaționale;

6) face propuneri privind inițierea, negocierea, semnarea, ratificarea, aprobarea sau acceptarea acordurilor internaționale, aderarea la acestea sau denunțarea lor, efectuează schimbul instrumentelor de ratificare, înmînează instrumentele de ratificare sau de aderare, notifică aprobarea sau acceptarea înțelegerilor internaționale și denunțarea lor;

---

⁶¹ Vezi: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 43-44, din 3 iulie 1997.

7) certifică acordarea împuternicirilor, eliberează diverse documente ce țin de competențele lui;

8) urmărește aplicarea prevederilor tratatelor și altor înțelegeri internaționale la care Republica Moldova este parte, prezentând propunerile corespunzătoare organelor centrale de specialitate, Guvernului și Președintelui Republicii Moldova;

9) este organul guvernamental abilitat cu funcția de coordonator în problemele respectării obligațiilor ce reies din prevederile tratatelor internaționale, precum și ale reprezentării intereselor statului în cadrul organismelor internaționale, inclusiv în domeniul drepturilor omului;

10) cooperează cu organele centrale de specialitate și cu alte structuri ale administrației publice în problemele relațiilor economice externe și promovării politicii unice a statului pe plan extern;

11) întreprinde acțiuni privind respectarea legislației în vigoare a Republicii Moldova, care reglementează activitatea externă, generalizează practica aplicării ei;

12) elaborează sau participă la elaborarea proiectelor de acte normative în domeniul relațiilor externe ale Republicii Moldova;

13) păstrează originalele tuturor tratatelor internaționale bilaterale, precum și copiile certificate ale celor multilaterale, îndeplinește funcțiile de depozitar;

14) păstrează sigiliul de stat al Republicii Moldova și are dreptul de a aplica sigiliul sec;

15) dirijează și controlează activitatea misiunilor diplomatice și a posturilor consulare ale Republicii Moldova în alte state și pe lângă organizațiile internaționale;

16) asigură întreținerea corespondenței diplomatice a Republicii Moldova prin intermediul serviciului său specializat de curieri diplomatici;

17) exercită conducerea metodologică a organizării evidenței contabile în instituțiile din subordine, analizează și prognozează indicii lor economici, asigură în modul stabilit prezentarea dărilor de seama contabile și statistice centralizate;

18) desemnează, în caz de necesitate, consulii onorifici ai Republicii Moldova și coordonează activitatea lor;

19) analizează situația internă și externă a statelor cu care Republica Moldova întreține relații diplomatice, identifică și evaluează oportunitățile dezvoltării relațiilor comercial-economice cu aceste state și informează periodic Președintele, Parlamentul și Guvernul;

20) ține legătură cu misiunile diplomatice și posturile consulare ale altor state în Republica Moldova în conformitate cu normele dreptului internațional și uzanțele internaționale;

21) îndeplinește atribuțiile privind Protocolul de stat și perfectează documentele de acreditare sau rechemare;

22) în comun cu organele respective, contribuie la crearea condițiilor optime pentru activitatea reprezentanțelor străine și delegațiilor oficiale, exercită controlul asupra respectării pe teritoriul Republicii Moldova a imunităților diplomatice și consulare ale misiunilor diplomatice, posturilor consulare și organizațiilor internaționale acreditate în Republica Moldova, precum și ale personalului lor;

23) organizează periodic conferințe de presă și brifinguri pentru informarea opiniei publice despre activitatea statului în domeniul politicii externe, acreditează reprezentanții mass-media de peste hotare în Republica Moldova;

24) contribuie la dezvoltarea relațiilor și a contactelor cu cetățenii Republicii Moldova domiciliați în străinătate, precum și cu diaspora moldovenească;

25) exercită activități consulare pe teritoriul Republicii Moldova și în alte state;

26) perfectează pașapoarte diplomatice și de serviciu, vize, efectuează controlul asupra evidenței și păstrării lor, legalizează actele pentru persoane juridice și fizice din Republica Moldova și alte state;

27) participă în modul stabilit la examinarea cererilor de naturalizare a persoanelor care sosesc din alte state sau a celor cu domiciliul stabil în Republica Moldova;

28) asigură realizarea unei politici consecvente de cadre diplomatice, organizează și desfășoară pregătirea și reciclarea lor.

Structura organizațională a Ministerului este aprobată de către Guvernul Republicii. Conducerea ministerului este exercitată de Ministrul afacerilor externe, prim-vice ministru și viceministri, care sunt numiți și eliberați din funcție de către Guvern. Organul consultativ al ministerului este colegiul, constituit din 11 persoane, a cărui componență nominală este aprobată de către Guvern, la propunerea Ministrului.

În cadrul ministerului au fost organizate direcții operativ-teritoriale (Direcția principală Europa și America de Nord; Direcția principală C.S.I.; Direcția Asia, Africa și America Latină) și direcții funcționale (Direcția principală organizații europene; Direcția principală drept internațional și tratate; Direcția analiză, coordonare și informare politică; Direcția relații economice internaționale; Direcția mass-media și cultură; Direcția protocol diplomatic).

Serviciile administrative și tehnice sînt clasificate în următoarele direcții: Direcția secretariat executiv și cancelarie; Direcția administrativă și personal; Direcția

evidență contabilă, finanțe și control; Direcția deservirea corpului diplomatic.⁶²

Activitatea Ministerului Afacerilor Externe este fixată, pe lângă funcțiile care au fost menționate mai sus, la menținerea relațiilor cu propriile misiuni diplomatice, menținerea și dezvoltarea relațiilor cu misiunile diplomatice străine și cu corpul diplomatic.

D. Serviciul diplomatic al Republicii Moldova

Cadrul juridic al serviciului diplomatic al Republicii Moldova îl constituie Constituția Republicii Moldova⁶³, Legea cu privire la serviciul diplomatic⁶⁴, Statutul Consular⁶⁵, tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte, inclusiv Convenția de la Viena cu privire la relațiile diplomatice, încheiată la 18 aprilie 1961⁶⁶ și Convenția de la Viena cu privire la relațiile consulare, încheiată la 24 aprilie 1963⁶⁷ și alte acte normative.

Serviciul diplomatic constituie activitatea instituțiilor diplomatice și consulare ale Republicii Moldova în

---

62 Vezi: *Lista corpului diplomatic*, Ministerul Afacerilor Externe, Direcția protocol diplomatic, Chișinău, 1997, p. 127-131.

63 Vezi: *Constituția Republicii Moldova*, Adoptată la 29 iulie 1994, în vigoare din 27 august 1994 (*Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr.1).

64 Vezi: Legea nr. 761-XV din 27 decembrie 2001, *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 20 (905) din 2 februarie 2002.

65 Vezi: Statutul Consular al Republicii Moldova, aprobat prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 368 din 28 martie 2002 (*Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 50-52, 11 aprilie 2002).

66 Textul Convenției vezi: *Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte (1990-1998)*. Ediție Oficială. Volumul IV, *Moldpres*, *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Chișinău, 1998, p. 37-52.

67 Textul Convenției vezi: *Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte (1990-1998)*. Ediție Oficială. Volumul IV, *Moldpres*, *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Chișinău, 1998, p. 7-36.

ansamblul lor și a personalului angajat în aceste instituții, abilitate să promoveze politica externă, inclusiv relațiile economice externe ale Republicii Moldova și relațiile ei cu statele lumii și organismele internaționale, atât în cadrul frontierelor sale cât și în afara lor.

Serviciul diplomatic al Republicii Moldova are următoarele obiective generale:

a) promovarea politicii externe în general și a relațiilor comerciale și economice externe în particular;

b) reprezentarea și apărarea pe plan extern a intereselor naționale ale Republicii Moldova;

c) realizarea drepturilor suverane ale Republicii Moldova în relațiile internaționale;

d) protejarea drepturilor și intereselor naționale ale Republicii Moldova, cetățenilor și persoanelor ei fizice și juridice, potrivit practicii internaționale și în limitele admise de normele și principiile dreptului internațional;

e) promovarea relațiilor bilaterale și multilaterale în domeniile vieții politice, economice, comerciale, culturale, științifice ale Republicii Moldova cu statele lumii, reglementarea eventualelor probleme politico-juridice cu aceste state;

f) asigurarea capacităților diplomatice necesare pentru a anticipa, a acționa și a reacționa la evenimentele internaționale ce sînt în măsură să afecteze interesele naționale ale Republicii Moldova;

g) menținerea coerenței și unității activităților Republicii Moldova pe plan extern;

h) promovarea imaginii favorabile a Republicii Moldova peste hotare;

i) respectarea și dezvoltarea în continuare a dreptului internațional;

j) respectarea drepturilor omului ca bază a oricărei societăți umane;

k) realizarea, prin metode și mijloace diplomatice, a activităților specifice în vederea asigurării păcii și securității mondiale și regionale.

Instituțiile serviciului diplomatic au următoarele funcții de bază:

a) elaborarea și realizarea concepțiilor, strategiilor și direcțiilor de bază a politicii externe a statului,

b) coordonarea în exclusivitate a activității autorităților centrale de specialitate și a altor autorități publice ale Republicii Moldova în vederea asigurării realizării unei politici unice în domeniul relațiilor internaționale,

c) analiza situației politice și economice din lume, a politicilor externe și interne ale statelor străine, activității organizațiilor internaționale,

d) informarea autorităților publice ale Republicii Moldova, potrivit competenței, despre evenimentele internaționale relevante pentru țară,

e) acordarea de asistență și protecție cetățenilor Republicii Moldova, persoanelor ei fizice și juridice aflate peste hotare, în limitele prevăzute de dreptul internațional,

f) reprezentarea Republicii Moldova în relațiile cu alte state și organisme internaționale,

g) organizarea și participarea la negocieri în vederea încheierii tratatelor internaționale cu alte state și organisme internaționale,

h) contribuirea la funcționarea liberă a misiunilor diplomatice și consulare străine pe teritoriul Republicii Moldova, precum și asigurarea controlului asupra respectării privilegiilor și imunităților diplomatice și consulare ale acestora,

i) asigurarea depozitării, înregistrării, evidenței și păstrării tratatelor internaționale ale Republicii Moldova,

j) asigurarea protocolului de stat,

k) întreprinderea acțiunilor pentru respectarea, elaborarea și inițierea modificării legislației naționale vizînd activitatea externă, generalizarea practicii aplicării ei,

l) instruirea și perfecționarea profesională a personalului instituțiilor serviciului diplomatic,

m) îndeplinirea altor funcții prevăzute de legislația în vigoare.

De menționat, că instituțiile serviciului diplomatic exercită și funcțiile consulare stipulate în Statutul Consular, aprobat de Guvernul Republicii Moldova.

Sistemul instituțiilor serviciului diplomatic în Republica Moldova este format din:

a) Ministerul Afacerilor Externe, care are statut de instituție centrală,

b) misiunile diplomatice, inclusiv reprezentanțele permanente pe lângă organizațiile internaționale, delegațiile și misiunile ad-hoc,

c) oficiile consulare,

d) alte unități create în scopul asigurării activității instituțiilor serviciului diplomatic, inclusiv pentru instruirea și reciclarea personalului acestora.

Aceste structuri alcătuiesc împreună sistemul unic al serviciului diplomatic condus de ministrul afacerilor externe, șef al diplomației Republicii Moldova.

Misiunilor diplomatice li se atribuie următoarele ranguri:

rangul I - ambasadei, condusă de ambasador extraordinar și plenipotențiar, sau reprezentanței permanente, condusă de un reprezentant permanent;

rangul II - misiunii, conduse de un trimis,

rangul III - misiunii, conduse de un însărcinat cu afaceri (*en titre*).

Oficiilor consulare li se atribuie următoarele clase:

clasa I consulatului general,

clasa II consulatului,
clasa III viceconsulatului,
clasa IV agenției consulare.

Pentru asigurarea funcționării instituțiilor serviciului diplomatic, Guvernul aprobă structura și regulamentele de funcționare ale acestora, iar Ministerul Afacerilor Externe emite ordine, dispoziții și aprobă instrucțiuni și regulamente interne.

Misiunea diplomatică a Republicii Moldova este condusă de șeful acesteia: ambasador extraordinar și plenipotențiar sau reprezentant permanent sau delegat sau însărcinat cu afaceri *en titre* (permanent) sau *ad-interim*, care poartă răspundere pentru activitatea instituției ce o conduce

Oficiul consular al Republicii Moldova este condus de șeful acestuia: consul general, consul, viceconsul, agent consular sau gerant interimar, care poartă răspundere pentru activitatea instituției ce o conduce.

Înființarea, desființarea și schimbarea rangului misiunilor diplomatice sînt inițiate de Ministerul Afacerilor Externe și aprobate de Președintele Republicii Moldova la propunerea Guvernului.

Înființarea, desființarea și schimbarea clasei oficiilor consulare ale Republicii Moldova sînt inițiate de Ministerul Afacerilor Externe și aprobate de Guvern.

În cadrul misiunilor diplomatice și oficiilor consulare pot fi deschise oficii, birouri speciale pentru reprezentarea și apărarea intereselor Republicii Moldova în statul de reședință în domeniul activității comerciale și economice.

Dotarea materială a instituțiilor serviciului diplomatic se raportează sistematic la sarcinile și necesitățile acestora. La propunerea Ministerului Afacerilor Externe Guvernul adoptă în acest scop hotărâri, prevăzînd alocarea fondurilor bugetare necesare.

Instituțiile serviciului diplomatic dispun de o rețea proprie de comunicare, inclusiv de un cifru de transmisie, serviciu de curieri și de valiză diplomatică sau consulară, care permit transmiterea rapidă și în siguranță a informațiilor confidențiale, precum și a corespondenței diplomatice. Funcționarea sistemului de comunicare al instituției serviciului diplomatic se reglementează prin regulamente interne.

În cadrul serviciului diplomatic valiza diplomatică sau consulară constituie mijlocul de expediere al corespondenței oficiale, inclusiv cu caracter secret sau confidențial și necesită a fi protejată. Valiza diplomatică sau consulară, neînsoțită de curier, poate fi transmisă comandantului aeronavei sau al altui mijloc de transport cu destinație autorizată. Valiza diplomatică sau consulară nu are menirea de a se substitui serviciilor poștale naționale.

Serviciul diplomatic dispune de o arhivă care este compusă din arhiva generală și arhiva tratatelor, funcționarea cărora se reglementează prin regulamente interne. Instituțiile serviciului diplomatic desfășoară activități editoriale în conformitate cu legislația națională în vigoare.

Pentru verificarea modului în care misiunile diplomatice și oficiile consulare ale Republicii Moldova își îndeplinesc funcțiile, își organizează activitatea și utilizează echipamentele, precum și pentru a controla cum se respectă în cadrul acestora dispozițiile organizatorice, reglementările de serviciu, legislația muncii și alte acte normative, inclusiv cele privind condițiile de trai ale personalului lor, ministrul afacerilor externe poate dispune din oficiu sau la cererea Președintelui Republicii Moldova inspectarea misiunilor diplomatice și a oficiilor consulare ale Republicii Moldova, creând în acest scop o comisie specială.

I. Personalul instituțiilor serviciului diplomatic

Personalul instituțiilor serviciului diplomatic este format din:

a) În cadrul Ministerului Afacerilor Externe - din funcționari publici în posturi diplomatice; funcționari publici care efectuează deservirea tehnică ce asigură aspectul tehnic al funcționării instituțiilor serviciului diplomatic (denumiți în continuare cu termenul generic de personal administrativ și tehnic și personal de serviciu);

b) Membrii personalului diplomatic și consular al misiunilor diplomatice și oficiilor consulare (denumiți în continuare agenți diplomați și, respectiv, agenți consulari);

c) Membrii personalului administrativ și tehnic al misiunilor diplomatice și oficiilor consulare;

d) Membrii personalului de serviciu al misiunilor diplomatice și oficiilor consulare.

În cadrul Ministerului Afacerilor Externe se instituie următoarele posturi diplomatice:

- a) ministru
- b) prim-vice-ministru
- c) vice-ministru
- d) secretar general
- e) ambasador cu misiuni speciale
- f) director de cabinet
- g) director general de direcție generală
- h) director general - adjunct de direcție generală
- i) director de direcție
- j) director - adjunct de direcție
- k) șef de secție
- l) consilier în cabinetul ministrului
- m) consilier
- n) secretar I
- o) secretar II
- p) secretar III

q) atașat

Pentru personalul diplomatic și consular al misiunilor diplomatice și al oficiilor consulare se stabilesc următoarele posturi, în funcție de rangul misiunii diplomatice sau oficiului consular:

- a) Ambasador Extraordinar și Plenipotențiar,
- b) Reprezentant Permanent sau Delegat al Republicii Moldova pe lângă un organism internațional,
- c) trimis
- d) Însărcinat cu afaceri *en titre* sau *ad-interim*,
- e) Consul General,
- f) Ministru - Consilier, Reprezentant Permanent - adjunct al statului pe lângă un organism internațional,
- g) Consilier,
- h) Secretar I,
- i) Consul,
- j) Secretar II,
- k) Vice-consul,
- l) Secretar III,
- m) Atașat,
- n) Agent consular,
- o) Referent.

Echivalarea posturilor diplomatice din cadrul Ministerului Afacerilor Externe și misiunile diplomatice sau oficiile consulare cu funcțiile publice se efectuează conform prevederilor legislației în vigoare.

Pentru a asigura repartizarea eficientă de personal, în condițiile speciale ale serviciului diplomatic, Ministerul Afacerilor Externe dispune de o rezervă de personal. Regulamentul cu privire la rezerva de personal se aprobă de către ministrul afacerilor externe.

II. Angajarea și rechemarea dintr-un post diplomatic

Într-un post diplomatic poate fi angajată doar persoana care întrunește următoarele condiții:

- a) are cetățenia Republicii Moldova;
- b) se bucură de toate drepturile politice și civile înscrise în Constituție;
- c) deține o diplomă de studii superioare (licență);
- d) cunoaște limba moldovenească și o limbă de comunicare internațională;
- e) dispune de aptitudinile fizice pe care le reclamă activitatea în domeniul relațiilor externe;
- f) nu are antecedente penale rezultate din infracțiuni intenționate;

Ambasadorii Plenipotențitari și Extraordinari, Reprezentanții Permanenți și Trimișii - șefi ai misiunilor diplomatice sînt numiți în post și rechemati de către Președintele Republicii Moldova, la propunerea Guvernului. Propunerile referitoare la numirea în aceste posturi sau rechemarea din ele sînt înaintate Guvernului de către Ministrul Afacerilor Externe după consultarea Parlamentului Republicii Moldova.

Consulul General este desemnat și rechemat de către Guvern la propunerea ministrului afacerilor externe. Șefii celorlalte posturi consulare sînt numiți în și revocați din funcție de către ministrul afacerilor externe.

În cadrul Birourilor specializate pentru reprezentarea și apărarea intereselor Republicii Moldova în statul de reședință în domeniul activității comerciale și economice pot fi transferați și alți funcționari de carieră din cadrul altor autorități publice de specialitate.

Angajarea în alte posturi diplomatice se efectuează prin ordinul ministrului afacerilor externe, la propunerea Comisiei de selectare a Ministerului Afacerilor Externe, care activează în baza regulamentului său, aprobat de ministrul afacerilor externe.

III. Ranguri diplomatice

În corespundere cu calificarea și pregătirea sa profesională, funcționarilor angajați în posturi diplomatice din instituțiile serviciului diplomatic li se conferă următoarele ranguri diplomatice:

- a. atașat
- b. secretar III
- c. secretar II
- d. secretar I
- e. consilier
- f. ministru-plenipotețiar
- g. ambasador

Rangurile diplomatice sînt acordate de către Președintele Republicii Moldova prin decret la propunerea Ministrului afacerilor externe, la recomandarea Comisiei de atestare a Ministerului Afacerilor Externe, în baza rezultatelor obținute la atestare. Comisia de atestare se întrunește, cel puțin, o dată pe an. Regulamentul cu privire la Comisia de atestare este aprobat de ministrul afacerilor externe.

Rangurile diplomatice se acordă la expirarea termenului prevăzut de legislația în vigoare.

Rangul diplomatic de ambasador este conferit de către Președintele Republicii Moldova prin decret, la propunerea Ministrului Afacerilor Externe cu consultarea Primului - Ministru.

Rangurile diplomatice sînt irevocabile, cu excepția cazurilor prevăzute de art.14 al Legii cu privire la serviciul diplomatic.

La expirarea termenelor prevăzute în prezentul articol, în scopul obținerii rangului corespunzător, funcționarul angajat într-un post diplomatic, agentul diplomatic sau consular, în conformitate cu prevederile

Regulamentului Comisiei de Atestare, se pot prezenta la atestare.

Se stabilesc următoarele termene minime necesare pentru avansarea de la un rang la altul:

1 an din data angajării în postul diplomatic - pentru rangul de atașat;

2 ani de la atașat, la secretar III;

2 ani de la secretar III, la secretar II;

3 ani de la secretar II, la secretar I;

3 ani de la secretar I, la consilier;

4 ani de la consilier, la ministru - plenipotențiar;

Pentru conferirea rangului de ambasador, pot fi propuși, ca regulă, funcționarii angajați în posturi diplomatice - titulari ai rangului diplomatic de ministru - plenipotențiar.

La calcularea termenului necesar pentru avansarea în rang diplomatic se ia în considerare:

a) perioada activității în Ministerul Afacerilor Externe;

b) perioada activității în misiunile diplomatice și oficiile consulare ale Republicii Moldova;

c) perioada activității în calitate de funcționari internaționali în cadrul organizațiilor internaționale guvernamentale, la care Republica Moldova este parte, sau al misiunilor diplomatice ale acestor organizații;

d) perioada aflării la studii postuniversitare sau diferite stagieri la recomandarea Ministerului Afacerilor Externe.

Pentru comiterea faptelor sancționate în conformitate cu legislația în vigoare a Republicii Moldova sau a statului de acreditare, funcționarul angajat într-un post diplomatic și agentul diplomatic sau consular pot fi retrogradați sau lipsiți de rangurile lor diplomatice.

Retragerea rangului diplomatic sau retrogradarea funcționarului angajat în post diplomatic se efectuează conform aceleași proceduri ca și în cazul acordării rangului diplomatic.

Retragerea rangurilor diplomatice persoanelor care s-au concediat din instituțiile serviciului diplomatic se face prin hotărârea instanței judecătorești.

IV. Funcționarea instituțiilor serviciului diplomatic

Șefii misiunilor diplomatice și oficiilor consulare sînt numiți în post pe un termen de pînă la 4 ani. În cazul celorlalți agenți diplomați și consulari, precum și a membrilor personalului administrativ și tehnic și al celui de serviciu, acest termen nu poate depăși 3 ani.

La expirarea termenului de aflare în misiune, agentul diplomatic sau consular este transferat într-un post diplomatic în cadrul Ministerului Afacerilor Externe, cu condiția existenței posturilor vacante. În caz contrar el se transferă în rezerva Ministerului Afacerilor Externe

Membrii personalului administrativ și tehnic și ai personalului de serviciu trimiși în misiune din afara personalului instituției centrale, la expirarea termenului stabilit de aflare în misiune, pot fi angajați în cadrul Ministerului Afacerilor Externe în cazul cînd există posturi vacante.

În instituțiile serviciului diplomatic se aplică principiul rotației funcționarilor angajați în posturi diplomatice și a personalului administrativ și tehnic, în conformitate cu planul de rotație aprobat de ministrul afacerilor externe. În cadrul rotației, funcționarul angajat într-un post diplomatic în Ministerul Afacerilor Externe este transferat într-un post diplomatic sau consular, în misiunile diplomatice sau, respectiv, oficiile consulare ale Republicii Moldova, iar funcționarii angajați în posturi administrative și

tehnice sau de serviciu, corespunzător în posturi administrative și tehnice sau de serviciu.

Transferurile personalului instituțiilor serviciului diplomatic sînt efectuate în funcție de necesitățile de serviciu, ținînd cont de calificarea, pregătirea profesională și principiului rotației personalului.

Transferurile în posturi diplomatice sau consulare în cadrul Ministerului Afacerilor Externe, precum și în misiunile diplomatice ori oficiile consulare sînt efectuate, din rîndul funcționarilor angajați în posturi diplomatice în cadrul Ministerului Afacerilor Externe, precum și din cadrul instituțiilor specializate în relații internaționale ale autorităților publice centrale din Republica Moldova conform prevederilor Legii cu privire la serviciul diplomatic.

În cazul transferării în alte autorități de stat, membrii personalului instituțiilor serviciului diplomatic posesori ai rangurilor diplomatice sînt incluși în rezerva Ministerului Afacerilor Externe.

Termenul de activitate în posturile diplomatice din cadrul Ministerului Afacerilor Externe dintre două perioade (consecutive) de activitate în misiunea diplomatică sau oficiul consular nu poate fi mai mic de un an.

Funcționarii din posturile diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe pot fi recomandați pentru a fi angajați în cadrul organismelor internaționale, la care participă Republica Moldova, sau în misiunile lor diplomatice, în conformitate cu regulamentele acestor organisme internaționale.

Funcționarii instituțiilor serviciului diplomatic nu pot ocupa un post aflat în subordine sau sub controlul postului deținut în sistemul instituțiilor serviciului diplomatic de rudele lor pe linie dreaptă sau de rudele lor prin căsătorie (alianță). În cazul în care sînt încălcate aceste restricții, funcționarul este transferat într-un post care exclude o atare

subordonare, iar dacă transferul este imposibil, unul dintre acești funcționari este concediat.

Funcționarii instituțiilor serviciului diplomatic pot fi temporar delegați, cu acordul lor, în instituții de specializare din Republica Moldova sau din alte state pentru perfecționare profesională sau stagieri. În asemenea cazuri, acestora li se păstrează regimul de salarizare conform legislației în vigoare.

V. Drepturile și obligațiile persoanelor angajate în posturi diplomatice

Persoana angajată în post diplomatic are următoarele drepturi specifice:

a) de a deține și avansa în posturi în instituțiile serviciului diplomatic național, în funcție de pregătirea profesională, rangul diplomatic și vechimea în muncă în serviciul diplomatic;

b) de a i se acorda sprijinul și asistența pentru a desfășura activitatea cu onoare și demnitate, în afara presiunilor politice și altor încercări de natură să-i afecteze statutul de diplomat;

c) de a i se elibera pașaport diplomatic;

d) de a beneficia, în perioada activității în misiunile diplomatice sau oficiile consulare ale Republicii Moldova, în organismele sau misiunile diplomatice ale organismelor internaționale, de privilegiile, imunitățile și facilitățile stabilite de normele dreptului internațional și tratatele la care Republica Moldova este parte ;

e) de a beneficia de formele de perfecționare profesională, organizate de Ministerul Afacerilor Externe.

Persoana angajată în post diplomatic este obligată:

a) să acționeze cu devotament și responsabilitate pentru promovarea politicii externe a Republicii Moldova;

b) să apere interesele de stat ale Republicii Moldova și ale cetățenilor ei în cadrul relațiilor externe;

c) să se abțină de la acțiuni și declarații care ar putea prejudicia imaginea Republicii Moldova, relațiile ei cu alte state sau organizații internaționale;

d) să respecte legislația Republicii Moldova, să păstreze secretul de stat și să asigure protecția datelor și informațiilor pe care le deține;

e) să reprezinte cu demnitate Republica Moldova, având în toate împrejurările un comportament demn, o ținută morală și vestimentară ireproșabilă;

f) să respecte, fără a se aduce atingere privilegiilor și imunităților lui, legile statului în teritoriul căruia își desfășoară activitatea și să nu se lase implicat în activități care ar prezenta un amestec în treburile interne ale acestui stat; față de organisme internaționale, la care participă Republica Moldova, să aibă o comportament conform cu îndatoririle funcției, ce rezultă din statutul recunoscut de Republica Moldova; să nu abuzeze de privilegiile și imunitățile de care beneficiază în virtutea calității lui de agent diplomatic sau consular;

g) să anunțe Ministerul Afacerilor Externe despre modificările importante, în ceea ce privește cetățenia și alte fapte care au relevanță pentru calitatea lui de diplomat.

Membrii personalului misiunilor diplomatice și oficiilor consulare ale Republicii Moldova, persoanele menționate în articolul 16 al prezentei Legi, precum și membrii familiilor lor, la revenirea în Republica Moldova după încheierea misiunii pot introduce în țară, cu scutire de taxa pentru valoarea adăugată, taxe vamale și alte taxe și accize de import, bunuri, procurate pentru uz personal în perioada aflării sale în misiune diplomatică.

Pentru exercitarea exemplară a atribuțiilor încredințate, spirit de inițiativă, muncă îndelungată și ireproșabilă, persoanele angajate în posturi diplomatice pot fi

- a) avansate în post;
- b) avansate în rang diplomatic înainte de termenul stabilit;
- c) premiate cu sume bănești;
- d) stimulate în alt mod prevăzut de legislația în vigoare.

Pentru merite deosebite în activitate diplomatică, persoanele angajate în posturi diplomatice pot fi înaintate pentru acordarea distincțiilor de stat.

În cazul încălcării obligațiilor prevăzute de prezenta Lege, precum și al abaterilor disciplinare comise în exercițiul funcțiilor și în dependență de gravitatea acestora, față de personalul instituțiilor serviciului diplomatic pot fi aplicate de către ministrul afacerilor externe sau, după caz, de către Președintele Republicii Moldova, următoarele sancțiuni disciplinare:

- a) avertizare
- b) mustrare
- c) mustrare aspră
- d) retrogradare
- e) retragerea rangului diplomatic
- f) concediere.

Membrii personalului misiunii diplomatice sau oficiilor consulare pot fi rechemăți înainte de termen din misiune, în interes de serviciu, cu un preaviz de cel puțin 3 luni de zile.

Pentru comiterea unor fapte ce implică răspunderea penală în conformitate cu legislația statului acreditat sau a Republicii Moldova, sau a unor acțiuni ce prejudiciază relațiile Republicii Moldova cu statul de reședință, organizația internațională sau alte state, membrul

personalului misiunii diplomatice sau oficiului consular poate fi rechemat din post înainte de termen, prin ordinul Ministrului Afacerilor Externe, Hotărâre de Guvern sau prin decretul Președintelui Republicii Moldova.

Un temei de rechemare înainte de termen a angajatului misiunii diplomatice sau al oficiului consular îl constituie și faptele comise de către membrii familiei acestuia aflați împreună cu el în misiune.

VI. Salarizarea și garanțiile sociale

Salarizarea personalului instituțiilor serviciului diplomatic se efectuează în condiții speciale și are menirea de a asigura condiții materiale corespunzătoare pentru exercitarea independentă și efectivă a atribuțiilor funcționale.

Personalul instituțiilor serviciului diplomatic este remunerat conform prevederilor legislației în vigoare, cu privire la salarizarea funcționarilor publici și a personalului care efectuează deservirea tehnică ce asigură funcționarea autorităților publice.

Pentru perioada de aflare în străinătate membrii personalului misiunilor diplomatice și oficiilor consulare primesc, pe lângă salariul în moneda Republicii Moldova, o indemnizație neimpozabilă în valută străină, precum și o indemnizație pentru întreținerea membrilor familiilor lor care i-au urmat în străinătate și domiciliază împreună cu ei. Cuantumul indemnizațiilor în valută străină se stabilește de către Guvern, pentru fiecare țară în parte. Membrii familiei sînt considerați soțul (soția) și copiii pînă la vârsta de 18 ani, precum și persoanele aflate la întreținerea detașatului în misiunea diplomatică, indiferent de vîrstă.

Indemnizația în valută nu are regim de salariu.

Plata indemnizației în valută se efectuează din data trecerii frontierei Republicii Moldova la plecarea în străinătate și pînă la data revenirii în țară din misiunea diplomatică.

La stabilirea cuantumului indemnizației în valută se va ține cont de post, coșul minim de consum din statul acreditar și condițiile climaterice deosebite ale acestui stat. Coșul minim de consum, care include în mod obligatoriu costul poliței de asigurare medicală minimă, se calculează pentru fiecare stat acreditar, în conformitate cu prevederile instrucțiunii, aprobate de către Ministrul Afacerilor Externe și Ministrul Finanțelor.

În caz de necesitate, (dar cel puțin odată în cinci ani) se va efectua recalcularea coșului minim de consum pentru fiecare stat acreditar în scopul indexării cuantumului indemnizației în valută.

Activitatea în misiunile diplomatice și oficiile consulare ale Republicii Moldova nu trebuie să prejudicieze interesele angajaților și ale membrilor familiilor lor. În scopul protecției căsătoriei și familiei, se stimulează însoțirea de către soție (soț) și copii a membrului personalului instituțiilor serviciului diplomatic transferat în post într-o misiune diplomatică sau consulară. Această condiție face parte din particularitățile serviciului diplomatic al Republicii Moldova.

La sosirea în misiune membrilor personalului misiunii diplomatice sau oficiului consular, precum și membrilor familiilor lor, care locuiesc împreună cu ei, li se perfectează poliță de asigurare medicală în statul de reședință, în conformitate cu legislația în vigoare.

Membrilor personalului misiunii diplomatice sau oficiului consular și membrilor familiei sale care locuiesc împreună cu ei li se asigură, o dată pe an, achitarea integrală a cheltuielilor de transport, indiferent de mijloacele de transport ce țin de întoarcerea în țară în concediu, precum și de plecarea și revenirea din misiune indiferent de mijloacele de transport utilizate. În cazul în care timpul necesar acestor deplasări depășește 24 ore se asigură diurna și cazarea. Achitarea cheltuielilor pentru întoarcerea în țară, menționate

în prezentul alineat, este asigurată membrului personalului misiunii diplomatice sau consulare și în cazul decesului rudei sale de gradul I. Costul cheltuielilor nu trebuie să depășească costul unui bilet de avion la clasa economică.

Membrii personalului misiunii diplomatice sau oficiului consular sînt asigurați în străinătate cu spațiu locativ în corespundere cu funcția de încadrare și numărul membrilor familiei care locuiesc împreună cu ei.

În scopul exercitării obligațiilor de serviciu, agentul diplomatic sau consular este asigurat cu un automobil de serviciu în funcție de postul pe care-l deține.

Persoanele angajate în posturi diplomatice în Ministerul Afacerilor Externe și agenții diplomatice sau consulari primesc indemnizații pentru acoperirea cheltuielilor legate de procurarea vestimentației protocolare. Cuantumul acestor indemnizații și modalitatea lor de calculare se stabilesc conform regulamentului aprobat de către Ministrul Afacerilor Externe și Ministrul Finanțelor.

În caz de conflicte militare, calamități naturale sau situații excepționale de altă natură, care pot pune în pericol securitatea personalului misiunii diplomatice sau oficiului consular al Republicii Moldova, Ministerul Afacerilor Externe întreprinde toate măsurile necesare pentru protecția personalului acestor instituții ale serviciului diplomatic.

Prejudiciile cauzate unui membru al personalului misiunii diplomatice sau oficiului consular sau membrilor familiei sale în timpul exercitării obligațiilor de serviciu sau a unor activități legate de aceste obligații, în perioada de aflare în misiune, sînt recompensate în conformitate cu legislația în vigoare a Republicii Moldova.

În cazul decesului, precum și al mutilării sau al altui prejudiciu adus sănătății, în timpul exercitării atribuțiilor de serviciu sau a unor activități legate de acestea, membrului personalului misiunii diplomatice sau oficiului consular (sau

moștenitorului acestuia) i se plătește o compensație în mărimea stabilită de Guvern. Cheltuielile pentru înmormântarea membrului personalului misiunii diplomatice sau consulare care și-a pierdut viața în exercițiul funcțiunii, precum și cele legate de transportarea corpului acestuia în țară sînt acoperite din mijloace bugetare stabilite de Guvern.

Prevederile expuse mai sus nu se aplică personalului administrativ și tehnic și nici celui de serviciu angajat din statul de reședință.

La calcularea vechimii în muncă în structurile serviciului diplomatic se iau în considerare următoarele perioade :

a) perioada de activitate în Ministerul Afacerilor Externe,

b) perioada de activitate în instituțiile diplomatice și consulare ale Republicii Moldova,

c) perioada de activitate în cadrul organismelor internaționale, în conformitate cu legislația în vigoare a Republicii Moldova,

d) perioada de delegare la studii postuniversitare, în conformitate cu legislația în vigoare a Republicii Moldova,

e) perioada de activitate în Ministerul Afacerilor Externe al fostei URSS pînă în 1991,

f) perioada de activitate în instituțiile diplomatice și consulare ale fostei URSS pînă în 1991.

g) în cadrul autorităților publice centrale.

Asigurarea cu pensii și protecția socială a personalului serviciului diplomatic se efectuează în modul stabilit de legislația în vigoare.

Soției (soțului) agentului diplomatic sau consular i se menține locul de muncă în cazul în care își însoțește soțul (soția) pe parcursul aflării acestuia (acesteia) în misiune.

Perioada de aflare în misiune a soțului (soției) agentului diplomatic sau consular i se include în vechimea de muncă.

E.Activitatea consulară în Republica Moldova

I. Stabilirea și încetarea relațiilor consulare

Activitatea consulară se realizează de misiunile diplomatice și oficiile consulare ale Republicii Moldova, în baza legislației naționale și tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte, respectându-se principiul reciprocității dreptului inernațional.

Conform prevederilor art. 6 al Statutului consular⁶⁸ Republica Moldova poate înființa și desființa un oficiu consular sau schimba clasa acestuia numai cu consimțământul prealabil al statului de reședință.

În lipsa unor tratate internaționale de stabilire a relațiilor consulare stabilirea relațiilor diplomatice presupune și stabilirea relațiilor consulare.

Ruperea relațiilor diplomatice nu atrage după sine ruperea relațiilor consulare sau încetarea activității Oficiului Consular în statul de reședință.

Sediul Oficiului Consular și circumscripția consulară sînt stabilite de Ministerul Afacerilor Externe care solicită, prin canale diplomatice, acordul expres al autorităților statului de reședință cu privire la înființarea Oficiului Consular, sediul, rangul și circumscripția sa consulară sau modificarea acestora (art. 10).

Oficiile consulare își au sediul în localuri consulare, proprietatea Republicii Moldova sau închiriate de aceasta. Oficiul Consular dispune de ștampila cu Stema de Stat a Republicii Moldova și denumirea Oficiului Consular în limba de stat a Republicii Moldova și a statului de reședință.

---

⁶⁸ Aprobat prin Hotărîrea Guvernului Republicii Moldova nr.368 din 28 martie 2002

Oficiul Consular este obligat să amplaseze pe localul sediului său scutul cu Stema de Stat și inscripția cu denumirea oficiului în limba de stat a Republicii Moldova și cea a statului de reședință.

Oficiul Consular arborează drapelul de stat pe localul său, reședința șefului oficiului și mijloacele de transport folosite în interes de serviciu, în conformitate cu practica și regulile statului de reședință.

Agentii diplomatici și funcționarii consulari pot fi delegați pentru exercitarea funcțiilor consulare în cadrul misiunilor diplomatice și oficiilor consulare conform prevederilor legislației în vigoare, însă durata deplasării nu poate depăși termenul de 3 ani. (art. 85, 86). Termenul de activitate în funcții consulare din cadrul Ministerului Afacerilor Externe dintre două perioade de activitate în misiunea diplomatică sau Oficiului Consular nu poate fi mai mic de un an.

Activitatea funcționarului consular încetează în următoarele cazuri:

- a) rechemarea funcționarului după expirarea termenului stabilit prin articolul 15 al Legii cu privire la serviciul diplomatic;
- b) retragerea exequaturului;
- c) revocarea patentei consulare;
- d) închiderea Oficiului Consular;
- e) încetarea relațiilor consulare (art. 88).

Rechemarea înainte de termen a funcționarului consular se efectuează în cazurile prevăzute de articolul 25 al Legii cu privire la serviciul diplomatic.

II. Clasele și personalul oficiilor consulare

Înființarea și desființarea Oficiului Consular sau schimbarea clasei acestuia sînt inițiate de Ministerul Afacerilor Externe și aprobate prin hotărîre de Guvern.

Oficiilor consulare li se atribuie următoarele clase:

- a) clasa I - consulat general;
- b) clasa II - consulat;
- c) clasa III - viceconsulat;
- d) clasa IV - agenție consulară (art. 8).

Oficiile consulare sînt conduse, în funcție de clasa pe care o deține, de consul general, consul, viceconsul, agent consular, agent diplomatic, împuternicit cu funcții consulare sau gerant - care poartă răspundere pentru activitatea instituției pe care o conduce.

Consulul general este desemnat și rechemat din funcție prin hotărîre de Guvern, la propunerea ministrului afacerilor externe. Șefii celorlalte oficii consulare, la propunerea Direcției Generale Consulare, sînt numiri și rechemați din funcție prin ordinul ministrului afacerilor externe.

Pentru funcționarii consulari se stabilesc următoarele posturi:

- a) consul general;
- b) consul;
- c) viceconsul;
- d) agent consular (art. 17).

Personalul Oficiului Consular este format din:

- funcționarii consulari sau agenții diplomatici împuterniciți cu funcții consulare, care sînt angajați permanent la Ministerul Afacerilor Externe;

- angajații consulari, care sînt membri ai personalului consular și care nu sînt responsabili de exercitarea funcțiilor consulare, dar care sînt angajați pentru a îndeplini atribuții administrative și tehnice;

- personalul de serviciu, care pot fi și cetățeni ai statului de reședință.

Acordul prealabil al statului de reședință privind numirea șefului oficiului, dacă prin tratatele internaționale la

care Republica Moldova și statul de reședință sînt parte, nu se prevede altfel, este solicitat, prin canale diplomatice, de Ministerul Afacerilor Externe al Republicii Moldova.

După obținerea acordului statului de reședință, Ministrul Afacerilor Externe semnează *patenta consulară*, prin care atestă numele și prenumele șefului Oficiului Consular, categoria și rangul său, circumscripția consulară și sediul Oficiului Consular, punînd sigiliul de stat și o transmite, prin canale diplomatice, Ministerului Afacerilor Externe al statului în care a fost numit șeful Oficiului Consular în vederea obținerii *exequatului*.

Șeful Oficiului Consular este admis să-și exercite funcțiile printr-o autorizație numită *exequatur*, emisă de către autoritățile statului de reședință (art. 22).

În cazul în care șeful Oficiului Consular nu poate să-și exercite funcțiile sau dacă postul de șef al Oficiului Consular a devenit vacant, Ministrul Afacerilor Externe numește un gerant care va acționa, cu titlu provizoriu, în calitate de șef al oficiului. Ca gerant poate fi numit un funcționar consular al Oficiului Consular respectiv, un agent diplomatic de la misiunea diplomatică a Republicii Moldova din același stat sau un funcționar public angajat în funcție diplomatică din cadrul Ministerului Afacerilor Externe al Republicii Moldova. Ministerul Afacerilor Externe întreprinde măsurile necesare ca numele și prenumele gerantului să fie notificate Ministerului Afacerilor Externe al statului de reședință.

Misiunea diplomatică a Republicii Moldova notifică Ministerul Afacerilor Externe al statului de reședință despre:

a) numirea membrilor Oficiului Consular, sosirea lor la Oficiul Consular, plecarea definitivă sau încetarea funcțiilor lor, precum și orice alte schimbări privind statutul acestora care pot interveni pe parcursul activității lor la Oficiul Consular;

b) sosirea și plecarea definitivă a unui membru al familiei funcționarului consular sau dacă o persoană devine sau încetează de a fi membru al familiei acestuia;

c) sosirea și plecarea definitivă a personalului particular;

d) angajarea și concedierea persoanelor care își au domiciliul în statul de reședință.

În cazul în care Republica Moldova nu are în statul de reședință o misiune diplomatică, notificările menționate sunt efectuate de către Ministerul Afacerilor Externe al Republicii Moldova.

Direcția Generală Consulară a Ministerului Afacerilor Externe monitorizează activitatea consulară a misiunilor diplomatice și oficiilor consulare.

Activitatea funcționarilor consulari este desfășurată în conformitate cu prevederile legislației Republicii Moldova, precum și ale ordinelor Ministrului Afacerilor Externe și instrucțiunilor Direcției Generale Consulare, emise în vederea aplicării acestor norme.

Misiunile diplomatice și oficiile consulare prezintă sistematic Direcției Generale Consulare rapoarte privind activitatea sa în domeniul consular, în conformitate cu prevederile art. 28 al Statutului consular.

III. Exercițarea funcțiilor consulare

Funcțiile consulare sînt exercitate de către:

a) funcționarii consulari în cadrul oficiilor consulare;

b) diplomații cu funcții consulare din cadrul misiunilor diplomatice ale Republicii Moldova.

Pe teritoriul Republicii Moldova funcțiile consulare se exercită de către Direcția Generală Consulară a Ministerului Afacerilor Externe.

Funcțiile consulare se exercită în cadrul circumscripției consulare. În cazuri excepționale,

funcționarul consular poate, cu consimțământul statului de reședință, să-și exercite atribuțiile și în afara circumscripției sale consulare.

Republica Moldova, prin intermediul Ministerului Afacerilor Externe, după notificarea de către statele interesate și dacă nici unul dintre ele nu se opune în mod expres la aceasta, împuternicește o misiune diplomatică sau un oficiu consular stabilit într-un stat să-și asume exercitarea funcțiilor consulare și în alt stat. De asemenea, dacă după recepționarea notificării statul de reședință nu are obiecții, o misiune diplomatică sau un Oficiu Consular poate exercita funcții consulare în statul de reședință în numele unui stat terț.

Misiunile diplomatice exercită funcții consulare prin secțiile consulare sau prin diplomații desemnați în acest scop. Misiunea diplomatică nu poate exercita atribuții consulare pe întreg teritoriul statului de acreditare dacă în acest stat există un Oficiu Consular cu circumscripție stabilită.

Cu consimțământul statului de reședință, oficiile consulare nu vor soluționa cererile persoanelor domiciliat în alte circumscripții consulare decât în cazuri deosebit de urgente.

Funcționarii consulari, în exercitarea funcțiilor sale, pot să se adreseze cu demersuri autorităților locale competente din cadrul circumscripției consulare. Ei se pot adresa autorităților centrale competente ale statului de reședință numai dacă acest lucru este admis de legislația statului de reședință sau de tratatele internaționale la care Republica Moldova și respectivul stat sînt parte. În caz contrar, se pot adresa autorităților centrale ale statului de reședință prin intermediul misiunii diplomatice.

Dacă în statul de reședință nu există o misiune diplomatică a Republicii Moldova și dacă interesele sale nu

sînt reprezentate de o misiune diplomatică a sa dintr-un stat terț, sau a unui stat terț, Oficiul Consular, cu consimțămîntul statului de reședință, poate îndeplini acțiuni diplomatice și implicit, se pot adresa direct autorităților centrale. Îndeplinirea acestor acțiuni de către un Oficiu Consular nu-i conferă nici un drept la privilegiile și imunitățile diplomatice, decît în cazurile prevăzute de Convenția de la Viena cu privire la relațiile consulare.

Funcționarii consulari sînt obligați să sprijine dezvoltarea relațiilor de prietenie între Republica Moldova și statul de reședință și să favorizeze dezvoltarea relațiilor bilaterale în domeniul economic, comercial, cultural, științific. Funcționarii consulari vor apăra și promova drepturile și interesele Republicii Moldova și ale cetățenilor Republicii Moldova în statul de reședință.

În exercitarea funcțiilor lor funcționarii consulari se vor conforma prevederilor tratatelor internaționale la care Republica Moldova și statul de reședință sînt parte. Îndeplinirea funcțiilor consulare se efectuează cu respectarea legislației statului de reședință.

Activitatea de informare consulară are drept scop promovarea și apărarea intereselor naționale, realizarea obiectivelor politicii externe și interne a statului, precum și favorizarea participării Republicii Moldova la viața internațională. Activitatea de informare consulară trebuie să contribuie la lărgirea cadrului juridic bilateral și multilateral, la asigurarea dreptului cetățenilor moldoveni, la tratament egal cu cetățenii altor state.

În cadrul circumscripției consulare, funcționarii consulari sprijină dezvoltarea relațiilor comerciale, economice, culturale, științifice și turistice cu statul de reședință, cu respectarea prevederilor tratatelor internaționale în vigoare.

Funcționarul consular sprijină comerțul și cooperarea economică prin acțiuni de prospectare, propagandă și promovare în mediile de afaceri sau mass-media a intereselor Republicii Moldova, asigurând condiții favorabile atît agenților economici ai Republicii Moldova, cît și dezvoltării ansamblului relațiilor cu statul de reședință.

În activitatea sa funcționarul consular sprijină agenții de afaceri, firmele și companiile străine să facă investiții de capital în Republica Moldova, să înființeze reprezentanțe, firme sau birouri ale acestora, să încurajeze exporturile de produse ale Republicii Moldova, să dezvolte cooperarea economică și tehnico-științifică.

În domeniile cultural-științific și de presă, funcționarul consular sprijină derularea acordurilor culturale, programele de aplicare a lor, cunoașterea și prezentarea valorilor culturii, științei și învățămîntului, participarea la manifestări în statul de reședință - festivaluri, congrese, reuniuni, expoziții, tîrguri de cărți etc.

Funcționarul consular acordă, în conformitate cu normele și principiile dreptului internațional, asistență în protecția drepturilor și intereselor cetățenilor Republicii Moldova, care nu posedă cetățenia statului de reședință, în calitatea sa oficială de organ al statului investit și recunoscut cu astfel de funcții.

Asistența și protecția respectivă se acordă în caz de îmbolnăviri grave, urgențe medicale, decese, accidente de circulație, pierdere, furt sau deteriorarea pașaportului, permiselor de conducere și certificatelor de înmatriculare a vehiculelor, rețineri, arestări, limitarea în orice alt mod a libertății personale în statul de reședință și în alte situații.

Funcționarul consular este obligat să intervină la autoritățile statului de reședință pentru instituirea tutelei sau curatelei în favoarea minorilor și persoanelor cu handicap, cetățeni ai Republicii Moldova aflați în statul de reședință.

Funcționarul consular are dreptul de a comunica cu cetățenii Republicii Moldova privați de libertate, cu respectarea tratatelor internaționale și a legislației statului de reședință. El are dreptul să intervină la auiorități pentru numirea de avocați din oficiu și de interpreți și pentru ca aceștia să se bucure de drepturile procesuale prevăzute de legislația statului de reședință.

Funcționarul consular este obligat să acționeze pentru apărarea drepturilor și intereselor patrimoniale ale Republicii Moldova și ale cetățenilor săi, cu respectarea legilor și procedurilor în vigoare ale statului de reședință și a prevederilor tratatelor internaționale. În acest scop, el va interveni pe lângă autoritățile statului de reședință în vederea luării măsurilor de conservare și administrare a bunurilor, stabilirea regimului lor juridic, intabulare a dreptului de proprietate în registrele de la locul situării lor. În caz de litigii el va recomanda avocați și va sprijini pregătirea apărării, procurarea de documente oficiale, efectuarea de traduceri, legalizări etc.

Activitatea notarială a misiunilor diplomatice și a oficiilor consulare ale Republicii Moldova se desfășoară conform legislației Republicii Moldova și tratatelor internaționale la care ea este parte, precum și potrivit uzanțelor internaționale.

La cererea persoanelor fizice, având cetățenia Republicii Moldova, precum și a persoanelor ei juridice, misiunile diplomatice și oficiile consulare ale Republicii Moldova îndeplinesc următoarele acte notariale:

- a) redactarea actelor și a proceselor-verbale în vederea autentificării sau legalizării semnăturii;
- b) autentificarea actelor;
- c) legalizarea semnăturilor;
- d) certificarea datei de prezentare a actelor de către părți;

- e) certificarea unor fapte;
- f) legalizarea de copii de pe documente;
- g) efectuarea și legalizarea traducerilor;
- h) primirea la păstrare a actelor și documentelor prezentate de părți;
- i) eliberarea de copii de pe actele notariale întocmite de misiunile diplomatice sau oficiile consulare;
- j) alte acte prevăzute de lege.

Legalizarea semnăturilor, legalizarea de copii de pe documente și efectuarea și legalizarea traducerilor pot fi îndeplinite de către misiunile diplomatice și oficiile consulare și la cererea persoanelor fizice sau juridice străine, dacă aceste acțiuni nu coniravin legislației statului de reședință.

Actele notariale se perfectează la sediile misiunilor diplomatice sau ale oficiilor consulare, la bordul navelor și aeronavelor sub pavilionul Republicii Moldova, care acționează în raza de activitate a acestor organe, precum și, în cazuri excepționale, la domiciliul cetățeanului Republicii Moldova ori în alt loc dacă acest lucru este permis de tratatele internaționale la care Republica Moldova și statul de reședință sînt parte sau dacă legislația acesteia permite.

Funcționarii consulari sînt oblugați să perfecteze acte de stare civilă în baza legislației Republicii Moldova, tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte, iar în lipsa reglementărilor respective doar în măsura în care legislația statului de reședință permite acest lucru.

În conformitate cu prevederile Legii privind actele de stare civilă nr. 100-XV din 26 aprilie 2001, funcționarul consular va înregistra actele de stare civilă privind cetățenii Republicii Moldova, produse în străinătate și va elibera acte de stare civilă, după caz, de naștere, de căsătorie, de schimbare a numelui, prenumelui, de divorț sau de deces.

Funcționarul consular are dreptul de a încheia, în temeiul legii, căsătorii între doi cetățeni ai Republicii

Moldova sau între un cetățean moldovean și un cetățean sirăin, dacă tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte prevăd aceasta, iar legislația statului de reședință permite.

Funcționarul consular are dreptul de a îndeplini funcții în materie de cetățenie, în temeiul legislației Republicii Moldova și a tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte.

În temeiul legii funcționarii consulari sînt obligați să primească spre examinare:

a) cereri de redobîndire a cetățeniei Republicii Moldova de la foștii cetățeni moldoveni;

b) cereri de renunțare la cetățenia Republicii Moldova de la persoane care deja au dobîndit cetățenia unui alt stat sau prezintă garanția dobîndirii cetățeniei unui alt stat, dovedite cu acte oficiale și care îndeplinesc celelalte cerințe legale;

c) cerere de acordare a cetățeniei Republicii Moldova.

Aceste cereri sînt transmise în țară spre a fi soluționate de către autoritățile abilitate prin lege.

Persoanele care, la cerere, au redobîndit cetățenia Republicii Moldova, în condițiile legii, cu păstrarea domiciliului în străinătate, vor depune jurămîntul de credință în fața șefului misiunii diplomatice sau a Oficiului Consular al Republicii Moldova din țara în care domiciliază.

Funcționarii consulari au dreptul de a elibera, la cerere, în caz de necesitate, certificaie privind apartenența sau neapartenența la cetățenia Republicii Moldova pentru cetățenii moldoveni sau foștii cetățeni ai țării noastre aflați în străinătate.

Atribuțiile privind procurarea și transmiterea de acte judiciare și extrajudiciare se îndeplinesc în conformitate cu legislația în vigoare a Republicii Moldova și tratatelor internaționale.

Actele judiciare se transmit pe cale diplomatică, cu excepția cazului în care, prin tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte, s-a stabilit un alt mod de transmitere în străinătate a unor acte, precum: citații, copii sau extrase de pe acțiuni, comisii rogatorii în materie civilă sau penală, cereri de extrădare și altele.

Funcționarul consular are dreptul de a înmîna direct sau de a transmite prin poștă cetățenilor Republicii Moldova, domiciliați în statul de reședință, citațiile și copiile de pe acțiunile primite de la instanțele judecătorești ale Republicii Moldova, dacă legislația statului de reședință permite. De asemenea, funcționarul consular poate înmîna citațiile și copiile de pe acțiuni, membrilor misiunilor diplomatice și a oficiilor consulare ale Republicii Moldova, funcționarilor moldoveni la organizațiile internaționale, precum și membrilor familiilor acestora care locuiesc împreună cu ei.

Funcționarul consular, la cererea cetățenilor Republicii Moldova și a foștilor cetățeni moldoveni aflați în statul de reședință, pot primi și transmite în țară, spre soluționare, cererile privind procurarea actelor de stare civilă, de vechime în muncă, de studii, certificate de cazier judiciar și altele. De asemenea, funcționarul consular poate primi astfel de cereri și de la alte persoane, dacă legislația statului de reședință permite.

Atribuțiile funcționarului consular în problemele de transport naval, aerian, rutier și feroviar sînt exercitate în conformitate cu legislația Republicii Moldova și cu tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte.

În materie de navigație aeriană funcționarul consular poate obține, pe cale diplomatică, de la autoritățile statului de reședință autorizații prealabile pentru survolarea spațiului aerian sau pentru a ateriza pe teritoriul acestuia, în cazul aeronavelor moldovenești care execută zboruri necomerciale sau prezidențiale, parlamentare,

guvernamentale, transporturi de trupe, tehnică militară, armament și altele asemănătoare. De asemenea, funcționarul consular acordă asistență și protecție aeronavelor, echipajului și pasagerilor ori de câte ori împrejurările o cer.

Funcționarul consular este obligat să sprijine personalul, pasagerii și încărcătura în transporturile internaționale feroviare și rutiere de mărfuri și de călători. În caz de accidente de circulație va interveni la autoritățile statului de reședință pentru a acorda primul ajutor în funcție de situațiile în care se află.

Funcționarul consular poate elibera, în condițiile legii, cetățenilor Republicii Moldova și apatrizilor domiciliați în țară pașapoarte, vor prelungi valabilitatea acestora, precum și în cazul pierderii, furtului sau deteriorării lor va elibera documente de întoarcere în țară (titluri de călătorie).

Funcționarul consular poate elibera vize de intrare-ieșire, în conformitate cu legislația în vigoare, cetățenilor străini care se deplasează în teritoriul Republicii Moldova în interes oficial, de afaceri, particular, turistic, la studii sau pentru desfășurarea de activități lucrative.

Funcționarul consular, cu respectarea normelor stabilite, poate negocia cu autoritățile statului de reședință posibilitatea încheierii tratatelor internaționale bilaterale privind facilitarea călătoriilor reciproce a cetățenilor ambelor state și abolirea regimului de vize.

În scopul unei cunoașteri mai bune a realităților existente, a culturii și tradițiilor statului de reședință, stabilirii nemijlocite a contactelor cu cetățenii Republicii Moldova, precum și cu persoanele fizice și juridice ale statului de reședință, funcționarii consulari au dreptul de a întreprinde, cel puțin o dată pe an, tururi ale circunscripției consulare.

Funcționarul consular are dreptul de a îndeplini orice altă funcție, dată prin lege, dacă nu se contravine

reglementărilor statului de reședință sau tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte.

Pentru efectuarea acțiunilor consulare se percep taxe consulare stabilite prin actele normative ale Republicii Moldova. În cazurile respective se percep și plăți pentru restituirea unor cheltuieli aferente exercitării acțiunilor consulare. Modul de determinare, încasare, decontare, evidență și utilizare a acestor sume banești se stabilește în conformitate cu Regulamentul aprobat de Ministerul Afacerilor Externe, în comun cu Ministerul Finanțelor.

IV. Funcționarii consulari onorifici

Conform prevederilor art. 81 al Statutului consular Republica Moldova recunoaște institutul funcționarilor consulari onorifici.

Ministerul Afacerilor Externe, cu acordul autorităților competente ale Statului de reședință, poate împuternici un funcționar consular onorific cu exercitarea funcțiilor consulare stipulate în Capitolul III al prezentului Statut. În cadrul Oficiului Consular onorific al Republicii Moldova, în cazul în care este recepționat acordul prealabil al statului de reședință, pentru efectuarea atribuțiilor consulare poate fi delegat un funcționar consular din cadrul Ministerului Afacerilor Externe.

Toate rechizitele unui oficiu consular onorific, perfectate de către un funcționar consular onorific, înainte de a fi utilizate urmează să fie coordonate cu Direcția Generală Consulară a Ministerului Afacerilor Externe.

Numirea și activitatea funcționarilor consulari onorifici ai Republicii Moldova este reglementată de Regulamentul Ministerului Afacerilor Externe privind Consulul Onorific al Republicii Moldova⁶⁹.

---

⁶⁹ *Regulamentul despre Consulul Onorific al Republicii Moldova*, Chișinău, 1993.

§ 4.5. Particularitățile practicii diplomatice în diferite state ale lumii

A. Activitatea diplomatică în Federația Rusă și statele C.S.I.

Federația Rusă devenind succesorul juridic al fostei Uniuni Sovietice a devenit și urmașă ei atât din punctul de vedere al bunurilor materiale, care au fost moștenite în mod arbitrar, cât și din punctul de vedere al intereselor globale și regionale⁷⁰.

Ministerul Afacerilor Externe al U.R.S.S. în deplină componență a aparatului central și instituțiilor din străinătate a devenit unica instituție specializată în domeniul relațiilor externe a Rusiei, renominându-se în Ministerul Afacerilor Externe al Federației Ruse.

Ministrul Afacerilor Externe al Rusiei poartă răspundere personală pentru conducerea ministerului și exercitarea de către minister și structurile sale din străinătate a funcțiilor atribuite în domeniul politicii externe.

În subordinea ministrului sunt prim-vice ministrul și viceministrii, în număr de nouă persoane, care sunt responsabili de diferite structuri funcționale și teritoriale ale ministerului.

Pe lângă ministru acționează secretariatul și grupul de ambasadori cu misiuni speciale (ambassador at large).

Ministerul este divizat în departamente, direcții și servicii, care îndeplinesc diverse funcții în conformitate cu ordinea și structura stabilită.

---

⁷⁰ Vezi: Борунков А.Ф., *Дипломатический протокол в России и дипломатический этикет*, Издательство «Интерпракс», Москва, 1993.

Departamentele operativ-teritoriale sunt clasificate după zonele geografice, spre deosebire de clasificarea după criteriile politice, sociale și "de clasă", care existau pe timpurile sovietice:

1. Departamentul C.S.I. (Comunității Statelor Independente).

2. Departamentul Europei.

3. Departamentul Americii de Nord.

4. Departamentul Americii Centrale și de Sud.

5. Departamentul Africii și Orientului Apropiat.

6. Departamentul Asiei de Est și Pacificului.

7. Departamentul Asiei de Vest și de Sud.

Departamentele funcționale au păstrat, în principiu, denumirile vechi ale structurilor sovietice, de altfel utilizate în majoritatea statelor lumii:

1. Direcția principală consulară.

2. Departamentul protocol de Stat.

3. Direcția tratate internaționale.

4. Direcția mass-media.

5. Direcția O.N.U.

6. Direcția organizații internaționale.

7. Direcția organizații economice internaționale.

8. Direcția cultură.

9. Direcția analiză, prognoză și planificare.

10. Direcția generală de coordonare a politicii externe.

11. Direcția pentru problemele dezarmării.

12. Direcția pentru problemele securității și cooperării

în Europa.

În cadrul ministerului există departamente, direcții și secții tehnico-administrative:

1. Direcția juridică.

2. Direcția personal și instituții de învățământ.

3. Direcția informație operativă.

4. Direcția corespondență și curieri diplomatici.

5. Direcția sisteme de comunicare.
6. Direcția sisteme informaționale.
7. Direcția traduceri și editare.
8. Direcția gospodărie și administrație.
9. Direcția finanțe și buget.
10. Direcția construcții capitale și deservirea edificiilor.
11. Direcția de deservire a corpului diplomatic.
12. Direcția de deservire a ambasadelor ruse în străinătate.

Misiunile diplomatice ale Federației Ruse în străinătate sunt un majoritatea cazurilor stabilite în clădirile fostelor ambasade sovietice, excepție fiind doar cazurile noilor state independente din ex-URSS și ex-Iugoslavia, unde Rusia sau a construit noi edificii sau a procurat localuri pentru misiunile sale diplomatice.

Fostele reprezentanțe comerciale ale U.R.S.S. după 1993 au fost închise, funcțiile lor fiind preluate de către atașatele economice ale misiunilor diplomatice⁷¹.

Personalul diplomatic sovietic, cu mici excepții, a fost transferat în mod automat în sistemul de cadre al Ministerului Afacerilor Externe al Federației Ruse. În aparatul central al M.A.E. au avut loc schimbări esențiale de cadre, însă diplomații ex-sovietici aflați în misiune în majoritatea cazurilor si-au continuat serviciul în componența misiunilor diplomatice ruse până la expirarea termenului determinat de regulamentele existente.

Misiunile diplomatice ale Rusiei în străinătate dispun de un personal diplomatic bine instruit, cu o bogată

---

71 Vezi: Молочков Ф.Ф., *Дипломатический протокол и дипломатическая практика*, Москва, Издательство «Международные отношения», 1979; Никифоров Д.С., Борунков А.Ф., *Дипломатический протокол в СССР: принципы, нормы, практика*, Москва, Издательство «Международные отношения», 1985.

experiență de activitate diplomatica atât în cadrul aparatului central, cât și în străinătate. În majoritatea cazurilor misiunile sunt bine dotate cu tehnică și inventar.

Pentru majoritatea noilor state independente, membre ale C.S.I., posibilitățile de a se afirma în calitate de membri plenipotențari ai comunității internaționale după 1991 a devenit pe cât de reală, pe atât și de dificilă. Lipsa de cadre, experiență, resurse financiare, situația de criză economică și instabilitate politică, etc., au dus în mod inevitabil la o încetinire obiectivă a proceselor de formare a cadrului juridic și politic al activității lor diplomatice.

În mod practic, în toatele fostele republici unionale ale ex-U.R.S.S. au existat ministere de externe, cu un număr foarte redus de colaboratori, funcțiile cărora erau limitate de colaborarea la nivel regional în cadrul programului "prietenia între orașe". Excepție făceau doar Ucraina și Belarus, care și pe timpurile sovietice aveau reprezentanțe permanente la O.N.U.

Totuși, aceste quasi-ministere de externe ale fostelor republici unionale au stat la baza formării unor adevărate ministere ale afacerilor externe ale noilor state independente. În toate statele au fost adoptate legi și regulamente care reglementau activitatea acestor instituții, devenite organe de stat abilitate în domeniul relațiilor externe.

Principala problemă - problema cadrelor diplomatice - a fost rezolvată în majoritatea noilor state independente în mod similar: o parte din foștii diplomați sovietici au primit cetățenia noilor state și și-au continuat activitatea în cadrul noilor ministere de externe. O altă parte a cadrelor diplomatice a fost recrutată din sânul noii clase politice care a încercat să se încadreze "din mers" în activitatea diplomatică, acumulând experiența necesară prin practică.

A treia categorie de cadre diplomatice a început să se formeze treptat, în baza studiilor obținute în diverse instituții

de învățământ specializat din străinătate, în primul rând din statele occidentale (Franța, Marea Britanie, Spania, Olanda, Statele Unite ale Americii), cât și din alte țări (Rusia, Turcia, Egipt, Japonia, China).

Unele noi state independente (Ucraina, Belarus, Moldova, Uzbekistan, Kazahstan) au deschis instituții proprii de învățământ postuniversitar specializat în scopul pregătirii personalului diplomatic inferior.

Structura ministerelor afacerilor externe ale noilor state independente este, în principiu, asemănătoare. În fiecare minister sunt departamente operativ-teritoriale (de obicei, departamentul Europa și America de Nord, departamentul C.S.I. și departamentul Asia, Africa și America Latină) și departamente funcționale (de obicei, departamentul protocol, departamentul tratate, departamentul analiză politică, departamentul organizații internaționale, departamentul mass-media) și secții tehnico-administrative (de obicei, secția administrație și finanțe, secția personal, secția mijloace tehnice și secretariat).

Misiunile diplomatice ale noilor state independente sunt, de regulă, situate în statele care prezintă un interes important din punctul de vedere al politicii externe a fiecărei noi țări. Toate noile state independente au înființat reprezentanțele sale permanente la O.N.U. și ambasade la Moscova, Washington, Bonn și, cu oarecare întârziere, la Beijing.

Federația Rusă, Statele Unite ale Americii, Republica Federală a Germaniei și Republica Populară Chineză au înființat, de asemenea, misiunile sale diplomatice în toate capitalele noilor state independente.

În dependență de prioritățile politicii sale externe fiecare stat a înființat misiuni diplomatice și în alte țări. Ucraina, Belarus și Moldova și-au concentrat activitatea diplomatică în statele europene, înființând misiuni

diplomatice la Paris, Bruxelles, Roma, Londra, Viena, Budapesta, Varșovia, București, Sofia. Aceste state au înființat și reprezentanțe permanente pe lângă Consiliul Europei (Strasbourg), Uniunea Europeană și N.A.T.O. (Bruxelles) și O.S.C.E. (Viena).

Noile state independente din Asia Mijlocie au înființat misiuni diplomatice la Ancara, Teheran, Damasc, Cairo, New Delhi, Cabul.

B. Activitatea diplomatică în statele Europiei Occidentale și S.U.A.

Statele Europei Occidentale și Statele Unite ale Americii au o bogată experiență de activitate diplomatică. Pe parcursul secolelor au survenit schimbări radicale atât în metodele de promovare a politici externe, cât și în structura aparatului central și aparatului din străinătate al ministerelor de externe.⁷²

La etapa actuală activitatea diplomatică este concentrată în cadrul ministerelor de externe, care în fiecare țară își are denumirea sa: în Franța - Ministerul Relațiilor Externe, în Marea Britanie - Oficiul (Serviciul) Extern (Forin Offis), în Republica Federală a Germaniei - Ministerul Afacerilor Externe și în Statele Unite ale Americii - Departamentul de Stat.

---

⁷² Vezi: R.G. Feltham, *Introducere în dreptul și practica diplomației*, Editura ALL, București, 1986; Э. Сатоу, *Руководство по дипломатической практике*, Издательство Института международных отношений, Москва, 1961; Ныпорко Ю.И., *Конституционные взаимоотношения Президента и Конгресса США в области внешней политики*, Издательство «Наукова Думка», Киев, 1979; Матвеев В.М., *Британская дипломатическая служба*, Издательство «Международные отношения», Москва, 1984; Матвеев В.М., *Дипломатическая служба США*, Издательство «Международные отношения», Москва, 1987.

Ministerul Relațiilor Externe al Franței este condus de către *Ministrul Relațiilor Externe*. Pe lângă Ministru funcționează cancelaria ministrului care, de regulă, este dirijată de o persoană foarte influentă în cercurile politice. Cancelaria ministrului exercită funcțiile de coordonator al activităților diferitor departamente, întreține legăturile cu Președintele, Guvernul și Parlamentul, organizează audienții și este responsabilă de corespondența personală a ministrului⁷³.

Secretarul de Stat pentru Afacerile Externe este primul adjunct al ministrului și, de regulă, este responsabil pentru relațiile Franței cu fostele colonii și îndeplinește diverse porunci ale ministrului care poartă caracter politic.

Secretarul general al Ministerului Relațiilor Externe este al doilea adjunct al ministrului și, de regulă, este responsabil pentru activitatea zilnică a ministerului. Pe lângă Secretarul general este format secretariatul general și conferenț-secretariatul care dirijează cu structurile ministerului.

Departamentele generale sunt structuri operative ale ministerului și sunt divizate în departamente diplomatice (teritoriale și funcționale) și nediplomatice (administrative și tehnice). În fruntea departamentelor stau Directorii generali, responsabili pentru anumite direcții de activitate.

Departamentul politic este principala structură operativă a ministerului, din care fac parte direcțiile teritoriale (Europa, Asia și Oceania, Africa de Nord, Africa și Malagasia, America, Orientul Apropiat, etc.) și direcțiile funcționale (direcția tratate, direcția pentru problemele energiei atomice, direcția pentru problemele cosmosului, serviciul informație și mass-media, etc.). Aceste direcții sunt formate din grupuri de lucru de referenți și specialiști în diverse domenii.

---

⁷³ Vezi: Зорин В.А., Указ. соч., с. 164-171.

Departamentul economic și financiar dirijează activitatea direcțiilor teritoriale și funcționale care se preocupă de cooperarea economică, relațiile economice bilaterale, problemele transportului și telecomunicațiilor, etc.

Departamentul cooperare tehnică și culturală este o structură importantă în activitatea externă a Franței (mai mult de 50% din sursele financiare alocate ministerului sunt utilizate de acest departament). Departamentul dirujează activitatea secțiilor care se preocupă de colaborarea tehnică și culturală bilaterală, cât și în cadrul O.N.U., U.N.E.S.C.O. și altor organizații internaționale. Prin intermediul acestui departament este finanțat și dirijat programul "Francofonie".

Departamentul administrativ dirijează cu secțiile personal, administrație, protocol, juridică, arhiva, corespondență, curieri diplomatici, telecomunicații, etc.

Misiunile diplomatice ale Franței au structura analogică altor misiuni diplomatice, fiind divizate în departamente sau secții politice, comerciale, consulare, protocol, cultură, mass-media. Personalul diplomatic al misiunilor este divizat în patru categorii: a) trimiși; b) consilieri și secretari pentru afacerile externe; c) specialiști în relațiile externe pe regiuni (Orient, Asia Orientală, Europa Orientală, etc.) și d) secretari-referenți (în probleme politice, economice, financiare, comerciale, informaționale, culturale, juridice, consulare, sociale). În activitatea consulară sunt pe larg folosiți agenții consulari onorifici.

Ministerul Afacerilor Externe (Oficiul Extern) al Marii Britanii este condus de către Secretarul de Stat pentru Afacerile Externe, care are *patru adjuncți politici*: doi *adjuncți miniștri de stat*, care sunt membri ai guvernului în rang de ministru și sunt numiți în funcție de către Prim-ministru și doi *adjuncți parlamentari*, care sunt responsabili pentru problemele de politică externă în camerele parlamentului, neavând influență asupra aparatului central al ministerului.

Atât Secretarul de Stat cât și cei patru adjuncți politici ai săi își numesc *secretari personali*, de regulă, din rândul tinerilor parlamentari⁷⁴.

Secretarul de Stat împreună cu patru adjuncți politici și secretarii lor personali formează nucleul politico-parlamentar în conducerea ministerului. Această conducere a ministerului se schimbă în dependență de rezultatele alegerilor parlamentare și de apartenența sa la partidul majoritar din parlament.

Spre deosebire de conducerea ministerului care permanent se schimbă, personalul ministerului, format din funcționari de carieră, nu se schimbă în dependență de alegerile parlamentare. Secretarul de Stat mai are un adjunct - *Adjunctul permanent* - care este un funcționar din minister fără apartenență de partid. Adjunctul permanent al Secretarului de Stat este o figură-cheie în Serviciul Extern al Marii Britanii, "uneori chiar mai importantă ca majoritatea adjuncților în rang de ministru și adjuncților parlamentari"⁷⁵. Adjunctul permanent este un simbol al stabilității în Marea Britanie, simbolizând continuitatea politicii externe. Este necesar de menționat că serviciul britanic de informație "Secret Intelligence Service" (MI 6) este subordonat anume Adjunctului permanent al Secretarului de Stat.

Adjunctul permanent are șase adjuncți și opt ajutori. În rang de adjunct al Adjunctului permanent este și Consilierul pentru comerțul european. Toți adjuncții împreună cu Adjunctul permanent formează nucleul profesionist în conducerea ministerului, numit "marele opt".

---

74 Vezi: Матвеев В.М., *Британская дипломатическая служба*, Москва, 1984, с.84-90; Зорин В.А., Указ. соч., с.151-160.

75 Vezi: K. London, *New Foreign Policy is made*, New York, 1949, p. 120., citat de: Зорин В.А., Указ. соч., с. 155.

Aparatul central al ministerului este divizat în 39 de setcii, dintre care 10 operativ-teritoriale, 19 funcționale și 10 administrativ-organizatorice.

Secțiile operativ-teritoriale sunt divizate după criteriul regional-geografic: America, Orientul Depărtat, Orientul Apropiat, Orientul Arab, Africa Orientală și de Nord, Africa Occidentală și Centrală, Nordul (Rusia și Europa Orientală), Occidentul (Europa Occidentală), Asia Centrală, Asia de Sud-Est. Fiecare secție are consilieri juridici și referenți în diverse domenii.

Secțiile funcționale sunt divizate în: Uniunea Europeană, O.N.U., Comisia economică a O.N.U. pentru Europa, Organizațiile europene, N.A.T.O., Relații economice, Secția generală, Secția informație, Secția cultură, Secția consulară, Secția tratate, Serviciul protocol, etc.

Secțiile administrativ-organizaționale sunt: arhiva, telecomunicațiile, administrație și gospodărie, personal, finanțe, securitate, dactilografiere, etc.

Sub egida Secretarului de Stat sunt încă două structuri statale care au atribuții în domeniul relațiilor externe: Ministerul pentru Comunitatea Britanică (Commonwealth) și Ministerul coloniilor.

Commonwealth-ul întrunește treisprezece state, foste colonii ale Marii Britanii (Australia, Canada, Noua Zeelandă, Republica Africa de Sud, India, Pakistan, Sri Lanka, Malaysia, Ghana, Nigeria, Sierra Leone, Tanzania, Kenya). În competența Commonwealth-ului sunt relațiile bilaterale și multilaterale între membri comunității și coordonarea politicii externe.

Ministerul coloniilor exercită politica Marii Britanii în coloniile sale și dirijează cu teritoriile acestora.

Misiuni diplomatice ale Marii Britanii au fost înființate în peste 90 de state ale lumii. Șefi ai misiunilor sunt numiți *ambasadori* (trimiși) și *înalți comisari* (în statele

Commonwealth-ului), cărora li se subordonează toți funcționarii de stat britanici aflați în țara respectivă. A doua persoană în misiune este *consilierul*, care în cazurile de absență a șefului misiunii îl înlocuiește în calitate de însărcinat cu afaceri *ad interim*.

Misiunile diplomatice sunt divizate în secții și referenturi: cancelaria, secția politică, secția economico-comercială, secția informație, secția cultură și mass-media, arhiva și secretariatul, etc. Personalul nediplomatic activează în servicii (securitate, comunicații, dactilografiere, traduceri, criptografie, administrație, finanțe, etc.).

Ministerul Afacerilor Externe al Spaniei este organul central de specialitate abilitat cu atribuții în domeniul promovării, planificării, dirijării și exercitării politicii externe a statului. Conform Decretelor Regale 839 din 10 mai 1996 și 1.881 din 2 august 1996⁷⁶ Ministerul este condus de către *Ministrul Afacerilor Externe*, care are doi adjuncți în rang de *Secretari de Stat* și un adjunct în rang de *Subsecretar de Stat*.

În subordinea directă a Ministrului este Cabinetul ministrului, Direcția Generală pentru informația diplomatică și Direcția de analiză și prognoză a politicii externe.

Ministerul este divizat în trei subdiviziuni structurale superioare: Secretaria de Stat pentru Politica Externă și relațiile cu Uniunea Europeană, Secretaria de Stat pentru Cooperarea internațională și pentru relațiile cu Iberoamerica și Subsecretaria pentru Afacerile Externe.

Secretaria de Stat pentru Politica Externă și relațiile cu Uniunea Europeană este compusă din următoarele subdiviziuni structurale operative și subdiviziuni inferioare:

- a) Secretaria Generală pentru Politică Externă și relațiile cu Uniunea Europeană:
  - Direcția tehnica;

---

⁷⁶ Vezi: *Boletín Oficial del Estado*, no. 115, de 11 de mayo de 1996; *Boletín Oficial del Estado* no. 189, de 6 de agosto de 1996.

- Direcția pentru politica externă și securitate comună;

- Direcția de coordonare a relațiilor cu Uniunea Europeană;

- Direcția Drept umanitar.

b) Direcția Generală Tehnică pentru relațiile cu Uniunea Europeană:

- Direcția de coordonare;

- Direcția pentru problemele agricole și piscicole;

- Direcția pentru problemele economice și financiare;

- Direcția pentru problemele comerțului;

- Direcția pentru problemele industriei, energiei, transportului și telecomunicațiilor;

- Direcția pentru problemele sociale, culturale, de educație;

- Direcția pentru problemele juridice a Uniunii Europene.

c) Direcția Generală Europa și America de Nord:

- Direcția Europa Occidentală;

- Direcția Europa Centrală și Meridională;

- Direcția Europa Orientală;

- Direcția America de Nord.

d) Direcția Generală Iberoamerica:

- Direcția Mexic, America Centrală și Zona Caraibelor;

- Direcția Țările Andine, Brazilia și Țările din Zona Plata.

e) Direcția Generală Africa, Asia și Pacificul:

- Direcția Africa de Nord;

- Direcția Africa la sud de Sahara;

- Direcția Orientul Mijlociu;

- Direcția Asia Continentală;

- Direcția Filipine și Pacificul.

h) Direcția Generală O.N.U., Securitate și Dezarmare:

- Direcția O.N.U.;
- Direcția Organizației Internaționale;
- Direcția pentru problemele Securității internaționale;

- Direcția pentru problemele Dezarmării.

Secretaria Generală pentru Cooperare internațională și pentru relațiile cu Iberoamerica este compusă din următoarele subdiviziuni structurale operative și inferioare:

a) Direcția Generală pentru relațiile în domeniul Culturii și Științei:

- Direcția relații culturale internaționale;
- Direcția acțiuni culturale în exterior;
- Direcția relații științifice internaționale.

b) Direcția Generală pentru Relații Economice Internaționale:

- Direcția relații economice bilaterale cu Europa;
- Direcția relații economice bilaterale cu statele neeuropene;
- Direcția relații economice multilaterale.

Subsecretaria pentru Afacerile Externe este compusă din următoarele subdiviziuni structurale inferioare:

a) Secretaria Generală Tehnică:

- Direcția Generală Tehnică;
- Direcția Informatică.

b) Direcția Generală al Serviciului Exterior:

- Direcția Personal;
- Direcția administrație și control;
- Direcția afaceri patrimoniale.

c) Direcția Generală Protocol și Cancelarie:

- Direcția Protocol, Vizite Oficiale, Ceremonial și Decoratii;

- Direcția Cancelarie.

d) Direcția Generală Juridică și Consulară:

- Direcția Consulară;

- Direcția Juridică;
- Direcția pentru problemele sociale;
- Direcția asistența juridică internă;
- Direcția asistența juridică externă.

Misiunile diplomatice ale Spaniei din punctul de vedere organizațional și funcțional sunt similare misiunilor diplomatice ale altor state occidentale.

Ministerul Afacerilor Externe al Republicii Federale Germania este condus de către *Ministrul Afacerilor Externe*, care are un adjunct - *secretarul de stat*. În subordinea directă a ministrului sunt: secretarul de stat, departamentul mass-media, departamentul guvernamental, departamentul informație, departamentul protocol.⁷⁷

Secretarul de stat conduce cu *conferința directorilor* (colegiul ministerului), în componenta căreia intră *doi adjuncți* ai secretarului de stat și șefii departamentelor. La ședințele conferinței directorilor participă și *Ministrul Afacerilor Externe*.

Departamentele ministerului sunt divizate în două subdiviziuni conduse de către adjuncții secretarului de stat:

Din *prima subdiviziune*, dirijată de un adjunct al secretarului de stat, fac parte departamentele operativ-teritoriale: departamentul Europa (Occidentul 1); departamentul Occident (Occidentul 2); departamentul Orient; departamentul comercial-politic.

Departamentul Europa (Occidentul 1) este compus din *referenturi*, care se ocupa cu probleme de ordin general (Integrarea politică, Uniunea Europeană, Uniunea Europei Occidentale, Utilizarea Energiei Atomice, etc.) și cu relațiile bilaterale (secții și referenturi teritoriale: Europa continentală, Africa de Nord, Turcia, Vaticanul).

Departamentul Occident (Occidentul 2) de asemenea este compus din referenturi generale: (O.N.U.; N.A.T.O.;

---

⁷⁷ Зорин В.А., Указ. соч., с. 171-181.

Problemele dezarmării) și referenturi operativ-teritoriale: (Marea Britanie, Australia, Noua Zeelandă și alte state din Commonwealth, cu excepția Canadei; S.U.A. și Canada; America Latină; Africa la sud de Sahara).

Departamentul Orient este compus din referenturi operativ-teritoriale: (Rusia și C.S.I.; Europa Orientală; Orientul Apropiat; Orientul Depărtat; Asia de Sud și Sud-est) și referenturi funcționale: (interesele germane în Orient; situația politică și economică în zone).

Departamentul comercial-politic este compus din două structuri: subdepartamentul politică economică, în componența căruia sunt șase referenturi funcționale, și subdepartamentul relații economice bilaterale, compus din referenturi teritoriale.

A doua subdiviziune, condusă de al doilea adjunct al secretarului de stat, include în componența sa departamentele funcționale și serviciile administrativ-tehnice.

Departamentul personal și administrație este compus din subdepartamente și secții: personal, administrație, cancelaria ministerului, secția criptografie, secția curieri diplomatici, secția traduceri, arhiva, biblioteca, etc.)

Departamentul juridic este compus din referenturi funcționale: drept internațional și tratate; drept consular; drept statal și administrativ; drept social; secția pașapoarte; secția patrimoniu german în străinătate, etc.

Departamentul relații culturale este compus din referenturi funcționale: relațiile culturale cu străinătatea; relațiile cu organizațiile internaționale; probleme de cult; diaspora germană în străinătate; colaborarea internațională în domeniul culturii, științei, tehnicii; studenții germani în străinătate; organizațiile internaționale de tineret; relațiile în domeniul sportului, etc.

Misiunile diplomatice ale Republicii Federale Germania sunt prezente în peste 95 de state. Structura misiunilor este similară structurii misiunilor diplomatice a altor state occidentale cu o pronunțare evidentă a activității secțiilor economice și comerciale. Personalul diplomatic este concentrat în cancelaria misiunii, secția politică și secția economico-comercială, care la rândul său sunt divizate în referenturi funcționale. În cadrul misiunilor există secții consulare, birouri ale atașajilor culturali, birouri ale atașajilor militari, birouri de presă, etc.

Departamentul de Stat al Statelor Unite ale Americii este organul central de stat cu atribuții în domeniul relațiilor externe.⁷⁸ Structura aparatului central este analogică cu structura aparatului M.A.E. în alte state, cu anumite excepții și particularități dictate de tradiții și de specificul activității diplomatice în S.U.A.

Departamentul de Stat este condus de către *Secretarul de Stat*, care este a doua persoană în ierarhia administrativă a S.U.A., *adjunctul secretarului de stat* și *adjuncții* secretarului de stat pentru problemele *politice* și *economice*, *adjunctul adjunctului* secretarului de stat pentru problemele organizaționale și administrative și *consilierul* Departamentului de Stat.

Secretarul de Stat are zece ajutoari, care dirijează cu direcțiile principale ale Departamentului: 5 ajutoari conduc direcțiile operativ-teritoriale (Europa; America; Orientul Apropiat și Asia de Sud; Africa; Orientul Depărtat), alții 5 conduc direcțiile funcționale (organizațiile internaționale; problemele economice; problemele educației și culturii; relații cu Congresul; relații cu publicul).

Secretarul de Stat, în plus la cele menționate, dirijează activitatea ambasadorului cu misiuni speciale (*ambassador at*

---

⁷⁸ Vezi: Матвеев В.М., Указ. соч., с. 104-120; Зорин В.А., Указ. соч., с. 142-151.

large), ajutorului special (care este concomitent și secretar executiv al Departamentului de Stat); consilierului juridic; directorului general al serviciului extern; directorului biroului pentru problemele consulare; directorului biroului pentru problemele cooperării științifice.

Misiuni diplomatice ale S.U.A. există în mai mult de 150 de state. În afară de misiuni diplomatice Departamentul de Stat guvernează activitatea reprezentanțelor permanente ale S.U.A. pe lângă organizațiile internaționale.

Structura misiunilor diplomatice ale S.U.A. este similară structurii misiunilor diplomatice a altor state și are, de regula, următoarea componență:

- * șeful misiunii;
- * cancelaria (în componența cancelariei funcționează adjunctul și ajutorul șefului misiunii);
- * secția politică (consilier pentru problemele politice; doi-cinci diplomați, specialiști în problemele politice);
- * secția economică (consilier pentru problemele politice; doi-patru diplomați, specialiști în problemele economice; atașatul pentru comerț; atașatul pentru problemele comercial-financiare; atașatul pentru problemele transportului și comunicațiilor);
- * secția consulară (consul general; viceconsul; doi-cinci funcționari consulari);
- * biroul atașatilor militari (atașatul militar; adjunctul atașatului militar; atașatul aerian; atașatul naval);
- * secția administrativă (consilier pentru problemele administrative; funcționari administrativi pentru problemele de personal, finanțe, gospodărie; biroul criptografie; biroul telecomunicații; serviciul de securitate);
- * grupul de consultanți (consultanți în probleme militare; consultanți în probleme economice; consultanți în probleme informaționale; consultanți în probleme agricole;

consultanți în probleme de imigrație; biroul "corpului păcii", etc.).⁷⁹

C. Particularitățile activității diplomatice în statele Americii Latine, Asiei și Africii

Serviciul diplomatic în statele Americii Latine, Asiei și Africii s-a confirmat doar după obținerea de către aceste state a independenței și recunoașterea acestora în calitate de subiect de drept internațional.

Instituțiile statale interne și externe ale acestor, implicate în exercitarea politicii externe, sunt, de regulă, similare instituțiilor din statele dezvoltate, care au fost pe timpuri metropoliile ale acestora. În acest sens, se poate afirma că statele Americii Latine, în principiu, au repetat practica diplomatică a Spaniei și Portugaliei, statele din Orientul Apropiat și Mijlociu - practica Marii Britanii și Franței, statele din Africa - modelele Marii Britanii, Franței, Portugaliei, Belgiei.

Concomitent, pe parcursul ultimilor decenii, mai ales după cel de-al doilea război mondial, în politica externă a statelor Americii Latine, Africii și Asiei s-a simțit o puternică influență din partea celor două superputeri: Statele Unite ale Americii și Uniunea Sovietică. Evident, acest moment a influențat și activitatea diplomatică a tarilor menționate, care și-au schimbat metodele și formele diplomației.⁸⁰

---

⁷⁹ Vezi: Зорин В.А., Указ. соч., с. 234-240.

⁸⁰ Vezi: *Внешняя политика и дипломатия зарубежных стран*, Издательство «Международные отношения», Москва, 1981; *Внешняя политика стран Ближнего и среднего востока*, Издательство «Международные отношения», Москва, 1984, с. 114-151; *Внешняя политика стран Азии*, Издательство «Международные отношения», Москва, 1982, с. 25-33; *Внешняя политика стран Африки*, Издательство «Международные отношения», Москва, 1983, с. 36-63; *Внешняя политика стран Латинской Америки*, Издательство «Международные отношения», Москва, 1983, с. 28-42.

În lucrarea prezentă este imposibil de a expune un studiu profund al activității diplomatice a statelor din cele trei continente, numărul lor fiind mai mare de 100. Ne vom opri doar la particularitățile activității diplomatice în câteva state: India, Mexic și Algeria.

Ministerul Afacerilor Externe al Uniunii Indiene, organul central statal cu atribuții în domeniul relațiilor externe,⁸¹ este condus de *Ministrul Afacerilor Externe*, care are doi adjuncți. Activitatea zilnică a ministerului este dirijată de către *secretarul pentru afacerile externe*.

Adjuncții ministrului dirijează activitatea *departamentelor operativ-teritoriale* (Africa la sud de Sahara; Orientul Apropiat și Africa de Nord; America; Europa; Asia Orientală; Asia de Sud-est; Asia de Sud; Bangladesh) și *departamentelor funcționale* (O.N.U. și alte organizații internaționale; probleme economice; planificare și coordonare a politicii externe; protocol; probleme consulare și de emigrație; tratate internaționale; propagandă externă; administrație și gospodărie).

Misiuni diplomatice ale Indiei au fost înființate în mai mult de 130 de state. Structura misiunilor este similară structurii misiunilor diplomatice a altor state: în fruntea misiunii se află șeful misiunii în rang de ambasador. Misiunea, de regulă, este divizată în: cancelarie; secția politică; secția economico-comercială; secția cultură și mass-media; biroul atașajilor militari; secția administrație și finanțe.

*Ministerul Afacerilor Externe al Republicii Algeriene Populare și Democrate*⁸² este condus de către *Ministrul și Secretarul general al Afacerilor Externe*, care are un adjuncț.

---

81 Vezi: Зорин В.А., Указ. соч., с. 183-187.

82 Vezi: Фараг Муса, *Дипломатическая служба арабских государств*, Издательство Института международных отношений, Москва, 1962; Зорин В.А., Указ. соч., с. 187-195.

Aceste două persoane dirijează activitatea a patru departamente generale ale ministerului:

Departamentul general pentru probleme politice, economice, culturale și sociale este divizat în:

- * direcția politică (secția statelor arabe; secția Africa; secția Europa și America de Nord; secția Asia și America Latină);

- * direcția pentru probleme economice, culturale și sociale (secția pentru problemele economice și financiare; secția pentru problemele culturale și sociale);

- * secția organizațiilor internaționale.

Departamentul general pentru problemele francofoniei este divizat în:

- * secția politică;

- * secția economie și finanțe;

- * secția cooperării tehnice și culturale.

Departamentul general pentru probleme juridice și consulare este divizat în:

- * biroul național pentru problemele refugiaților și apatrizilor;

- * secția consulară;

- * secția convenții administrative și sociale;

- * secția uniunilor internaționale.

Departamentul general pentru problemele organizatorice și administrative este divizat în:

- * direcția personal;

- * direcția finanțe și buget;

- * direcția gospodărie și materiale.

În cadrul Ministerului activează *Inspekția generală a serviciului diplomatic*, care este condusă de către ministru.

Misiuni diplomatice ale Algeriei au fost înființate în circa 40 de state. Specificul și particularitățile activității diplomatice ale misiunilor diplomatice algeriene constau în combinarea metodelor și practicii franceze cu metodele și

practica altor state arabe, în primul rând a Arabiei Saudite și Egiptului.

Structura misiunilor diplomatice este similară cu structura misiunilor diplomatice a altor state arabe, cu deosebirea că, de obicei, în majoritatea misiunilor nu există secții, ci doar o singură persoană care se ocupă cu problemele respective: politice, economice, consulare, etc.

Ministerul Afacerilor Externe al Statelor Unite Mexicane este condus de către *Ministrul Afacerilor Externe*, care are *doi adjuncți*. Colegiul ministerului este condus de către Secretarul general al ministerului și include în componența sa cinci persoane, care dirijează cu activitatea diplomatică a ministerului.⁸³

Ministerul este compus din departamente generale (operativ-teritoriale și funcționale) și departamentul serviciilor tehnice și administrative. Departamentele generale sunt divizate în:

Departamente operative-teritoriale (S.U.A. și Canada; America Centrală; America de Sud; Europa; Asia Orientală și Pacificul; Asia de Sud și de Sud-est; Orientul Apropiat și Mijlociu; Africa).

Departamente funcționale (departamentul protocol; departamentul serviciului diplomatic; departamentul organizații internaționale; departamentul consular; departamentul cooperării tehnico-științifice; departamentul pentru problemele de frontieră și ape; departamentul relații culturale; departamentul juridic; departamentul cooperare economică internațională; departamentul informație).

Departamentul serviciilor tehnice și administrative este divizat în:

---

83 Vezi: Зорин В.А., Указ. соч., с. 195-198; *Мексиканские Соединенные Штаты, Конституция и законодательные акты*, Издательство «Прогресс», Москва, 1984, с. 31-135; *Diario Oficial* de 8 de enero de 1982, Ciudad de Mexico.

- * secția personal;
- * secția administrație și gospodărie;
- * secția contabilitate și finanțe;
- * secția criptografie;
- * secția comunicații;
- * secția securitate;
- * secția dactilografiere;
- * arhiva și biblioteca.

Misiuni diplomatice ale Mexicului au fost înființate în peste 60 de state. Structura misiunilor este similară structurii misiunilor diplomatice a altor state.

Surse:

Burian, Alexandru, *Regimul de drept al activității diplomatice*. Ed. A II-a. Chișinău, CEP USM, 2005, p. 15-18; 48-80; 81-98; 172-181.

Буриан А., *Введение в дипломатическую практику*. (Учебник для юридических факультетов университетов, перевод с румынского) - Кишинев, Издательство „ARC”, 2001, - 388 с., стр. 31-48.

Современные международные отношения: Учебник / Под ред. А.В. Торкунова. — Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999. — 584 с., стр. 142-151.

Literatura:

1. Anghel, Ion M., *Dreptul diplomatic si cjsular*, Editura Lumina Lex, Bucuresti, 1996,

2. Bonciog, Aurel, *Drept diplomatic*, Editura Paideia, București, 1997,

3. Burian, Alexandru, *Drept diplomatic și consular. Ediția a II-a, revăzută și adăugită* (Monografie) - Chișinău, „Cuant”, F. E.-P. „Combinatul Poligrafic”, 2003, - 332 p.

4. Burian, Alexandru, *Teoria relațiilor internaționale în sistemul științelor politice* // „Administrarea Publică”, 2001, nr. 2, pag. 119-134.

5. Burian, Alexandru, *Geopolitica lumii contemporane, Manual: pentru facultățile de drept și de relații internaționale a universităților*. - Chișinău, F. E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003.

6. Burian, Alexandru, *Drept diplomatic* // în: Oleg Balan, Alexandru Burian, *Drept internațional public, Vol. II.* - Chișinău, F. E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003, - 384 p., pag. 11-82.
7. Burian, Alexandru, *Reglementarea juridică a relațiilor diplomatice* // „Administrarea Publică”, 2001, nr. 3, pag. 91-104.
8. Feltham, R. G., *Introducere în dreptul și practica diplomației*, Editura ALL, București, 1996.
9. Morgenthau, Hans, *Escritos sobre politica internacional. Con estudio preliminar de Esther Barbe*, Tecnos, Madrid, 1990.
10. Ortiz, Eduardo, *El estudio de las Relaciones Internacionales*, Fondo de Cultura Economica, Santiago de Chile, 2000.
11. Perez de Cuellar, Javier, *Manual de derecho diplomatico*, Ediciones Peruanas, Lima, 1964.
12. Schwarzenberger, George, *La Politica del Poder. Estudio de la Sociedad Internacional*, Fondo de Cultura Economica, Mexico-Buenos Aires, 1960.
13. Tredinnic, Felipe, *Derecho internacional publico y relaciones internacionales*, tercera edicion, Editorial „Los amigos del libro”, La Paz-Cochabamba, Bolivia, 1997.
14. Wight, Martin, *Politica de putere*, Chișinău, Editura ARC, 1998.
15. Блищенко И.П., Дурдуневский В.Н., *Дипломатическое и консульское право*, Издательство Международные отношения, Москва, 1962.
16. Буриан А., *Введение в дипломатическую практику*. (Учебник для юридических факультетов университетов, перевод с румынского) - Кишинев, Издательство „ARC”, 2001, - 388 с.
17. Буриан А., *Международные конференции и дипломатия ad hoc: понятия, структура, правовой режим* // «Белорусский журнал международного права и международных отношений», 2002, № 2, стр. 13-17.
18. Буриан А., *Дипломатическая служба Республики Молдова* // «Московский журнал международного права», № 4, 2003 г., стр. 140-158.
19. Буриан А., *Теория международных отношений: Курс лекций в 2-х т., Том 1. «Введение в теорию международных отношений»*. - Кишинев, Издат. Центр МГУ, 2003.

20. Гаджиев К.С., *Введение в политическую науку*, Издание второе, переработанное и дополненное. - Москва, «Логос», 2000.
21. Дебидур А., *Дипломатическая история Европы, 1814-1878*, т. 2, Издательство «Феникс», Ростов-на-Дону, 1995.
22. Дугин А., *Основы геополитики*. - Москва, Арктогея, 1997.
23. Кальвокоресси Питер, *Мировая политика после 1945 года: В двух книгах*. - Москва, «Международные отношения», 2000.
24. Ломагин Н.А., Лисовский А.В., Сутырин С.Ф., Павлов А.Ю., Кузнецов В.Е., *Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики. Учебное пособие*. - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001.
25. Сатоу, Э., *Руководство по дипломатической практике*, Издательство Института Международных Отношений, Москва, 1961.
26. *Современные международные отношения. Учебник* / Под ред. А.В.Торкунова. - Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999.
27. Фокуяма Ф., *Конец истории?//»Вопросы философии*», 1990, № 3.
28. Хантингтон Сэмюел П., *Столкновение цивилизаций и переустройство мирового порядка*//Библиотека публикаций Московского Центра Карнеги, „Pro et Contra”, Том 2, Весна 1997.
29. Цыганков П.А., *Теория международных отношений*. - Москва, «Гардарики», 2002.

ANALIZA POLITICII EXTERNE⁸⁴

§ 5.1. Noțiunea de „politică externă”

§ 5.2. Treptele analizei politicii externe

§ 5.3. Metodele de analiză a politicii externe

§ 5.4. Analiza politicii externe și soluționarea conflictelor

§ 5.1. NOȚIUNEA DE „POLITICĂ EXTERNĂ”

Politica externă reprezintă activitatea statului de reglementare pe arena internațională a relațiilor sale cu alți subiecți ai politicii externe: state, partide politice și alte organizații sociale de peste hotare, organizații mondiale și regionale internaționale.

Politica externă se sprijină pe potențialul economic, demografic, militar, tehnico-științific, cultural al statului. Îmbinarea acestor indici determină *perspectivele* politicii externe a statului în unele sau altele direcții, *ierarhia priorităților* în stabilirea și realizarea scopurilor politicii externe.

---

⁸⁴ Vezi: *Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики: Учебное пособие* / Н.А. Ломагин (руководитель авторского коллектива) В.Е.Кузнецов, А.В. Лисовский, А.Ю. Павлов, С.Ф. Сутырин. - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001 г. 166 с., стр. 103-109; *Современные международные отношения: Учебник* / Под. ред. А.В. Торкунова. — Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999. — 584 с., стр. 15-22.

Situația geopolitică a statului a fost dominantă în istoria selectării de către stat a partenerilor și dezvoltării relațiilor sale reciproce cu adversarii.

Forma tradițională de realizare a politicii externe este stabilirea relațiilor diplomatice sau reducerea nivelului acestora, suspendarea, ruperea și chiar declararea stării de război în cazul unei acutizări a relațiilor dintre state; deschiderea reprezentanțelor statului pe lângă organizațiile internaționale mondiale și regionale sau stabilirea sa în calitate de membru a lor; colaborarea cu partidele politice și alte organizații sociale prietenoase din țările de peste hotare; realizarea și susținerea la diferite nivele a contactelor episodice sau permanente cu reprezentanții statelor, partidelor și mișcărilor cu care statul dat nu întreține relații diplomatice sau relații de prietenie, dar care, din unele sau altele motive, este cointeresat în stabilirea dialogului cu ele.

După cum am mai menționat, în structurile de stat din majoritatea covârșitoare a statelor contemporane activează organe specializate care se ocupă cu promovarea politicii externe și asigură controlul asupra acestei activități: ministerele afacerilor externe (sau a relațiilor externe) și, respectiv, comisiile parlamentare pe problemele politicii externe; ambasade și reprezentanțe, în componența cărora deseori lucrează specialiști în problemele militare, organizatori ai sistemului persoanelor de încredere și agenților (rezidenți ai serviciilor de informații și contrainformații), specialiști în problemele relațiilor economice (atașați comerciali) și culturale; centre științifice și culturale peste hotare, desfășurându-și activitatea sub controlul ambasadelor și reprezentanțelor în virtutea unor programe relativ de sine stătătoare; misiuni oficiale și semioficiale.

La determinarea sarcinilor, selecția mijloacelor și metodelor sale de activitate, politica externă răsfrânge și

reflectă situația politică internă a statului. Ea se sprijină pe resursele statului, pe potențialul său de specialiști. Politica externă este apreciată în contextul politicii interne a statului.

Contradicțiile care însoțesc la ora actuală dezvoltarea globală i-au obligat pe partenerii civilizați ai relațiilor internaționale să acorde o atenție tot mai mare problemelor de restructurare a sistemului securității internaționale; organizării măsurilor preventive de prevenire și localizare a conflictelor regionale; prevenirii catastrofelor tehnogenice și cooperării în scopul lichidării cât mai operative a consecințelor acestora; luptei împotriva terorismului internațional și comerțului cu substanțe narcotice; măsurilor comune de protejare a mediului și lichidării surselor și consecințelor poluării acestuia; acordării de ajutor țărilor din lumea a treia în lupta dusă de ele cu foamea, bolile etc.

Noțiunea de „politică externă” este aplicată pe larg în literatura științifică și s-ar părea că nu mai cere explicații. Cu toate acestea, dacă examinăm noțiunea dată de pe pozițiile teoriei relațiilor internaționale, se impune caracterizarea ei mai detaliată și mai aprofundată din punct de vedere științific.

Pentru aceasta vom situa noțiunea de „politică externă” într-un context mai larg și vom încerca s-o raportăm la noțiunea de „politică internațională”.

Greu de găsit o definiție concisă a noțiunii de „politică internațională”, care ar include toate aspectele ei în deplină măsură, de aceea este cazul unei examinări mai amănunțite. Nu încapă îndoială că politica internațională este, întâi de toate, politică. Reieșind din acest context, Donald Pucceala subliniază faptul că procesele și modelele politicii internaționale sînt asemănătoare proceselor și modelelor proprii politicii în general. „Ca orice altă politică, politica internațională reprezintă și ea o luptă pentru putere (dominație)”, - scria Hans Morgentau, conturînd astfel

însușirile principale ale politicii internaționale: orientarea și legătura ei cu conceptul „puterii (dominației)”. Totuși, politica internațională își are propriul specific – reprezentând una din speciile legăturilor reciproce dintre subiecții relațiilor internaționale, ea se formează din acțiunile lor.

§ 5.2. RELAȚIILE RECIPROCE DINTRE DIPLOMAȚIE, POLITICĂ EXTERNĂ ȘI DREPTUL INTERNAȚIONAL

Politica externă exprimă interesele externe ale statului și asigură strategia de realizare a lor. În acest context putem concluziona că reieșind din interesele politicii externe a statului se determină rangul și structura instituțiilor însărcinate cu promovarea acestei politici. De exemplu, gradul de importanță al interesului politic manifestat de către un stat față de alt stat sau față de un grup de state este de natură să condiționeze crearea formei respective de colaborare și reprezentare: statele Europei vestice au purces la formarea structurilor Europei unite, majorînd la maximum reprezentanțele lor în diferite structuri ale comunității (Parlamentul European, Comisia Europeană). Interesul scăzut al unui stat față de alt stat poate genera, respectiv, o formă mică a reprezentanței diplomatice: de exemplu, Republica Federală Germană deschisese în Berlinul de Est (fosta RDG) nu o ambasadă, ci doar o „reprezentanță permanentă”.

Scopul diplomației constă în realizarea politicii externe cu ajutorul metodelor și mijloacelor specifice acestei activități, în corespundere cu *normele dreptului diplomatic*. În dependență de cursul politicii externe a statului, activitatea diplomatică poate să înceteze. De exemplu, în cazul ruperii relațiilor diplomatice între două state, politica externă a statului care a inițiat această rupere folosește situația dată

pentru atingerea unor scopuri anumite, și nu pune în fața diplomației sarcini concrete.

Dreptul diplomatic ca ramură a dreptului internațional public joacă un rol instrumental, adică contribuie la atingerea scopurilor politicii externe și propune modalități de stabilire și susținere a relațiilor dintre state. Totodată, rolul dreptului diplomatic, sub acest aspect, nu este identic cu rolul diplomației: în timp ce diplomația reprezintă un instrument de realizare a politicii externe, dreptul diplomatic reprezintă voința statului și conține norme de comportament confirmate și aplicate de comun acord; dreptul diplomatic servește scopului comun al comunității internaționale, nu politicii unui anumit stat, și formează cadrul legislativ necesar pentru stabilirea și dezvoltarea relațiilor dintre state.

Diplomația și practica diplomatică sînt strîns legate cu relațiile internaționale dintre state și procedurile internaționale. Practic, este imposibil să-ți imaginezi aceste categorii separate una de alta. Studiarea istoriei diplomației presupune într-o anumită măsură și studiarea istoriei relațiilor internaționale. Studiind și analizînd practica diplomatică a unui sau altui stat, este necesar de știut și analizat structura, funcțiile și metodele de organizare și activitate a serviciului diplomatic al acestui stat, modalitățile și mijloacele politicii sale externe. Altfel spus, practica diplomatică reprezintă un gen deosebit de activitate a unor instituții anumite de stat, împuternicite să activeze în sfera relațiilor externe, a unor funcționari publici anumiți, care activează în aceste instituții de stat.

Instituțiile de stat (organele de stat din sfera relațiilor externe), care funcționează în domeniul politicii externe se împart în: a) instituții interne b) instituții externe. Instituțiile interne, la rîndul lor, se subîmpart în instituții ce reprezintă statul în toate domeniile (șeful statului, parlamentul,

guvernul, prim-ministrul, ministerul afacerilor externe) și instituții ce reprezintă statul numai în unul din domeniile relațiilor externe (ministerul comerțului extern, în statele în care există asemenea ministere, ministere și instituții de stat împuternicite cu exercitarea relațiilor externe în proporții determinate prin legislația internă). Trebuie de menționat că noțiunea de *serviciu diplomatic* se aplică numai instituțiilor specializate în domeniul relațiilor externe – ministerul afacerilor externe – și unor funcționari aparținând din cadrul acestui minister (diplomaților).

Instituțiile de stat externe pot fi împărțite în două grupuri: permanente (ambasadele, misiunile diplomatice, consulatele, reprezentanțele permanente pe lângă organizațiile internaționale și reprezentanțele comerciale în țările în care acestea activează) și provizorii (misiuni speciale, delegații la conferințele internaționale și alte tipuri de misiuni provizorii). Noțiunea de serviciu diplomatic este aplicabilă numai misiunilor diplomatice (ambasade și reprezentanțe permanente pe lângă organizațiile internaționale).

Procedurile internaționale reprezintă un conglomeraat de reguli și standarde general acceptate ale comportamentului internațional. În mod tradițional, procedurile internaționale se aplică în cadrul conferințelor internaționale la cel mai înalt nivel și în relațiile dintre organizațiile internaționale, în cazul când normele de drept internațional nu sînt codificate sau nu sînt elaborate suficient, în rezultatul cărui fapt partenerii relațiilor internaționale recurg la metoda analogiei. În asemenea cazuri, am putea afirma că (regulile) procedurile internaționale reprezintă o sursă a dreptului internațional. De exemplu, la conferințele internaționale de la San Francisco, Dubarton-Oks, Geneva, Viena, Helsinki și altele, în cazul când nu era determinată procedura (regulamentul) sau ordinea diferitelor acțiuni, se

aplica formula: „conform procedurii internaționale” cu trimitere la o precedentă care, în continuare, devenea normă de conduită sau standard organizatoric la conferința respectivă.

§ 5.3. NIVELURILE ANALIZEI POLITICII EXTERNE

Precum vedem, politica internațională reprezintă un fenomen complex, examinarea căruia necesită analiza tuturor componentelor sale. O asemenea metodica a fost propusă în anii 1960 de David Singer, unul dintre primii care a pus problema cu privire la *nivelurile analizei* politicii internaționale. Divizarea analizei pe niveluri este necesară, în primul rând, pentru a înțelege mai bine factorii care formează politica internațională și-i determină dezvoltarea. În literatura despre teoria relațiilor internaționale există câteva variante ale unei asemenea divizări, trei dintre care le vom prezenta mai jos.

D.Singer remarcă două niveluri de analiză:

1) sistemul internațional. Acest nivel permite, făcând abstracție de detalii, cercetarea relațiilor internaționale în totalitatea lor și înțelegerea esenței proceselor care au o importanță globală;

2) statul. Statul, ca subiect principal al relațiilor internaționale, este autonom în determinarea priorităților politicii sale. De aceea, de pe poziția statului suveran se poate de făcut o analiză mai detaliată și mai profundă a politicii internaționale.

Modelul de mai sus reprezintă o încercare de a dezmembra în părți componente nivelurile mai generale ale analizei.

Un model mai detaliat a fost elaborat de J.N.Rosenau. El este format deja din șase niveluri:

1) *particularitățile individului* care adoptă decizii. La acest nivel se analizează, întâi de toate, trăsăturile individuale ale persoanei care participă la procesul decizional:

2) *funcția oficială a individului care adoptă decizia*. Acțiunile persoanei depind nu numai de trăsăturile sale individuale, ci și de locul pe care îl deține în organizația sau sistemul politic pe care le reprezintă, ceea ce stabilește cadrul activității sale;

3) *structura guvernului*. De structura guvernului depind împuternicirile unor politicieni, de asemenea condițiile specifice în care ei activează (necesitatea susținerii din partea societății în sistemul democratic și suprimării opoziției în cel autoritar):

4) *caracteristicile societății*. În cazul de față, se au în vedere factorii care influențează sau condiționează deciziile guvernului. Unul din acești factori, de exemplu, reprezintă prezența sau lipsa resurselor aflate la dispoziția guvernului, ceea ce determină elaborarea scopurilor și a mijloacelor de atingere a lor;

5) *relațiile internaționale*. Colaborarea statelor depinde de relațiile dintre ele. Un stat puternic, de exemplu, se va comporta cu un stat slab cu totul altfel, decât cu un alt stat puternic;

6) *sistemul mondial*. Structura sistemului mondial determină mediul internațional, regional și global, în care acționează statul.

Patrik Morgan a propus un model format din cinci niveluri, plasând accentele puțin mai altfel:

1) colaborarea dintre state reprezintă, în ultimă instanță, un rezultat al deciziilor și comportamentului indivizilor;

2) în afară de aceasta, colaborarea dintre state reprezintă un rezultat al deciziilor și activității diferitelor

grupări, cum ar fi cabinetele de miniștri, elitele, grupările după interese, structurile birocratice;

3) politica internațională este dominată de state, de aceea este necesară examinarea comportamentului fiecăruia dintre ele în calitate de sistem unic;

4) statele nu acționează în singurătate, este necesar de avut în vedere grupările regionale, alianțele, coalițiile etc.;

5) la modul general, politica internațională formează un sistem care, într-o măsură mai mare ca alți factori, condiționează comportamentul statului.

Modele de mai sus ne demonstrează cât de complicat și multilateral este fenomenul politicii internaționale. Anume această multilateralitate îi și obligă pe cercetători să divizeze problema pe părți componente și să aleagă diferite unghiuri de vedere, pentru ca examinarea să cuprindă toate aspectele. Unul din aceste unghiuri de vedere este analiza politicii internaționale de pe pozițiile statului care acționează pe arena internațională. În cazul fiecărui model, noi putem trage o linie distinctivă între politicile interne și cele supranaționale, evidențiind în acest mod nivelurile care au atribuție la noțiunea de „politică externă”.

§ 5.4. METODELE DE ANALIZĂ A POLITICII EXTERNE

Așadar, analiza politicii externe este o încercare de examinare a politicii internaționale din perspectiva statului luat în parte, în scopul clarificării esenței acesteia și, posibil, a prognozării dezvoltării ei de mai departe.

Determinînd direcția, trebuie de ales și metoda corespunzătoare de analiză. Anume despre metodele unei asemenea analize va fi vorba în capitolul de față.

Metoda tradițională a unei asemenea analize este *metoda compartiei*, avînd în vedere posibilitatea de a găsi

cîteva variante de comparație. Dacă reieșim din situația că relațiile internaționale se dezvoltă în corespundere cu anumite legități, căutarea analogiilor în istorie ne poate ajuta să identificăm aceste legități. Istoria politicii externe a statului ne oferă posibilitatea de a compara acțiunile sale în diverse situații pentru a stabili sursele și esența lor. Abordarea istorică a stat la baza metodei de cercetare a situațiilor concrete (case-study). După cum menționează Richard Neustadt și Ernest May, studiul istoriei are o mare importanță practică și pentru politicieni care participă la elaborarea și realizarea politicii externe, ajutîndu-i să determine concret scopurile și căile de atingere a acestora.

Altă variantă de comparație este secțiunea orizontală, comparația politicii diferitor state. O asemenea metodă permite încadrarea politicii externe a fiecărui stat într-o perspectivă mai largă. În acest caz, problema rămîne aceeași – identificarea legităților, în care scop este necesar de a identifica și explica asemănările și deosebirile în comportamentul subiecților relațiilor internaționale. Comparației se pretează atît politica ca atare, variantele și rezultatul ei, cît și componentele ei în parte, cum ar fi concepțiile politicii externe, sistemele decizionale, aplicarea diferitelor mijloace în atingerea scopurilor politice etc.

Cunoscutul savant J.Rosenau consideră că analiza comparativă încă nu este prin excelență științifică, fiind, mai curînd, o anticipare a acesteia. Din punctul său de vedere, politica externă a statului trebuie examinată dintr-o perspectivă ceva mai mare și cu un grad mai înalt de generalizare. J.Rosenau examinează politica externă în calitate de conduită menită să adapteze statul la mediul înconjurător, făcînd în acest sens o analogie cu organismul biologic. Savantul determină *politica externă ca pe un ansamblu de acțiuni pe care guvernul le întreprinde sau intenționează să le întreprindă în scopul a menține factorii prielnici pentru el ai*

mediului internațional sau a-i schimba pe cei neprielnici. În acest scop, tratările comparative și adaptabile nu reprezintă variante ce se exclud reciproc, ci o cale evolutivă de la analiza empirică la cea științifică.

În opinia mai multor cercetători, metoda de bază a analizei politicii externe la ora actuală este, totuși, examinarea ei din punctul de vedere al procesului decizional. D.Singer menționa, că unul din avantajele examinării relațiilor internaționale de pe poziția statului luat în parte constă în posibilitatea folosirii cu succes a analizei procesului decizional. Analiza procesului decizional se efectuează în baza următoarelor principii: politica externă este formată din decizii adoptate de indivizi-politicieni, care pot fi identificați. Reieșind din aceasta, procesul decizional este un comportament ce se cere explicat.

Anume politicienii determină în ce constă esența fiecărei situații concrete. Deciziile care determină cursul politicii externe provin din surse interne, sociale. Însuși procesul decizional poate constitui o sursă importantă și independentă a deciziilor.

Analiza procesului decizional reprezintă, astfel, o încercare de a diviza politica externă pe decizii concrete luate în parte și a supune examinării factorii care influențează asupra adoptării lor. În acest caz, statul deja nu mai reprezintă obiectul principal al examinării. Se impune concluzia că statul nu este nici monolitic, nici omogen, din care cauză trebuie de avut în vedere nivelurile analizei situate mai jos de nivelul statului.

În ce constă, așadar, esența procesului decizional? La prima vedere, răspunsul la această întrebare este destul de simplu: în fiecare situație concretă politicianul trebuie să aleagă din câteva alternative. Dar, la o examinare mai atentă, procesul decizional include căutarea și formularea alternativelor, analiza și aprecierea consecințelor și alegerea

ca atare. În afară de aceasta, cazurile cînd decizia se adoptă de o singură persoană sînt extrem de rare, deoarece statul reprezintă un mecanism birocratic destul de sofisticat. Astfel, pentru a înțelege care sînt factorii ce determină în ultimă instanță adoptarea deciziei, este necesară examinarea acestui proces în toată complexitatea sa. În teoria procesului decizional, cea mai răspîndită este metoda *construirii și analizei modelelor*, fiecare din care focalizează atenția cercetătorului asupra unuia din factori. Setul clasic al modelelor din doctrina modernă a procesului decizional, se consideră concepția lui Grem Allison, formulată în cartea „Esența deciziei”. În lecția 7 vom examina mai amănunțit acestea și alte modele.

Un loc aparte în teoria procesului decizional revine cercetărilor consacrate problemei adoptării deciziilor în condiții de criză. Criza reprezintă un fel de microcosmos, în care toate aspectele procesului decizional apar într-o lumină deosebit de clară. Particularitățile unei asemenea situații - lipsa de timp pentru căutarea și analiza alternativelor, stresul, presiunea responsabilității etc., - își lasă amprenta lor deosebită asupra deciziilor adoptate. În situații de criză, chiar și în statele cu structuri birocratice dezvoltate, responsabilitatea de a lua decizii deseori revine politicianului ce se află în fruntea statului sau unui grup nu prea mare de oameni.

§ 5.5. ANALIZA POLITICII EXTERNE ȘI SOLUȚIONAREA CONFLICTELOR

Relațiile dintre state sînt formate din elemente de conflict și colaborare, ar fi greu de găsit măcar un exemplu de relații bazate numai pe colaborare. Concomitent cu dezvoltarea tehnologiilor militare, conflictele devin tot mai periculoase, și acest lucru provoacă necesitatea unei atitudini

științifice multilaterare față de problema soluționării lor. În capitolul de față vom vorbi despre aplicarea metodelor de analiză a politicii externe în scopul soluționării conflictelor. Întii de toate, trebuie să înțelegem ce reprezintă ca atare concepția soluționării conflictelor. Anume despre aceasta vom vorbi în continuare.

În teoria contemporată a relațiilor internaționale, interesul manifestat față de fenomenul conflictului se află în permanentă creștere. Mai mulți cercetători au încercat și încearcă în continuare să răspundă la întrebările cu privire la sursele conflictelor, esența lor, acțiunile pe care poate și trebuie să le întreprindă statul în condițiile declanșării conflictului. Adepții concepției tradiționale încearcă să răspundă în principal la prima întrebare. Din punctul de vedere al realismului clasic conflictul reprezintă un element inevitabil și firesc al relațiilor internaționale în condițiile luptei duse de stat pentru a-și asigura dominația și influența. Incompatibilitatea intereselor determinate de pe pozițiile forței dă naștere conflictului. Neorealiștii, împărțășind ideile principale ale realismului clasic, studiind originile conflictelor, își concentrează atenția asupra consecințelor caracterului anarhic al sistemului mondial și efectului dilemei securității. Neoliberalismului apreciază conflictul ca ceva firesc, dar nu-l examinează în calitate de element inevitabil al relațiilor internaționale. Neoliberalii împărțășesc punctele de vedere cu privire la caracterul anarhic și interesele egoiste ale sistemului internațional, dar căile de neutralizare a lor le văd în dezvoltarea organismelor internaționale, reciprocitatea complexă și în extinderea democrației neoliberare, de natură să ducă la micșorarea numărului de conflicte în afacerile internaționale.

O direcție relativ independentă în studiul conflictelor s-a format în anii 1950. Conflictul global al superputerilor nucleare a condiționat necesitatea unei atitudini complexe,

mai aprofundate din punct de vedere științific în cercetarea unui asemenea fenomen cum este conflictul. „Revoluția biheavioristică” a făcut posibilă o asemenea abordare. Crearea teoriei conflictelor a pornit de la recunoașterea conflictului ca fenomen independent. A urmat încercarea de răspunde în același timp la toate cele trei întrebări: ce este conflictul, de ce apar conflictele, cum se poate și cum trebuie de acționat în condițiile conflictului? La primele două întrebări se poate de răspuns, examinând, întâi de toate, structura și dinamica conflictelor. La întrebarea a treia există mai multe răspunsuri. În primul rând, conflictul poate fi apreciat nu numai în calitate de pericol, ci și ca o posibilitate de a obține anumite rezultate. În acest caz, apare necesitatea elaborării strategiei conflictului, pentru a ști cum trebuie să procedeze statul pentru a-și atinge scopurile propuse, evitînt, totodată, consecințele nedorite. O asemenea abordare poate fi caracterizată ca o concepție de administrare a conflictului.

O altă cale este cea a soluționării conflictelor, calea ajungerii la un acord reciproc acceptabil pe o perioadă de lungă durată. În sfera relațiilor internaționale acestor abordări le corespund și două tipuri de politică - aplicarea unei strategii politice de suspendare a conflictelor, îndreptată doar spre stoparea violenței, în timp ce politica soluționării conflictelor își pune drept scop instaurarea unor relații pașnice de lungă durată pe calea lichidării surselor conflictului.

Soluționarea conflictelor reprezintă o sferă destul de amplă de activitate și cercetări și include o mulțime de aspecte. Cu toate acestea, această multitudine poate fi redusă la două elemente: analiza structurii și dinamicii conflictelor și strategia soluționării conflictelor. Conflictul internațional se asociază, în linii principale, cu anumite acțiuni de aplicare a forței. S-ar părea că, punînd capăt violenței, conflictul poate fi și soluționat. Istoria, însă, mai ales istoria de după războiul

rece, ne demonstrează că soluționarea conflictului cere o abordare mai detaliată. Pentru a soluționa cu adevărat un conflict, trebuie de înțeles care este structura lui și de influențat asupra tuturor componentelor ei, unele din care nu se văd de la prima vedere.

Mai întâi de toate trebuie de clarificat care este *sursa conflictului*. După cum ne-am asigurat deja, un conflict poate să apară din mai multe cauze:

- în rezultatul unor scopuri întradevăr incompatibile, urmărite de părți;
- din cauza convingerii părților privitor la incompatibilitatea scopurilor urmărite;
- sursa conflictului poate deveni interpretarea eronată a scopurilor părții opuse.

În fiecare din aceste cazuri, la încercarea de a soluționa conflictul este necesară folosirea diferitor abordări.

În general, de cele mai multe ori anume incompatibilitatea intereselor devine o sursă a conflictelor. În acest caz, însăși scopurile urmărite de părți generează încă unul din elementele importante ale conflictului – situația conflictuală. Una din situațiile conflictuale deosebit de complicate este disputa pentru împărțirea unor bunuri (teritorii, materii prime și a.). Teoria jocurilor descrie această situație în calitate de „joc cu sumă nulă”, când una din părți câștigă tot atât de mult, cât de mult pierde cealaltă. La soluționarea unui conflict de asemenea natură principalul este de nu se închide în cadrul îngust al intereselor care au provocat conflictul, de a lărgi unghiul de vedere asupra problemei în scopul găsirii unei sfere în care folosul ar fi putea fi al ambelor părți.

O situație și mai complicată apare în cazul când conflictul este generat nu numai de interesele urmărite de părți, ci și de incompatibilitatea sistemelor de valori. De regulă, participanții la conflict își prezintă scopurile în baza

propriilor sisteme de valori, pe care ei le consideră universale, și aceste sisteme pot să se deosebească între ele. În acest caz, incompatibilitatea scopurilor urmărite este determinată nu numai de problema împărțirii bunurilor, ci și de diferențele sistemelor de valori. Soluționarea unui conflict de asemenea natură solicită influențarea percepției pe care părțile o acordă situației și atitudinii uneia față de alta.

Perceperea este încă una din componentele importante ale conflictului. Deseori se întâmplă că sursele conflictului zac nu în sfera realității, ci în perceperea participanților. Suspiciunile, bazate pe neîncrederea tradițională sau prejudecăți, îi pun pe participanții la conflict în situația de a-și concepe acțiunile unuia față de altul ca o amenințare, chiar și în cazurile când nu este așa. Altă variantă - când părțile socot eronat că scopurile lor sînd incompatibile. În această situație calea de soluționare a problemei constă în clarificarea scopurilor și intențiilor urmărite de părți.

Elementul cel mai evident al conflictului constă în acțiunile sau comportamentul conflictual. Este dificil de determinat cu exactitate natura „comportamentului conflictual”, mai ales în situația când conflictul încă nu a ajuns în fază deschisă cu aplicarea de către părți a forței. Criteriile unui asemenea comportament pot fi determinate de scopurile acțiunilor întreprinse, de exemplu:

- constrîngerea adversarului de a-și schimba scopurile propuse:

- împotrivirea față de acțiunile întreprinse de adversar;

- pedepsirea adversarului pentru purtarea său.

Respectiv, și acțiunile violente, și promisiunile, chiar și cedările pot nimeri în categoria „comportamentului conflictual”. Acest lucru trebuie de avut în vedere la aprecierea situației conflictuale încă la etapa închisă a conflictului, în scopul de a acționa asupra ei cît mai din timp.

Conflictul are o structură dinamică. În cursul evoluției sale, conflictul trece prin diferite etape, deși deseori el se poate desfășura și sub formă închisă. Pentru soluționarea pozitivă a conflictului, evoluția sa trebuie dezvăluită în trei sfere – în interiorul părților (schimbarea scopurilor, percepției, atitudinii și structurii interne), în relațiile dintre părți (escalarea, intensificarea, extinderea), în legăturile dintre părțile implicate în conflict și anturaj (izolarea, imixtiunea și a.).

Este foarte important de înțeles ce reprezintă ca atare concepția de soluționare a conflictului. Deși definiții unanim acceptate a noțiunilor de „soluționare a conflictului” (conflict resolution) și de „stopare a conflictului” (conflict settlement) nu există, între ele există o diferență simțitoare. Dintre toate elementele conflictului, cea mai mare atenție atrage asupra sa comportamentul, de aceea se întreprind încercări de a influența în mod prioritar asupra acestuia. O astfel de abordare ar putea fi numită *strategie de stopare a conflictului*. Deseori această strategie se aplică de către terțe părți, care își pun scopul de a curma violențele și restabili pacea, ceea ce poate fi obținut, de exemplu, cu ajutorul operațiunilor de constrângere în scopul pacificării. În acest caz, scopul eforturilor este nu de a armoniza interesele părților implicate în conflict, ci doar de a stopa acțiunile ce provoacă îngrijorare.

În cazul unei asemenea abordări, problema principală constă în caracterul *provizoriu* al rezultatului obținut. În ultimă instanță, una din părțile implicate în conflict va ajunge la concluzia că interesele i-au fost lezate și interesele nesatisfăcute, rămânând în continuare nemulțumită și păstrându-și năzuința de schimba situația în folosul său. Iar aceasta înseamnă că liniștea relativă la care s-a ajuns se va menține doar atâta timp, cât va dura constrângerea.

Strategia soluționării conflictului, dimpotrivă, presupune eforturi de a schimba și armoniza scopurile și interesele părților implicate în conflict. Scopul principal în acest caz constă în ajungerea la un acord care ar satisface ambele părți. Cea mai bună metodă de atingere a acestui scop se consideră tratativele directe ale părților, misiunea părții terțe constând în ajutorarea părților implicate în conflict de a găsi o soluție acceptabilă pentru ei. În acest caz, se influențează nu numai asupra comportamentului, ci și asupra percepției și pozițiilor părților. Dacă rezultatul va fi favorabil, necesitatea acțiunilor și controlului cu forța va dispărea.

În unele cazuri părțile implicate în conflict nu sînt predispuse să se așeze la masa tratativelor, mai ales dacă conflictul este violent și ține de mai mult timp. În asemenea situații este rațională aplicarea abordării în două etape. În prima etapă se aplică măsurile îndreptate spre stoparea violenței. Acest lucru fiind făcut, începe căutarea compromisurilor, adică a căilor de soluționare efectivă a conflictului. Procedeele principale de soluționare a conflictelor sînt *tratativele și medierea*, avînd în vedere că, în sfera dată, ele își au specificul lor. Medierea, de exemplu, nu se termină o dată cu atingerea înțelegerii între părți. Pentru a ajunge la un rezultat de lungă durată, înțelegerea trebuie să reprezinte începutul unei noi etape în munca mediatorului.

Astfel, precum vedem, strategia soluționării conflictului este menită, întii de toate, să schimbe politica relațiilor dintre părțile implicate în conflict și perceperea care stă la baza acestei politici. Pentru aplicarea efectivă a unei asemenea strategii este necesară o analiză științifică multilaterală a factorilor ce condiționează politica fiecărui participant la conflict. Anume aplicarea concepțiilor și metodelor de analiză a politicii externe, mai ales în condiții de criză, ne permit o asemenea posibilitate.

Care, deci, trebuie să fie funcția conducătorilor țărilor dezvoltate? Ce pot întreprinde ei pentru a preveni conflictele și războaiele? Kofi Annan răspunde la această întrebare în felul următor:

„În realitate, toți sînt de acord că profilaxia este mai bună decît vindecarea și că strategiile prevenirii trebuie îndreptate spre lichidarea cauzelor ce stau la baza conflictelor, nu numai a manifestărilor lor exterioare sub formă de violență. Totuși, un asemenea acord nu întotdeauna este confirmat prin fapte concrete. Liderilor politici le vine greu să convingă societatea țării lor de raționalitatea unei politici externe preventive, întrucît cheltuielile pentru aceasta se văd imediat, pe cînd folosul politicii care constă în prevenirea unui eveniment nedorit sau tragic pe viitor, este cu mult mai greu de adus la conștiința societății. De aceea, prevenirea reprezintă întîi de toate o problemă pe care trebuie s-o rezolve conducerea politică... În sfîrșit, pentru a asigura succesul strategiilor de prevenire este necesar să nu se admită reanimarea vechilor conflicte. Comunitatea mondială trebuie să acorde susținerea necesară procesului de reconstituire postconflictuală a păcii. Deși prevenirea reprezintă elementul-cheie al eforturilor de asigurare a securității omului, trebuie să recunoaștem că chiar și cele mai bune strategii de prevenire și rețineră se pot termina cu eșec. Prin urmare, se poate întîmpla că vor fi necesare alte măsuri. Una din ele constă în sporirea gradului nostru de pregătire pentru a apăra vulnerabilitatea oamenilor”.

Surse:

Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики: Учебное пособие/ Н.А. Ломагин (руководитель авторского коллектива) В.Е.Кузнецов, А.В. Лисовский, А.Ю. Павлов, С.Ф. Сутырин. - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001 г. 166 с., стр. 103-109.

Современные международные отношения: Учебник / Под. ред. А.В. Торкунова. — Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999. — 584 с., стр. 15-22.

Literatura:

1. Beniuc, V.; Rusnac, Gh., *Conceptele și noțiunile de bază ale diplomației*, Chișinău, Firma editorial-poligrafică "Tipografia Centrală", 1998.

2. Brădescu, Faust, *Doctrine politice* /Faust Brădescu: Studiu introductiv de Georgiana-Margareta Scurtu - Ed. a 2-a, Vol. 1: *Drept și politică internațională*, București, Editura „Majadahonda”, 1999.

3. Burian, Alexandru, *Geopolitica lumii contemporane, Manual: pentru facultățile de drept și de relații internaționale a universităților*. - Chișinău, F. E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003.

4. Huntington, Samuel P., *Ordinea politică a societăților în schimbare* /Trad. de Horațiu Stamatin, Iași, Editura POLIROM, 1999.

5. Keohane, Robert O. and Nye, Joseph S., *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Boston, 1977.

6. Morgenthau, Hans, *Escritos sobre politica internacional*. Con estudio preliminar de Esther Barbe, Tecnos, Madrid, 1990.

7. Ortiz, Eduardo, *El estudio de las Relaciones Internacionales*, Fondo de Cultura Economica, Santiago de Chile, 2000.

8. Rosenau, James N., *The Scientific Study of Foreign Policy*, rev. ed., London: Frances Pinter, 1980.

9. Senarclens, Pierre de, *La politique internationale*, Paris, 1992.

10. Tredinnick, Felipe, *Derecho internacional publico y relaciones internacionales*, Tercera edicion, Editorial "Los amigos del libro", La Paz-Cochabamba, Bolivia, 1997.

11. Vasquez, John, *The War Puzzle*, Cambridge University Press, 1997.

12. Viotti, Paul R.; Kauppi, Mark V., *International relations theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond*. - 3rd ed., Allyn and Bacon, Boston, 1998.

13. Wallerstein, Immanuel, *The Modern World-System - 2 volumes*, Academic Press, New York, 1974.

Wight, Martin, *Politica de putere*, Chişinău, Editura ARC, 1998.

14. Буриан А., *Теория международных отношений: Курс лекций в 2-х т., Том 1. «Введение в теорию международных отношений»*. - Кишинев, Издат. Центр МГУ, 2003.

15. Буриан А., *Теория международных отношений: Курс лекций в 2-х т., Том 2. «Внешняя политика и международные отношения»*. - Кишинев, Издат. Центр МГУ, 2003.

16. Гаджиев К.С., *Введение в геополитику*. Издание второе, переработанное и дополненное. - Москва, «Логос», 2000.

17. Дугин А., *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить Пространством*. Изд. 3-е, дополн. - Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999.

18. *История политических и правовых учений*. / Под ред. О.Э.Лейста. - Москва, «Юридическая литература», 1997.

19. Кальвокоресси Питер, *Мировая политика после 1945 года: В двух книгах*. - Москва, «Международные отношения», 2000.

20. Ломагин Н.А., Лисовский А.В., Сутырин С.Ф., Павлов А.Ю., Кузнецов В.Е., *Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики. Учебное пособие*. - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001.

21. *Современные международные отношения. Учебник* / Под ред. А.В.Торкунова. - Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999.

22. Тойнби А., *Цивилизация перед судом истории*. - Москва, «Прогресс», 1995.

23. Фокуяма Ф., *Конец истории?//»Вопросы философии», 1990, № 3.*

24. Хантингтон Сэмюел П., *Столкновение цивилизаций и переустройство мирового порядка* // Библиотека публикаций Московского Центра Карнеги, „Pro et Contra”, Том 2, Весна 1997.

25. Цыганков П.А., *Современные политические режимы: структура, типология, динамика (учебное пособие)*. - Москва, «Интерпракс», 1995.

26. Цыганков П.А., *Теория международных отношений*. - Москва, «Гардарики», 2002.

PERSONALITĂȚI, ELITE ȘI POLITICA EXTERNĂ⁸⁵

- § 6.1. Teoria „personalității” și politica externă
- § 6.2. Rolul „elitelor” și a „grupurilor de presiune”
în politica externă
- § 6.3. Elitele oamenilor de afaceri și politica externă

§ 6.1. TEORIA „PERSONALITĂȚII” ȘI POLITICA EXTERNĂ

Ideile de tipul că istoria o fac în primul rînd „împărații și eroii”, la sfîrșitul celui de-al doilea mileniu sună arhaic. Și totuși personalitatea liderului politic a fost și rămîne una din cele mai importante variabile în analiza politicii externe. Despre acest fapt ne mărturisesc și manualele de istorie, în care „primele persoane” a celor mai influente state sînt pomenite aproape pe fiecare pagină, și mijloacele

---

⁸⁵ Vezi: *Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики: Учебное пособие* / Н.А. Ломагин (руководитель авторского коллектива) В.Е.Кузнецов, А.В. Лисовский, А.Ю. Павлов, С.Ф. Сутырин. - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001 г. 166 с., стр. 110-119; *Современные международные отношения: Учебник* / Под. ред. А.В. Торкунова. — Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999. — 584 с., стр. 254-258.

de informare în masă, pe agenda de noutăți a cărora pînă la o treime a timpului de emisie este consacrat acelorași „persoane de prim-rang”, și tendițele de a „personifica” anumite perioade ale istoriei, și concepțiile politice nominale: „stalinism”, „thatcherism”, „reaganism”, „doctrina Brejnev”.

Desigur, se poate de polemizat pe tema dacă lipsa unei sau altei personalități remarcabile ar fi schimbat radical cursul istoriei. De exemplu, ar fi existat în URSS perioada marelor represii, dacă după moartea lui Lenin țara ar fi fost condusă nu de Stalin, ci de Lev Troțki, sau, ar fi reușit Winston Churchill să-l oprească pe Hitler dacă nu el, ci Arthur Neville Chamberlain ar fi deținut postul de prim-ministru al Marii Britanii în preajma celui de-al Doilea Război Mondial. Cu toate acestea, numeni nu va nega faptul că aceste personalități politice au lăsat urme adînci în istoria lumii.

Prima abordare științifică a rolului personalității în politica externă, care a cunoscut o răspîndire largă, ține de așa-numita *psihistorie*, sau psihobiografie, aflată sub influența puternică a freudismului. La examinarea influenței personalității politicianului asupra procesului decizional politic, cercetătorii acestui curent atrăgeau atenția asupra problemelor și emoțiilor traumatizante cu care viitorul lider politic se confruntase în copilărie. De exemplu, înjosirile la care era supus în copilărie Iosif Djugașvili (viitorul Stalin), cruzimea și strictețea ieșite din comun a tatălui viitorului președinte american, Woodrow Wilson, sau nevoința de a exercita roluri secunde mereu în umbra fratelui mai mare, ca parte a destinului viitorului președinte John Kennedy. Toate aceste frămîntări devin surse de motivație a unor anumite acțiuni, excită setea de autoafirmare, de a-și impune personalitatea. Un asemenea efect în psihologie se numește „hipercompensație”. Pot exista diferite variante, dar, oricum, anumite calități ale caracterului politicianului se

hipertrofiază: cruzimea și suspiciunea ieșite din comun a lui Stalin, înaintarea dreptliniară și lipsită de scrupule spre ideal a lui Woodrow Wilson, făcându-l incapabil de a accepta compromisuri, activismul exagerat și caracterul presant al lui John Kennedy.

„Psihoistoria” a fost supusă unei critici în fond corecte, indicându-se asupra caracterului unilateral și mitizării importanței emoțiilor din copilărie, proprii concepției în cauză.

Un alt curent a revenit diverselor *teorii a trăsăturilor*, pentru care contează nu atât proveniența unor sau altor tipuri de personalități politice, cât influența pe care ele o exercită asupra efectivității procesului decizional. Pentru acest curent este specifică următoarea abordare a problemei: „Cum trebuie să fie personalitatea liderului politic efectiv?” Una din variantele acestei abordări este *teoria liderului charismatic* (Max Weber), care presupune că marii politicieni dispun de o calitate deosebită – „charisma”, care nu poate fi explicată rațional, dar care îi face pe oameni să-l urmeze pe lider, tratându-l cu încredere și supunându-i-se lui. Neajunsul principal al acestei teorii constă în faptul că fenomenul „charisimei” prin definiție nu se supune operaționalizării și, în consecință, nici verificării științifice exigente.

Un exemplu important de tipologizare a caracterelor liderilor politici de clasă superioară, care de asemenea se referă la teoria trăsăturilor, dar folosește o metodică mai argumentată, este cunoscuta *clasificare duală a tipurilor de personalitate a președinților americani*, propusă de James Barber, conform parametrilor *activ-pasiv* și *satisfacție-nesatisfacție* de la activitatea politică. Primul parametru demonstrează cât de activ și energic este liderul politic. Președinții „activi” sînt plini de energie, promovează noi inițiative politice, generează idei, își asumă cu plăcere povara de a fi lideri. Președinții „pasivi”, dimpotrivă, se lasă duși de

evenimentele, nu inițiază nici un fel de reforme și schimbări ale cursului politic, deoarece aceasta numai decît va duce la conflicte, pe care ei se străduie să le evite. Al doilea parametru ne demonstrează în ce măsură liderul este satisfăcut (tipul „pozitiv”) sau nu este satisfăcut (tipul „negativ”) de munca pe care el este nevoit s-o realizeze în calitate de președinte. Problema constă în faptul că, în opinia lui Barber, povara enormă a responsabilității ce revine unui președinte nu provoacă fiecărui lider politic emoții pozitive. Unii lideri naționali pot fi numiți „președinți de nevoie”, deoarece ei acceptă rolul de președinte mai mult din cauza sentimentului de responsabilitate impus încă în copilărie, cînd părinții severi îl forțau să execute obligații neplăcute dar necesare.

Această clasificare i-a permis lui Barber să evidențieze patru tipuri de președinți americani: activo-pozitivi (la acest tip el îi atribuie, de exemplu, pe președinții Roosevelt, Truman, Kennedy, Clinton), pasivo-pozitivi (Harding, Reagan), activo-negativi (Wilson, Johnson, Nixon) și pasivo-negativi (Kulridj, Eisenhower). Barber scrie următoarele: „Președinții *activo-pozitivi* întîi de toate sînt interesați să obțină rezultatul pe care și l-au propus. Cei *activo-negativi* vor să ajungă și să se mențină la putere. Dragostea din partea concetățenilor este preocuparea principală a președinților *pasivo-pozitivi*. Cei *pasivo-negativi* își afișează spiritul civic și calitățile morale. Astfel, raportul dintre activism și satisfacție (pozitivitate-negativitate) permite clasificarea calităților ce îi separă pe președinții bine adaptați la realitate de cei „împotmoliți” în niște idei superprețioase, excesiv de concilianți sau nesociabili și reci la toate.”

După cum se vede, Barber consideră optimal tipul *activo-pozitiv*. Actorii acestuia se deosebesc prin gradul înalt al respectului față de propria persoană, ei nu dau înapoi în fața greutăților și soluțiilor complicate, sînt deschiși ideilor

noi, demonstrează flexibilitate, știu să învețe din greșelile proprii și ale altora. Referitor la problemele altor tipuri, cei *activo-negativi* deseori nu sînt capabili de compromis; promovînd anumite direcții de acțiuni, ei se „împotmolesc” în propria idee, dar continuă s-o susțină activ⁸⁶ chiar și atunci cînd și-au dat seama că decizia luată a fost greșită. Cei *pasivo-pozitivi* în multe cazuri cedează prea ușor, ei nu sînt îndeajuns de activi și depind de consilierii lor⁸⁷. Cei *pasivo-negativi* reclamă surmenaj, sînt închiși în sine, emoțional nereceptivi, greu accesibili chiar și pentru consilierii lor.

Concepția inteligentă a lui Barber se caracterizează prin deficiențe proprii oricăror clasificări ce se referă la *teoria trăsăturilor individuale*. În primul rînd, însuși Barber recunoaște că mulți dintre președinții americani nu se încadrează cu strictețe în doar unul din tipurile descrise de el. Problema constă în faptul că în diferite perioade ale vieții și în diferite situații, liderii politici pot să-și schimbe stilul, iar pentru unii din ei oscilațiile bruște ale stilului reprezintă o particularitate specifică. De exemplu, primul președinte al Rusiei independente, Boris Elțin, în perioadele de criză demonstra un stil mai curînd „activo-negativ”, după care urmau perioade îndelungate de stiluri „pasivo-pozitive” sau „pasivo-negative” în activitatea sa. În plus, Barber nu și-a operaționalizat criteriile, nu a elaborat o procedură coerentă de stabilire a caracteristicilor de stil, ceea ce le face pe acestea oarecum discriptive și subiective. Rămîne deschisă întrebarea dacă clasificarea lui Barber este valabilă pentru cercetările

---

⁸⁶ În calitate de exemplu ar putea servi încăpăținarea lui R.Nixon de a obține o victorie militară în Vietnam.

⁸⁷ Un exemplu reprezentativ al acestui tipaj este R.Reigan, supranumit „marele comunicator”. Pe bună dreptate, el dispunea de talentul de a provoca încrederea și simpatia alegătorilor, dar, așa cum menționează mai mulți analiști americani, era dificil de înțeles care sînt viziunile sale politice. Stilul său se deosebea prin predominarea retoricii, formei, nu și a conținutului.

comparative cros culturale, sau ea reprezintă un fenomen prin excelență american. Teoriile moderne ale liderismului consideră insuficientă doar examinarea trăsăturilor individuale ale liderului, deoarece succesul activității sale depinde de asemenea de parametrii situației și însușirile grupului condus de el.

În teoriile *situative* ale rolului de lider se remarcă pe bună dreptate că în situații social-economice diverse, succesul revine liderilor cu profiluri individuale diverse. De exemplu, în Germania anilor 1930, Hitler a devenit „fuhrer”, lider al nației, pe când în Germania de la sfârșitul anilor 1990 un om cu asemenea viziuni și caracter ar fi nimerit în pușcărie sau la casa de nebuni.

Conform teoriei *rolului de lider ca funcție în grup*, în calitate de lideri se afirmă persoanele care satisfac în cea mai mare măsură cerințele și așteptările grupului de interese sau ale societății. Sensul acestei teorii, se prea poate, îl vom regăsi în cunoscutul aforism: „Fiecare nație își are guvernul pe care îl merită”. S-ar putea de adăugat: „și pe care și-l dorește”. Liderul se dovedește a fi o reflecție și o personificare a așteptărilor sociale⁸⁸.

Soluționarea reușită a problemei modelării rolului de lider la cel mai înalt nivel cere o sinteză a parametrilor indicați. Una din încercările prin care s-a reușit o apropiere

---

⁸⁸ Este interesant faptul că adepții acestei teorii evidențiază și tipul paradoxal al „liderului - țap ispășitor”. În acest caz societatea, grupul sau conducătorul de cel mai înalt rang promovează un asemenea lider, pe care, în cazul unei evoluții nedorite a situației, ar putea să-l jertfească cu ușurință. Să ne amintim de figura pitorească a președintelui de formă Fux din romanul „Vițelul de aur”, pentru care exercitarea unui asemenea rol a devenit profesie. După cum se pare, în istoria recentă a Rusiei acest rol a revenit, consecutiv, prim-miniștrilor începând cu V.Cernomîrdin și terminând cu S.Kirienko. În Moldova s-au făcut „celebri” în posturile de prim-miniștri M.Druc și, mai ales, I.Ciubuc.

de rezolvarea acestei probleme ține de clasificarea elaborată de Margaret Hermann și Tomas Preston, în care se atrage în mod special atenția asupra faptului că președinții foarte rar adoptă decizii în singurătate. În procesul adoptării deciziilor, ei conlucrează permanent cu aparatul consilierilor și experților. Anume acest „trust cerebral” din anturajul primei persoane, plus stilul de conlucrare cu el al președintelui reprezintă variabila determinantă a tipului dat. Hermann și Preston remarcă patru stiluri de lideri individuali.

Tipul, numit „*conducător suprem*” (Chief Executive Officer), tinde să domine, el își construiește o ierarhie bine pusă la punct, instituie sistemul de dispoziții și controlul asupra executării lor. Atenția principală se acordă structurii organizatorice și administrării ei. Autorii atribuie la acest tip de lideri pe președinții H.Truman și R.Nixon.

„*Directorul/ideologul*” (Director/Ideologue), exemplu – R.Reagan), în aceeași măsură ca și tipul precedent, tinde să domine, dar pe el în primul rând îl interesează problemele care trebuie soluționate, nu structura organizatorică.

„*Liderii de echipă*” (Team Builders and Players, exemplu – J.Ford, J.Carter) tind spre organizarea colectivă a muncii, deciziile se adoptă prin consens, liderul domină de la centru rețeaua de informații și îndeplinește funcțiile de moderator al disputei.

„*Analistii-novatori*” (Analist/Innovators, exemplu - F. Roosevelt), în aceeași măsură ca și „liderii de echipă”, acordă o atenție deosebită selectării și analizei informației referitor la problemă, tind spre o analiză multiopțională și caută soluționări optime luând în calcul toți parametrii și punctele de vedere.

Comun pentru primele două tipuri este faptul că ele preferă să lucreze în cadrul unei structuri organizaționale formale cu distribuția clară a drepturilor și atribuțiilor, în

timp de tipurile trei și patru preferă stilul neformal, mai liber de muncă.

Clasificarea în cauză este foarte interesantă, deoarece stilul colectiv de muncă și al procesului decizional a devenit o necesitate în epoca „revoluției informaționale”, iscusința de a-și modela cât mai efectiv relațiile cu propria echipă fiind una din principalele deprinderi ce determină succesul conducătorului de cel mai înalt rang.

Încă o abordare posibilă în cercetarea importanței trăsăturilor individuale a liderilor în sfera politicii externe se bazează pe încercarea de a evidenția un șir de tipaje individuale, pentru care sînt proprii îmbinarea anumitor trăsături de caracter și a particularităților concepției despre lume, urmărind influența lor asupra procesului decizional în politica externă. De exemplu, Charles Kegley și Eugene Wittkopf (Kegley and Wittkopf) evidențiază 10 asemenea tipuri.

1. *Naționaliștii*. Pentru acest tip, națiunea proprie reprezintă obiectul de bază al identificării. Altor comunități, atît mai mari (Uniunea Europeană, omenirea), cît și mai mici (de exemplu, familia), în ierarhia de valori a naționaliștilor le este rezervat un loc subordonat. Deseori naționaliștilor le este caracteristic *etnocentrismul* – reprezentare cu privire la *virtutea și caracterul progresist incontestabil al culturii proprii națiunii și atitudinea negativă față de cultura altor națiuni*.

2. Trăsătura distinctivă a *militariștilor* constă în convingerea lor cu privire la admiterea agresiunii și legitimitatea aplicării forței în procesul de soluționare a conflictelor, inclusiv a celor internaționale. Ei consideră că agresiunea este o însușire indispensabilă a naturii umane, ceea ce vine în contradicție cu rezultatele cercetărilor moderne care au demonstrat că comportamentul agresiv se însușește de către oameni în cadrul mediului social, la fel cum în școală te înveți a citi și socoti.

3. *Conservatorilor*, dacă se are în vedere profilul psihologic, nu filozofia lor politică, le sînt proprii trăsături ca ostilitatea, suspiciunea, lipsa flexibilității în percepere și comportament, intoleranța. Față de ideile noi, conservatorii de obicei au o atitudine de neîncredere, sînt foarte sensibili în aprecierea rangurilor și ierarhiei, nu sînt predispuși să compătimizească pe cineva și nu iartă slăbiciunile altora. Orientări conservatiste acute se întîlnesc de cele mai multe ori în rîndul oamenilor puțin instruiți, nehotărîți și care ocupă un loc neînsemnat în ierarhia socială.

4. *Pragmaticii*. Aceștia le sînt caracteristice orientarea spre rezultatul final, utilitatea ideilor sau a proiectelor, caracterul intelectual, nerăbdarea, predispoziția pentru experimentare, nivelul înalt al ambițiilor. Criteriul principal de apreciere a pragmaticilor este succesul, în plus ei nu întotdeauna manifestă interes față de caracterul etic al mijloacelor folosite pentru obținerea acestui succes sau recurg la *iraționalism*, adică la motivații logice după formă a acțiunilor întreprinse, dar care nu rezistă criticii în ceea ce privește conținutul lor.

5. *Paranoicii*. Noțiunea dată este împrumutată din psihiatrie, unde înseamnă depresiune psihică, pentru care sînt caracteristice spaima (fobii), suspiciune și neîncredere față de cei din jur. Un asemenea tip de caracter, după cîte se pare, este contraindicat politicianilor publici, cu toate acestea el se poate manifesta și la ei în situații de stres. Acest complex a fost trăsătura specifică a mai multor lideri autoritari (Hitler, Stalin), îmbinîndu-se, în caracterul lor, cu închipuirile despre propria superioritate și infailibilitate. Paranoicilor tot timpul li se năzar uneltiri și comploturi puse la cale de dușmani, care trebuiesc loviți preventiv, pînă nu au prins la putere.

6. *Machiavellism*. Numele lui Niccolò Machiavelli, celebră personalitate a lumii politice italiene din epoca

Renașterii, a devenit exemplu al oportunistului, disprețului față de morală, manipulării cu alți oameni în numele propriului interes, calități care, de altfel, intră într-o anumită contradicție cu personalitatea reală a lui Machiavelli. Crezul acestui tip reprezintă cunoscutul principiu al iezuiților „scopul scuză mijloacele”. Machiavelliștii resimt o patimă puternică de a domina, ajunge la putere. Acest tip are ceva comun cu pragmaticii, dar dacă pentru pragmatici principalul este succesul, pentru machiavelliști principalul este câștigul.

7. *Adepții fideli*. Tipul dat poate lua diferite înfățișări: „fanatic”, „ideolog”, „terorist”, „fundamentalist”. Reprezentanților săi le este comună apartenența necritică la o doctrină religioasă sau ideologică, în numele căreia ei sînt gata să meargă la acțiuni extreme. Pentru ei nu contează argumentele și ideile raționale, ei simt nevoia de a crede în „ceva sfînt”, de a idolatriza ceva sau pe cineva. Toate acestea sînt însoțite de pregătirea de a se jertfi, de a se contopi cu masa exaltată a tovarășilor de idei, de intoleranța față de cei care gîndesc altfel.

8. *Personalitățile autoritare*. Concepția personalității autoritare a fost inclusă în uzul științific de Theodor Adorno. Pentru autoritari este caracteristic atașamentul puternic față de valorile tradiționale, stabilitate, „înțelepciunea vieții” și „bunul simț”, hotărîrea de a se conforma autorității percepînd lumea ca pe o realitate separată strict: „prieteni și dușmani”, „binele și răul”. Autoritarii nu acceptă contradicțiile, ei se străduiesc să trăiască în virtutea unor legi încremenite și simple, sub conducerea unei căpetenii înțelepte, care pe toate le vede și cunoaște.

9. *Antiautoritarii*. Spre deosebire de tipul precedent, antiautoritarilor le este proprie introspecția, cufundarea în lumea lor interioară destul de bogată. Ei nu se tem de tot ce-i nou și nici de contradicții. Deseori se comportă impulsiv,

spontan și de multe ori aderă la mișcările de stînga, întrucît după convingerile lor ei sînt niște idealști care vor să schimbe lumea pentru a o face mai bună și mai dreaptă.

10. *Dogmaticii*. Trăsătura determinantă a dogmaticilor este incapacitatea și nedorința lor de a supune criticii și schimba punctele de vedere și ideile însușite cîndva. Lor le este proprie o concepție despre lume și mai strictă decît cea a autoritarilor. Ei pur și simplu nu observă, nu lasă să se strecoare în conștiință nici o informație nouă, care ar clătina punctele de vedere cu care s-au deprins.

Toate tipurile examinate mai sus se întîlnesc rar în stare pură printre reprezentanții elitelor politice, deoarece ultimii se află sub un control prea sever din partea societății. Mai curînd, folosind un termen din psihiatrie, s-ar putea de vorbit despre o anumită „accentuare”, adică o ieșire în relief a caracterului politicianului pe o anumită direcție. Cu toate acestea, legătura dintre un anumit tip de caracter și repertoriul preferat al mijloacelor politicii externe este evidentă și substituitivă verificării empirice: de exemplu, militarismul și predispoziția pentru războaie sau dogmatismul și lipsa flexibilității la adoptarea deciziilor. Și totuși, caracterul unui politician de clasă înaltă rareori este unilateral. Aceiași Kegley și Wittkopf, în descrierea pe care o fac lui Kissinger, care indiscutabil este una dintre cele mai strălucite figuri ale politicii internaționale, atenționează asupra particularităților stilistice care cuprind cîteva tipuri caracterologice. Pe de o parte, Kissinger, indiscutabil este un pragmatic, dacă avem în vedere flexibilitatea lui, iscusința de a folosi echilibrul de puteri, înaltele facultăți intelectuale. Pe de altă parte, el se impune și prin calitățile sale *autoritar-dogmatice*, dacă luăm în calcul intoleranța sa față de discordie, neîncrederea în principiile democratice ale politicii externe, predispozițiile aproape paranoice pentru confidențialitate. Deși, se prea poate, anume multidimensionalitatea îi

deosebește pe politicienii de seamă de cei mediocri. Ar fi suficient să ne amintim, în acest sens, de lungul șir al conducătorilor dogmatici sovietici.

În încheiere, se cere de menționat că influența personalității politicianului asupra procesului decizional este condiționată de un șir de împrejurări, începînd cu locul pe care acesta îl ocupă în ierarhia de stat și terminînd cu faptul cît de obișnuită sau de extraordinară, sau de critică este situația. În ultimul caz, influența trăsăturilor personale ale liderului se dovedește a fi mai pronunțată și mai importantă.

§ 6.2. ROLUL „ELITELOR” ȘI A „GRUPURILOR DE PRESIUNE” ÎN POLITICA EXTERNĂ

Una din cele mai importante componente ale cercetării în domeniul politicii externe este examinarea forțelor ei motrice. J.Rosenau menționa că *„legăturile dintre cauzele primare interne și conduita ce rezultă din ele – politica externă – se supun cu greu supravegherii și de aceea sînt deosebit de inaccesibile analizei coerente... Puține lucrări se ocupă de examinarea multiplelor variabile neguvernamentale cu aprecierea relațiilor ce se desfășoară între ele în procesul de formare și realizare a politicii externe... Conduita externă rezultă dintr-un complex enorm de surse, fiecare din care își are partea sa de contribuție, dar nici una luată separat nu poate să-l determine în întregime”*.

Ce reprezintă „elitele”? În concepțiile „multitudinii de elite”, prin ele se subînțeleg cei mai buni, mai destoinici, mai capabili și mai competenți reprezentanți ai diferitelor grupuri ale populației, reprezentați în organele puterii. Aceste elite sînt transparente și accesibile, ele se caracterizează prin nivelul înalt al mobilității sociale, sînt influențabile din partea cetățenilor simpli, concurează una cu alta, asigurîndu-și prin aceasta propriul echilibru.

Multitudinea elitelor este expresia principiului democrației pluraliste.

Unul din corifeii științei politice, Gabriel Almond, determină puțin mai altfel puterea elitelor, specificînd că orice formă de activitate socială (inclusiv politica externă) atrage după sine diviziunea muncii și diviziunea influenței, care și cuprinde funcția elitei. G.Almond împarte convențional societatea în trei categorii reieșind din atitudinea acestora față de politica externă: „În primul rînd, ...putem vorbi despre „public în general”; în al doilea, despre „publicul atent la evenimente”, care este informat, se interesează de problemele politicii externe și care constituie auditoriul disputelor dintre elite pe tema politicii externe; în al treilea rînd, despre elitele politice și elitele opiniei publice, pătură clar pronunțată a populației, creatoare de politică, care structurează societatea și asigură mijloace efective de acces spre diferite grupuri de interese”.

Allmond propune următoarea clasificare a elitelor politicii externe:

- politică;
- administrativă;
- elita grupurilor de interese;
- elita mijloacelor de informare în masă.

Din *elita politică* de regulă fac parte persoanele oficiale alese de electorat, înalții funcționari de stat, de asemenea, liderii partidelor politice. Elita politică se subîmparte în corespundere cu locul pe care îl ocupă în procesul de formare a politicilor (legislativă, executivă, judecătorească), de asemenea și în funcție de atribuțiile politice (de exemplu, Ministerul Afacerilor Externe, Serviciul de Informații și Securitate sau comisiile parlamentare pentru problemele politicii externe, apărării și securității).

De *elita politică* este strîns legată *elita administrativă* (sau *birocratică*), care reprezintă aparatul profesional al puterii executive, însărcinat cu soluționarea unor probleme politice.

Elita „grupurilor de interes” include reprezentanți ai asociațiilor particulare orientate politic, începînd cu cele de nivel superior, organizate la scară națională și continuînd cu formațiile locale, organizate în jurul unor scopuri și sarcini, diversitatea cărora reflectă structura economică, etnică, religioasă și ideologică a populației. Din ele fac parte atît elita selectată prin vot electoral, care exprimă interesele politice, cît și aparatul birocratic, importanța căruia în activitatea grupurilor de interes poate fi comparată cu importanța birocrăției guvernamentale la nivelul politic suprem.

Din reprezentanții „elitei mijloacelor de informare în masă” fac parte proprietarii care controlează MIM, precum și persoanele care participă activ în munca mijloacelor de informare în masă, - directorii posturilor de televiziune și radio, redactorii ziarelor și revistelor, cei mai puternici jurnaliști.

În afară de elitele numite mai sus, un rol important în procesul politic revine „grupurilor de presiune”, reprezentînd asociații particulare care încearcă să-și promoveze interesele *influențînd* asupra guvernului pe diferite căi, numai nu prin înaintarea candidaților proprii care, în acest caz, ar fi puși în situația de a purta răspundere pentru deciziile adoptate.

„Grupurile de presiune” pot conta pe succes dacă în procesul decizional prevalează relațiile personale („de familie”). Cu cît societatea se interesează mai puțin de unele sau altele probleme, cu atît mai mari sînt șansele ce se deschid în fața „grupurilor de presiune” de a le soluționa în corespundere cu propriile interese. Capacitatea acestor grupuri de a influența asupra politicii externe depinde, de asemenea, de factorii provizorii. În condițiile de criză și a necesității unei decizii operative ele, practic, sînt lipsite de posibilitatea de a interveni în procesul adoptării ei.

De regulă, cea mai puternică presiune asupra procesului decizional în politica externă este exercitată de grupurile care por cîștiga sau pierde din punct de vedere financiar. În cazurile cînd interesele economice ale unor asemenea grupuri sînd puse în joc, ele nu-și precupețesc mijloacele pentru a participa la procesul legislativ și la promovarea intereselor sale în organele puterii executive.

Este important, de asemenea, de știut că interesele „grupurilor de presiune” în sfera politicii externe nici pe departe nu coincid. De exemplu, analizînd politica externă a Rusiei, vom lua în calcul particularitățile intereselor celor mai importanți „jucători” - „Gazpromul”, „Lukoil”, „Lukos”, „TNK”, „Sibneft” și altor companii petroliere, Rosvoorujenie, Minatom și a unui un șir de alte „grupuri de influență” în realizarea intereselor urmărite.

La analiza politicii externe a Moldovei trebuie de luat în considerare și interesele unor „jucători” ca „Orvento-Metal”, „ASCOM-grupp”, „Green-Hills”, „Basarabia-Nord” și a.

§ 6.3. ELITELE OAMENILOR DE AFACERI ȘI POLITICA EXTERNĂ

Elitele oamenilor de afaceri reprezintă unul din cele mai influente grupuri în politica externă modernă. În opinia experților, în ultimii ani sub influența în primul rînd a elitelor oamenilor de afaceri se observă o trecere treptată de la „geopolitică la geoeconomie” sau, cel puțin, la relații mai echilibrate între problemele securității și interesele economice.

Procesul de „economizare” tot mai pronunțată a politicii externe, într-o oarecare măsură explică și caracterul ei multivectorial. Am putea afirma, cu suficientă convingere, că elitele moldovenești ale oamenilor de afaceri la ora actuală

încă *nu sînt unite prin interese comune coordonate*. Preferințele din interiorul unor elite luate în parte (a cultivatorilor de tutun sau vinicole, de exemplu) și, în totalitate, dintre elitele oamenilor de afaceri care reprezintă cele mai importante sectoare ale economiei, diferă, iar în unele cazuri intră în contradicție între ele. Cu toate acestea, în general, partea majoritară a elitelor oamenilor de afaceri susțin integrarea în creștere a Moldovei în spațiul economic european, ca și consecințele legate de această integrare – lărgirea pieței de desfacere, posibilitatea de obținere a investițiilor, creditelor, de implementare a tehnologiilor noi.

În același timp, unele sectoare nu au acces la piața europeană din diferite motive – economice, politice sau legate de calității scăzută a producției. De aceea, ele sînt nevoite să se orienteze în exclusivitate spre piața internă moldovenească sau spre piețele României și ale CSI, să accepte măsurile protecționiste sau să probeze cu anumită incertitudine însușirea piețelor asiatice.

Elitele molovenești ale oamenilor de afaceri se caracterizează printr-un detaliu de comportament „prin excelență local”. Este vorba de orientarea politică a reprezentanților cercurilor de afaceri în problematica „unirii sau neunirii” cu România, în legătură cu care, uneori, mai ales la începutul anilor 90, din partea lor se întreprindeau încercări de a „corecta” politica externă a Moldovei.

Unii încercau să stopeze relațiile economice ale Moldovei cu țările CSI și „rivalii” României – Ungaria și Bulgaria. De asemenea, se accentua în mod deosebit faptul ca integrarea Moldovei în Europa trebuie să se producă „numai împreună cu România”. Alții, dimpotrivă, încercau să ignoreze orice evoluții în relațiile cu vestul, motivîndu-și comportamentul prin „relațiile istorice dintre Moldova și Rusia”, dependența țării de sursele energetice ruse.

Cu toate acestea, viața a răsturnat „calculile teoretice” atât a unei, cât și a altei părți și Moldova a început, este adevărat, destul de încet, să-și aleagă calea proprie.

La cele spuse am putea adăuga că procesul de formare a elitelor oamenilor de afaceri deocamdată nu este definitivat în Moldova, ele nu dispun de planuri strategice de lungă durată, acționează în mare parte haotic, reieșind din interese imediate.

Analizînd influența elitelor oamenilor de afaceri din alte state asupra politicii externe, observăm, de exemplu în Rusia, că cel mai puternic lobbyist este sectorul gazelor naturale, care se manifestă ca un ocrotitor principal al relațiilor de bună vecinătate cu țările Europei. Se prea poate că anume acest sector, din numărul total al elitelor oamenilor de afaceri ruși, este unicul care dispune de o strategie de dezvoltare de lungă durată. Cu toate acestea, conflictele cu țările din Europa sau cu instituțiile financiare controlate de ele nu se exclud din cauza caracterului monopolist al activității „Gazpromului”, a cursului său „diplomatic” în relațiile cu noile state independente (mai ale cu Ucraina, Belarus și Turkmenistan).

Metalurgia. Rusia se pronunță pentru excluderea cât mai operativă a barierele comerciale și aprofundarea colaborării cu țările vestice. În anii 1990, metalurgia a devenit ramura cea mai orientată spre export a industriei ruse, realizînd peste hotare mai mult de o jumătate din întregul volum de producție. Eventuala admitere a Rusiei în Organizația Mondială a Comerțului va fi de natură să contribuie la depășirea protecționismului din partea Uniunii Europene și a Statelor Unite.

Petroliștii ruși, în general, de asemenea se pronunță pentru o colaborare mai strînsă cu Europa atât în legătură cu volumul exportului cât și din necesitatea investițiilor și a noilor tehnologii. La modul general, însă, acest sector este

orientat spre Europa într-o măsură mai mică decât cel al gazelor naturale. Dezvoltarea colaborării cu țările Asiei Mijlocii, zonei Asia-Pacific, Orientului Apropiat (inclusiv Irakul) corespunde sferelor de interes ale companiilor petrolifere.

Electroenergeticienii, de asemenea, se pronunță pentru integrarea Rusiei în Europa, în care văd o perspectivă a pieței de desfacere și o sursă de investiții. Totodată Asia, în primul rând piața chineză, reprezintă în continuare o direcție nu mai puțin atrăgătoare în activitatea PAO EЭC.

Sectorul bancar, mai ales în perioada de pînă la criza din anul 1998, se pronunță activ pentru aprofundarea colaborării internaționale a Rusiei, în primul rând cu țările Europei și cu SUA. Acest domeniu rămîne și în prezent pe poziții liberale, sprijinind reformele economice și politice. Necesitățile de resurse financiare stimulează băncile ruse să susțină amplificarea relațiilor de parteneriat stabile cu țările dezvoltate industrial. Totodată o parte a băncilor din grupurile financiar-industriale orientate protecționist, se pronunță de pe poziții mai accentuate din punct de vedere naționalist.

Industria de război, într-o măsură mai mare ca alte sectoare ale economiei ruse, se caracterizează prin orientare naționalistă. Ea nu este omogenă, fiind formată din două părți. Prima parte este orientată spre timpurile „benefice” din trecut cu comenzi de stat garantate și statut social înalt în societate, a doua se conformează realităților economiei de piață și încearcă să concureze în sfera înaltelor tehnologii cu țările dezvoltate industrial. La modul general, „generalii industriei de război” nu fac parte din cei mai activi susținători ai relațiilor cu Europa, deși, totodată, ei nu pot fi atașați nici la cele mai influente forțe antioccidentale. Treptat, nostalgia după fosta URSS și locul deținut în sistemul vechi

face loc unei atitudini mai pragmatice, care presupune necesitatea căutării partenerilor de peste hotare.

Ca și în cazul industriei de război, nu este omogen nici *Ministerul Energiei Atomice*. Politica protecționistă dură a unor țări ale UE (în special a Franței), pierderea pozițiilor în țările Europei centrale și de est, sistarea programelor energiei atomice în Germania, toate acestea direcționează eforturile spre identificarea și însușirea piețelor noi – din Asia și Orientul Apropiat. Adesea o asemenea activitate duce la confruntări cu SUA, care insistă asupra respectării regimului neproliferării și neadmiterii transmiterii de tehnologii și a utilizării ce ar putea fi folosite la producerea armei nucleare.

Surse:

Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики: Учебное пособие/ Н.А. Ломагин (руководитель авторского коллектива) В.Е.Кузнецов, А.В. Лисовский, А.Ю. Павлов, С.Ф. Сутырин. - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001 г. 166 с., стр. 110-119.

Современные международные отношения: Учебник / Под ред. А.В. Торкунова. — Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999. — 584 с., стр. 254-258.

Literatura:

1. Barber, James, David, *The Presidential Character: Predicting Performance in the White House*, 4th ed., N.J. Prentice Hall, 1992.

2. Burian, Alexandru, *Geopolitica lumii contemporane, Manual: pentru facultățile de drept și de relații internaționale a universităților*. - Chișinău, F. E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003.

3. Huntington, Samuel P., *Ordinea politică a societăților în schimbare*/Trad. de Horațiu Stamatini, Iași, Editura POLIROM, 1999.

4. Keohane, Robert O. and Nye, Joseph S., *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Boston, 1977.

5. Morgenthau, Hans, *Escritos sobre politica internacional*. Con estudio preliminar de Esther Barbe, Tecnos, Madrid, 1990.

6. Ortiz, Eduardo, *El estudio de las Relaciones Internacionales*, Fondo de Cultura Economica, Santiago de Chile, 2000.

7. Rosenau, James N., *The Scientific Study of Foreign Policy*, rev. ed., London: Frances Pinter, 1980.
8. Senarclens, Pierre de, *La politique internationale*, Paris, 1992.
9. Vasquez, John, *The War Puzzle*, Cambridge University Press, 1997.
10. Viotti, Paul R.; Kauppi, Mark V., *International relations theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond*. – 3rd ed., Allyn and Bacon, Boston, 1998.
11. Wallerstein, Immanuel, *The Modern World-System - 2 volumes*, Academic Press, New York, 1974.
12. Wight, Martin, *Politica de putere*, Chişinău, Editura ARC, 1998.
13. Бокшанин А., *История международных отношений и дипломатии в древнем мире*. – Москва, 1948.
14. Буриан А., *Теория международных отношений: Курс лекций в 2-х т., Том 1. «Введение в теорию международных отношений»*. - Кишинев, Издат. Центр МГУ, 2003.
15. Буриан А., *Теория международных отношений: Курс лекций в 2-х т., Том 2. «Внешняя политика и международные отношения»*. - Кишинев, Издат. Центр МГУ, 2003.
16. Гаджиев К.С., *Введение в геополитику*. Издание второе, переработанное и дополненное. - Москва, «Логос», 2000.
17. Дугин А., *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить Пространством*. Изд. 3-е, дополн. - Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999.
18. *История политических и правовых учений*. / Под ред. О.Э.Лейста. - Москва, «Юридическая литература», 1997.
19. *История европейской интеграции (1945-1994)*/ Под ред. А.С.Намазовой, Б.Эмерсон. - М.: ИВИ РАН, 1995.
20. Кальвокоресси Питер, *Мировая политика после 1945 года: В двух книгах*. - Москва, «Международные отношения», 2000.
21. Ломагин Н.А., Лисовский А.В., Сутырин С.Ф., Павлов А.Ю., Кузнецов В.Е., *Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики. Учебное пособие*. - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001.

22. *Современные международные отношения. Учебник* / Под ред. А.В.Торкунова. – Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999.
23. Тойнби А., *Цивилизация перед судом истории*. – Москва, «Прогресс», 1995.
24. Фокуяма Ф., *Конец истории?//* «Вопросы философии», 1990, № 3.
25. Хантингтон Сэмюел П., *Столкновение цивилизаций и переустройство мирового порядка*// Библиотека публикаций Московского Центра Карнеги, „Pro et Contra”, Том 2, Весна 1997.
26. Цыганков П.А., *Современные политические режимы: структура, типология, динамика (учебное пособие)*. – Москва, «Интерпракс», 1995.
27. Цыганков П.А., *Теория международных отношений*. – Москва, «Гардарики», 2002.

ADMINISTRAREA PUBLICĂ⁸⁹ ȘI POLITICA EXTERNĂ

§ 7.1. Teoria opțiunii raționale

§ 7.2. Procesul organizatoric

§ 7.3. Modelul „politicii birocratice”.

§ 7.4. Groupthink („Gruparea gândirii”)

§ 7.5. Teoria cibernetică a procesului decizional a lui

John Steinbruner

§ 7.6. Procesul decizional în politica externă a Moldovei.

Studierea procesului decizional în domeniul politicii externe presupune examinarea principiilor și legilor care pot explica alegerea unei sau altei linii de conduită a organismelor sociale complicate – administrației Președintelui, instituțiilor de politică externă, parlamentului. De asemenea, scopul unei asemenea cercetări constă în identificarea posibilităților de optimizare, îmbunătățire a muncii structurilor birocratice în vederea găsirii celor mai

---

⁸⁹ Vezi: *Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики: Учебное пособие* / Н.А. Ломагин (руководитель авторского коллектива) В.Е.Кузнецов, А.В. Лисовский, А.Ю. Павлов, С.Ф. Сутырин. - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001 г. 166 с., стр. 120-140; *Современные международные отношения: Учебник* / Под. ред. А.В. Торкунова. – Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999. – 584 с., стр. 250-252.

potrivite căi de atingere a scopurilor propuse. Ambele aspecte formează subiectul *teoriei procesului decizional*. *Teoria procesului decizional* și-a făcut apariția la punctul de confluență a câtorva științe: matematicii, economiei matematice, sociologiei și psihologiei.

§ 7.1. TEORIA OPTIUNII RAȚIONALE

Teoria opțiunii raționale a venit în știința politică din economie, deși rațiunile ei nu sînt legate doar de ultima. R.Schwery numește trei tradiții intelectuale de cea mai mare importanță, care au influențat formarea teoriei opțiunii raționale:

„În primul rînd, este vorba de filozofia scoțiană a moralității, a lui Hattison, Yum, Ferghyuson și Smidt, care propune pentru prima dată o concepție individualistă coerentă a conduitei raționale, atrăgînd totodată atenția asupra caracterului ei productiv în explicarea fenomenelor sociale. În al doilea rînd, este vorba despre utilitarism, care a elaborat o concepție exhaustivă a raționamentelor morale... În al treilea... teoria neoclasică, care a situat pe primul plan procesul schimbului reciproc. Dacă individul obține profit de la aplicarea unei sau altei legi, legi care impune anumite restricții acțiunilor noastre și care, pe lîngă aceasta, poate compensa pierderile altora, nu avem motive să afirmăm că schimbul este necinstit, contravine normelor morale sau cine știe căror altor principii”.

Teoria opțiunii raționale a situat în prim-planul stidiului politic omul concret cu interesele și nevoile sale personale, omul independent și activ. Teoria opțiunii raționale se sprijinea pe premisa posibilității de a lega comportamentul individual și organismele sociale, pentru a păstra suveranitatea individului la adoptarea deciziilor privind atît bunurile personale, cît și cele sociale.

Ea reiese din faptul că în sferile puterii și ale procesului decizional privind bunurile comune, omul se comportă la fel de rațional, ca și în viața economică.

Așadar, teoria opțiunii raționale în calitate de model al analizei politicii externe poate fi considerată tradițională. Examinînd politica statului, savanții deseori încearcă să găsească răspuns la problemele ce apar anume din punctul de vedere al subiectului ce acționează rațional. O asemenea abordare se bazează pe următoarele principii:

- cel care adoptă decizia, urmărește un scop sau mai multe scopuri determinate. Dacă scopurile sînt mai multe, ele sînt structurate reieșind din importanța sau preferințele subiectului. Informația cu privire la situația creată și la faptul cum va influența această situație asupra scopurilor subiectului, este accesibilă și cunoscută subiectului;

- subiectul examinează alternativele de atingere a scopului sau scopurilor, apreciindu-le din punctul de vedere al raportului dintre pierdere și câștig, de asemenea a probabilității succesului. Evident, o asemenea situație este posibilă doar în cazurile cînd se respectă unele condiții:

- subiectul reprezintă un tot întreg;

- pe lîngă faptul că informația despre situație este accesibilă subiectului, acesta este apt să o selecteze și aprecieze la justa valoare;

- subiectul este apt să identifice toate alternativele posibile;

- subiectul dispune de cunoștințe cu privire la raportul dintre cauză și efect în sfera dată și este capabil să aprecieze corect consecințele posibile ale opțiunii sale în cazul fiecărei din alternativele identificate;

- subiectul este apt să formuleze corect scopurile și problemele în baza sistemului de valori existent.

Prima condiție presupune că subiectul e monolitic, dar, în acest caz, în calitate de subiect se poate produce atît

statul ca atare, cât și politicianul concret. În istoria tradițională a relațiilor internaționale la analiza politicii unui sau altui stat, de cele mai multe ori se luau în calcul anume aceste două niveluri. În continuare, însă, a apărut interesul față de influența pe care o pot exercita asupra politicii structurile *birocratice*, care, de asemenea, pot fi examinate în calitate de centre monolitice ale procesului decizional, corespunzătoare modelului opțiunii raționale.

Statul, totuși, în mai multe cazuri este examinat în calitate de monolit întruchipat de guvern, acțiunile cărui urmăresc un scop formulat prin calcul rațional, alegerea modului de atingere a acestui scop producându-se, de asemenea, pe bază de raționalism. O asemenea schemă permite generalizări la nivel înalt, ceea ce reprezintă baza oricăreia teorii. Astfel, de exemplu, concepția realistă a relațiilor internaționale se bazează anume pe ideea conduitei raționale a statului pe arena internațională.

În teoria procesului decizional modelul raționalist a stat la baza cercetărilor strategice dominante în sfera securității în perioada războiului rece. Cercetarea clasică în această sferă este lucrarea lui Thomas Schelling „Strategia conflictului”.

Etapa supremă a abstracțiunii în modelul raționalist poate fi numită „teoria jocurilor” (T.Schelling). În ea, subiecții sînt reprezentați sub formă de „jucători” abstracți, executînd mutări (acțiuni) în joc. Pierderea și cîștigul sînt exprimate în cifre concrete și se pretează simplei socotiri și comparații. Pe această bază se formează o schemă absolut rațională a relațiilor dintre jucători, folosindu-te de care poți nu numai să alegi cel mai bun drum spre atingerea scopului, ci și să prognozezi acțiunile altor părți. Este clar că o asemenea schemă nu există în viața reală și, s-ar părea, nu are nici un sens studierea ei. T.Schelling recunoștea că posibilitățile de folosire a rezultatelor abținute prin aplicarea

unui asemenea model sînt limitate. În același timp el considera utilă aplicarea modelului pentru structurarea teoriei, care permite „identificarea procesului analitic personal cu procesul analitic al participantului ipotetic la conflict; presupunînd o anumită consecutivitate în comportamentul participantului ipotetic, noi avem posibilitatea de a studia alternativele conduitei din punctul de vedere al corespunderii lor standardelor consecutivității date”.

După cum s-a spus mai sus, teoria orîunii raționale se aplică și la nivelul personalității concrete, politicianului care adoptă decizia. Este pe deplin firesc că o asemenea abordare poate fi supusă criticii, deoarece e greu să găsești un om care întotdeauna ar gîndi și acționa întru totul rațional. De aceea, în cercetările strategice, de exemplu, analiștii reies nu din supoziția că politicianul întotdeauna este rațional, ci din supoziția că *politicianul nu întotdeauna este irațional*. Calculul se face în baza a două concepte: omul de stat va prefera strategia care minimalizează dauna, adversarul său procedînd exact în același fel.

În legătură cu aceasta, analiza strategică are două niveluri. Primul nivel prevede un raționalism deplin – subiectul rațional, cunoașterea exactă a sistemului de valori, informarea deplină din ambele părți. Al doilea nivel – realitatea cu luarea în considerare a trăsăturilor individuale ale subiectului, iraționalismului etc.

Așadar, totalizînd cele spuse, putem trage concluzia că deși modelul rațional are o mulțime de neajunsuri, totodată el are și anumite avantaje. Cu ajutorul analizei raționale pot fi rezolvate, în cel mai rău caz, următoarele probleme:

- în primul rînd, aplicînd modelul dat și cunoscînd sistemul de valori, pot fi presupuse scopurile urmărite de către subiect;

- în al doilea rând, metoda dată permite formularea tuturor alternativelor posibile de atingere a acestor scopuri;

- în al treilea rând, motivează alegerea corectă dintre alternativele existente;

- în al patrulea, punând față în față realitatea cu modelul coduitei raționale și stabilind deosebirile dintre ele, se poate de concentrat atenția asupra cercetării factorilor care au generat abaterea de la model.

Există, cel puțin, încă o problemă ce poate fi soluționată cu ajutorul modelului opțiunii raționale. Criticându-l și analizând deosebirile dintre realitate și modelul ideal, mulți cercetători au creat concepții care explică mai deplin sensul procesului decizional.

În lucrarea sa, care a devenit deja clasică, „Esența deciziilor”, Grem Allison a examinat în amănunte modelul cercetat de noi, variantele și exemplele de aplicare a lui. Criticându-i deficiențele, G.Allison consideră că deși modelul este util pentru anumite scopuri, el se cere considerabil completat.

G.Allison a criticat principiul modelului cu privire la caracterul monolitic al statului ca subiect principal, ceea ce, în opinia sa, reduce substanțial posibilitatea modelului de a explica procesul decizional. În baza conceptului că statul reprezintă o totalitate de structuri birocratice sau „organizații”, G.Allison a elaborat încă două modele - al *procesului organizatoric și politicii guvernamentale (birocratice)*, pe tema cărora vom vorbi în următoarele două capitole. Aceste două modele nu reprezintă o alternativă a teoriei opțiunii raționale, rostul lor este de a completa și apropia analiza politicii externe de realitate.

Este pusă sub semnul îndoielii, de altfel destul de întemeiat, și eficiența modelului „rațional” la nivelul politicianului concret care adoptă decizia. G.Allison își argumentează critica inclusiv în baza cercetărilor din

domeniul economiei ale lui Herbert Saymon, autorul concepției „raționalității limitate”. G.Allison citează factorii, justificați de H.Saymon, care determină replierea persoanelor și organizațiilor de la raționalitatea deplină: problemele ce urmează să fie soluționate sînt atît de complexe, încît pot fi examinate concomitent doar unele din aspectele lor. De aceea persoanele le separă pe părți relativ independente, studiindu-le pe fiecare în parte. Cînd apare necesitatea de a alege una din alternative, persoana o alege nu pe cea mai bună, ci pe prima care, mai mult sau mai puțin, îl satisface. În situația cînd se alege prima alternativă satisfăcătoare, o importanță deosebită revine consecutivității cu care sînt examinate alternativele. Persoanele se străduiesc să evite neclaritățile, de aceea alegerea se face în folosul alternativelor ce promit un rezultat rapid și sigur.

Persoanele și organizațiile își elaborează propriile variante ale eventualei lor activități, la aceasta și reducîndu-se opțiunea lor în fiecare situație concretă.

§ 7.2. PROCESUL ORGANIZATORIC

Interesul manifestat față de analiza rolului ce revine structurilor birocratice în politica statului a apărut destul de demult. Încă Max Weber, la începutul secolului XX, studia importanța birocrăției în sistemul de guvernare. În anii 1960 problema a devenit obiect de cercetare din partea savanților ce activau în sfera relațiilor internaționale. Un șir de cercetători, cum ar fi Morton Halperin, Alexandr George, Frensis Rurk analizau diferite aspecte ale influenței birocrăției asupra politicii externe a statelor. Și totuși se consideră clasică în sfera dată cartea lui Grem Allison, „Esența deciziei”, publicată în anul 1971.

Sprrijinindu-se pe studiul Crizei din Caraibe din anul 1962 și pe lucrările altor cercetători, G.Allison a generalizat și

structurat, practic, toți factorii legați de influența structurilor birocratice asupra formării politicii externe a statului. Acești factori au fost divizați de el în două grupe și incluse în două modele - „Procesul organizatoric” și „Politica guvernamentală (birocratică)”, pe care le vom examina în capitolul de față și în cel următor.

Modelul *procesului organizatoric* a fost reluat de G.Allison din economie. Principiile teoriei și cercetărilor lui Richard Sayrt și James Marcya, expuse în capitolul precedent, au fost folosite de el la analiza politicii externe a URSS și SUA în perioada Crizei din Caraibe din anul 1962. Concluziile la care s-a ajuns se reduc la principiile pe care le vom expune mai jos.

Statul nu este omogen și monolitic, el este format dintr-un anumit ansamblu de organizații. Caracterul complex al problemelor internaționale impune divizarea lor pe componente ce țin de competența diferitor organizații, care poartă răspundere pentru ele. În corespundere cu aceasta, activitatea statelor pe arena internațională reprezintă un rezultat al proceselor ce se desfășoară conform procedurii stabilite din timp în interiorul organizațiilor care formează statul. Doar modalitățile de aplicare a mijloacelor politicii, ce se află la dispoziția organizațiilor, formează spectrul de alternative pentru a fi alese de către stat. Anume organizațiile structurează problema ce urmează să fie soluționată. Prin mijlocirea lor, liderii statelor obțin informația necesară despre problema dată, unghiul de vedere și plasarea accentelor în problema dată fiind dependente de organizația concretă.

Activitatea organizațiilor poartă un caracter programat și depinde de procedurile lor interne, care direcționează munca organizației spre soluționarea sarcinilor încredințate. Scopurile acțiunilor organizației se formează în cadrul strict al intereselor organizației ca atare și a influenței

exercitate asupra ei din exterior. Fiecare organizație dispune de un ansamblu limitat de proceduri proprii în soluționarea unor sau altor probleme, aplicate în raport de necesități. Organizația se străduie să evite stările de incertitudine și de aceea încearcă sau să ajungă la o înțelegere cu alte organizații participante la procesul decizional de toate nivelurile, sau să-și elaboreze propriul ansamblu de scenarii standarde pentru a acționa în situații potențial posibile. Particularitățile specifice conduitei organizației sînt destul de stabile, deși ele se pot schimba în cazul apariției unor situații neprevăzute. În caz de necesitate, organizațiile preferă să se limiteze doar la schimbări neesențiale sau readaptări ale vechilor proceduri, ceea ce determină stabilitatea relativă a priorităților, convingerilor și procedurilor.

Deși fiecare organizație dispune de sfera sa de activitate, evitarea intersectării cu alte organizații este imposibilă. Prin aceasta se determină necesitatea coordonării acțiunilor lor de către puterea centrală. Liderul statului poate avea o influență importantă asupra elaborării politicii, deoarece în competența sa se află distribuția funcțiilor încredințate organizațiilor, deși, în opinia lui G.Allison, puterea centrală nu este în stare să controleze și orienteze activitatea zilnică a organizațiilor, ci poate doar să o corecteze. Organizațiilor nu le este proprie planificarea de lungă durată a activității. În cazurile cînd, totuși, o asemenea planificare în mod formal există, rareori este luată în serios.

Fiecare organizație dispune de propriul ansamblu de alternative în situația creată. Dar probabilitatea alegerii unei sau altei alternative este determinată nu atît de scopul general al guvernării, cît de scopurile organizației ca atare. Deseori organizațiile participă la formularea scopurilor generale ale statului reieșind anume din propriile scopuri, principalul din care constă în evitarea disconfortului legat, de exemplu, de reducerea bugetului sau restructurarea sa. În

situația când granițele sferelor de activitate sînt confuze sau schimbătoare, scopurile organizației se determină prin tendința ei spre extindere, expansiune.

Influența procesului organizatoric trebuie luat în considerare, în opinia lui G.Allison, și la elaborarea liniei de orientare a politicii liderilor statului. Este greu de presupus înfăptuirea deplină a unui plan de acțiuni care prevede abaterea de la procedurile și alternativele existente ale organizațiilor participante la realizarea lui. În cazul când scopurile acestui plan intră în contradicție acută cu scopurile vreunei organizații, la realizarea sa pot să apară dificultăți legate de împotrivirea acestei organizații.

La modul general, G.Allison consideră că modelul procesului organizatoric îl completează în mod substanțial pe cel raționalist, însă solicită totodată informații specifice referitoare la structura organizatorică a statului concret, precum și un mod de abordare special.

§ 7.3. MODELUL „POLITICII BIROCRATICE”

Modelul *politicii birocratice*, elaborat de G.Allison, se sprijină pe cercetările consacrate analizei acțiunii reciproce dintre „jucătorii” ce formează statul. Printre aceste cercetări el menționează, întâi de toate, lucrarea lui Richard Neustadt, „Puterea prezidențială”. Studiarea deciziilor adoptate de guvernele american și sovietic în perioada Crizei din Caraibe, din acest punct de vedere, i-au permis lui G.Allison să formuleze principiile de bază ale paradigmei birocratice, care vor fi demonstrate mai jos.

În opinia lui G.Allison, deciziile și acțiunile statului sînt un rezultat al proceselor ce se desfășoară în interiorul său. Cercul de participanți care modelează o decizie sau alta, reprezintă un ansamblu de așa-numiților *jucători*, reprezentați de persoane ce dețin anumite poziții. Aceștea

pot fi atât politicienii care ocupă posturi în guvern, cât și reprezentanții diferitor sfere de influență și mijloace de informare în masă. Posibilitățile și obligațiile jucătorilor sînt determinate de pozițiile pe care ei le dețin. Poziția jucătorului determină și percepția problemei ce urmează să fie rezolvată, punctul său de vedere asupra căilor de soluționare a ei. Determinarea scopurilor și interesele jucătorului este condiționată de influența unor interese de diferite niveluri – naționale, interesele organizației pe care o reprezintă, interne și personale. Totalitatea acestor interese determină „miza” jocului, de asemenea influențează percepția de către jucător a diferitor aspecte ale fiecărei probleme.

Opțiunea statului reprezintă *rezultatul negocierii dintre jucători*, fiecare din care influențează asupra acestui rezultat în felul său. Gradul de influență, din punctul de vedere al lui G.Allison, este determinat de trei factori: avantajele față de alți participanți la negociere, experiența, voința de a folosi toate acestea, precum și de interpretarea primilor doi factori de către alții. Avantajele jucătorului în procesul negocierilor pot fi: puterea, controlul asupra resurselor și informației necesare pentru executarea acțiunilor, posibilitatea de a influența asupra scopurilor altor jucători, calitățile personale.

Negocierea dintre jucători se desfășoară pe cai stabilite, determinate de pozițiile jucătorilor, precum și conform regulilor în vigoare, care depind de structura și legile statului. În rezultatul negocierii se elaborează decizia, care poate să difere substanțial de proiectul inițial. Acțiunile guvernului, astfel, nu sînt o consecință a intențiilor sale și corespund rar unor programe și strategii de lungă durată. Deciziile adoptate nu reprezintă un rezultat al analizei strategice raționale, deoarece fiecare participant la negociere își focalizează atenția nu asupra scopului strategic comun, ci asupra unor fragmente ale acestuia și asupra consecințelor posibile nu la nivel strategic, ci la nivel personal.

Încă un factor important, în opinia lui G.Allison, care condiționează abaterea de la modelul rațional al procesului decizional, este nivelul de informare a guvernului. Lipsa informației depline asupra situației, problemei, pozițiilor altor părți duce la percepția incorectă a acestor elemente, ceea ce, la rîndul său, generează așteptări și prognoze nemotivate.

G.Allison manifestă o atitudine destul de sceptică privitor la posibilitatea puterii centrale de a controla politica birocratică. Întrădevăr, avînd în vedere cele expuse mai sus, este greu să-ți imaginezi că liderul statului ar putea să intervină în procesul negocierii. Totodată Alexandr George, de exemplu, consideră că negocierea birocratică poate aduce folos în cazul cînd puterea executivă supremă va utiliza competiția dintre organizații pentru identificarea unui număr mai mare de alternative și analizei lor mai profunde.

Aducînd o mulțime de argumente în favoarea ideii că statul nu este capabil să acționeze rațional la elaborarea și implementarea politicii externe, G.Allison e de părerea că la analiza politicii externe a statului este necesar să se țină seama de multitudinea factorilor cu aplicarea tuturor celor trei modele – opțiunii raționale, procesului organizatoric și politicii birocratice.

§ 7.4. GROUPTHINK („GRUPAREA GÎNDIRII”)

Există mai multe temeri pentru a considera că, în situații responsabile, cînd prețul deciziei este foarte înalt, grupurile trebuie să adopte decizii mai cumpătate și mai motivate decît persoanele luați în parte, mai ales în cazul cînd aceste grupuri sînt formate din oameni uniți, autoritari și calificați, activînd sub conducerea unui lider ce se bucură de încredere. Cu toate acestea, am putea aduce o mulțime de exemple istorice, cînd „trusturile creierilor”, înființate pentru

a elabora decizii politice responsabile, adoptau nu că decizii ghinioniste, ci cu totul catastrofale, marcate de erori esențiale evidente chiar la etapa inițierii lor, care în mod firesc se terminau cu eșecuri răsunătoare.

Cercetătorul american, Irving Janis, analizează în lucrările sale mai multe decizii adoptate de conducerea militaro-politică supremă a SUA, care au expirat cu un fiasco total: decizia președintelui Kennedy de a organiza invadarea Cubei prin Golful Porcilor, decizia președintelui Truman de a trimite trupe militare în Coreea de Nord, decizia președintelui Johnson de escaladare a acțiunilor militare în Vietnam, decizia președintelui Nixon de a ascunde informația despre efracția cartierului general din Wutergheit al partidului democrat, pasivitatea comandamentului FMM a SUA în ajunul dezastrului de la Pearl Harbor, care neglijase pericolul unui atac prin surprindere din partea japonezilor. Janis a făcut o analiză comparativă a proceselor și factorilor care au condus la adoptarea deciziilor nereușite și celor reușite, cum ar fi susținerea acordată Europei de președintele Truman prin aplicarea planului de asistență economică din anii de după război („Planul Marshall”, 1948-1952) și soluționarea cu succes de către administrația președintelui Kennedy și a liderului sovietic N.Hrușceev a Crizei din Caraibe. În rezultatul acestei investigații, Janis a relevat un sir de trăsături ale fenomenului căruia i-a dat denumirea de „groupthink” – în traducere textuală *gîndire în grup*, dar, întrucît se are în vedere o gîndire în grup eronată, ni se pare adecvată definiția propusă de traducătorii manualului de psihologie socială a lui J.Mayers – „griparea gîndirii”, care conține un subtext ironic mai apropiat de ideea lui Janis.

Janis determină fenomenul „gripării gîndirii” în felul următor:

„Groupthink” reprezintă un regim de gîndire în decursul căruia tendința de a se ajunge la o decizie unanimă este atît de

importantă pentru membrii grupului, încât acesta devine incapabil de a aprecia realist deciziile alternative”.

Altfel spus, esența fenomenului „grupării” constă în elaborarea de către grup a deciziei și situațiilor în condițiile iluzorii a lipsei totale de alternative: orice plan care diferă substanțial de decizia pusă în discuție (de exemplu, tratative în loc de operații militare), se exclude din start, ca fiind nerealist, dezavantajos, dăunător.

Ferește, „*groupthink*” este un fenomen internațional și nu reprezintă o calitate exclusivă a politicienilor americani. De exemplu, politica premierului britanic Chamberlain în perioada „Acordului de la Munchen” (supranumit „Gîrdășia de la Munchen”), a guvernului imperial rus în preajma războiului ruso-japonez, decizia conducerii URSS de a trimite armate în Afganistan și, respectiv, a Guvernului Rusiei în prima perioadă a războiului cecen, ar putea să ne servească în calitate de exemple a „grupării gîndirii” nu mai puțin elocvente ca cele descrise de Janis. Cu toate acestea, vom aminti de cazul nefericit, promovat de Janis ca exemplu bun de inclus în creștomatiile, al trupei cubaneze de „contras” trimise să lupte împotriva regimului lui Fidel Castro în Golful Porcilor.

La 17 aprilie 1961, un număr de 1400 de „contras” au fost debarcați pe plaja din golful numit. Corpul de debarcare a fost instruit și finanțat de serviciile speciale ale SUA. Misiunea sa de luptă consta în capturarea bazei militare cubaneze, menținerea ei pînă la sosirea partizanilor ce luptau împotriva lui Castro în munții Exambrei și începerea răscoalei care, în cele din urmă, trebuia să răstoarne guvernul Castro. Operația a fost pregătită de unul din cele mai puternice și profesionale servicii de informații din lume – Direcția Centrală de Investigații a SUA și aprobată de unul din cei mai autoritari lideri politici ai timpului – președintele american John Kennedy. Cu toate acestea, operația s-a

terminat în 48 de ore. Armata cubaneză era pregătită de invazie, convingerea că aviația guvernamentală nu va reuși să se ridice în aer nu s-a îndreptățit, o postată de 80 de mii de mlaștini de nestrăbătut n-au permis corpului debarcat să se unească cu partizanii care luptau în munți, complicitatea guvernului SUA la operație s-a dovedit a fi „secretul lui Polișinel”, provocând proteste în masă în mai multe țări ale lumii, cu atât mai mult că informația despre pregătirea operației se strecurase în presă încă înainte de a începe invazia, pretinsa opoziție largă față de regimul lui Castro s-a dovedit a fi un mit. Dimpotrivă, invazia i-a consolidat pe cubanezi, provocând „efectul bumerangului”. În consecință, SUA s-a ales cu o umilință în plus, fiind nevoită să-i răscumpere pe „contras”, făcuți prizonieri, în schimbul medicamentelor, pieselor de rezervă și a altor bunuri materiale din lista celor supuse embargoului instituit de SUA împotriva Cubei.

Primul gând care îți vine în minte după ce faci cunoștință cu circumstanțele acestui eșec cunoscut în toată lumea este că decizia a fost elaborată de niște oameni nechibzuiți, neprofesionali și, nu este exclus, pur și simplu naivi. Pe bună dreptate, cum a fost posibil să te uiți la hartă și să nu observi cele 80 de mii de mlaștină, să crezi că încăpăținare în secretul operației în timp ce citești despre ea în presă, să subapreciezi combativitatea forțelor armate cubaneze etc.? Cu atât mai mult că „ștabul de creieri” al președintelui Kennedy era format din politicieni și analiști experimentați și merituoși. De exemplu, secretarul de stat, D.Rask, pînă la trecerea în administrația prezidențială condusesse Fundația Rockefeller, ministrul apărării J.MacNamara, statistician de profesie și cunoscut analist politic, anterior lucrase în funcția de președinte al Corporației Ford, M. Bandy, consilierul principal al președintelui, fusese decan la Universitatea din Harvard. Cu

atît mai mult că, mai tîrziu, în timpul Crizei din Caraibe, practic aceeași echipă s-a dovedit capabilă de a lua decizii destul de înțelepte și cumpătate.

Janis a concluzinat că motivul principal al unei decizii atît de nereușite a constat în faptul că, în situația concretă cu care s-a confruntat „centrul de creieri” al președintelui, susținerea punctului de vedere comun, tendința de a împărtăși aceeași poziție, consecvența executării unui plan stabilit din timp s-au dovedit a fi mai presus decît analiza obiectivă a situației, care dădea de înțeles că planul dat nu este altceva decît o gravă eroare. O asemenea apreciere, însă, presupune depășirea unor bariere psihologice substanțiale, ceea ce reușește cu greu.

Janis a evidențiat cîteva stări tipice ale „grupării gîndirii”.

1. *„Iluzia invulnerabilității”* – perceperea că, indiferent de gradul de pericolozitate și deficiențe a planului, totul se va termina cu bine. O asemenea percepere se caracterizează prin optimism exagerat și stare de pregătire pentru adoptarea unor decizii extrem de riscante⁹⁰.

2. *„Iluzia moralității incontestabile”* – perceperea că, oricare ar fi acțiunile concrete incluse în planul de acțiuni, ele sînt îndreptățite prin moralitatea incontestabilă a scopurilor pe care și le propune grupul și moralitatea neîndoielnică a membrilor grupului. Această iluzie corespunde cu exactitate cunoscutei devize a iezuiților „scopul scuză mijloacele”.

3. *„Raționalizări”* – explicații și concluzii logice și raționale ca formă, dar incorecte ca esență, folosite pentru motivarea unor acțiuni îndoielnice. De exemplu: „Aviația

---

⁹⁰ Riscul excesiv în cazul de față poate fi apreciat ca un exemplu particular al fenomenului „devierii spre risc” sau „polarizării în grup”, cunoscut în psihologia socială, manifestîndu-se prin aceea că, în rezultatul unei discuții în grup, de multe ori se adoptă decizii și mai extreme decît cele de pînă la discuție.

guvernamentală cubaneză nu va fi în stare să decoleze, deoarece cubanezii nu pot pegăti avioanele și aviatorii fără ajutorul instructorilor americani”. Concluzia este logică, dar se bazează pe o motivație incorectă: cubanezii s-au descurcat cu succes și fără ajutorul americanilor.

4. Stereotipul „*Inamic înrăit și (sau) tâmpit*” - chipul inamicului este perceput într-un mod simplist, stereotipic. În variantă inițială este vorba de niște „ticăloși”, „nemernici”, „bandiți”, cu care un politician ce se respectă pe sine nici nu are dreptul să se așeze la masa de tratative. Deseori acest stereotip se armonizează cu cunoscuta iluzie a „*conducătorilor cu suflet negru*” (black-top illusion), când analiștii care planifică operația sînt de părerea că lichidarea fizică sau altă metodă de înlăturare de la putere a liderului inamic va rezolva imediat problema⁹¹. O altă variantă îi reprezintă pe inamici ca subdezvoltați, proști, „necivilizați”; în acest caz de i-a în deridere aspectul lor exterior, deprinderile, fiind declarați, de exemplu, „trîntori și debili”. Totalizînd efectele acestui stereotip, le-am putea numi „scuipături în vînt”. Consecințele se fac bine simțite în cazul cînd situația te obligă să lupți decenii la rînd cu „o șleahță de primitivi și bandiți”, în timp ce victoria multășteptată, în ciuda expesiilor tari și a optimismului din primele zile, devine tot mai problematică.

5. *Autocenzura*. Membrii grupului, uneori inconștient, alteori cu bună știință (deoarece dezacordul cu opinia comună poate să-i coste cariera) minimalizează importanța divergenței de păreri din interiorul grupului și temeinicia argumentelor îndreptate împotriva planului acceptat de

---

⁹¹ După insuccesul din Golful Porcilor, DCI a întreprins repetate încercări de a-l înlătura pe Fidel Castro de pe arena politică, considerînd că aceasta va duce la căderea imediată a regimului său. Indiscutabil, rolul liderului în politică este foarte important, dar, de cele mai multe ori, după înlăturarea unui lider odios în locul lui apare altul, în majoritatea cazurilor cu nimic mai bun ca primul.

grup. Uneori acest lucru se manifestă prin „eliminarea” contraargumentelor, adică despre ele se uită cu multă sinceritate, nu mai sînt amintite în timpul dezbaterilor, de parcă nici n-ar fi existat, alteori – în rezultatul unei manipulari și dosiri conștiente a informației. De exemplu, știrea că inamicul își dorește cu sinceritate să înceapă tratativelor, este „pusă de-o parte”, pînă cînd schimbarea situației face imposibile tratativele.

6. *Iluzia unanimității de păreri.* Mulțumită faptului că membrii grupului nu-și exprimă în mod public îndoielile, fiecare din cei care le resimt crede în mod eronat că anume el și este unicul disident al grupului. Din această cauză toți membrii grupului resimt o presiune foarte puternică din partea grupului.

În psihologia socială această situație de presiune din partea grupului poartă denumirea de *conformanție*⁹²: confruntîndu-se cu părerea unanimă a grupului, potențialii disidenți, chiar în lipsa unor solicitări concrete de a accepta părerea grupului, evită să-și exprime dezacordul de teama că se vor pomeni izolați și, în consecință, respinși de grup.

Deseori impresia despre unanimitatea grupului poate fi doar o iluzie: în realitate, cei care nu sînt de acord cu ceva reprezintă majoritatea, dar, atîta timp cît ei tac, iar adepții planului își exprimă activ părerile, în grup predomină minoritatea, pe care toți participanții la dezbateri o apreciază greșit drept majoritate, deoarece oamenii nu pot citi gîndurile altora. În psihologia socială acest fenomen a obținut denumirea de „*ignoranță în masă*” (pluralistic ignorance).

7. *Constrîngerea directă.* Uneori se dovedește că numai constrîngerea indirectă este insuficientă. În acest caz, asupra

---

⁹² Janis remarca, printre altele, că după operația din Golgul Porcilor unii din participanții la planificarea ei își aminteau că avuseseră îndoieli substanțiale, dar nu îndrăzniseră să le expună în glas.

celor care stau la îndoială se exercită o presiune directă: ei sînt chemați să se „răzgîndească”, „să-și exprime părerea constructiv, să nu se ocupe cu criticismul”, să fie loiali față de grup („întotdeauna am crezut că sînteți de partea noastră, pe cînd voi...”), în sfîrșit, cînd nu există altă ieșire din situație, încep amenințările („cei care nu cred în succesul proiectului, nu au dreptul moral de a rămîne în rîndurile noastre”).

8. „*Garda minților*” (mind-guard). Janis remarcă faptul că deseori unul dintre membrii grupului își asumă obligația de a asigura consensul și a feri grupul de informațiile ce pot dăuna planului acceptat. De exemplu, în cazul cercetat de noi, o asemenea funcție și-a însușit-o fratele președintelui Kennedy – Robert. Anume el, din proprie inițiativă (fratele nu l-a rugat să procedeze în felul acesta), influența asupra celor care stau la îndoială, spunîndu-le și făcînd totul ce este descris în punctul precedent.

După ce am examinat simptomele „grupării gîndirii”, este necesar să examinăm circumstanțele care contribuie la apariția lor:

- gradul înalt de coeziune al grupului care adoptă decizia, - ei întradevăr trebuie să fie tovarăși de idei, „echipă unitară”, apartenența la grup și munca dusă în ea trebuie să fie foarte importante pentru fiecare membru;

- izolarea grupului de lumea exterioară. Specialiștii DCI în problemele Cubei, de exemplu, nu au fost admiși la pregătirea operației din Golful Porcilor din considerente de confidențialitate;

- existența unui lider energic și autoritar, impunînd respect, care acordă de la bun început o susținere necondiționată planului pus în discuție;

- lipsa procedurilor care ar asigura comparația justificată a planului favorizat cu modalitățile unor acțiuni alternative;

- gradul înalt de stres din cauza importanței problemelor și a resurselor limitate. Asemenea situații au loc destul de des în viața politicianilor care adoptă decizii importante și dacă evenimentele evoluează după scenariul „grupării gândirii”, rezultatul se dovedește a fi adoptarea unei decizii îndoielnice din cauza următoarelor particularități ale procesului decizional în condiții de „groupthink”:

- caracterul selectiv, incomplet al examinării alternativelor existente;

- cunoștințele denaturate și incomplete despre scopurile reale ale grupului;

- aprecierea inexactă a riscului legat de executarea planului favorizat;

- refuzul de a examina repetat alternativele respinse anterior, în cazul când apar îndoieli serioase în privința planului adoptat;

- asigurarea informațională insuficientă a deciziei adoptate;

- caracterul selectiv și preconcepțat al sortării și aprecierii informației;

- lipsa unui plan de acțiuni în cazul când evoluția evenimentelor se va abate de la scenariul prevăzut în planul principal de acțiuni.

Astfel, „gruparea gândirii” reprezintă pe bună dreptate un fenomen paradoxal, când un grup bine pregătit, competent și autoritar, menit să adopte o decizie responsabilă, ajunge la un rezultat care cu nimic nu este mai bun decât cel la care ar putea ajunge o echipă de diletanți întâmplători. S-ar putea, oare de evitat asemenea situații? Irving Janis a propus un șir de măsuri de natură să minimalizeze eventualitatea „grupării gândirii”.

Liderul trebuie să încurajeze exprimarea liberă de către membrii grupului a tuturor îndoielilor și dezacordului

referitoare la proiectul deciziei. Pentru ca acest procedeu să fie funcțional, liderul trebuie să nu se teamă de critică, inclusiv în cazul propriilor idei, ceea ce în realitate se dovedește a fi o problemă dificilă.

La începutul dezbaterii, liderul nu trebuie să se grăbească să-și expună punctele de vedere. Este mai bine ca la această etapă liderul să rămână un ascultător atent și imparțial, pentru ca participanții la dezbateri să-i cunoască opinia numai la sfârșit, fără a încerca să i se „substitue”⁹³.

Este util de împărțit grupul în subgrupe, pentru a discuta de sine stătător problema și numai după aceea de coordonat pozițiile în cadrul unei discuții în comun. Nu încapă îndoială că „unicul disident” într-un grup format din trei persoane se va simți mai puțin stresat și influențat decât „unicul disident” într-un grup de 25 de persoane.

Este de folos, de asemenea, de invitat la ședințe experți care nu participă nemijlocit la elaborarea proiectului, opinia cărora trebuie tratată cu bunăvoință chiar dacă ea contravine opiniei grupului. „Critica de la o parte” și punctele de vedere distanțate de multe ori contribuie la îmbunătățirea calității deciziilor.

Unuia dintre membrii grupului i se poate încredința rolul de „avocat al diavolului”⁹⁴: de-i propus să critice planul favorizat, să nu fie de acord cu părerea majorității, să depisteze părțile slabe ale proiectului. Celui numit în acest rol îi vine cu mult mai ușor să-și realizeze misiunea

---

⁹³ E cazul de amintit despre tradiția utilă care exista în armata rusă, când, la ședințele consiliilor militare, în primul rând li se oferea posibilitatea să-și spună părerea ofițerilor mai mici în grad, pentru a nu admite ca autoritatea superiorilor să „apese” asupra lor.

⁹⁴ Noțiunea provine din practica aplicată în cadrul bisericii catolice, când, înainte de a lua decizia cu privire la canonizarea unui nou sfânt, pentru a exclude orice greșeală, unul din episcopi este însărcinat cu misiunea de a aduna date compromițătoare despre candidat. Acest episcop și poartă denumirea de „avocatul diavolului”.

încredeșatată, decît unui entuziast care critică din proprie inițiativă, deoarece „avocatul diavolului” critică nu de aceea că nu ar fi loial grupului, ce de aceea că i s-a poruncit să critice.

§ 7.5. TEORIA CIBERNETICĂ A LUI JOHN STEINBRUNER A PROCESULUI DECIZIONAL

Concepția lui John D.Steinbruner, numită de el *cibernetică* (the cybernetic theory of decision), a luat naștere în decursul polemicii sale cu adepții teoriei utilitariste clasice (sau *teoriei opțiunii raționale*), care presupune că, adoptînd decizii, oamenii își calculează cu scrupulozitate cîștigul și pierderile. Steinbruner supranumește această abordare „analitică” sau „logică analitică” și o supune criticii.

Supozițiile teoriei opțiunii raționale referitor la aceea că, în procesul decizional, oamenii întotdeauna separă problema pe componente logice, că ei dispun de suficientă informație pentru o comparație întemeiată a alternativelor, lui Steinbruner i se par puțin probabile. În afară de aceasta, el consideră că teoria clasică a fost elaborată pentru modelarea adoptării deciziilor de către persoane și este puțin aplicabilă în situațiile cînd deciziile se adoptă în colectiv. Steinbruner consideră că un șir de eșecuri istorice cunoscute ale politicii de rețineră, cum ar fi atacul Japoniei asupra flotei americane la Pearl Harbor sau mobilizarea armatei egiptene în preajma Războiului de Șase zile din iunie 1967, nu pot fi explicate de pe pozițiile principiilor tradiționale ale „logicii analitice utilitare”. De aceea, el contrapune atitudinii tradiționale propria paradigmă, pe care o numește „cibernetică” (cybernetik paradigm).

Conform acestei concepții, în situații dificile se poate de descurcat fără mecanisme analitice complicate ale procesului decizional.

Paționamentele sale încep cu cercetarea unor exemple simple, care demonstrează că, folosind o informație sumară și fără a recurge la o analiză complicată, se poate de ajuns la o decizie efectivă. De exemplu, albina lucrătoare, deși lipsită de intelect, este suficient de capabilă pentru a transmite altor albi, cu ajutorul vestitelor sale „dansuri”, informația necesară despre distanța pînă la florile nectarifere și unghiul de zbor față de soare pentru a ajunge la ele.

Fotbalistul care se pregătește să lovească mingea⁹⁵, de asemenea, deși nu socoate în mintea sa miile de variante ale propriei mișcări, nici traectoria de zbor a mingii și nici deplasarea apărătorului din fața sa, în majoritatea cazurilor nimereste în minge (este adevărat, nu întotdeauna și în poartă). Dacă fotbalistul, în condițiile deficitului de timp, ar începe să socoată și analizeze situația conform rețetelor clasice, el, mai curînd, s-ar împiedica în propriile picioare, ar cădea și ar pierde mingea. Și mai simplu sînt concepute regulatoarele cu legătură inversă: de exemplu, supapa de siguranță de la mașina cu abur a lui Watt în genere supraveghează un singur parametru – presiunea aburului, asigurînd totodată evitarea supraîncălzirii și a exploziei cazanului.

Cam tot așa procedează și bucătarul experimentat: el nu cîntărește toate componentele viitorului fel de mîncare, ci le adaugă „la ochi”; urmînd rețeta cu aproximație, fără a dispune de reprezentarea analitică exactă a produsului final, pur și simplu gustînd din oală în din cînd în cînd, de cele mai multe ori ajunge la un rezultat minunat.

---

⁹⁵ Să ne amintim de Raymon Aron, clasic al cercetărilor în domeniul relațiilor internaționale, care folosește tot timpul în lucrările sale comparația dintre fotbal și relațiile internaționale.

Astfel, omul care adoptă decizia conform principiilor cibernetice, are de-a face cu parametri și situații „simple”, care, cu toate acestea, reprezintă o realitate complexă. El ignoră particularitățile complicate ale mediului în care acționează și folosește principiul legăturii inverse pentru a-și modifica comportamentul. El tinde, în măsura posibilităților, să-și simplifice „calculul” (analiza parametrilor situației), supraveghează cercul limitat al variabilelor „critice” și tinde să le mențină valoarea într-un diapazon acceptabil. Această concepție este aproape de teoria pe care am cercetat-o deja mai sus a „raționalității limitate” a lui Herbert Saymon, dar Steinbruner merge și mai departe, deoarece abordarea sa se sprijină nu atât pe analiza rațională a situației (fie și în baza unei informații limitate pînă la prima decizie ce pare satisfăcătoare, ca la Saymon), cît pe *importanța experienței și intuiției anterioare* în procesul decizional. Un asemenea punct de vedere corespunde conceptului despre oameni ca „profitori cognitivi” („cognitive misers”), larg răspîndită în psihologia socială cognitivă, conform căreia în procesul decizional oamenii (politicienii nu constituie o excepție) se străduiesc, pe cît este posibil, să depună mai puțin efort intelectual. În psihologia socială, procedeele simplificate pe care oamenii le folosesc la adoptarea deciziilor, au obținut denumirea de „euristice” (heuristics). *Euristicele* reprezintă reguli practice simple, care permit adoptarea deciziilor satisfăcătoare cu eforturi minime în condițiile unui minimum de informație. De exemplu, „euristica expertizelor” recomandă tratarea cu încredere a opiniei experților și specialiștilor; „euristica volumului” presupune că cărțile groase conțin o informație mai calitativă decît cele subțiri; „euristica costului” sugerează că lucrurile și serviciile care costă mai mult sînt și mai bune⁹⁶ etc.

---

⁹⁶ Comparați cu cunoscuta zicală „cel zgîrcit plătește de două ori”. Euristicele, în aceeași măsură ca oricare altă „înțelepciune a vieții”, nu

La adoptarea deciziilor politice la nivel înalt în sfera relațiilor internaționale, simplificarea situației nu se produce chiar atât de simplu ca în cazul adoptării unor decizii obișnuite, din viața de toate zilele. Cu toate acestea, Steinbruner consideră că paradigma cibernetică poate fi aplicată și în asemenea situații. Prin decizii politice dificile el subînțelege situațiile în care trebuie să cauți și identifici un compromis între două sau mai multe valori (de exemplu, între securitate și bunăstare). El recunoaște că, în situații de asemenea complexitate, persoana care adoptă decizia trebuie să dispună de un repertoriu mai variat și mai iscusit de atitudini și acțiuni aplicabile. Problema se rezolvă prin majorarea numărului de oameni care adoptă decizia în grup. Membrii grupului nu se vor strădui să cuprindă problema în toată complexitatea ei - în loc de aceasta, ei o împart în mai multe probleme „unilaterale”, de care se vor ocupa persoane aparte sau subdiviziuni ale aparatului birocratic. În opinia lui Steinbruner, acest fapt poate fi determinat ca o explicație cibernetică firească a creșterii în masă a birocrăției în societatea modernă.

Astfel, sprijinindu-se pe examinarea conduitei organizațiilor birocratice, Steinbruner ajunge la concluzia că nivelurile superioare ale ierarhiei birocratice nu îndeplinesc funcții de integratori, așa cum se postulează în paradigma analitică. În loc de aceasta, ele rezolvă consecutiv problemele furnizate de diferite subdiviziuni. Steinbruner scrie că „problemele dificile se fragmentează în interiorul organizațiilor, această fragmentare păstrându-se, de asemenea, și la nivelele superioare care adoptă decizia”.

După cum s-a mai menționat mai sus, Steinbruner folosește în modelul său concepțiile psihologilor-cognitivi, atrăgând atenția asupra faptului că „un volum considerabil

---

întotdeauna se dovedesc a fi optime, dar în multe cazuri ele permit identificarea unei decizii satisfăcătoare.

de informație se prelucrează pînă la momentul cînd persoana își concentrează în mod conștient atenția asupra soluționării problemei concrete”. În baza rezultatelor cercetărilor efectuate de cognitivi, în care se descrie comportamentul oamenilor în situații de incertitudine, el își modifică propria concepție și formulează trei „modele de gîndire”: 1) „gîndire în scoc”, („grooved thinking”), 2) „gîndire instabilă” („uncommitted thinking”) și 3) „gîndire teoretică” („theoretical thinking”).

„Gîndirea în scoc” se caracterizează prin simplificarea problemei cu reducerea ei la unul din tipurile de bază. În calitate de bază pentru adoptarea deciziilor în cazul de față servește experiența precedentă, decizia deseori fiind elaborată prin analogie. În cazul cînd situația se schimbă prea puțin sau într-un ritm încetinit, acest model poate fi efectiv.

Trăsătura dominantă a „gîndirii instabile” constă în aceea că opinia liderului se schimbă în raport cu gradul de influență asupra sa a unuia din grupuri. În acest caz politicianul se caracterizează prin comportament contradictoriu, în decursul unui scurt răstimp fiind în tare să adopte atitudini diametral opuse⁹⁷.

În anumite cazuri un asemenea stil poate reprezenta un procedeu folosit în mod intenționat: de exemplu, comportamentul primului președinte al Rusiei, Boris Elțin, se caracteriza prin aplicarea cunoscutului principiu al „echilibrării forțelor”: cum numai unul din grupurile concurente din anturajul său devenea, în opinia sa, prea independent și influent, el începea să-i susțină activ pe oponenții acestuia.

---

⁹⁷ Am putea să ne amintim despre comportamentul generalului A. Lebed în timpul alegerilor prezidențiale din anul 1996: ba făcea declarații „proeconomie de piață” de natură liberală, ba insista asupra centralizării economiei și consolidării reglementării de stat.

În sfârșit, pentru cel de-al treilea stil de gândire, „teoretic”, este propriu atașamentul liderului față de o idee sau valoare teoretică sau practică, care asigură deciziile sale un caracter consecvent și previzibil, dat care uneori devin unilaterale și insuficient de flexibile. „Viziunile” și „crezul” sînt elemente constructive ale strategiei politice, dar uneori ele pot lua un aspect caricatural, transformîndu-se, ca să aplicăm terminologia din psihiatrie, în „idei superprețioase”⁹⁸.

Steinbruner nu considera că concepția „cognitiv-cibernetică”, propusă de el, ar răsturna „modelul rațional-analitic” tradițional. Ca și Allison, el era de părerea că, în unele situații, deciziile se adoptă conform principiilor „analitice”, în altele – conform celor „cibernetice”. Viziunile sale teoretice sînt aproape de modelul cunoscut pe larg în psihologia socială a prelucrării „central-periferice” a informației în condițiile schimbării atitudinilor (părerilor și atitudinilor). Conform acestui model, dacă subiectul care adoptă decizia este suficient de competent și se remarcă prin nivelul înalt al motivației în raport cu problema și timpul în cauză, el aplică logica rațională analitică (informația se prelucrează pe „centrală”). În cazul cînd motivația și competența sînt moderate, și mai ales cînd decizia se adoptă în condițiile crizei de timp, el interpretează simplificat situația, se orientează nu spre parametrii ei esențiali, ci spre cei exteriori, aplicînd în consecință „euristicile”, analogiile, procedurile operaționale standarde (informația se prelucrează în zona „periferică”). După cum se vede, cea de-a doua modalitate, periferică, de prelucrare a informației are mult comun cu „concepția cibernetică” a lui Steinbruner.

---

⁹⁸ În calitate de exemplu ne poate servi pasiunea liderului sovietic N.S.Hrușciiov, mai întii pentru cultivarea porumbului, pe urmă pentru îngrășămintele minerale.

În încheiere se cere de menționat că, lucrînd la modelul său, Irving Janis a folosit metoda inductivă: el a generalizat analiza unui șir întreg de situații concrete („cases”) în care au fost adoptate decizii politice catastrofale. Logica cercetării lui Steinbruner este întrucîtva alta. El și-a început cercetarea reieșind din premisele teoretice ale teoriei cibernetice, după care a transformat aceste principii, folosind rezultatele cercetărilor psihologilor-cognitiști și, în sfîrșit, a descris trei stiluri empirice ale procesului decizional, corespunzătoare concepției sale.

Putem concluziona că ambele modele prezintă interes atît din punct de vedere teoretic, cît și practic. Ele demonstrează că, în condițiile crizei de timp și a deficitului de informație, politicienii, folosind modelul simplificat al situației, pot comite erori dramatice.

§ 7.6. PROCESUL DECIZIONAL ÎN POLITICA EXTERNĂ MODERNĂ

Problemele trecerii la noul sistem decizional

Noi am menționat deja necesitatea aplicării metodei de comparație la analiza politicii externe, mai ales în cazurile cînd este vorba de formarea unui sistem decizional nou, generat de schimbarea regimului politic, construcția noului aparat de stat și formarea noilor elite.

Dificultățile cu care s-a confruntat Moldova pe arena internațională îndată după declararea independenței, sînt legate în primul rînd de lipsa experienței de adoptare a deciziilor în sfera politicii externe, deoarece în toți anii de pînă la desființarea URSS aceste decizii se adoptau la Moscova, de asemenea și din cauza lipsei unui mecanism de politică externă bine ajustat exigențelor procesului decizional în domeniul dat. .

În afară de toate, de la începutul anilor 1990 în organele centrale ale puterii de stat din Moldova⁹⁹ activa o foarte puternică „a cincea coloană” proromână, care nu numai că nu contribuia la adoptarea unor decizii politice corecte în domeniul relațiilor externe, ci dimpotrivă, inspira „eșecurile” Moldovei pe arena internațională. Acest lucru se făcea în scopul „apropierii politicii externe a celor două state românești”, cum au și recunoscut mai târziu reprezentanții Frontului Popular.

Cu aceleași complicații, deși de alt ordin, se confruntau și alte state tinere. De exemplu, dificultățile cu care s-a confruntat Rusia pe arena internațională în perioada de după desființarea URSS, parțial erau legate de procesul, îndelungat și maladiv, de transformare a mecanismului politicii externe, care nici pînă în prezent nu și-a regăsit echilibrul definitiv (spre deosebire, de exemplu, de SUA, Marea Britanie sau Germania).

Dacă acceptăm ca punct de pornire al acestei transformări procesul decizional din fosta URSS, am putea evidenția trei particularități substanțiale:

- 1) centralizarea (concentrarea puterii în sfera relațiilor externe);
- 2) diferențierea (rolul special al diferitelor organisme politice și persoane oficiale);
- 3) culuaritatea (politica externă - apanajul celor „aleși”, desconsiderarea opiniei publice).

Deciziile se adoptau de către Biroul Politic. Difuzarea informației cu privire la deciziile adoptate se efectua în baza principiului utilității. Un cerc restrîns de persoane, care dispuneau de informație, erau admiși să participe la punerea

---

⁹⁹ De exemplu, Marcel Dinu, fost ambasador al României în RFG iar în continuare unul din locțiitorii ministrului afacerilor externe al României, în decursul anilor 1991-1993 a fost „consilierul nedeclarat” al ministrului afacerilor externe al Moldovei.

în discuție a problemelor politicii externe. Acest grup mai purta și denumirea de „societate informată”. Biroul Politic primea informația prin Secretariatul CC al PCUS, care purta răspundere de acumularea și filtrarea informației. Un rol deosebit în cadrul Secretariatului revenea Secției Relații Internaționale a CC. Alte surse de informare de cea mai mare importanță erau materialele puse la dispoziție nemijlocit de KGB, DGI a Marelui Stat-major, MAE al URSS. Anume conducătorii acestor trei instituții formau așa-numitul *Birou Politic nucifer* (denumirea provine de la locul unde se adunau în ședințe - Sala nuciferă din Kremlin), care adopta deciziile politice pe toate direcțiile-cheie ale politicii întrene și externe a URSS.

Asigurarea analitică a acțiunilor politicii externe a URSS era fortificată prin asistența unui șir de institute academice (IREE, Institutul SUA și Canadei, Institutul mișcării muncitorești și comuniste internaționale, Institutul țărilor Asiei și Africii, Institutul de balcanistică și a.).

În jumătatea a doua a anilor 1980, M.S.Gorbaciov a „deschis” sfera relațiilor internaționale unor discuții largi. „Monopolul” Moscovei asupra dezbaterilor și analizei diferitelor probleme ale politicii externe a fost depășit. Au început să apară centre noi de cercetare a relațiilor internaționale. Ponderea aproximativ egală a celor trei „balene” ale politicii externe sovietice - MAE, KGB și Ministerul Apărării - a început să se schimbe în folosul instituției care se ocupa nemijlocit de problemele relațiilor externe. Dar, Secția Relații Internaționale a CC, ca și ministerele de forță nu se împăcau cu pierderea pozițiilor extrem de puternice de cândva, faptul fiind „demonstrat” cu argumente specifice în mai multe cazuri (reprimarea mișcărilor de opoziție de la Vilnius, Tbilisi, escaladarea conflictului în Karabahul de Munte).

Desființarea URSS a generat o situație nouă, marcată de câteva elemente reprezentative:

1) prăbușirea procesului decizional supracentralizat, bazat pe aparatul de partid. Toată povara acumulării și prelucrării informației a revenit administrației prezidențiale și MAE;

2) năruirea sistemului vechi, bazat pe divizarea funcțiilor între un șir de instituții cu un cerc restrâns de oameni ce dispuneau de dreptul de luare a deciziilor, a condus în mod inevitabil la perioada dramatică de creare a unui sistem nou, bazat pe colegialitate și colaborarea dintre diferite instituții. Mai mult, problema se complica prin faptul că nu era clară „pondera politică” a acestor instituții, deci și a rolului și ambițiilor pe care și le asumau;

3) întregul sistem politic și administrativ, supus restructurării, se baza pe tradițiile luptei pentru putere ca condiție a tuturor refacerilor organizatorice. Astfel, acest element al culturii politice comporta o înaltă probabilitate a caracterului conflictual și necoordonat al muncii de elaborare și realizare a politicii externe;

4) desființarea URSS a dus la crearea unei sfere cu totul noi în domeniul relațiilor internaționale – relațiile cu fostele republici sovietice, strâns legate din punct de vedere economic cu Rusia. Rusia nu era gata (nici din punct de vedere politic, nici psihologic) pentru soluționarea unor asemenea probleme cu noile republici, inclusiv a problemei migrației/dezintegrării și ocrotirii drepturilor populației rusolingve (25 de milioane de oameni), care se pomenise în afara Rusiei;

5) noua elită politică se afla abia în curs de formare. În afară de toate, ea practic nu avea experiență de gestionare a treburilor politicii externe;

6) o trăsătură specifică a situației din Rusia consta în polarizarea politică accentuată. În aceste condiții, pîrghiile

politicii externe au început să fie folosite de către opoziție în lupta pentru putere. Acest lucru a provocat cunoscuta sciziune în interiorul elitei. Industria de război și armata erau nemulțumite de cursul nou al MAE, bazat pe demilitarizare, retragerea armatelor de pe teritoriul foștilor aliați și fostelor republici ale URSS. Mai mult ca atât, procesul de identificare a modelului optim de asigurare a intereselor naționale ale Rusiei, deși există un număr impresionant de acte normative diverse pe această temă, practic, continuă pînă în prezent.

Bazele constituționale ale politicii externe a Republicii Moldova

Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994, reglementează principiile de realizare a politicii externe și activității diplomatice a statului.

Astfel, în art.8 se stipulează că Republica Moldova se obligă să respecte Carta Organizației Națiunilor Unite și tratatele la care este parte, să-și bazeze relațiile cu alte state pe principiile și normele unanim recunoscute ale dreptului internațional. În același articol este consacrat principiul primatului dreptului internațional asupra dreptului intern, prin care se stipulează că intrarea în vigoare a unui tratat internațional ce conține dispoziții contrare Constituției va trebui precedată de o revizuire a acesteia.

Legea Fundamentală proclamă neutralitatea permanentă a Republicii Moldova și nu admite dislocarea de trupe militare ale altor state pe teritoriul său (art.11 al Constituției). Acest principiu este unul din principiile constituționale de bază, care influențează nemijlocit asupra politicii externe a statului și care nu poate fi încălcat nici pe plan intern, nici pe plan extern. Dislocarea vremelnică a armatelor ruse pe teritoriul Republicii Moldova contravine

prevederilor art.11. Pentru soluționarea acestei situații este necesară contribuția organelor publice centrale.

În art.128 al Constituției se stabilește că în Republica Moldova este ocrotită proprietatea altor state, a organizațiilor internaționale, a apatrizilor. Direcțiile principale ale activității economice externe, principiile utilizării împrumuturilor și creditelor străine se aprobă de către Parlament (art.129). Guvernul asigură protejarea intereselor naționale în activitatea economică externă și promovează politica liberului schimb sau politica protecționistă, pornind de la interesele naționale (art.129).

Capitolul I al Constituției este consacrat reglementării problemelor legate de dobândirea, păstrarea sau pierderea cetățeniei (art.17) și stabilește drepturile și îndatoririle cetățenilor străini și ale apatrizilor pe teritoriul țării (art.19). Într-un alineat special al art.19 se arată că dreptul de azil se acordă sau se retrage numai în condițiile legii, cu respectarea tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte.

Constituția determină și atribuțiile de bază ale organelor publice în problemele internaționale. Conform prevederilor art.66, Parlamentul aprobă direcțiile principale ale politicii interne și externe a statului, ratifică, denunță, suspendă și anulează acțiunea tratatelor internaționale încheiate de Republica Moldova. Parlamentul asigură controlul asupra împrumuturilor de stat, asupra ajutorului economic și de altă natură unor state străine, asupra încheierii acordurilor privind împrumuturile și creditele de stat din surse străine. De competența exclusivă a Parlamentului ține dreptul de a declara stare de urgență, de asediu și de război.

În art.77 al Constituției se stipulează că Președintele țării reprezintă statul moldovenesc și este garantul suveranității, independenței naționale, al unității și integrității

teritoriale a țării. Noțiunea de reprezentanță de stat trebuie înțeleasă ca reprezentanță atât în interiorul țării, în fața instituțiilor interne de stat, cât și pe arena externă, în sfera relațiilor internaționale.

În domeniul politicii externe, Președintele este împuternicit să poarte tratative, să ia parte la negocieri, încheie tratate internaționale în numele Republicii Moldova (art.86). Tratatelor internaționale, încheiate în numele Republicii, se prezintă, în modul și în termenul stabilit prin lege, spre ratificare Parlamentului.

Președintele primește scrisorile de acreditare și de rechemare ale reprezentanților diplomatici ai altor state în Republica Moldova (art.86). Această atribuție a Președintelui țării este prin excelență reprezentativă. Este necesar de precizat că, în acest caz, termenul de *acreditare* se referă numai la *șefii misiunilor diplomatice*, ceilalți diplomați străini fiind acreditați de către Ministerul Afacerilor Externe.

La propunerea Guvernului, Președintele acreditează și recheamă reprezentanții diplomatici ai Republicii Moldova și aprobă înființarea, desființarea sau schimbarea rangului misiunilor diplomatice (art.86). Actele Președintelui, emise în exercitarea acestor atribuții, se contrasemnează de către Primul-ministru (art.94).

Președintele are și alte atribuții în domeniul relațiilor externe, inclusiv soluționarea problemelor cetățeniei, acordarea azilului politic, acordarea rangurilor diplomatice etc. (art.88).

În conformitate cu stipulările art.96 al Constituției, rolul Guvernului în relațiile internaționale, cu excepția prevederilor fixate în articolele 86 și 94, constă în asigurarea realizării politicii interne și externe a statului. Noțiunea de asigurare a realizării politicii interne și externe a statului trebuie interpretată ca o funcție, pentru realizarea căreia nu se cer împuterniciri suplimentare la purtarea negocierilor și

semnarea tratatelor internaționale și care reprezintă o activitate permanentă a Guvernului de coordonare și control.

Curtea Constituțională exercită controlul constituționalității tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte (art.135). Din momentul adoptării hotărîrii corespunzătoare a Curții Constituționale, legile și actele normative sau unele părți ale acestora devin nule. Hotărîrile Curții Constituționale sînt definitive și nu pot fi atacate (art.140).

Surse:

Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики: Учебное пособие/ Н.А. Ломагин (руководитель авторского коллектива) В.Е.Кузнецов, А.В. Лисовский, А.Ю. Павлов, С.Ф. Сутырин. - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001 г. 166 с., стр. 120-140.

Современные международные отношения: Учебник / Под ред. А.В. Торкунова. — Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999. — 584 с., стр. 250-252.

Literatura:

1. Burian, Alexandru, *Geopolitica lumii contemporane, Manual: pentru facultățile de drept și de relații internaționale a universităților*. - Chișinău, F. E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003.

2. Huntington, Samuel P., *Ordinea politică a societăților în schimbare*/Trad. de Horațiu Stamatina, Iași, Editura POLIROM, 1999.

3. Keohane, Robert O. and Nye, Joseph S., *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Boston, 1977.

4. Morgenthau, Hans, *Escritos sobre politica internacional*. Con estudio preliminar de Esther Barbe, Tecnos, Madrid, 1990.

5. Ortiz, Eduardo, *El estudio de las Relaciones Internacionales*, Fondo de Cultura Economica, Santiago de Chile, 2000.

6. Rosenau, James N., *The Scientific Study of Foreign Policy*, rev. ed., London: Frances Pinter, 1980.

7. Steinbruner, John D., *The Cybernetic Theory of Decision: New Dimensions of Political Analysis*, Princeton University Press, Princeton, New York, 1974.

8. Tredinnick, Felipe, *Derecho internacional publico y relaciones internacionales*, Tercera edicion, Editorial "Los amigos del libro", La Paz-Cochabamba, Bolivia, 1997.

9. Vasquez, John, *The War Puzzle*, Cambridge University Press, 1997.

10. Viotti, Paul R.; Kauppi, Mark V., *International relations theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond*. – 3rd ed., Allyn and Bacon, Boston, 1998.

11. Wallerstein, Immanuel, *The Modern World-System - 2 volumes*, Academic Press, New York, 1974.

12. Wight, Martin, *Politica de putere*, Chişinău, Editura ARC, 1998.

13. Буриан А., *Введение в дипломатическую практику: (Учебник для юридических факультетов: перевод с румынского Н.Н.Чукановой)*. - Кишинев, Издательство „ARC”, 2001.

14. Буриан А., *Теория международных отношений: Курс лекций в 2-х т., Том 2. «Внешняя политика и международные отношения»*. - Кишинев, Издат. Центр МГУ, 2003.

15. Василенко И.А., *Политическая глобалистика, Учебное пособие*. - Москва, «Логос», 2000.

16. Дугин А., *Основы геополитики*. - Москва, Арктогея, 1997.

17. Жакъе, Бернар, *Международные отношения. Том 1. Субъекты международной системы: Учебное пособие*. - Н. Новгород, Изд. Нижегородского ун-та, 1997.

18. Кальвокоресси Питер, *Мировая политика после 1945 года: В двух книгах*. - Москва, «Международные отношения», 2000.

19. Ломагин Н.А., Лисовский А.В., Сутырин С.Ф., Павлов А.Ю., Кузнецов В.Е., *Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики. Учебное пособие*. - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001.

20. Панарин А.С., *Глобальное прогнозирование*. - Москва, «Алгоритм», 2000.

21. Сморгунов Л.В., *Теория рационального выбора и сравнительная политология... // Рациональный выбор в политике и управлении / Под ред. Л.В. Сморгунова*. - СПб.: Изд-во С.-Петербург, ун-та, 1998.

22. *Современные международные отношения. Учебник* / Под ред. А.В.Торкунова. – Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999.

23. Тойнби А., *Цивилизация перед судом истории*. – Москва, «Прогресс», 1995.

24. Хантингтон Сэмюел П., *Столкновение цивилизий и переустройство мирового порядка* / Библиотека публикаций Московского Центра Карнеги, „Pro et Contra”, Том 2, Весна 1997.

25. Цыганков П.А., *Теория международных отношений*. – Москва, «Гардарика», 2002.

CONTEXTUL INTERN ȘI POLITICA EXTERNĂ¹⁰⁰

- § 8.1. Factorii politici interni și politica externă
- § 8.2. Opinia publică
- § 8.3. Cultura și efectele generative
- § 8.4. Premisele interne ale războiului

§ 8.1. FACTORII POLITICI INTERNI ȘI POLITICA EXTERNĂ

Școala realistă, care a dominat timp îndelungat teoria relațiilor internaționale, considera că între politica internă și cea externă există o linie demarcatoare clară și efectivă și că factorii politicii interne nu trebuie să influențeze asupra strategiei politicii externe. În realitate, însă, separarea acestor două domenii este imposibilă. Ca exemplu clasic ne poate servi procedeul larg cunoscut de cercetători al „războiului

---

¹⁰⁰ Vezi: *Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики: Учебное пособие* / Н.А. Ломагин (руководитель авторского коллектива) В.Е.Кузнецов, А.В. Лисовский, А.Ю. Павлов, С.Ф. Сутырин. - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001 г. 166 с., стр. 141-147; *Современные международные отношения: Учебник* / Под. ред. А.В. Торкунова. — Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999. — 584 с., стр. 261-268.

victorios de scurtă durată”¹⁰¹, când politicianul, confruntându-se înainte de alegeri cu grave probleme politice de ordin intern, începe un război sau lansează alte acțiuni de forță menite să-i consolideze propria autoritate. O atenție deosebită a atras așa-numitul model al jocurilor în două niveluri, ideea principală a căruia constă în faptul că, practic, orice tratative internaționale sînt formate din două niveluri: primul nivel – tratativele cu partenerul extern, al doilea – tratativele cu parlamentul sau cu alți subiecți ai politicii interne, fără consimțămîntul cărora realizarea acordurilor internaționale devine imposibilă. În capitolul de față, subiectul nostru de studiu va fi influența pe care o exercită asupra politicii internaționale opinia publică, cultura și efectele generative¹⁰², de asemenea, o atenția aparte vom acorda premiselor interne ale războiului, coraportului partidelor „războiului” și „păcii”, „vulturilor” și moderațiilor.

§ 8.2. OPINIA PUBLICĂ

Rolul opiniei publice în teoria și practica relațiilor internaționale rămîne în continuare un subiect care provoacă discuții în contradictoriu. Încă la începutul secolului XX, reprezentanții școlii idealiste considerau că anume opinia publică și transparența în procesul discuțiilor și adoptării deciziilor în politica externă sînt de natură să evite declanșarea unui nou război mondial. Ei erau de părerea că

---

101 Chiar dacă acțiunile militare par motivate, timpul lansării lor poate fi dictat de raționamente preelectorale sau de dorința de a distrage atenția de la scandalurile politice interne. De exemplu, apropierea alegerilor prezidențiale din Rusia și începutul războiului cecen sau începutul bombardărilor de către NATO a Iugoslaviei și scandalul cu Monica Levinski.

102 Se are în vedere schimbarea atitudinilor și valorilor în procesul schimbului de generații.

specificul secretuos și elitar al diplomației tradiționale generează crizele și războaiele internaționale. În același timp, mai mulți reprezentanți ai școlii realiste și politicienii practici continuă să creadă că publicul larg nu dispune de pregătirea necesară pentru a înțelege în profunzime legitățile complicate ale politicii internaționale și implicarea sa poate numai să încurce procesul decizional prin emoții și agitații inutile. Un exemplu interesant de atitudine sceptică față de rolul opiniei publice în politica externă reprezintă raționamentele lui Spanier cu privire la rolul acesteia în evoluția evenimentelor ce s-au desfășurat în perioada dintre cele două războaie mondiale. Spanier demonstrează că, după Primul Război Mondial, opinia publică „răzbunătoare” a statelor-învingătoare a dus la semnarea Tratatului de pace de la Versailles, inechitabil și înjositor pentru Germania, generând o criză politico-economică acută în Germania și înlesnind venirea la putere a lui Hitler. Iar înainte de cel de-al Doilea Război Mondial, dimpotrivă, caracterul „prudent și împăciuitoare” al opiniei publice a făcut posibilă încheierea acordului supranumit „Cîrdășia de la München”.

După cum se vede, opinia publică nu reprezintă nici binele și nici răul absolut, cu toate acestea, indiscutabil, ea constituie *un factor substanțial al politicii externe*, importanța căruia este în creștere. Ca exemplu ne poate servi așa-numitul fenomen CNN, care se remarcă prin faptul că mijloacele de informare în masă, acordînd o atenție selectivă doar unei părți a încălcărilor în masă a drepturilor omului¹⁰³, mobilizează opinia publică care infuențează asupra politicii internaționale, ceea ce, în ultimă instanță,

---

103 De exemplu, atît în MIM occidentale cît și în cele ruse, relatările cu privire la „purificările etnice” și alte exemple de încălcare a drepturilor omului pe teritoriul fostei Iugoslavii ocupau un spațiu cu mult mai mare decît cele despre genocidul, nu mai puțin grav, din Rwanda.

poate provoca imixtiuni militare sub formă de „intervenție umanitară”.

Totuși, în teoria opiniei publice e mai influent așa-numitul *punct minimalist de vedere*, conform căruia, spre deosebire de elitele politice, majoritatea preponderentă a populației nu are o opinie constantă și consecventă asupra problemelor politice ce nu se răsfrîng nemijlocit asupra trebuințelor de toate zilele ale oamenilor¹⁰⁴. Adepții acestui punct de vedere sînt de părerea că o opinie publică cu caracter de masă (se are în vedere o opinie coerentă și conștientizată) pur și simplu nu există, terminologia politică tradițională și clasificările „stînga-dreapta”, „conservator - liberal”, „radical - moderat” fiind slab cunoscute și incorect folosite de majoritatea oamenilor¹⁰⁵. Chiar dacă respondenții răspund la întrebările cu privire la politica externă, răspunsurile lor vor fi superficiale, întîmplătoare, pentru că nivelul de informare și cointeresare a majorității oamenilor față de această problemă este scăzut. Asemenea opinii erau calificate de sociologul și politologul Philippe Konvers ca „*neatitute*” sau „*pseudoatitute*”. „*Neatitute*” - adică aprecieri și opinii nestabile, situative, care nu sînt legate cu alte atitute și nu influențează comportamentul. Konvers a formulat această noțiune analizînd primele date ale așa-numitelor investigații *de trotuar*. În acest caz, unora și aceluiași respondenți le sînt adresate, de două și mai multe ori, după un oarecare interval de timp, întrebări comparabile, astfel fiind posibilă stabilirea

---

104 Multiplele sondaje ale opiniei publice demonstrează că relațiile internaționale și politica externă de regulă preocupă puțin majoritatea populației.

105 În calitate de exemplu al unui asemenea fenomen în istoria rusă ne poate servi succesul mișcării „Unitatea” («Единство») la alegerile parlamentare. Mișcarea în cauză nu dispunea de un program politic determinat, ea apăruse pe neașteptate și practic „din nimic”, cu toate acestea a cucerit în alegeri locul doi.

faptului dacă se schimbă, o dată cu trecerea timpului, opinia individului *concret*, nu cea a grupului social adusă la un numitor comun. În rezultat, s-a dovedit că, referitor la majoritatea problemelor de ordin politic, doar minoritatea (nu mai mult de o treime) celor intervievați aveau o opinie mai mult sau mai puțin constantă. Răspunsurile respondenților neinformați de cele mai multe ori se caracterizează prin circumstanțe exterioare în raport cu conținutul întrebării: de exemplu, prin detaliile formulării întrebării sau prin întrebarea precedentă. A devenit clasic următorul exemplu din cadrul unui sondaj public realizat în SUA în anii 1970. Întrebarea era formulată în felul următor: trebuie oare să le permitem jurnaliștilor sovietici să se deplaseze liber pe teritoriul SUA? Doar 37% din cei întrebați au răspuns că da. Prin selecție comparată, întrebarea în cauză a fost precedată de altă întrebare: „Trebuie oare să li se permită jurnaliștilor americani deplasarea liberă pe teritoriul URSS?” În acest caz deja 73% de americani (aproape de două ori mai mulți) s-au pronunțat pentru libertatea deplasării jurnaliștilor sovietici! Autorii cercetării au ajuns la concluzia că contrapunerea acestor două întrebări a actualizat efecivitatea normei sociale de echitate, ceea ce a schimbat în mod dramatic rezultatele sondajului.

Importă foarte mult, de asemenea, notele distincte ale întrebării. De exemplu, întrebarea cu privire la extinderea NATO, adresată cetățenilor ruși în următoarea formulă: „Vă neliniștește, oare, extinderea NATO la Est?” crează un „efect impresionant”, deoarece însuși cuvântul „neliniștește” este o sugestie pentru respondenții care încă nu au o atitudine bine determinată față de această problemă, și anume că dacă este vorba de NATO, înseamnă că ai de ce să te neliniștești. Mai indicată ar fi o formulă neutră, de exemplu: „Care este atitudinea Dumneavoastră față de extinderea NATO?” – cu sugestiile corespunzătoare.

Exemplele de mai sus nu înseamnă că opinia publicului larg nu trebuie luată în seamă. Există procedee tehnice speciale folosite în timpul sondajelor (de exemplu, întrebări de filtraj, întrebări în scopul de a determina nivelul de informare etc.), care permit identificarea oamenilor cu o părere personală asupra cercului dat de probleme și a celor care nu au o asemenea părere. În plus, situațiile de criză sau lămurirea unei sau altei probleme de către mijloacele de informare în masă pot amplifica gradul de informare și cointeresare al populației și crea o opinie publică stabilă. Noi dorim doar să atragem atenția asupra unui principiu care s-ar părea că este destul de clar, dar nu întotdeauna se aplică în practică: *examinarea opiniei publice trebuie să fie făcută profesional*. Cu toate acestea, în practica politică rusă pînă în prezent rezultatele investigațiilor profesionale ale opiniei publice prin selecție reprezentativă¹⁰⁶ deseori se confundă cu așa-numitele chestionări “de paie”¹⁰⁷, la care participă “entuziaști” ce telefonează la stidiourile de televiziune. Asemenea sondaje furnizează informații doar despre opinia unui grup foarte restrîns și specific de oameni.

În ciuda argumentelor destul de convingătoare a reprezentanților *școlii minimaliste*, există un număr impunător de exemple care demonstrează posibilitatea mobilizării efective a opiniei publice vizavi de unele sau altele evenimente și acțiuni ale vieții politice externe. De exemplu, protestele publice au influențat considerabil decizia administrației americane de a opri războiul din Vietnam. Decizia guvernului rus de a pune capăt primului război

---

¹⁰⁶ În acest caz o selecție nu prea mare (1500-2000) de respondenți, aleși după niște reguli speciale, permite, cu un grad de exactitate suficient de înalt (eroare în limita a 5%) aprecierea opiniei întregii populații.

¹⁰⁷ Au fost denumite în acest fel de către sociologii americani (“straw polls”), pornind de la faptul că precizia lor poate fi comparată cu precizia determinării direcției vîntului prin aruncarea în sus a unui pai.

cecen și a semna acordurile de la Hasaviurt, de asemenea, a fost luată sub presiunea opiniei publice.

Rezultatul cercetărilor ne demonstrează că opinia publică nici pe departe nu se schimbă întâmplător: astfel, datele CAOP arată că atitudinea rușilor față de SUA a devenit mai negativă în perioada bombardărilor Iugoslaviei de către NATO, iar mai apoi, după terminarea bombardamentelor, din nou a devenit mai pozitivă. Acest exemplu e o dovadă semnificativă a fenomenului "*elasticității*" opiniei publice: ea se schimbă în raport de unele evenimente importante, dar, după consumarea lor, revine la poziția inițială. Așa-numitul modelul în două trepte al opiniei publice presupune că opinia publică poate deveni stabilă mulțumită așa-numiților *lideri de opinie*. Spre deosebire de publicul larg, acești oameni urmăresc cu atenție cursul evenimentelor politice și sînt destul de informați. Ei servesc în calitate de "*rețele informaționale neformale*", deoarece oamenii, comunicînd tot timpul cu ei, cred fără rezerve în aprecierile lor cu privire la politica externă.

Mecanismul descris mai sus a avut o importanță mai mare în epoca "*de pînă la televizoare*". În zilele noastre liderii de opinii locali deseori pierd concurența în fața crainicilor de la televiziune, opinia cărora publicul în masă o recepționează necritic, ceea ce corespunde interpretărilor "*minimaliștilor*".

Încă un argument împotriva punctului de vedere al minimaliștilor constă în faptul că viziunile politice ale publicului larg se caracterizează printr-un grad de stabilitate destul de constant în ceea ce privește nivelul emoțional: simpatiile și antipatiile publicului larg sînt suficient de statornice, argumentate și diferențiate, dar majoritatea respondenților nu-și pot exprima preferințele în vocabular ideologic. De exemplu, cercetătorul american Zailer aduce date interesante care confirmă că deși scandalul legat de

Monica Levinski a dus la scăderea încrederii americanilor față de președintele Clinton, trista întâmplare nu a fost de natură să schimbe și aprecierea pozitivă din partea lor a realizărilor acestuia în economie și politica externă.

§ 8.3. CULTURA ȘI EFECTELE GENERATIVE

În ultimul timp, în teoria relațiilor internaționale, o atenție sporită se acordă fenomenelor ce țin de cultura națională, identitate, normele specific culturale. Curentul teoretic, cunoscut sub denumirea de “constructivism”, folosește în cercetările sale abordările vechi ale sociologiei referitor la aceea că în lumea socială (inclusiv în sfera relațiilor internaționale) faptele și fenomenele analizate de către cercetători reprezintă niște “constructive sociale”, comportînd un grad înalt de subiectivism. Curentul dat respinge postulatul pozitivist, care presupune existența factorilor empirici obiectivi, independenți de percepția cercetătorului. Conform acestui punct de vedere, orice factor empiric conține, fie neclar și implicativ, concepțiile teoretice ale cercetătorului care analizează factorul în cauză.

În teoria relațiilor internaționale constructiviștii pun sub semnul îndoielii punctele de vedere ale realiștilor, care sînt de părerea că există o logică obiectivă strictă a sistemului internațional, bazată pe raportul dintre puteri și supraputere. Din punctul de vedere al constructiviștilor, o asemenea viziune reprezintă o constructivă subiectivă: logica balanței puterilor lucrează atîta timp, cît în ea cred politicienii influenți - liderii marilor puteri. Cu toate că dezbaterile dintre constructiviști și reprezentanții școlilor tradiționale încă nici pe departe nu s-au încheiat, deja se poate de afirmat că constructiviștilor le-a reușit să reactiveze noțiunile de “cultură”, “identitate”, “norme” în cercetarea științifică a relațiilor internaționale.

Mulțumită cunoscutei lucrări a lui Almond și Werb, noțiunile de *civic* și *cultură politică* demult au cucerit o poziție bine conturată în cercetările politicii interne. *Cultura politică* reprezintă o noțiune mai largă, ce ar putea fi determinată ca un *sistem stabil de valori, norme și percepții în sfera politicii, răspândit în societatea dată*. Noțiunea de *cultură civică* descrie un tip specific de cultură politică, pentru care este caracteristic nivelul relativ scăzut al participării nemijlocite a alegătorilor la viața politică, îmbinat cu recunoașterea legitimității organismelor politice și orientarea spre valorile vieții particulare. În opinia lui Almond și Werb, acest tip de cultură politică este progresist, deoarece permite ținerea guvernului sub control și instituirea unei balanțe corecte între resursele ce se află la dispoziția guvernului și responsabilitatea lui în fața alegătorilor. Prezintă interes comparația dintre modelul normativ estimativ al “culturii civice”, după Almond și Werb, și însușirile politicii culturale americane reale, reprezentate în lucrările altui cunoscut cercetător din SUA, Robert Dahl. În aprecierile lui Dahl, cultura politică a SUA se caracterizează prin următoarele calități: (1) sprijinirea sistemului constituțional al SUA și conștientizarea faptului că schimbările sistemului politic se pot produce pe cale constituțională, nu revoluționară, (2) sprijinirea ideii (dacă nu a practicii) de egalitate în sfera politică, (3) încrederea în justetea principiului proprietății private, (4) recunoașterea importanței realizărilor individuale, (5) încrederea în faptul că succesul personal este posibil în societatea americană. Dacă vom cădea de acord cu autorii de mai sus, se vede că însușirile “ideale” ale culturii “civice” sînt reprezentate în cultura politică reală din America.

Ideea stabilității și continuității culturii politice reprezintă o poziție-cheie pentru adepții acestei concepții. De remarcat că ipoteza centrală a cercetărilor lui Almond și

Werb a constatat în presupunerea că statele care au trecut printr-o perioadă îndelungată de autoritarism (de exemplu, Germania în perioada nazismului), se vor confrunta cu dificultăți în procesul creării sistemului stabil al organismelor politice democratice. Cu toate că această ipoteză nu s-a confirmat în realitate (RFG s-a dovedit a fi una din cele mai stabile democrații occidentale), majoritatea cercetătorilor sînt de acord cu afirmația lui Ronald Inglehart că "studiul culturii politice se bazează pe ipoteza implicată a existenței diferențelor crossculturale autonome și stabile, care generează importante consecințe politice". Această presupunere e concordantă cu punctele de vedere ale școlii idealiste în teoria relațiilor internaționale, reprezentanții căreia, urmînd tradiției fondate de I. Kant, promovau ipoteza că democrațiile sînt mai puțin predispuse să soluționeze conflictele pe cale militară, decît statele cu regim autoritar de conducere.

În urma unui șir de cercetări, apreciind datele empirice referitoare la conflictele internaționale din secolul XX, ipoteza în cauză a fost revăzută. S-a dovedit că regimurile democratice luptă nu mai rar ca cele autoritare, cu deosebirea că ele luptă foarte rar cu statele democratice. Așa cum a menționat unul din teoreticienii americani, "se pare că democrațiile ar fi încheiat între ele un armistițiu separat".

Să examinăm mai amănunțit viziunile unuia dintre cei mai cunoscuți cercetători contemporani ai culturii politice, Ronald Inglehart, care pornește de la cercetările comparative efectuate în decursul mai multor ani ale opiniei publice în cadrul proiectului "Eurobarometer" și ale Institutului mondial al valorilor (World Values survey). Inglehart încearcă să rezolve una din contradicțiile fundamentale ale teoriei culturii politice: *dacă valorile și normele dispun de un nivel atît de înalt al stabilității, de ce au loc*

schimbările sociale? Pentru a răspunde la această întrebare, el include în analiză o variabilă suplimentară – *generația*.

În primul rînd, Inglehart pornește de la ipoteza că prioritatea diferitor valori în cultura politică, de exemplu libertatea sau egalitatea, bunăstarea materială sau autoafirmarea de creație, se determină prin “principiul deficitului” – cu cît este mai puțin accesibil un bun oarecare, cu atît el este mai valoros. În al doilea rînd, el folosește concepția socializării, presupunînd că ierarhia valorilor, caracteristică individului dat, e determinată în primul rînd de condițiile social-economice în care a crescut generația sa, adică pînă la etapa cînd individual dat s-a maturizat. Deducția din aceste două prezumții constă în aceea, că ierarhia valorilor generațiilor și a indivizilor care le reprezintă se formează în anii timpurii, pînă la atingerea maturității și rămîne relativ stabilă în decursul întregii vieți a generației date. Inglehart pornește de la presupunerea că generația postbelică a țărilor occidentale industriale, tinerețea căreia a decurs în perioada cînd asemenea valori ca bunăstarea materială, asigurarea socială, securitatea militară, legea și ordinea erau deficitare, se deosebește prin orientări valorice “materialiste”. Totodată pentru generația, tinerețea căreia a decurs în anii abundenței materiale și a lipsei conflictelor militare de proporții mari, predominante devin orientările valorice “postmaterialiste”: afirmarea propriului “eu”, libertatea personală, egalitatea socială, ecologia, calitatea vieții.

Orientările “postmaterialiste” pot constitui o temelie pentru optimizarea sistemului relațiilor internaționale, găsindu-și reflecția, de exemplu, în reorientarea priorităților din sfera securității, amenințările militaro-politice tradiționale trecînd pe planul doi, mai actuale devenind, de exemplu, problemele “postmaterialiste” ale ecologiei globale. Inglehart citează date ce confirmă că postmaterialismul este

propriu într-o măsură mai pronunțată reprezentanților generației tinere, decît celei în vîrstă, ca și locuitorilor țărilor dezvoltate industrial, ceea ce constituie un argument în folosul ipotezei sale. Deschisă, însă, rămîne întrebarea cît de stabile și de trainice sînt orientările valorice "postmaterialiste". Există date ce confirmă scăderea lor în perioada descreșterilor economice și creșterea în perioada ascensiunilor economice. În afară de aceasta, dacă facem abstracție de concepția lui Inglehart și ne orientăm în genere după teoria culturii politice, această concepție explică defectuos gradul foarte înalt de atașament față de valorile democratice, identificat prin sondajele opiniei publice pe teritoriul fostei URSS încă la începutul anilor 1990.

În încheiere, trebuie de menționat că în cadrul tratatelor internaționale și a contactelor diplomatice este necesar de a lua în considerare particularitățile crosculturale, care nu au atribuție directă la sfera politică. De exemplu, este important de avut în vedere diferențele dintre culturile individuale, în care se acordă prioritate succesului personal, și cele colective, în care mai important se dovedește a fi succesul obținut în grup. Nu mai puțin însemnate sînt și particularitățile tratatelor cu reprezentanții culturilor înalt-contextuale, în care se practică transmiterea informației valoroase prin mijloace indirecte (aluzii, alegorii, mimică), și scăzut-contextuale, în care se aplică formulări dreptliniare și fără echivoc.

§ 8.4. PREMISELE INTERNE ALE RĂZBOIULUI

Cum poate să ducă confruntarea la război?

Relațiile dintre state "instruiesc" ambele părți în sensul că numai prin război și aplicarea forței pot fi soluționate contradicțiile dintre ele. În consecința acestor

relații posibilitățile spre mai bine se epuizează, în timp ce contradicțiile, dimpotrivă, se acutizează și mai tare. De remarcat, însă, că relațiile în acest caz sînt condiționate și de contextul *politicii interne* a părților implicate în polemică, acest lucru urmînd să fie luat în seamă de conducerea lor.

Există două căi prin care politică internă influențează asupra începerii războiului.

În *primul rînd*, pașii care se întreprind de către state în direcția războiului nu numai că acumulează ostilitățile dintre părți, ci și contribuie la apariția reacțiilor ce conduc la război. Ostilitatea față de inamic încurajează eforturile conducerii în direcția războiului, întreprinderea unor pași noi spre el, refuzul de a-și revizui politica anterioară și cea actuală. Evenimentele politicii interne pot să escaladeze situația pînă la o limita, de după care nu mai există drum înapoi. Începe "erodarea" ideii de pacificare în mediul elitei politice. Crește naționalismul. Instituirea dominației adeptilor liniei dure – este una din premisele războiului la scară mare.

În *al doilea rînd*, politica internă determină parametrii temporari ai războiului la scară mare. Pînă la declanșarea războiului, în cel mai rău caz, una din părți trebuie să fie mobilizată. Dacă așa ceva nu există (creșterea efectivului armatei, a impozitelor etc.), liderii nu vor fi în stare să cîștige războiul și de aceea se vor abține de la implicarea în el.

În afară de aceasta, din partea populației se cere nu numai consimțămîntul și susținerea deciziei de a începe războiul, ci și pregătirea de luptă și de *jertfire*. Deoarece războaiele, de regulă, poartă un caracter extenuant, iar rezultatul lor este greu de intuit, societatea trebuie să fie gata de a participa la război (inclusiv din punct de vedere psihologic).

Ambele căi, amintite mai sus, prin care situația internă influențează asupra declanșării războiului nu sînt izolate una de alta.

Decizia de a intra în război rareori se adoptă în mod individual. De regulă, un număr tot mai mare de participanți la procesul politic și de simpli cetățeni încep să creadă că războiul este necesar (apărarea dreptului, echilibrului păcii, fraților sârbi/musulmani, ripostă bandiților etc.) O asemenea cotitură în dispoziția publică îi impulsionează pe liderii statului să întreprindă pași într-o anumită direcție (înregistrarea voluntarilor, trimiterea navelor de război în zona conflictului, efectuarea exercițiilor militare etc.). Aceste acțiuni, la rândul lor, *cultivă la oameni deprinderea cu situația de combativitate și cu gândul că războiul este inevitabil*. Astfel, *pașii întreprinși în direcția războiului reprezintă un proces dinamic deosebit de înțelegere a ostilității, însoțit de mobilizarea resurselor interne și pregătirea opiniei publice pentru începerea războiului*.

Dacă întreprinderea unor anumite acțiuni în relațiile cu oponentul nu duc la rezultatul dorit, se întreprind altele, mai riscante.

Analizând influența pe care politica internă o exercită asupra declanșării războiului, este necesar de demonstrat cum liderii (elita politică și lobbyștii politici care influențează asupra procesului decizional) și societatea în general înclină treptat spre declanșarea războiului.

Clasificarea subiecților politicii interne

În mod obișnuit se remarcă *partidul războiului și partidul păcii* (Brodell), sau, în lexicon "popular", "vulturii" și moderații.

Concepția personală despre lume a "vulturilor" în sfera externă este orientată nu spre ajungerea la compromis, ci spre aplicarea forței. Amenințările și forța sînt noțiuni legitime pentru ei.. O asemenea diferențiere este importantă, deoarece din ea reiese cu claritate că nici pe departe nu toți realiștii sînt predispuși pentru război. "Vulturii" și realiștii nu sînt una și aceeași. Există idealişti agresivi (Clinton) și

realiști moderați (Kissinger). De la o țară la altă țară, rivalii “vulturilor” de asemenea se deosebesc între ei. În anii 1930, în SUA, criticii principali ai “vulturilor” erau izolaționiștii. În aceeași situație se aflau și adepții lui Stalin în URSS după moartea lui Lenin. În perioada “războiului rece”, criticii “vulturilor” în SUA, URSS și RPC erau moderații, nu izolaționiștii. În Germania nazistă, vulturii erau asociați cu naziștii. În URSS aceștea erau adepții lui Troțki, promotori ai ideii sale despre revoluția mondială etc. Pentru “vulturi” forța reprezintă procedeul ncel mai simplu (și unicul uneori) de a soluționa problema.

Kroy și Nbel au demonstrat că concepția naționalistă și militaristă despre lume, într-o măsură mai mare ca alte concepții, contribuie la escalarea conflictului. Liderii naționaliști sînt deosebit de conflictuali.

În cazul divergenței de opinii la nivelul conducerii de stat, un rol-cheie revine calităților personale ale liderilor (președinților). Viziunea “vulturilor” despre lume, la modul general, este cu mult mai simplă decît a moderaților. În situații de criză ei sînt predispuși să adopte decizii riscante. În relațiile personale sînt predispuși să predomine (suprimarea opiniei colegilor). Cu excepția ultimului caz, toate celelalte calități reprezintă experiența lor personală.

Balanța inițială dintre “vulturi” și moderați.

Așadar, este important să înțelegem cum ajung “vulturii” la putere. Se socoate că vulturii și moderații întotdeauna există în societate (Manhaim). De obicei, eventualitatea ieșirii “vulturilor” în avanscenă este raportată la cultura politică națională a statului dat, la “lecțiile trecutului”. Cu ce învățăminte s-a ales din istorie națiunea cutare sau cutare? Lecțiile istoriei se studiază înainte de război, în timpul războiului și îndată după război, de asemenea și în condițiile cînd posibilitatea unui nou război

devine realitate. Experiența trecutului este supusă reexaminării, se formează noi atitudini față de lume. Războaiele secolului XX, legate de Germania, de două ori au schimbat radical opinia publică a acestei țări față de război. Războiul dus de SUA în Vietnam a schimbat în mod considerabil reprezentarea societății americane despre războaie (Rasset).

“Vulturii” apreciază războaiele dintr-un singur punct de vedere - dacă statul a câștigat în război sau a fost învins. Pentru “vulturi” nu importă cu ce preț a fost câștigată victoria. Moderații întotdeauna subliniază anume problema prețului.

Războaiele, rezultatul cărora poate justifica pierderile suferite (este vorba de războaiele de scurtă durată victorioase), reprezintă mediul nutritiv pentru “vulturi”. Totodată trebuie de avut în vedere că există războaie victorioase cu pierderi nejustificate foarte mari (de exemplu, războiul URSS împotriva Finlandei din iarna anului 1940), care au cu totul alt effect.

Lețiile ultimului războiului duc la crearea relațiilor structurale între două societăți care împing (sau dimpotrivă rețin) mișcarea lor spre alt război. Războaiele duse de Israel și arabi crează anume o asemenea situație politică. De cele mai multe ori războaiele apar atunci, când în țara celor care au fost învinși în ultimul război vin la putere “vulturii”. Același lucru se poate de spus și despre situația de după terminarea Primului Război Mondial.

Schimbarea situației (contextului) politicii interne după terminarea unor războaie mari, care au soluționat problemele existente, are loc numai atunci când apare o nouă problemă de proporții mari. *O asemenea problemă obține forma de criză.* Cu cât e mai surprinzătoare situația și mai acută criza, cu atât e mai mare efectul psihologic al noii probleme

(de exemplu, folosirea forțelor NATO împotriva unui stat suveran din Europa).

Criza de la Kosovo din anul 1998 a schimbat brusc situația internă din Rusia. Amenințarea externă din partea NATO a crescut brusc ("cine va fi următorul?"). Neglijarea opiniei Rusiei în calitatea ei de membru permanent al Consiliului de Securitate al ONU, urmată de paguba enormă provocată statului aliat tradițional au creat premise pentru activizarea "vulturilor". În anul 1998 în scena politică a Rusiei apar tot mai activ militarii, însușindu-și rolul de politicieni publici (comentariile marelui stat-major, a ministrului apărării) etc. *Și-a făcut apariția naționalismul slav.* În afară de toate, s-au găsit politicieni care și-au pus de gând să-și facă o carieră rapidă folosind retorica militară.

În acest fel statu-quo dintre "vulturi" și moderați este supus unor schimbări esențiale. La nivelul militarilor și al legislatorilor a început fixarea schimbării noului raport de forțe în societate (au apărut propuneri de modificare a doctrinei militare, se discutau planuri militare, aveau loc exerciții, s-au activizat politic reprezentanții serviciilor speciale, se discuta pe tema producerii armei cu precizie înaltă, pe ordinea de zi a ședințelor Dumei și-au făcut loc problemele legate de instituirea Uniunii Rusia-Iugoslavia).

Stabilizarea definitivă a pozițiilor "vulturilor" are loc prin modificarea bugetului, formarea alianțelor etc., cu toate acestea, o piedică în promovarea "vulturilor" în Rusia era memoria despre Afganistan și primul război cecen și a.

Factorii de reținere pentru "vulturi" pot fi:

- structura sistemului internațional (în rezultatul victoriei într-un război mare, de exemplu în cel de-al Doilea Război Mondial, moderații au creat o ordine mondială care minimizează șansele "vulturilor");

- imposibilitatea de a ignora normele dreptului internațional, teama de sancțiunile politice și economice ;

- moderații crează premise pentru propria dominație asupra MIM și formarea opiniei publice;

- inerția considerabilă a lumii (în contrapunere cu războiul). Războiul întotdeauna înseamnă o nouă stare de lucruri, se cere timp pentru trecerea la politica “vulturilor”.

În încheiere vom menționa că analiza detaliată a originii războiului la scară mare ne demonstrează rolul de cea mai mare importanță care revine în acest proces politici interne. Abaterea de la cumpătare în relațiile unul față de altul reprezintă un pas important spre război. Realizarea noilor acțiuni politice – formarea alianțelor, goana înarmărilor și provocarea situațiilor de criză pe arena internațională – contribuie la întărirea “vulturilor”, creînd o bază tot mai extinsă pentru escaladarea conflictului. Astfel evoluează situația în statele implicate în conflict, în decursul căreia societatea înclină treptat spre concluzia că divergențele relațiilor dintre ele por fi soluționate numai prin război.

Surse:

Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики: Учебное пособие/ Н.А. Ломагин (руководитель авторского коллектива) В.Е.Кузнецов, А.В. Лисовский, А.Ю. Павлов, С.Ф. Сутырин. - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001 г. 166 с., стр. 141-147.

Современные международные отношения: Учебник / Под ред. А.В. Торкунова. — Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999. — 584 с., стр. 261-268.

Literatura:

1. Brădescu, Faust, *Doctrina politice* /Faust Brădescu: Studiu introductiv de Georgiana-Margareta Scurtu – Ed. a 2-a, Vol. 1: *Drept și politică internațională*, București, Editura „Majadahonda”, 1999.

2. Burian, Alexandru, *Geopolitica lumii contemporane, Manual: pentru facultățile de drept și de relații internaționale a universităților*. - Chișinău, F. E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003.

3. Datcu, Ion, *Istoria relațiilor internaționale și a diplomației*, București, 1991.
4. Huntington, Samuel P., *Ordinea politică a societăților în schimbare* / Trad. de Horațiu Stamatini, Iași, Editura POLIROM, 1999.
5. Keohane, Robert O. and Nye, Joseph S., *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Boston, 1977.
6. Morgenthau, Hans, *Escritos sobre politica internacional*. Con estudio preliminar de Esther Barbe, Tecnos, Madrid, 1990.
7. Ortiz, Eduardo, *El estudio de las Relaciones Internacionales*, Fondo de Cultura Economica, Santiago de Chile, 2000.
8. Rosenau, James N., *The Scientific Study of Foreign Policy*, rev. ed., London: Frances Pinter, 1980.
9. Senarclens, Pierre de, *La politique internationale*, Paris, 1992.
10. Schwarzenberger, George, *La Politica del Poder. Estudio de la Sociedad Internacional*, Fondo de Cultura Economica, Mexico-Buenos Aires, 1960.
11. Tredinnick, Felipe, *Derecho internacional publico y relaciones internacionales*, Tercera edicion, Editorial "Los amigos del libro", La Paz-Cochabamba, Bolivia, 1997.
12. Vasquez, John, *The War Puzzle*, Cambridge University Press, 1997.
13. Viotti, Paul R.; Kauppi, Mark V., *International relations theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond*. - 3rd ed., Allyn and Bacon, Boston, 1998.
14. Wallerstein, Immanuel, *The Modern World-System - 2 volumes*, Academic Press, New York, 1974.
15. Wight, Martin, *Politica de putere*, Chișinău, Editura ARC, 1998.
16. Бокшанин А., *История международных отношений и дипломатии в древнем мире*. - Москва, 1948.
17. Буриан А., *Теория международных отношений: Курс лекций в 2-х т., Том 1. «Введение в теорию международных отношений»*. - Кишинев, Издат. Центр МГУ, 2003.
18. Буриан А., *Теория международных отношений: Курс лекций в 2-х т., Том 2. «Внешняя политика и международные отношения»*. - Кишинев, Издат. Центр МГУ, 2003.

19. Гаджиев К.С., *Введение в геополитику*. Издание второе, переработанное и дополненное. - Москва, «Логос», 2000.
20. Дугин А., *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить Пространством*. Изд. 3-е, дополн. - Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999.
21. Жакье, Бернар, *Международные отношения. Том 1. Субъекты международной системы: Учебное пособие*. - Н. Новгород, Изд. Нижегородского ун-та, 1997.
22. *История политических и правовых учений*. / Под ред. О.Э.Лейста. - Москва, «Юридическая литература», 1997.
23. *История европейской интеграции (1945-1994)*/ Под ред. А.С.Намазовой, Б.Эмерсон. - М.: ИВИ РАН, 1995.
24. Кальвокоресси Питер, *Мировая политика после 1945 года: В двух книгах*. - Москва, «Международные отношения», 2000.
25. Ломагин Н.А., Лисовский А.В., Сутырин С.Ф., Павлов А.Ю., Кузнецов В.Е., *Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики. Учебное пособие*. - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001.
26. *Современные международные отношения. Учебник* / Под ред. А.В.Торкунова. - Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999.
27. Сунь-Цзы, *Трактаты о военном искусстве*. - Москва, ООО «Издательство АСТ»; СПб, «Terra Fantastica», 2002.
28. Тойнби А., *Цивилизация перед судом истории*. - Москва, «Прогресс», 1995.
29. Фокуяма Ф., *Конец истории?//»Вопросы философии», 1990, № 3.*
30. Хантингтон Сэмюел П., *Столкновение цивилизаций и переустройство мирового порядка*/ /Библиотека публикаций Московского Центра Карнеги, „Pro et Contra”, Том 2, Весна 1997.
31. Цыганков П.А., *Современные политические режимы: структура, типология, динамика (учебное пособие)*. - Москва, «Интерпракс», 1995.
32. Цыганков П.А., *Теория международных отношений*. - Москва, «Гардарики», 2002.

MEDIUL INTERNAȚIONAL ȘI POLITICA EXTERNĂ¹⁰⁸

§ 9.1. Geopolitica și relațiile internaționale

§ 9.2. Geopolitica Moldovei: de la origini
până în zilele noastre

§ 9.3. Anatomia și caracterul puterii statului național

§ 9.1. GEOPOLITICA ȘI RELAȚIILE INTERNAȚIONALE

În capitolul de față vom vorbi despre influența factorilor *geografici* asupra politicii externe a statelor. De aceea, noțiunea de „geopolitică” va fi folosită de noi în sensul tradițional îngust al acestui cuvânt, spre deosebire de abordarea sa mai largă, propusă, de exemplu, de K.S.Gadjiev.

Principiul fundamental al geopoliticii tradiționale este *determinismul geografic*. El se bazează pe recunoașterea

---

108 Vezi: *Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики: Учебное пособие* / Н.А. Ломагин (руководитель авторского коллектива) В.Е.Кузнецов, А.В. Лисовский, А.Ю. Павлов, С.Ф. Сутырин. - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001 г. 166 с., стр. 148-155; *Современные международные отношения: Учебник* / Под. ред. А.В. Торкунова. — Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999. — 584 с., стр. 258-261.

faptului că anume factorul geografic, aidcă locul de așezare a țării, clima și condițiile ei naturale, vecinătatea sau depărtarea mărilor și oceanelor, prezența obstacolelor naturale în calea cotropitorilor (munți, mări și oceane etc.) determină direcțiile principale de dezvoltare social-istorică a popoarelor, caracterul lor național, conduita în arena internațională și a.m.d.

Henry Kissinger a remarcat că „națiile se formează din istoria, geografia și moștenirea lor culturală. Dacă o nație a reușit să facă câte ceva timp de 400 de ani, acest lucru indică asupra unei anumite tendințe; aceasta înseamnă că timp de 400 de ani comportamentul ei reprezentase un exemplu de înțelepciune pentru generațiile următoare ale liderilor acestei țări”.

Aprecierea mediului geografic ca factor de cea mai mare importanță a dezvoltării social-economice, politice și culturale a popoarelor nu reprezintă altceva, decît un *element de cea mai mare importanță de interpretare materialistă a procesului istoric.*

Fondator al determinismului geografic în științele sociale și umanistice se consideră etnograful și geograful german Friedrich Ratzel. Meritul lui istoric constă în faptul că, în lucrarea „*Geografia politică*” (1897), pentru prima dată a încercat să stabilească *legătura dintre politică și geografie*, adică să determine activitatea statului reieșind din situația sa geografică. În opinia lui F.Ratzel, trăsăturile esențiale ale statului depind de teritoriul pe care îl stăpînește, de așezarea sa geografică și capacitatea de se conforma condițiilor mediului înconjurător. Una din cele mai importante modalități de a întări puterea statului este expansiunea teritorială.

Alți reprezentanți de seamă ai geopoliticii, la sfîrșitul secolului XX, au fost amiralul american A.Mehen și cercetătorul englez A.Makkinder. Ideea principală a lui Mehen, expusă în cartea „*Influența forței maritime asupra*

istoriei" (1890), consta în recunoașterea forței maritime ca element determinat pentru destinul istoric al statelor. Componentele acestei forțe, în opinia sa, erau flota militară puternică și flota comercială, de asemenea bazele militare maritime, care, profitând de așezarea geografică prielnică și clima favorabilă, existența resurselor naturale, numărul suficient de populație și orînduirea de stat progresistă pot asigura prosperitatea țării. Sensul forței militare, Mehen o vedea în posibilitatea *dominației* pe mare, adică a controlului asupra rutelor flotelor militare și comerciale ale inamicului, inclusiv pînă la închiderea căilor comerciale.

În anul 1904, Makkinder a elaborat concepția istoriei ca alternanță a puterilor de uscat și maritime. El a formulat teza cu privire la instaurarea dominației planetare prin determinarea regiunii-cheie (heartlan) care, în viziunea sa, era Eurasia. Controlul asupra Europei de est asigură dominația în Eurasia, ceea ce, la rîndul său, permite pretinderea la rolul de lider global. Anume Eurasia, bogată în resurse naturale și situată în afara pericolelor de năvălire din partea puterilor maritime, este drumul ce duce spre dominația mondială.

În Rusia, deja în perioada sovietică, unul din cele mai importante curente ale geopoliticii (solicitat pînă în prezent de unii politicieni) era reprezentat de așa-numiții *euroasiati* - tinerii emigranți P.Savițki, P.Stuceanski, G.Florenski și N.Trubețkoi, autori ai cîtorva culegeri de articole și cărți, tipărite în perioada anilor 1920-1930 („Drumul spre Est”, „Euroasiatism”, „Cronica euroasiatică” și altele). În realitate, euroasiatii se pronunțau pentru autoizolarea benevolă a Rusiei, indicînd asupra caracterului ei independent, asigurarea propriei existențe, unicitatea culturii.

„Cultura Rusiei nu este nici cultură europeană, nici una din culturile asiatice, nici suma sau îmbinarea mecanică a

elementelor din prima și următoarele... Ea trebuie contrapusă culturilor Europei și Asiei, în calitate de cultură medie euoroasiatică”.

Din mulțimea de publicații despre geopolitică din Rusia de astăzi menționăm lucrările lui K.V.Pleșakov, care a găsit o formulă nouă atât a subiectului geopoliticii, cât și a legăturilor ei cu ideologia. El a determinat geopolitica ca o *dependență obiectivă a subiectului relațiilor internaționale de ansamblul factorilor materiali, care permit acestui subiect să exercite controlul asupra spațiului.*

Așadar, folosirea geografiei ca element al dominației (puterii) se numește *geopolitică*. Situația geografică a statului influențează în mod considerabil asupra structurii și dislocării forțelor sale armate. *În geopolitică, ca și în comerțul cu bunurile imobile, importă trei lucruri: locul, locul și încă o dată locul.* Forța unui stat crește în mod proporțional cu gradul în care el își poate folosi situația geografică pentru fortificarea forțelor sale armate, apărarea aliaților săi, ascunderea bazelor sale de eventualul inamic, asigurarea controlului asupra căilor strategice de comerț (inclusiv a conductelor de petrol și gazoconductelor) sau a celor mai importante resurse naturale.

Situate în epicentrul unui sau altui continent, statele mari se simt într-o situație defavorizată, deoarece pot fi încercuite. Ele depun eforturi pentru a-și consolida securitatea, înaintînd în direcția obstacolelor naturale – munților și mărilor. Accesul la mare este necesar, de asemenea, pentru activizarea comerțului. În istoria Rusiei, de exemplu, acest factor a condiționat luptele pentru ieșirea la Marea Baltică și Marea Neagră, năzuința de a controla strîmtorile de la Marea Neagră etc. Anume particularitățile situației geografice ne pot ajuta să înțelegem mai bine caracterul imperialismului rus. Care au fost amenințările ce au alimentat acest caracter?

1. Vulnerabilitatea geopolitică prin situarea în câmpie enormă și lipsa aproape totală a obstacolelor naturale, cum ar fi, de exemplu, munții și hotarele maritime. Războaiele permanente pentru spațiul de viață cu năvălitorii din vest, est și sud (nomazii și a.) au constituit un stimulent pentru unificare și centralizare, în primul rînd, în scopul consolidării forței militare. Necesitățile acestor centralizări și ideologia unificării, de exemplu, au jucat un rol-cheie în procesul obținerii de către Moldova voievodală a suveranității sale la sfîrșitul secolului XIV.

2. Încă una din consecințele vulnerabilității tradiționale constă în expansiunea teritorială a statului concret în scopul întăririi securității sale. De exemplu, lărgindu-se pe calea cuceririlor, luării sub protectorat și însușirii noilor teritorii din Siberia, Imperiul Rus, spre sfîrșitul secolului XIX, a atins hotarele sale firești.

Din punct de vedere geopolitic, această extindere nu se deosebea de expansiunea americană în adîncurile vestului sălbatec și acapararea noilor teritorii din sud și nord. În cazul Rusiei, însă, expansiunea cerea o forță militară tot mai puternică și o centralizare mai dură a puterii de stat pentru asigurarea controlului asupra noilor teritorii și popoare. Creșterea aparatului de stat ducea la extorcarea banilor din industria pe cale de formare, păstrînd starea de șerbie și, în totalitate, frînînd dezvoltarea economiei.

3. Extinerea frontierelor, cînd acestea nu ajungeau pînă la limitele lor firești, se confrunta cu împotrivirea altor state și genera pericole noi. Recuperarea teritoriilor pierdute cerea jefuri enorme din partea poporului, concentrarea resurselor pentru necesitățile militare, înăsprirea regimului autoritar.

Încă o constatare. Statele situate în partea centrală a continentului (de exemplu, Germania și Rusia), se confruntau și cu o problemă foarte serioasă de ordin militar –

eventualitatea războiului pe două fronturi. Germania s-a văzut nevoită să lupte pe două fronturi împotriva Franței și Rusiei în anii Primului Război Mondial, iar din vara anului 1941 - împotriva țărilor coaliției anitihitleriste. În perioada războiului rece aliații occidentali au pus URSS în situația de a ține piept nu numai la vest, ci și la est, în fața Japoniei. În situație analogică, China, la sfârșitul anilor 1960, trebuia să-și țină armatele atât la nord, la frontieră cu URSS, cât și la sud, împotriva armatelor americane din Vietnam.

Statele care sînt ocrotite de intervenția externă de către apele oceanului (Marea Britanie, SUA) se confruntă cu alte probleme de ordin geopolitic. În caz de război (așa cum a fost în cel de-al Doilea Război Mondial, de exemplu), nu a fost o problemă simplă să-și trimită trupele și tehnica de război spre teatrul acțiunilor militare (TAM). Construcția port-avioanelor de proporții mari în serviciu de gardă în preajma eventualelor TAM, rezolva această problemă doar parțial. Dislocarea bazelor militare pe teritoriul aliaților, întărirea colaborării militare cu alte state în diferite colțuri ale globului pămîntesc, de asemenea, sînt destinate să reducă la minimum „cheltuielile de ordin geopolitic”. De exemplu, aproape o jumătate din bazele militare de peste hotare ale SUA sînt dislocate în Europa, 35% - în Japonia și Oceanul Atlantic, 12% - în America Latină, 5% - în Orientul Apropiat și în Africa.

§ 9.2. GEOPOLITICA MOLDOVEI: DE LA ORIGINI PÎNĂ ÎN ZILELE NOASTRE

Originile statalității moldovenești pornesc din secolul XIV, cînd la est de Carpați s-a format Principatul Moldovei, formațiune prostatală frontalieră, care juca un rol de tampon între Europa civilizată și lumea barbară.

La etapa inițială, din 1352 pînă în 1359, Moldova s-a aflat sub suzeranitatea regilor unguri, dar, începînd cu domnia lui Bogdan I, principatul a obținut două atribute de cea mai mare importanță ale statalității: suveranitatea și independența. Deși noțiunile de suveranitate și independență aveau pe atunci un sens ce se deosebește întrucîtva de cel actual și nu se știe dacă este cazul să li se accentueze prea mult importanța în viața politică a oricărui stat, cu toate acestea, perioada din 1359 și pînă în 1538, ani în care Principatul Moldovei și-a determinat de sine stătător politică internă și externă, a fost și perioada de înflorire a statalității moldovenești. Anume atunci a apărut posibilitatea de a consolida societatea moldovenească pe cale de formare, de a stabili relații politice, economice și militare cu vecinii și, principalul, de a trasa teritoriul statului, frontierele căruia erau recunoscute juridic pe plan internațional.

Nu mai puțin importantă era și înrădăcinarea în conștiința moldovenilor a noțiunilor de „țară moldovenească”, „moldovean”, „limbă moldovenească” și altele, favorizînd procesul de formare a neamului moldovenesc. Anume în secolele XV-XVI s-au fixat aceste noțiuni și nicidecum în secolul XX, în „perioada stalinismului”, cum afirmă unii preținși politicieni și istorici din zilele noastre.

Trăsătura geopolitică principală a Principatului Moldovei din acele timpuri consta în faptul că Țara Moldovei se afla (și continuă să se afle și pînă în prezent) la răscrucea, punctul de confluență sau hotarul dintre trei civilizații mari (slavă, latină și orientală), dintre trei religii mari (ortodoxă, catolică și musulmană), dintre trei neamuri mari (a slavilor, latininilor și turcice) și dintre trei curente ideologice (panslavism, panturcism și panlatinism). Situația excepțională de stat și popor transfrontalier a dus la aceea că, în decursul veacurilor, Principatul Moldovei manevra în

permanență între marile puteri, marile religii și marile curente ideologice, străduindu-se să se mențină în spațiu și timp, să-și păstreze suveranitatea și ființa națională. Fără îndoială, însă, la o anumită etapă, Moldova a fost nevoită să accepte unele condiții care îi garantau existența de mai departe. Astfel, păstrînd latina vulgară ca limbă de comunicare, moldovenii au primit ortodoxia. Păstrîndu-și și limba și religia, moldovenii, cu toate acestea, au fost nevoiți să accepte în anul 1538 suzeranitatea Imperiului Otoman. Doar mulțumită acestui fapt, statul moldovenesc medieval a reușit să supraviețuiască la acea etapă istorică.

Totodată, contradicțiile interne și externe n-au permis conducerii Principatului Moldovei de la acea etapă istorică să-și aleagă partenerul strategic pentru a supraviețui, cu ajutorul unui aliat puternic, litigiului îndelungat dintre marile puteri. De la înălțimea zilei de astăzi noi vedem și înțelegem cu claritate că Moldovei îi venea greu să-și învingă atracția firească față de Austria, Ungaria, cnezatul Polono-Lituanian și, respectiv, față de întreaga Europă Occidentală din cauza contradicțiilor de ordin religios (ortodoxie-catolicism). În același timp, era cu neputință de învins gravitația obiectivă spre Imperiul Rus din cauza deosebirilor de ordin cultural și lingvistic. A existat și o atracție neconștientizată către Imperiul Otoman din partea unor pături conservatoare ale populației, mai ales a boierilor însetați de tihnă și continuitatea bunăstării lor personale.

În cele din urmă, lupta dintre marile puteri în decursul secolelor XVIII-XIX, a dus la dezmembrarea Principatului Moldovei în trei părți: în 1775 - Nordul Moldovei (Bucovina) a fost cucerit de Imperiul austriac, în 1812 - Moldova Răsăriteană (Basarabia) a fost cucerită de Imperiul Rus. Moldova Occidentală (Moldova dintre Prut și Carpații Orientali) a continuat să se afle sub suzeranitatea Imperiului Otoman pînă în anul 1878.

Istoria fiecărei părți dezmembrate a pământurilor moldovenești a continuat în componența unui sau altui stat.

Astfel, Nordul Moldovei (mai târziu numit Bucovina), din 1775 pînă în 1867 s-a aflat în componența Imperiului Austriac, din 1867 pînă în 1918 în componența Imperiului Austro-Ungar, din 1918 pînă în 1940 și din 1941 pînă în 1944 în componența Regatului Român, iar din 1940 pînă în 1941 și din 1944 pînă în 1991 în componența Uniunii Sovietice. Din anul 1991 și pînă în prezent Nordul Moldovei (Bucovina) se află în componența Ucrainei.

Moldova Occidentală, care avea în componența sa pământurile moldovenești din Carpați pînă la Prut și gurile Dunării, după cea de-a doua dezmembrare, din anul 1812, a Moldovei, continua să rămînă sub suzeranitatea Imperiului Otoman. În 1859, ea a înființat, împreună cu Valahia (un alt principat dunărean), o Uniune personală, care în 1861 s-a transformat în Uniune reală și, începînd din anul 1862, a început să poarte numele comun de România. Moldova Occidentală (dintre Prut și Carpații Orientali) pînă în prezent se află în componența României.

Moldova Răsăriteană (mai târziu supranumită Basarabia) în anul 1812 a devenit parte a Imperiului Rus. În decembrie 1917, îndată după Revoluția din Octombrie din Rusia, Moldova Răsăriteană s-a proclamat Republică Democratică Moldovenească, dar nu a reușit să-și mențină suveranitatea și independența, deoarece, în martie-aprilie 1918, ea a fost alipită la România.

În urma înțelegerii convenite între guvernele celor două țări, la 28 iunie 1940 Moldova Răsăriteană (Basarabia) a fost cedată de către România Uniunii Sovietice. La 2 august al aceluiași an, Moldova Răsăriteană a fost proclamată Republică Sovietică Socialistă Moldovenească și a devenit una din cele 16 republici unionale ale URSS. În componența ei au fost incluse și teritoriile fostei RASSM, formațiune

autonomă în componența Ucrainei. Totodată, de la Moldova Răsăriteană au fost detașate și transmise RSS Ucrainene teritoriile din nordul și sudul Basarabiei (județul Hotin la nord, litoralul Mării Negre și gurile Dunării la sud).

De la 22 iunie 1941 și pînă în august 1944 pe teritoriul Moldovei s-au aflat trupe românești și germane care participaseră la războiul împotriva Uniunii Sovietice. Din august 1944 și pînă în august 1991 Moldova a făcut parte din componența URSS în calitate de republică unională (formațiune pseudostatală în componența federației sovietice).

La 27 august 1991 Parlamentul Moldovei a proclamat independența de stat a țării, care în scurt timp a fost recunoscută de comunitatea internațională, devenind subiect cu drepturi depline al dreptului internațional.

Din punct de vedere geopolitic, situația actuală a Moldovei nu este prea favorabilă pentru prosperitatea și stabilitatea ei.

În primul rînd, s-a redus considerabil teritoriul ei în comparație cu Moldova medievală, acest fapt fiind vulnerabil pentru obiectivele sale militare¹⁰⁹. Frontierele de stat, mai ales cu Ucraina, nu prezintă obstacole serioase pentru pătrunderea în adîncul teritoriului a migrantilor nelegali, teroriștilor internaționali, mercenarilor și afaceriștilor cu droguri, iar din cauza nesoluționării diferendului transnistrean frontiera de est a țării rămîne, practic, „deschisă”.

În al doilea rînd, Moldova este separată de consumatorii principali ai mărfurilor sale de export, atît din Europa Occidentală cît și din țările CSI, prin două țări de tranzit (Ucraina și România), care au o influență considerabilă asupra Moldovei. Această situație reclamă

---

¹⁰⁹ Situație analogică și în Israel, unde orice obiect militar se află în „raza de acces”, pe care inamicul o poate depăși în timp de 3-5 minute de zbor.

necesitatea identificării posibilității de a depăși și chiar evita situații conflictuale și eventuale neînțelegeri, ceea ce condiționează caracterul dependent al deciziilor politicii externe moldovenești.

În al treilea rînd, rămîne nestabilă situația politică internă din Moldova, în primul rînd din cauza diferendului transnistrean nesoluționat și „acutizării” periodice a problemei găgăuze și bulgare și, în al doilea rînd, din cauza situației legate de așa-numita problemă a „două state românești”. Toate acestea alimentează starea conflictuală în societate și obligă organele puterii moldovenești să adopte măsuri energice, uneori chiar extremale, în sfera problemelor curente interne și externe de ordin politic, ceea ce din cînd în cînd provoacă iritarea Bucureștiului, Moscovei, Kievului sau Ankarei.

În al patrulea rînd, în urma pierderii piețelor tradiționale de desfacere a producției sale și reorientării doar parțiale spre noile piețe, potențialul economic al Moldovei a scăzut considerabil. Mai mult, țările pe care anterior Moldova le socotea parteneri și investitori de nădejde (Franța, Ucraina, România), deseori apar mai puțin în calitate de parteneri, și mai mult de concurenți, de exemplu pe piața producției agroalimentare, vinicole, a articolelor de tutungerie.

În al cincilea rînd, de slăbiciunea Moldovei, care trece prin perioada devenirii sale ca stat suveran și independent, tind să profite alte țări, în primul rînd România, care, întărindu-și influența asupra societății moldovenești, periodic zădărnicesc procesul de consolidare a relațiilor independente și reciproc avantajoase dintre Moldova și alte state. Toate acestea mărturisesc despre necesitatea unei reevaluări a priorităților și strategiei pe toate direcțiile de dezvoltarea a Moldovei.

§ 9.3. ANATOMIA ȘI NATURA PUTERII STATULUI NAȚIONAL

Dacă reieșim din faptul că statul este în continuare subiectul principal al relațiilor internaționale, iar acestea, prin definiție, dispun de propriul specific în virtutea existenței frontierei de stat și a suveranității de stat, în asemenea caz trebuie să recunoaștem că problema puterii statului devine una din cele mai importante, dacă nu chiar centrală, în abordarea fenomenului relațiilor internaționale.

Definiția unanim acceptată a puterii este posibilitatea unui stat de a controla comportamentul altui stat sau de a influența asupra lui. Conform definiției lui Robert Dahl, *puterea este egală cu capacitatea statului A de a influența asupra statului B pentru a-l determina să întreprindă acțiunea X, minus probabilitatea că statul B oricum ar fi întreprins acțiunea X*. Astfel, definiția puterii presupune atingerea rezultatului cu orice scop: prin convingere, stimulare, constrângere, violență. De care anume din aceste componente va depinde rezultatul, este extrem de greu de pronosticat din timp, dacă în genere poate fi pronosticat așa ceva.

Pe de o parte, este semnificativ în primul rând factorul, subiectiv interpretat și realizat, al puterii. Reușita convingerii poate fi bazată pe perceperea exagerată din partea obiectului de influență a potențialului subiectului. Un rol hotărâtor pot să-l joace calitățile personale, ce nu se supun analizei obiective, a liderilor, persoanelor care adoptă deciziile, diplomaților, informația obținută întâmplător cu privire la planurile, intențiile și aprecierea situației de către partenerii implicați în acțiunea comună.

Pe de altă parte, prevalarea gigantică a puterilor poate să nu ducă la rezultatul urmărit de constrângerea prin forță. Așa a fost în cazul invadării americane în Vietnam și a intervenției sovietice în Afganistan. Și într-un caz și în altul, a

apărut problema eventualității folosirii adecvate a superiorității gigantice a puterilor în vederea atingerii rezultatului urmărit. Măsura admisibilității numărului de jertfe și a suferințelor s-a dovedit a fi incomparabilă pentru subiecții și obiecții influenței prin forță, iar sistemul internațional aplica restricții serioase în ceea ce privește folosirea în volum deplin a potențialului militar al SUA și URSS.

Prin urmare, este necesar de separat de la bun început *puterea absolută*, determinată de factori atributivi ce se supun mai mult sau mai puțin analizei obiective, și *puterea relativă*, legată de eventualitatea influenței asupra obiectului concret în împrejurări concrete și determinată atât de factori comportamentali (biheviorali), cât și de influența exercitată asupra ambilor actori de prevederile sistemului internațional.

Prin sintagma de *sistem internațional* vom subînțelege totalitatea subiecților legați între ei prin raporturile unei reciprocități deosebite. Existența acestui raport ne permite să localizăm sistemul în *spațiu*, separându-l (deseori destul de convențional) de mediul extern al subiecților care nu se încadrează în sistemul dat. Politologul și sociologul francez, Raymon Aron, propunea în calitate de sistem ansamblul de state între care ipotetic poate exista un război comun. Din punctul de vedere al analizei precedentelor cunoscute în istorie și explicării posibilităților, criteriul în cauză poate fi considerat, pînă în zilele noastre, ca fiind cel mai exact.

Pe de altă parte, fiecare sistem poate fi descris din punctul de vedere al caracteristicilor structurale ce permit examinarea și analiza particularităților apariției, funcționării și transformării sale *în timp*. Deosebit de importante și reprezentative, nouă ni se par trei caracteristici structurale, propuse de același R.Aron:

1. Corelația centrelor puterii, sau polaritatea.

2.Organizarea ierarhică a sistemului.

3.Characteristica sistemului din punct de vedere al hegemoniei sau heterogenității actorilor sau elementelor din care este compus.

De regulă, caracteristica definitorie și cea mai semnificativă este corelația dintre *centrele puterii*, adică raportul puterii absolute a celor mai influente state. Cu toate acestea, celelalte două caracteristici întotdeauna joacă un rol important și, în anumite împrejurări, pot chiar să iasă pe primul plan. Astfel, nouă ni se pare imposibilă analiza funcționării sistemului european de la mijlocul secolului XVI și pînă în jumătatea a doua a secolului XVII fără a lua în considerare factorul religios. Prevenirea celui de-al Doilea Război Mondial s-a dovedit a fi imposibilă în cea mai mare parte din cauza heterogenității sistemului Versailles-Washington, ceea ce nu a permis stăvilirea agresorului prin starea firească a balanței dintre amenințări și corelația centrelor puterilor aliaților.

Ideologia a jucat un rol de cea mai mare importanță în funcționarea sistemului bipolar Ialta-Potsdam. Pe de altă parte, „explozia organizatorică” (James Rosenau), prin care se caracterizează gradul înalt de ierarhizare a sistemului, proces care are loc la momentul actual, exercită o influență foarte serioasă asupra posibilităților și situației statelor naționale și determină o stare de lucruri cînd puterea relativă (adică posibilitatea de a influența asupra altor state sau asupra proceselor ce se desfășoară în lume), mai mult ca oricînd se deosebește de puterea absolută (adică potențialul cumulat, cu ajutorul căruia statul poate opera dincolo de hotarele sale). De exemplu, chiar și niște state foarte mici, fiind membre ale UE și NATO, dispun de un potențial mai mare de influență asupra conduitei Rusiei, decît Rusia asupra conduitei lor.

Natura puterii absolute a statului poate fi subîmpărțită în două componente principale: *externă* și *internă*.

Natura externă este determinată de proporțiile, situația geografică a statului, controlul asupra resurselor și liniilor internaționale de comunicație (mai amănunțit despre această temă citiți în capitolul consacrat geopoliticii). *Natura internă*, la rîndul ei, poate fi împărțită în componentele *sociocultural* și *structural-funcțional*. Totodată, componentul sociocultural poate fi comparat cu fundamentul, pereții și acoperișul unei clădirii de stat, iar cel structural-funcțional – cu încăperile din această clădire, mobilierul, aspectul exterior, mecanismele și dependențele ce asigură posibilitatea de a trăi în ea.

Un constituent de cea mai mare importanță al componentului sociocultural este *identitatea*. Am putea fi de acord cu Zbigneu Bjezinski, care afirmă că nimeni nu știe cu exactitate ce înseamnă aceasta, dar fiecare trebuie să recunoască că este foarte importantă. În linii generale, *identitatea poate fi determinată ca o conștientizare colectivă a trecutului comun și o percepere colectivă a viitorului comun*. Din punctul de vedere al stabilității oricărui stat, acest factor în ultimă instanță este hotărîtor. Astfel, de exemplu, la 1991, Uniunea Sovietică controla un teritoriu enorm, stăpînirea un volum colosal de resurse naturale, dispunea de un număr impunător și calitativ de populație, industrie destul de avansată, armată puternică și servicii speciale, dar baza identității acestui stat era strîns legată de o ideologie care, la vremea respectivă, s-a dovedit a fi discreditată și și-a pierdut autoritatea. De aceea „noua comunitate socială – poporul sovietic” nu mai putea să fie păstrată, iar superputerea ce devenise unul din polurile sistemului bipolar, s-a prăbușit sub propria greutate, neavînd posibilitate de a-și folosi

enormul potențial nici măcar în scopul propriei autoconservări.

În mod analogic, baza identității în Iugoslavia o constituia la începuturi monarhia (după Primul Război Mondial), iar pe urmă, după cel de-al Doilea Război Mondial, ideologia și partidul, care reprezenta această ideologie, al comuniștilor. Criza ideologică de după războiului rece a dus la dezintegrarea vertiginoasă a țării și reanimarea principiului național-etnic de formare a identității și construcției statale.

Astfel, identitatea se bazează pe *memoria istorică*, care dă senzația de destin comun și dispune, ca regulă, de o anumită formulă simbolică. La crearea identității, un rol hotărâtor revine (după John Stossedjer) suferințelor și victoriilor comune. De remarcat totodată că prima circumstanță joacă un rol mai important. Pericolul consolidator a devenit un factor definitoriu la formarea tuturor statelor polietnice ale timpurilor noi și de ultimă oră (nu se are în vedere cotozirile coloniale și consecințele lor).

A găsi un simbol universal al identității, probabil, este imposibil. Pe lângă factorul ideologic și al dinastiilor, despre care s-a pomenit mai sus, această simbol poate fi limba. Astfel, cunoașterea limbii engleze este principalul și practic unicul semn de identificare în SUA. Cu toate acestea, țările vorbitoare de limbă engleză, Marea Britanie și SUA, Australia și Noua-Zelandă se deosebesc prin identități distincte, care stau la baza statalității lor. Pe de altă parte, locuitorii diferitor provincii din China nu se vor înțelege între ei dacă vor vorbi fiecare în dialectul său, conștiința de sine a cetățenilor Rusiei nu presupune în mod obligatoriu recunoașterea limbii ruse în calitate de limbă maternă, iar cetățenii de limbă franceză, germană și italiană ai cantoanelor din Elveția se autoidentifică anume ca elvețieni și nu ca francezi, germani sau italieni.

Un rol asemănător poate să revină religiei. Fiind lipsiți de patrie și statalitate, împrăștiați prin toată lumea, pierzându-și limba veche ca mijloc de comunicare cotidiană, evreii, de exemplu, și-au păstrat identitatea doar mulțumită aderenței la iudaism, ceea ce a făcut posibilă în consecință nașterea mișcării sioniste și înființarea unui stat viabil și puternic – Israelul. Religiiile tradiționale au jucat un rol important în formarea și consolidarea identității, care a stat la baza statalității chineze și japoneze. Pe de altă parte, deși protestantismul a jucat un rol enorm în formarea civilizației americane (mai ales în statele din nord), la momentul actual factorul religios nu joacă, practic, nici un rol din punctul de vedere al formării identității americane. Cu unele rezerve, același lucru s-ar putea spune și despre Rusia.

Un factor mai puțin concret și mai dificil de expresie simbolică a identității este cultura. Cu toate acestea, apartenența și atașarea personală la o cultură sau alta, de asemenea sînt menționate în literatură și urmează să fie luate în considerare în contextul dat.

O derivată a componentei social-culturale a identității poate fi considerată *mentalitatea*, adică sistemul de valori ce determină motivația comportamentală și deprinderile stării de funcționalitate. Acest factor de asemenea influențează în mod considerabil asupra formării și funcționării tuturor componentelor structural-funcționale care determină puterea statului. Impulsurile expediate de sistem pot provoca o reacție diversă, în dependență de obișnuințele, tradițiile, valorile și orientările comportamentale ce s-au format în mediul social concret, unificat prin autoconștientizarea comună și organizat din punct de vedere politic de către stat.

Astfel, de exemplu, experții orientaliști au recomandat abținerea de la trimiterea trupelor sovietice în Afganistan pentru acordarea „ajutorului frățesc” poporului afgan, deoarece în Afganistan se formase o tradiție istorică de

opunere oricărei invazii armate din exterior și nu exista complexul „omului alb”, propriu țărilor care supraviețuiseră dominației coloniale. Reacția la nivelul oamenilor simpli a popoarelor spaniol și rus față de năvălirea armatei lui Napoleon de asemenea poate fi explicată prin mentalitatea tradițională ce se formase în decursul Reconquistei în Spania și a luptei împotriva jugului tataro-mongol în Rusia.

Crearea și funcționarea oricăror elemente structural-funcționale de fiecare dată depinde în mod hotărîtor de factorii amintiți mai sus. Transferul direct al modelelor structural-funcționale, elaborate în alt mediu istoric, întotdeauna se vor confrunta cu problema adaptării și, de regulă, se va produce sau înstrăinarea acestor modele, sau transformarea lor în corespundere cu obișnuințele valorice și comportamentale ale societății.

De aceea, unul din factorii de cea mai mare importanță care asigură efectivitatea, iar uneori chiar și funcționalitatea componentelor structural-funcționale, este *legitimitatea*, înțelesă în acest caz ca o interpretare a datelor componentelor în calitate de legitime, corespunzînd înțelegerii de societate a ceea ce este necesar, firesc și corect. Acțiunea elementelor structural-funcționale care nu sînt recunoscute ca fiind legitime, se resping de către societate, activitatea lor se paralizează și propriile lor însușiri practic își pierd importanța din punctul de vedere al potențialului statului.

Derivata celor trei elemente de bază ale componentei social-culturale, identitate, mentalitate și legitimitate, în dependență de ansamblul împrejurărilor istorice concrete, este starea moral-psihologică, tonusul societății, care, la momentul istoric concret, reprezintă un constituent foarte important al potențialului statului, determinînd posibilitățile sale de manevră pe arena internațională.

Astfel, componentul social-cultural reprezintă constituentul intern de bază al naturii puterii. Studiarea sa în linii principale este posibilă cu ajutorul analizei istorico-empirice. Deși tonusul moral-psihologic al societății, importanța căruia este hotărâtoare, în ultimă instanță se poate modifica în limitele unei amplitudini destul de largi în diferite împrejurări istorice concrete.

Deoarece anume oamenii concreți, reprezentanți ai societății date determină funcționalitatea tuturor elementelor structurale ale sistemului social-politic format în spațiul organizat din punct de vedere politic și controlat de stat, factorii socioculturali influențează atât asupra procesului generării cât și implementării politicii, asupra modalităților de a utiliza resursele disponibile, percepției impulsurilor ce vin din mediul extern, felului de a reacționa la ele.

Analizând componentele structural-funcționale ale naturii puterii, tot timpul o să trebuiască să avem în vedere că, conform parametrilor și în primul rând reieșind din caracteristicile calității, ele nu pot fi examinate separat de componentele socioculturale.

Astfel, excepțional de important, iar din punctul de vedere al unor cercetători (Organski și școala sa din Michigan) cel mai important component structural-funcțional al puterii statului este factorul demografic. La rândul său, acest factor include noțiuni cum ar fi cantitatea și calitatea populației. În același timp, indicele calității este mai semnificativ în sensul folosirii potențialului demografic. În principiu, el poate fi obiectivat sub aspectul nivelului de studii generale și tehnice a populației, de asemenea, a gradului de calificare a producătorului cumulat. Dar, pe de altă parte, asemenea constituenți importanți ai săi, cum sînt memoria istorică, tradițiile mesianice, sensibilitatea la problemele politicii naționale și externe în general și, respectiv, a proporțiilor resurselor pentru implementarea ei,

nu pot fi examinați în afara fundamentului sociocultural și, prin urmare, de asemenea, presupun aplicarea metodelor istorico-empirice de analiză și apreciere.

În legătură strânsă cu cele demonstrate mai sus se află și un asemenea element ca *organizarea socială a societății*: structura sa, mobilitatea, stabilitatea, principiile de formare și completare a elitelor, determinativele funcționării lor.

Analiza organizării economice a societății presupune luarea în considerare a nivelului de industrializare, raportului dintre populația agrară și cea urbană, volumelor generale ale produsului intern brut și cotei repartizate pentru realizarea obiectivelor politicii internaționale (bugetul militar, împrumuturile acordate altor state, cheltuielile financiare prevăzute pentru activitatea organelor de stat în domeniul politicii externe și calitatea de membru în organizațiile internaționale etc.), structurii și volumului comerțului extern și potențialului ce poate fi mobilizat în vederea realizării obiectivelor de politică externă, capacității statului de a-l mobiliza.

Organizarea politică a societății include structura politică, sistemul procesului decizional, funcțiile de bază, inclusiv gradul de mobilitate și autonomie a persoanelor care adoptă decizii de folosire a potențialului aflat la dispoziția statului dat.

Un constituent de cea mai mare importanță al potențialului dat și un component structural-funcțional al puterii absolute a statului reprezintă forțele sale armate, efectivul lor, dotarea, rezervele de completare, calitatea materialului uman ce se află în serviciul militar activ și a celui ce poate fi recrutat .

Apariția armeei de nimicire în masă și perfecționarea mijloacelor de transportare a lor au schimbat în mod radical importanța tuturor componentelor tradiționale ai puterii în rezultatul apariției fenomenului nimicirii reciproce garantate

a participanților potențiali la conflictul armat cu aplicarea acestui tip de arme sau a pricinuirii prin ele a unor daune inadmisibile. Această circumstanță a făcut imposibilă din punct de vedere rațional aplicarea forței armate în relațiile dintre marele puteri nucleare și a asigurat o activizare fără precedent în istorie a componentelor nemilitari ai puterii statelor și actorilor din afara suveranităților. În mod deosebit, aceste circumstanțe s-au făcut văzute după prăbușirea sistemului bipolar al epocii „războiului rece”.

Totuși, aplicarea armei de nimicire în masă este posibilă în virtutea unor împrejurări întâmplătoare, a defectelor cu caracter tehnogenic sau a comportamentului irațional al persoanelor ce adoptă decizii. Nu este exclusă nici folosirea forțelor armate cu aplicarea armelor convenționale în scopul de a influența comportamentul altor actori.

Cu toate acestea, reciprocitatea atitudinilor atribuite și comportamentale (biheviore) descrise mai sus în vederea înțelegerii forței și puterii au suferit o transformare esențială.

Așa cum a fost menționat la începutul acestui capitol, puterea care asigură posibilitatea influențării unui stat asupra altuia, este subiectiv interpretată atât de subiectul cât și de obiectul influenței. Dacă elita militară politică a Japoniei nu ar fi fost marcată în preajma celui de-al Doilea Război Mondial de opinia larg răspândită că democrațiile occidentale se află în stare de decadentă și descompunere, că slăbiciunea și lipsa lor de verticalitate nu le vor permite să reziste în fața unei ofensive militare de mare putere, se prea poate că atacul de la Pearl Harbour ar fi fost cu neputință. Pe de altă parte, perceperea de către elita japoneză, care nu pierduse încă nici un război, a propriei forțe, reprezenta un factor în sine al puterii, care a permis Japoniei realizarea unor cuceriri de proporții și exercitarea unei influențe considerabile asupra întregului sistem mondial, chiar dacă componentele

atributive ale puterii sale erau destul de limitate. În mod identic, interpretarea greșită de către conducerea nazistă a gradului de consolidare și stabilitate a societății sovietice a făcut posibilă năvălirea Germaniei asupra URSS în 1941, în ciuda rațiunii și postulatelor fundamentale ale teoriei „spațiului vital” a clasicului geopoliticii germane Karl Haushofer. În afară de aceasta, deși dispunea, inclusiv pînă în preajma celui de-al Doilea Război Mondial, de toate componentele atributive ale unei mari puteri, SUA se caracteriza printr-o conduită de parcă acești componenți nici n-ar fi existat, consecința fiind lipsa voinței politice și a înțelegerii în profunzime a intereselor naționale și amenințărilor în adresa acestora. În sfîrșit, proporțiile cursei înarmărilor din anii „războiului rece”, în cea mai mare măsură erau determinate de perceperea eronată a planurilor și gradului de pregătire al inamicilor de a aplica forța în scopuri ofensive de către polurile sistemului bipolar, incapabile de a se înțelege unul pe altul din cauza heterogenității reciproce.

După terminarea „războiului rece”, arma de nimicire în masă și mijloacele de transportare ale acesteia fiind păstrate, nu numai colaborarea reciprocă, ci și propriile caracteristici ale factorilor atributivi și biheviorali ai puterii s-au schimbat considerabil sub influența noului sistem. Pe de o parte, în cadrul comportamentului rațional, nu pare posibilă aplicarea în proporții mari a forței armate de către statele ce tind spre schimbarea noului raport al centrelor de putere, ordinii mondiale și regimurilor internaționale. De aceea, crește importanța componentelor nemilitari ai puterii, legați de dezvoltarea economică, controlul asupra fluxurilor financiare și informaționale, comerțului internațional, tehnologiilor moderne. Într-o anumită măsură, această situație duce la scăderea gradului de influență a statelor ca

atare și la creșterea importanței factorilor din afara suveranităților.

Pe de altă parte, insaiderii intergrați în virtutea principiilor cetățeniei tradiționale în structurile sociale, economice și politice ale statelor care au învins în „războiul rece”, cer să fie ocrotiți de concurența și atentatele autsaiderilor asupra privilegiilor și bunurilor ce le sînt determinate prin statutul de insaider. Crește constituanta concurențială și în interiorul „miliardului de aur”, izbăvit de pericolul unificator, format de comunitatea transatlantică a epocii „războiului rece”. Toate acestea generează condiții pentru păstrarea importanței tradiționale a puterii statelor naționale sau a alianțelor lor de diverse genuri.

Într-un mod analogic, masa principală a autsaiderilor care nu s-au ales cu profituri simțitoare din contul noii ordini mondiale și a proceselor globalizării, se orientează atît în direcția statului național tradițional, cît și a căutării noii identități, ce ar permite unirea eforturilor în lupta împotriva caracteristicilor nefavorabile ale noului sistem internațional. În proporții tot mai mari, în calitate de temelie simbolică și irațională, locul ideologiei este substituit de către religie, acest lucru făcîndu-se simțit mai ales în lumea islamică.

În același timp, procesele globalizării, caracterul unipolar al noului sistem internațional cu funcțiile și responsabilitățile sale de hegemon al procesului de susținere a stabilității și de împotrivire tentativelor de a o deturna, crează premise pentru noi niveluri ale formelor și metodelor de influență asupra unicului pol al puterii. De potențialul unui răspuns adecvat presiunii exercitate de autsaideri, gradul de acceptare a jertfelor și cheltuelii de resurse pentru asigurarea acestui potențial din partea hegemonului, precum și de capacitatea sa de a reglementa contradicțiile cu aliații săi pe linia comunității transatlantice, va depinde, în

principal, situația sistemului internațional actual și perspectivele transformării sale de mai departe.

Surse:

Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики: Учебное пособие/ Н.А. Ломагин (руководитель авторского коллектива) В.Е.Кузнецов, А.В. Лисовский, А.Ю. Павлов, С.Ф. Сутырин. - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001 г. 166 с., стр. 148-155.

Современные международные отношения: Учебник / Под ред. А.В. Торкунова. — Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999. — 584 с., стр. 258-261.

Literatura:

1. Beniuc, V.; Rusnac, Gh., *Conceptele și noțiunile de bază ale diplomației*, Chișinău, Firma editorial-poligrafică “Tipografia Centrală”, 1998.

2. Brădescu, Faust, *Doctrina politice /*Faust Brădescu: Studiu introductiv de Georgiana-Margareta Scurtu – Ed. a 2-a, Vol. 1: *Drept și politică internațională*, București, Editura „Majadahonda”, 1999.

3. Burian, Alexandru, *Geopolitica lumii contemporane, Manual: pentru facultățile de drept și de relații internaționale a universităților*. - Chișinău, F. E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003.

4. Datcu, Ion, *Istoria relațiilor internaționale și a diplomației*, București, 1991.

5. Huntington, Samuel P., *Ordinea politică a societăților în schimbare /*Trad. de Horațiu Stamatin, Iași, Editura POLIROM, 1999.

6. Keohane, Robert O. and Nye, Joseph S., *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Boston, 1977.

7. Morgenthau, Hans, *Escritos sobre politica internacional*. Con estudio preliminar de Esther Barbe, Tecnos, Madrid, 1990.

8. Ortiz, Eduardo, *El estudio de las Relaciones Internacionales*, Fondo de Cultura Economica, Santiago de Chile, 2000.

9. Rosenau, James N., *The Scientific Study of Foreign Policy*, rev. ed., London: Frances Pinter, 1980.

10. Senarclens, Pierre de, *La politique internationale*, Paris, 1992.

11. Schwarzenberger, George, *La Politica del Poder. Estudio de la Sociedad Internacional*, Fondo de Cultura Economica, Mexico-Buenos Aires, 1960.
12. Tredinnick, Felipe, *Derecho internacional publico y relaciones internacionales*, Tercera edicion, Editorial "Los amigos del libro", La Paz-Cochabamba, Bolivia, 1997.
13. Vasquez, John, *The War Puzzle*, Cambridge University Press, 1997.
14. Viotti, Paul R.; Kauppi, Mark V., *International relations theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond*. – 3rd ed., Allyn and Bacon, Boston, 1998.
15. Wallerstein, Immanuel, *The Modern World-System - 2 volumes*, Academic Press, New York, 1974.
16. Wight, Martin, *Politica de putere*, Chişinău, Editura ARC, 1998. Буриан А., *Теория международных отношений: Курс лекций в 2-х т., Том 1. «Введение в теорию международных отношений»*. - Кишинев, Издат. Центр МГУ, 2003.
17. Буриан А., *Теория международных отношений: Курс лекций в 2-х т., Том 2. «Внешняя политика и международные отношения»*. - Кишинев, Издат. Центр МГУ, 2003.
18. Гаджиев К.С., *Введение в геополитику*. Издание второе, переработанное и дополненное. - Москва, «Логос», 2000.
19. Дугин А., *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить Пространством*. Изд. 3-е, дополн. - Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999.
20. Жакье, Бернар, *Международные отношения. Том 1. Субъекты международной системы: Учебное пособие*. - Н. Новгород, Изд. Нижегородского ун-та, 1997.
21. *История политических и правовых учений*. / Под ред. О.Э.Лейста. - Москва, «Юридическая литература», 1997.
22. *История европейской интеграции (1945-1994)*/ Под ред. А.С.Намазовой, Б.Эмерсон. - М.: ИВИ РАН, 1995.
23. Кальвокоресси Питер, *Мировая политика после 1945 года: В двух книгах*. - Москва, «Международные отношения», 2000.
24. Ломагин Н.А., Лисовский А.В., Сутырин С.Ф., Павлов А.Ю., Кузнецов В.Е., *Введение в теорию международных*

отношений и анализ внешней политики. Учебное пособие. - Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001.

25. *Современные международные отношения. Учебник /* Под ред. А.В.Торкунова. - Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999.

26. Сунь-Цзы, *Трактаты о военном искусстве.* - Москва, ООО «Издательство АСТ»; СПб, «Terra Fantastica», 2002.

27. Тойнби А., *Цивилизация перед судом истории.* - Москва, «Прогресс», 1995.

28. Фокуяма Ф., *Конец истории?//*»Вопросы философии», 1990, № 3.

29. Хантингтон Сэмюел П., *Столкновение цивилизаций и переустройство мирового порядка//*Библиотека публикаций Московского Центра Карнеги, „Pro et Contra”, Том 2, Весна 1997.

30. Цыганков П.А., *Современные политические режимы: структура, типология, динамика (учебное пособие).* - Москва, «Интерпракс», 1995.

31. Цыганков П.А., *Теория международных отношений.* - Москва, «Гардарики», 2002.

BIBLIOGRAFIA:

1. Aaron, H, J., *Politics and Professors. The Great Society in Perspective*, Washington, 1978.
2. Abel, E., *The Missile Crisis*, Philadelphia, 1966.
3. Abrams, Mark, *The Condition of the British People, 1911-1945*, London, 1945.
4. Alexandrescu, C., Bărbulescu, O., Fotino, N., Iosipescu, A., *Mic dicționar enciclopedic, Ediția a II-a, revăzută și adăugită*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.
5. Allison, G., T., *Essence of Decision. Explaining the Cuban Missile Crisis*, Boston, 1971.
6. Anderson, P., *The President`s Men*, New York, 1968.
7. Anghel, Nicolae, *Geopolitica, de la ideologie la strategie politico-militară*, București, Editura Politică, 1985.
8. Andrei, I., Ericos, A., Teslaru, S., *Statele lumii de la A la Z*, Constanța, Editura Tess-M, 1997.
9. Arhiliuc, Victoria, *Diplomația preventivă și securitatea colectivă a statelor*, Chișinău, Tipografia "Reclama", 1999.
10. Arhiliuc Victoria, Ceban Cristina, *Alianța Tratatului Atlanticului de Nord. Concepții evolutive*. Chișinău, CEP USM, 2007.
11. Aron R., *The century of total war*, Boston, The Beacon Press, 1955.
12. Aron R., *Paix et guerre entre les nation*, Paris, Calmann-Levy, 1962.
13. Aron R., *Plaidoyer pour l`Europe decadente*, Paris, Robert Laffont, 1977.
14. Aron R., *Paix et guerre entre les nations*, Paris, Calmann-Levy, 1984.
15. Atencio, Jorge, E., *?Que es la Geopolitica ?*, Editorial Pleamar, Buenos Aires, Argentina, 1985.

16. Balan, Oleg, *Terorismul - crimă internațională*, Chișinău, Tipografia "Reclama", 1998.

17. Balan, Oleg, Serbeno, Eduard, *Drept internațional public*, Vol. I, Chișinău, 2001.

18. Balan, Oleg, Burian, Alexandru, *Drept internațional public*, Vol. II, Chișinău, 2003.

19. Baylis, John and Smith, Sreve, *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, Oxford, 1997.

20. Beer H., *Moskaus As im Kampf der Geheimdienste*, Munchen: Hohe Warte, 1983.

21. Benadava, Santiago, *Derecho Internacional Publico*, 6-a edicion, Editorial Juridica ConoSur, Santiago de Chile, 1999.

22. Beniuc, V.; Rusnac, Gh., *Conceptele și noțiunile de bază ale diplomației*, Chișinău, Firma editorial-poligrafică "Tipografia Centrală", 1998.

23. Blache, Vidal, de la, *Principes de geographie humaine*, Paris, 1921.

24. Bogdan, Corneliu și Preda, Eugen, *Sferele de influență*, , București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.

25. Bogdan, H., *Historie des pays de l'Est*, Paris, Perrin, 1991.

26. Bogdan, Damian P., *Acte moldovenești dinaintea de Ștefan cel Mare*, București, 1938.

27. Bogdan, Damian P., *Acte moldovenești din anii 1426-1502*, București, 1947.

28. Bolintineanu, Alexandru; Năstase, Adrian; Aurescu, Bogdan, *Drept internațional contemporan*, Ediția a 2-a, revăzută și adăugită, București, Editura ALL BECK, 2000.

29. Brădescu, Faust, *Doctrine politice* /Faust Brădescu: Studiu introductiv de Georgiana-Margareta Scurtu - Ed. a 2-a, Vol. 1: *Drept și politică internațională*, București, Editura „Majadahonda”, 1999.

30. Brădescu, Faust, *Doctrine politice*/Faust Brădescu: Studiu introductiv de Georgiana-Margareta Scurtu - Ed. a 2-a, Vol. 2: *Filozofie politică și socială*, București, Editura "Majadahonda", 1999.

31. Broder, D., *Changing of the Guard. Power and Leadership in America*, New York, 1981.

32. Bruce, George, *NATO and the New Arc of Crisis, Dialectics of Russian Foreign Policy*, - In: "North Atlantic Assembly, Political Committee, 1992 Reports", Brussels, November 1992.

33. Brzezinski, Zbigniew, *Geostrategy for Eurasia*, Foreign Affairs, September-October, 1997.

34. Brzezinski, Zbigniew, *El gran tablero mundial. La supremacia estadounidense y sus imperativos geoestratégicos*, Paidós, Barcelona-Buenos Aires, 1998.
35. Brzezinski, Zbigniew, *Marea tablă de șah. Supremația americană și imperativele sale geostrategice*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2000.
36. Buzatu, Gheorghe, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.
37. Bull, Hedley, *Societatea anarhică, Un studiu asupra ordinii în politica mondială*, Central European University Press, Chișinău, Editura Știința, 1998.
38. Burian, Alexandru, *Introducere în practica diplomatică și procedura internațională* (Manual pentru facultățile de relații internaționale a universităților), Chișinău, Editura "Cartier", 2000.
39. Burian, Alexandru, *Drept diplomatic și consular* (Manual pentru facultățile de drept și facultățile de relații internaționale a universităților), Chișinău, Editura "ARC", 2001.
40. Burian, Alexandru, *Drept diplomatic și consular. Ediția a II-a, revăzută și adăugită*, Chișinău, „Cuant”, F. E.-P. „Combinatul Poligrafic”, 2003.
41. Burian, Alexandru, *Geopolitica lumii contemporane* (Manual: pentru facultățile de drept și de relații internaționale a universităților), Chișinău, F. E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003.
42. Burian, Alexandru, *Acțiunea în spațiu și timp a a privilegiilor și imunităților consulare* // "Revista Națională de Drept", nr. 7, 2002.
43. Burian, Alexandru, *Cerințele de bază ale protocolului și ceremonialului diplomatic* // "Revista Națională de Drept", nr. 2, 2002.
44. Burian, Alexandru, *Diplomația ad-hoc: noțiune, surse, categorii* // "Revista Națională de Drept", nr. 4, 2002.
45. Burian, Alexandru, *Diplomația parlamentară: noțiune, surse, categorii* // "Revista Națională de Drept", nr. 8, 2002.
46. Burian, Alexandru, *Diplomația preventivă și minoritățile naționale* // „Statul de drept și problemele minorităților naționale: materiale ale Conferinței teoretico-științifice internaționale, (11-12 ianuarie 2002, mun. Bălți)“ / col.red.: Gheorghe Costachi, Chișinău, „Universul”, 2002.
47. Burian, Alexandru, *Diplomația prin conferințe internaționale* // "Revista Națională de Drept", nr. 12, 2001.
48. Burian, Alexandru, *Diplomația prin organizații internaționale* // „Revista de Filosofie și Drept”, nr. 3, 2001.

49. Burian, Alexandru, *Doctrine și teorii internaționale* // "Administrarea Publică", nr.1, 2001.

50. Burian, Alexandru, *La Paris prin Orenburg și Așgabat: Perspective geopolitice și geoeconomice ale Republicii Moldova* // "Plai Natal", 15.02.2000.

51. Burian, Alexandru, *Unele aspecte privind noțiunea de diplomatie parlamentară* // "Administrarea Publică", nr.3, 2003.

52. Burian, Alexandru, *Parlament bicameral: pro sau contra* // "Moldova Suverană", 17.08.1999.

53. Burian, Alexandru, *Perspectivile geopolitice ale statalității moldovenesti* // "Res Publica", 01.01.1999.

54. Burian, Alexandru, *Privilegiile și imunitățile consulare* // „Administrarea publică”, nr. 2, 2002.

55. Burian, Alexandru, *Privilegiile și imunitățile diplomatice* // „Revista Națională de Drept”, nr. 1, 2002.

56. Burian, Alexandru, *Regimul de drept al relațiilor consulare* // "Revista Națională de Drept", nr. 5, 2002.

57. Burian, Alexandru, *Regimul de drept al spațiului cosmic* // "Revista Națională de Drept", nr. 3, 2002.

58. Burian, Alexandru, *Regimul de drept al spațiului cosmic și reglementarea activităților spațiale* // "Revista Națională de Drept", nr. 6, 2002.

59. Burian, Alexandru, *Unele aspecte privind stabilirea și încetarea relațiilor consulare* // "Legea și Viața", nr. 6, 2003.

60. Burian, Alexandru, *Reglementarea juridică a relațiilor consulare* // „Administrarea publică”, nr. 1, 2002.

61. Burian, Alexandru, *Reglementarea juridică a relațiilor diplomatice* // "Administrarea publică", nr. 3, 2001.

62. Burian, Alexandru, *Sistemul relațiilor internaționale contemporane* // "Administrarea Publică", nr.3-4, 2000.

63. Burian, Alexandru, *Subiectele relațiilor internaționale contemporane* // "Administrarea Publică", nr.1, 2000.

64. Burian, Alexandru, *Teoria relațiilor internaționale în sistemul științelor politice* // "Administrarea Publică", nr. 2, 2001.

65. Burian, Alexandru, *Viitorul Moldovei depinde de noi* // "Moldova Suverană", 09.04.1996.

66. Burian, Alexandru, *Unele aspecte privind noțiunea de diplomatie parlamentară* // "Administrarea Publică", nr. 3, 2003.

67. Burian, Alexandru, *Noțiunea de diplomație parlamentară* // „Anuar științific”. Vol. 1 / Academia de Relații Internaționale și Studii Diplomatice. – Chișinău, Centrul ed.-poligr. al USM. – 2002.

68. Burian, Alexandru, *Regimul de drept al activității diplomatice* (Monografie) - Chișinău, F. E.-P. „Tipografia Centrală”, 2004.

69. Burian, Alexandru, *Regimul de drept al activității diplomatice. Ed a 2-a*. Chișinău, CEP USM, 2005, - 234. p. (ISBN 9975-9906-1-6)

70. Burian, Alexandru, *Principiul egalității suverane în sistemul relațiilor internaționale* // „Legea și Viața”, 2004, nr. 4, pag. 4-7.

71. Burian, Alexandru, *Unele aspecte privind politica externă în contextul evoluției sistemului internațional* // „Legea și Viața”, 2004, nr. 12, pag. 4-6.

72. Burian, Alexandru, *Unele aspecte privind procesele de globalizare și evoluția sistemului internațional* // „Revista Națională de Drept”, 2004, nr. 12, p.2-4.

73. Burian, Alexandru, *Geopolitical transformations in the South-East Europe and institutional reforms in the Republic of Moldova* // „Reformele instituționale în Republica Moldova în contextul integrării europene”, conf. șt. internațională (Chișinău, 25.10.2006).- red. șt. A.Burian, X. Kontiadis. – Ch.: s/n, 2006. – 200 p., p. 64-67. (ISSN 1857-1999).

74. Burian, Alexandru, *Republica Moldova în contextul geopolitic contemporan* // „15 ani de independență a Republicii Moldova”, conf. șt. int (2006; Chișinău). 15 ani de independență a Republicii Moldova: Materialele conf. șt. int., 22 aug. 2006, Chișinău / col. de red.: Gheorghe Duca, ...- Ch.: Tipogr. A.Ș.M., 2006. – 168 p., p. 80-88 (ISBN 978-9975-62-080-2).

75. Burian, Alexandru, *Unele aspecte privind securitatea economică a Republicii Moldova în contextul realităților geopolitice contemporane* // „Vectorul European al Republicii Moldova și realizarea Planului de acțiuni”, conf. șt.-practică”. Vectorul European al Republicii Moldova și realizarea Planului de acțiuni: materiale ale conferinței șt.practice, 17 febr. 2006/ coord.: Ala Mironic, ... – Ch.: AAP, 2006., - 192 p., p. 55-60 (ISBN 978-9975-9885-1-3).

76. Burian, Alexandru, *Unele aspecte privind soluționarea pașnică a diferendelor internaționale* // „Probleme actuale ale științelor socio-umane în condițiile integrării europene”, conf. teoretico-șt. inter. (2006, Chișinău). Актуальные проблемы общественно-гуманитарных наук в условиях европейской интеграции: Materiale ale con. teoretico-șt. inter. 28 ianuarie 2006 – red.șt. Gh.Duca,

Gh. Costachi. – Ch.: F.E.-P. „Tipogr. Centrală”, 2006. -1056 p. (ISBN 978-9975-78-017-9) - p. 83-90.

77. Burian, Alexandru, *Republica Moldova în contextul geopolitic contemporan* // „Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale”, nr. 1-2, 2006, p. 48-51 (ISSN 1857-1999).

78. Burian, Alexandru, Vornicov, Mihail, *Protecția consulară a persoanelor fizice și a persoanelor juridice în străinătate* (Monografie). - Chișinău, Centrul Ed.-Poligr. al USM, 2004.

79. Burian, Alexandru; Dumbrăveanu, Alexandru, *Statele-națiune și conflictele geopolitice* // „Funcționarea Instituțiilor Democratice în Statul de Drept: Materiale ale Conferinței teoretico-științifice internaționale, 25-26 ianuarie 2003 (mun. Bălți)” / red.șt. Gh. Costachi, Chișinău, „Tipografia Centrală”, 2003.

80. Burian, Alexandru; Sochircă, Silvia, *Problemele dezarmării și asigurării păcii în întreaga lume* // „Violența în societatea de tranziție”: Materiale ale conf. Șt. Int. 16-17 mai 2003 / red. șt. V. Bujor, col. De red.: M. Lașcu, preș. – Ch., F.E.-P. „Tipogr. Centrală”, 2003.

81. Burian, Alexandru; Timciuc, Dorin, *Unele aspecte privind reprimarea actelor ilicite îndreptate contra securității aviației civile* // „Violența în societatea de tranziție”: Materiale ale conf. Șt. Int. 16-17 mai 2003 / red. șt. V. Bujor, col. De red.: M. Lașcu, preș. – Ch., F.E.-P. „Tipogr. Centrală”, 2003.

82. Burian, Alexandru; Negru, Cristina; Pelipețcaia, Carolina, *Obiectul Dreptului Internațional al Mediului* // „Funcționarea Instituțiilor Democratice în Statul de Drept: Materiale ale Conferinței teoretico-științifice internaționale, 25-26 ianuarie 2003 (mun. Bălți)” / red.șt. Gh. Costachi, Chișinău, „Tipografia Centrală”, 2003.

83. Buzan, Barry, *Popoarele, statele și teama. O agendă pentru studii de securitate internațională în epoca de după războiul rece*, Chișinău, „Cartier”, 2000.

84. Calvocoressi, Peter, *World Politics Since 1945*, Longman, London, 1989.

85. Cantemir, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, Chișinău, Editura „Literatura artistică”, 1988.

86. Claval, Paul, *Geopolitique et geostrategie*, Nathan, Paris, 1994.

87. Closcă, Ionel, *Dreptul umanitar și noua ordine internațională*, București, Editura militară, 1978.

88. Cojocar, Gheorghe E., *Politica Externă a Republicii Moldova, Studii*, Chișinău, Editura „Civitas”, 1999.

89. Cojocă, Petrache D., *Istoria unui tratat controversat. Tratatul de parteneriat privilegiat și cooperare între România și Republica Moldova*, Chișinău, Editura ZAMOLXE, 2000.
90. Collard, Daniel, *Les relations internationales*, Masson, Paris, 1977.
91. Chomsky, Noam, *Hegemonie sau supravețuire. America în căutarea dominației globale*. Traducere de Cristian Popescu. Editura „Antet”, Prahova, Filipeștii de Târg, 2003.
92. *Concepția politicii externe a Republicii Moldova (8 februarie 1995)*, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1995.
93. *Concepția securității naționale a Republicii Moldova (5 mai 1995)*. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1995.
94. Costachi, Gheorghe, *Statul de drept: între teorie și realitate*, Chișinău, 2000.
95. Costăchescu M., *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, Iași, 1931.
96. Costăchescu M., *Documente Moldovenești de la Ștefăniță Voevod (1517-1527)*, Iași, 1943.
97. Charvin, Robert, *La justice en France. Mutations de l'appareil judiciaire et lutte des classes*, Editions Sociales, Paris, 1976.
98. Chifu, Iulian, *Război diplomatic în Basarabia. O istorie ultracontemporană de Iulian Chifu*. Colecția Aspectele istoriei, București, Editura Paidiea, 1997.
99. Cuellar, Javier, Perez de, *Manual de derecho diplomatico*, Ediciones Peruanas, Lima, 1964.
100. Cucuș, Diana, *Protecția diplomatică a naționalilor în dreptul internațional public*, Chișinău, CEP USM, 2007.
101. Datcu, Ion, *Istoria relațiilor internaționale și a diplomației*, București, 1991.
102. Dașcovici, Nicolae, *Dreptul războiului și neutralitatea*, Iași, Edit. A. Țerek, 1941.
103. Defarges, Philippe, *La Mondialisation, Vers la fin de frontieres*, Ed. Dunod, Paris, 1993.
104. Del Arenal, Celestino, *Introduccion a las Relaciones Internacionales*, Tecnos, Madrid, 1984, 3-a edicion.
105. Delgado, Manuel, *La Ira Sagrada: Anticlericalismo, iconoclastia y antiritualismo en In Espana contemporanea*, Barcelona, 1992.
106. Der Derian, James, *International Theory, Critical Investigations*, New York University Press, New York, 1995.
107. *Despre pace și război în era nucleară. Culegere de studii*, București, Editura Politică, 1985.

108. Diaconu, Ion, *Drept internațional public, Ediția a II-a revăzută și adăugită*, București, Casa de Editură și Presă "Șansa" SRL, 1995.
109. *Dictionnaire de geopolitique* / Lacoste Y., Flammarion, Paris, 1993.
110. *Dictionnaire de la terminologie du droit international*, Sirey, Paris, 1960.
111. *Dicționar de drept internațional public*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.
112. *Disarmament and Security, 1986 Yearbook in two volumes*, Novosti Press Agency Publishing House, Moscow, 1987.
113. *Doctrina militară a Republicii Moldova (6 iunie 1995)*. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1995.
114. Donovan, James, B., *Strangers on a Bridge, The Case of Colonel Abel*, Atheneum, New York, 1964.
115. Drăghici, Manolache, *Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani, în două tomuri*, Iași, 1857.
116. Eisenhower, D., *Waging Peace 1956-1961*. Harward City, New York, 1965.
117. Enache, Marian, Cimpoeșu, Dorin, *Misiune diplomatică în Republica Moldova (1993-1997)*, Iași, Editura POLIROM, 2000.
118. Enrich, Silvia, *Historia diplomática entre Espana e Iberoamerica en el contexto de las relaciones internacionales (1955-1985)*, Ediciones de Cultura Hispanica, Madrid, 1989.
119. Estrella, Rafael, *The Future of the Armed Forces*, - In: "North Atlantic Assembly, Defence and Security Committee, 1992 Reports", Brussels, November 1992.
120. Feltham, R.G., *Introducere în dreptul și practica diplomației*, București, Editura ALL, 1996.
121. Ferrarini, Giulio, *Un mattone per l'Europa, Another brick in the Wall / Prefazione di Angel Miguel Martinez*, Casa Editrice "Luigi Battei", Parma, 1994.
122. Ferrer, Aldo, *Historia de la globalizacion. Origenes del orden economico mundial*, Fondo de Cultura Economica, Mexico, 1995.
123. Foucher, Michel, *Fronts et Frontieres, un tour du monde geopolitique*, Fayard, Paris, 1988.
124. *Frontera peruano-ecuatorialiana. El laudo arbitral de Braz Dias de Aguiar*, Repertorio documental, Edicion Especial del Ministerio de Relaciones Exteriores del Peru, Revista de la Academia Diplomatica del Peru, Lima, 1995.
125. Fukuyama, Francis, *El fin de la historia y el ultimo hombre*, traduccion de P. Elias, Planeta, Barcelona, 1992.

126. Gafencu, G., *Misiune la Moscova. 1940-1944. Culegere de documente*, București, Editura "Univers Enciclopedic", 1995.
127. Gaillard, Jean-Michel, Rowley, Anthony, *Istoria continentului european (De la 1850 pînă la sfîrșitul secolului al XX-lea)*, Chișinău, Editura „Cartier”, 2001.
128. Geamanu, Grigore, *Drept internațional contemporan*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1965.
129. George P., *Geopolitique des minorites*, Paris, PUF, 1984.
130. Georgeanu, Paul, *Dunărea în relațiile internaționale*, București, Editura Politică, 1970.
131. Gilpin, Robert, *La Economia Politica de las Relaciones Internacionales*, Grupo Editorial Latinoamericano, Buenos Aires, 1990.
132. Gilpin, Robert, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, 1997.
133. Grabowsky A., *Staatserkenntnis durch raumliches Denken, «Politik als Wissenschaft»*, Festschrift zum 10-jährigen Bestehen der Hochschule für Politik, Berlin, 1930.
134. Gray, C., *Geopolitics of Superpowers*, New York, 1990.
135. Gregory B., Batchehn D, *Airborne Warfare 1918-1941*, Leeds: Phoebus, 1978.
136. Gribincea, Mihai, *The Russian Policy on Military Bases: Georgia and Moldova*, Editura "Cogito", Oradea, 2001.
137. Grigoraș, N., *Din istoria diplomației moldovenești. (1432-1457)*, Publicațiile Institutului de istorie națională "A. D. Xenopol", Iași, 1948.
138. Griffiths, Marin, *Relații internaționale. Școli, curente, gânditori*, București, ZIUA, 2003.
139. Grosser, Alfred, *Affaires exterieures. La politique de la France 1944-1984*, Flammarion, Paris, 1984.
140. Guzzini, Stefano, *Realism și relații internaționale*, Iași, Institutul European pentru Cooperare Cultural-Științifică, 2000.
141. Guzman, Juan, Eduardo, Eguiguren, *Relaciones internacionales: una perspectiva antropologica*, Editorial Andres Bello, Santiago de Chile, 1987.
142. Jose, Luis, Leon, *El nuevo sistema internacional. Una vision de Mexico*. Secretaria de Relaciones Exteriores, Ricardo Flores Magon, Mexico, 1999.
143. Hayden, Günter, *Critica geopoliticii germane*, București, Editura Politică, 1960.
144. Haushofer, Karl, *De la Geopolitique*, Fayard, Paris, 1986.

145. Haushofer, Karl, *Kontinentalblocke: Mitteleuropa – Eurasia – Japon* // *Ausgewahlte Texte zur Geopolitik.* – Boppard am Rhein. – 1979. Рус. пер.: Элементы. – № 7.
146. Helsing, Jan van, *Organizațiile secrete și puterea lor în secolul XX sau cum este lumea guvernată.* / Traducere: Cornelia Spănu, București, SAMIZDAT, 1998.
147. Helsing, Jan van, *Cine conduce lumea. Cartea a 2-a.* / Traducere din limba germană: Linda-Antonia Willy, București, SAMIZDAT, 1998.
148. Helsing, Jan van, *Cartea a 3-a. A treia planetă, al Treilea război, al Treilea mileniu.* / Traducere: Monica Mihai, București, SAMIZDAT, 1998.
149. Hinsley, F.H., *Suveranitate, Traducere de Adriana Fekete și Ovidiu Ursa, Chișinău, Editura „Știința”, 1998.*
150. Hobsbawm, E., J., *Națiuni și naționalism din 1780 pînă în prezent. Program, mit, realitate, Traducere: Diana Stanciu, Chișinău, Editura ARC, 1997.*
151. Hobsbawm, Eric, *O istorie a secolului XX, Era extremelor, 1914-1991, Traducere din engleză de Liliana Ionescu, Chișinău, Editura „Cartier”, 1999.*
152. Hodor, N., *Etnie și confesiune (aspecte geopolitice), Cluj-Napoca, 1996.*
153. Hoffmann, Stanley, *Ianus și Minerva, Eseuri asupra teoriei și practicii politicii internaționale* / Traducere de Robert Butaru, Chișinău, Editura „Știința”, 1999.
154. Hoffmann, Stanley, *Teorias Contemporaneas sobre las Relaciones Internacionales, Tecnos, Madrid, 1979.*
155. Horia, M., Neaguț, S., Nicolae, I., Ștefleă, N., *Statele lumii: Mică enciclopedie, București, Editura Meronia, 1995.*
156. Huntington, Samuel P., *Ordinea politică a societăților în schimbare* / Trad. de Horațiu Stamatini, Iași, Editura POLIROM, 1999.
157. Huntington, Samuel P., *Superputerea singuratică.* // *Politica Externă, Revistă a Societății Academice din România, Anul III, Numărul 7-8, toamna-iarna 1999-2000.*
158. Huntington, Samuel, *Clash of civilizations* // "Foreign Affairs", summer 1993, p. 22-49.
159. *Istoria Moldovei în date.* / Elaborată: Vasile Stati, Chișinău, "Tipografia Academiei de Științe", 1998.
160. *Istoria României în date,* București, Editura "Crai Nou", 1992.
161. Katz, Friedrich, *La guerra secreta en Mexico,* Ediciones ERA, Mexico, 1982.

162. Kenichi, Ohmae, *The End of the Nation State. The Rise of Regional Economies*, The Free Press, New York, 1995.
163. Kennedy, Paul, *The Rise and Fall of Great Powers. Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, Vintage Books, New York, 1989.
164. Keohaney, Robert and Nye, Joseph, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Little Brown and Company, Boston, 1977.
165. Kesselring A., *Gedanken zum Zwellten Weltkrieg*, Bonn, 1955.
166. Kindleberger, Charles P., *La crisis economica 1929-1939*, Editorial Critica, Barcelona, 1985.
167. King, Ch., *Moldovan identity and the Politics of Pan-Romanianism*, New-York, 1994.
168. King, Ch., *The Moldovans. Romania, Russia and the Politics of Culture*, Stanford, 2000.
169. King, Charles, *Moldovenii. România, Rusia și politica culturală*. Traducere de Diana Stanciu, Chișinău, Editura ARC, 2002.
170. Kissinger, Henry, *Diplomația* /Traducere din limba engleză: Mircea Ștefancu, Radu Paraschivescu, București, Editura ALL, 1998.
171. Kubalkova, Venduka; Cruickshank, Albert, *Marxism and International Relations*, Clarendon Press, Oxford, 1985.
172. Kulikov, Viktor, *La Doctrina de la paz (Doctrina militar de los Estados signatarios del Tratado de Varsovia)*, Editorial de la Agencia de Prensa Novosti, Moscú, 1988.
173. *La Charte sociale europeenne*, Conseil de l'Europe, Direction de la presse et de l'information, Strasbourg, 1985.
174. *La Convention europeenne des Droits de l'Homme*, Conseil de l'Europe, Service de l'information, Strasbourg, 1988.
175. Lacoste, Y., *An illustration of geographical warfare: Bombing of the dikes of the Red River, North Vietnam* // *Radical geography: Alternative viewpoints on contemporary social issues*, London: Methuen, 1978.
176. Lacoste, Y., *La geographic, ca sert, d'abord, a faire la guerre*, Paris, Maspero, 1982.
177. Lacoste, Y., *Geopolitique des regions francaise. La Facade occidentale*, Paris, Fayard, 1986.
178. Lacoste Y., *Geopolitique des regions francaise. La France du Sud-Est*, Paris, Fayard, 1986.
179. Lacoste, Yves, *Dictionnaire Geopolitique*, Paris, Fayard, 1986.
180. Lerma, Gustavo Palomares, *Relaciones internacionales en el siglo XXI. Segunda edicion revisada y ampliada*, Madrid, Editorial TECNOS (Grupo Anaya S.A.), 2006.

181. Lohausen, Jordis, von, *Mut zur Macht. Denken in Kontinenten*, Berg, 1978.
182. Lucinschi, Petru, *Moldova și moldovenii*, Chișinău, „Cartea Moldovei”, 2007.
183. Mackinder H.J., *The Round World and the Winning of the Peace* // Foreign affairs, 1943, Vol. XXI, № 4.
184. Maddison, Angus, *La economía mundial 1820-1992. Analisis y estadísticas*, OCDE, Paris, 1997.
185. Mahan, Alfred, *The influence of sea power upon the French revolution and empire (1793 – 1812)*, Boston, 1892.
186. Mario, Barros, Van Buren, *Historia diplomática de Chile, 1541-1938*, Editorial Andres Bello, Santiago de Chile, 1971.
187. Matos, Carlos de Meira, *Brasil, Geopolítica e Destino*, Rio de Janeiro, 1975.
188. Mazilu, Dumitru, *Dreptul internațional public*, București, Lumina Lex, 2001.
189. Mazilu, Dumitru, *Diplomația. Drept diplomatic și consular*, București, Lumina Lex, 2003.
190. McNeill, William H., *Ascensiunea Occidentului: o istorie a comunității umane și un eseu retrospectiv*, Traducere: Diana Stanciu, Chișinău, Editura ARC, 2000.
191. Meyer, Lorenzo, *Su Majestad Britanica contra la Revolucion Mexicana, 1900-1950. El fin de un imperio informal*, El Colegio de Mexico, Mexico, 1991.
192. Meinig, D., W., *Heartland and Rimland in Eurasian History* // “West Politics Quarterly”, 1956, Vol. IX, p. 553 – 569.
193. Michael T. Klare, *Gueras por los recursos. El futuro escenario del conflicto global*, Ediciones Urano, Barcelona, 2003.
194. Mihăescu-Gruuiu, C., *Moldova 1359-1859. Spicuri din istoria statului de sine stătător*, București, 1998.
195. Mitchell, Christopher R., *The Structure of International Conflict*, Saint Martin`s Press, New York, 1981.
196. *Moldova în contextul relațiilor politice internaționale. 1387-1858. Tratat/Alc. I. Eremia*, Chișinău, 1992.
197. Moldovan, Petre, P., *Moldovenii în istorie*, Chișinău, Poligraf-Service, 1993.
198. Morgenthau, Hans, *Politics among Nations*, Alfred A. Knopf, New York, 1948.
199. Morgenthau, Hans, *Escritos sobre política internacional. Con estudio preliminar de Esther Barbe*, Tecnos, Madrid, 1990.

200. Morgenthau, Hans, *Politica entre las Naciones. La lucha por el poder y la paz*, Grupo Editor Latinoamericano, Buenos Aires, 1986.
201. Morin, Edgar, *Pensar Europa*, GEDISA, Barcelona, 1987.
202. Naudon, Carlos y Sepulveda, Alberto, *Introduccion a la Politica Mundial*, Ediciones Chileamerica-Cesoc, Santiago, Chile, 1998.
203. Niciu, Marțian, I., *Drept internațional public, Două volume, Ediția a II-a (revizuită și completată)*, Iași, Editura Fundației "Chemarea", 1995-1996.
204. Nicolson, Harold, *Arta diplomatică*, București, Editura Politică, 1966.
205. Nye, Joseph, S., *Bound to Lead. The Changing Nature of American Power*, Basic Books, New York, 1990.
206. Nye, Jr., Joseph, S., *La paradoja del poder norteamericano*, Santillana Ediciones Generales, Madrid, 2003.
207. Ortiz, Eduardo, *El estudio de las Relaciones Internacionales*, Fondo de Cultura Economica, Santiago de Chile, 2000.
208. Paraire, Philippe, *Mari lideri ai istoriei mondiale, Traducere: Dorina Bodea*, Chișinău, Editura ARC, 1999.
209. Parvulesco, Jean, *Galaxie GRU*, Paris, 1991.
210. Pârvan V., *Relațiile lui Ștefan cel Mare cu Ungaria*, București, 1905.
211. Pintos, Eduardo Vilarino, *Curso de derecho diplomatico y consular. 2-a edicion, reimpression*, Madrid, Editorial TECNOS (Grupo Anaya, S.A.), 2005.
212. Platon, M., Rosca, S., Roman, A., Popescu, T., *Istoria administrației publice din Moldova*, Chișinău, 1999.
213. Popescu, Dumitra și Năstase, Adrian, *Drept internațional public, Ediție revăzută și adăugită*, București, Casa de Editură și Presă "Șansa" SRL, 1997.
214. Ramonet, Ignacio, *Geopolitica haosului, Cuvînt înainte de Stelian Tănase, în romanește de Matilda Banu*, București, Editura "Dacia", 1998.
215. Ratzel, Friedrich, *La Geographie politique, les concepts fondamentaux*, Fayard, Paris, 1987.
216. Reinhardt, K., *Die Wende vor Moskau*, Stuttgart, 1978.
217. *Restructurarea ordinii internaționale / Coord. Jan Tirbergen*, București, Editura Politică, 1978.
218. Roman, Alexandru, *Istoria diplomației antice, Curs de lectii*, Chișinău, 1997.
219. Rosenberg, A., *Der Zukunflweg einer deutschen Aussenpolitik*, Munchen, 1927.

220. Rousseau, Charles, *Droit international public*, Onzieme edition, Dalloz, Paris, 1987.
221. Senarclens, Pierre de, *La politique internationale*, Paris, 1992.
222. Serebrian, Oleg, *Va exploada estul ?, Geopolitica spațiului pontic*, Cluj-Napoca, Editura "Dacia", 1998.
223. Serebrian, Oleg, *Politosfera*, Chișinău, Editura "Cartier", 2001.
224. Strausz-Hupe R., *Geopolitics. The Struggle for Space and Power*, New York, 1972.
225. Schlesinger, A., M., *Thousand Days. John F. Kennedy in the White House*, New York, 1967.
226. Schulte, Brigitte, *Impact of Force Reductions in Central and Eastern Europe*, - In: "North Atlantic Assembly, Civilian Affairs Committee, 1992 Reports", Brussels, November 1992.
227. Schumpeter, Joseph, A., *History of Economic Analysis*, New York, 1954.
228. Schwarzenberger, George, *La Política del Poder. Estudio de la Sociedad Internacional*, Fondo de Cultura Economica, Mexico-Buenos Aires, 1960.
229. Sorensen, T., *Kennedy*, New York, 1965.
230. Stati, Vasile, *Istoria Moldovei*, Chișinău, „Vivar-Editor”, 2002.
231. Șofranksy, Octavian, *Republica Moldova: Capital geopolitic*, Chișinău, Editura "Cartier", 1999.
232. Taylor P. J., *Political geography: World-economy, nation-state and locality*, London, Longman, 1985.
233. Taylor, Peter, J., *Political Geography*, Longman, London, 1993.
234. Tămaș Sergiu, *Dicționar politic, Instituțiile democratice și cultura civică*, București, 1996.
235. Tămaș, Sergiu, *Geopolitica*, București, Editura Noua Alternativă, 1995.
236. Tătărescu, Gh., *Memoriu (privind politica externă a României la începutul Războiului II Mondial)*. // Revista "Patrimoniul", nr. 1, 1991.
237. *The Cuban Crisis of 1962: Selected documents and chronology*, Boston 1963.
238. Titulescu, Nicolae, *Documente diplomatice*, București, Editura Politică, 1967.
239. Trăsnea, Ovidiu, *Doctrina politice ale capitalismului contemporan*, București, Editura Politică, 1977.
240. Tredinnick, Felipe, *Derecho internacional publico y relaciones internacionales*, Tercera edicion, Editorial "Los amigos del libro", La Paz-Cochabamba, Bolivia, 1997.

241. *Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte (1990-1998)*. 23 de volume. Ediție oficială. Moldpres. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. Chișinău, 1998-1999.
242. Uddeil, Hart, B., *History of the Second World War*, London, PAN, 1978.
243. Ureche, Grigore; Costin, Miron și Neculce, Ion, *Letopisețul Țării Moldovei... Cronici*. – Chișinău, "Hyperion", 1990.
244. Vasquez, John, *The War Puzzle*, Cambridge University Press, 1997.
245. Viotti, Paul R.; Kauppi, Mark V., *International relations theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond*. – 3rd ed., Allyn and Bacon, Boston, 1998.
246. Vives, Jaime, Vicens, *Tratado General de Geopolitica*, Editorial Teide, Barcelona, 1950.
247. Wallerstein, Immanuel, *The Modern World-System - 2 volumes*, Academic Press, New York, 1974.
248. Waltz, Kenneth, *Man, the State and War*, Columbia University Press, New York, 1959.
249. Wight, Martin, *Politica de putere, Volum editat de Hedley Bull și Carsten Holbraad*, Central European University Press, Chișinău, Editura ARC, 1998.
250. Абаренков В.П., *Политика США в области контроля над вооружениями*. – Москва, «Наука», 1987.
251. Авксеньтев В.А., *Этническая конфликтология: В 2 ч.* – Ставрополь, 1996.
252. Авторханов А., *Загадка смерти Сталина*. – Франкфурт-на-Майне, «Посев», 1976.
253. Авторханов А., *Загадка смерти Сталина*. – Москва, «СП Слово», 1992.
254. Авторханов А., *Происхождение партократии*. – Франкфурт-на-Майне, «Посев», 1973.
255. Аджубей А., *Те десять лет*. – Москва, «Советская Россия», 1989.
256. Аксютин Ю., *Послевоенные надежды* // «Родина», 1993, № 12.
257. Алданов М., *Мата Хари* // «Совершенно секретно», № 12, 1992.
258. Алиев С.М., *Современное исламское возрождение и его особенности (на примере Ирана и Турции)* / Ислам и политика (взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и

Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии). – Москва, Институт Востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.

259. Аллилуева, С., *Только один год*. – New York, Harper & Row, 1970.

260. Аллилуева, С., *Только один год*. – Москва, «Книга», 1990.

261. Аллилуева, С., *Двадцать писем к другу*. – New York, Harper & Row, 1968.

262. Аллилуева, С., *Двадцать писем к другу*. – Москва, «Известия», 1990.

263. Альперович М.С., Слезкин Л.Ю., *Образование независимых государств в Латинской Америке*. – Москва, 1966.

264. Альперович М.С., Слѣзкин Л.Ю., *История Латинской Америки (с древнейших времен)*. – Москва, «Высшая школа», 1981.

265. Андреев В. И., *Конфликтология (Искусство спора, ведения переговоров, разрешения конфликтов)*. – Москва, 1995.

266. Андреев Ю. В., *Цена свободы и гармонии*. – СПб., «Алетейя», 1999.

267. Анискевич А. С., *Политический конфликт*. – Владивосток, 1994.

268. Антонов-Овсенко А., *Портрет тирана*. – Нью-Йорк, «Хроника», 1980.

269. Антонов-Овсенко А., *Театр Иосифа Сталина*. – Москва, «Грегори-Пэйдж», 1995.

270. Анщупов А.Я., Шипилов А.И., *Конфликтология: теория, история, библиография*. – Москва, 1996.

271. Анфилов В.А., *Провал «блицкрига»*. – Москва, «Наука», 1974.

272. Арабаджян А.З., *Относительно так называемой неотделимости ислама от политики (концепция и практика) / Ислам и политика (взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии)*. – Москва, Институт Востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.

273. Арбатова А., *Военно-стратегический паритет и политика США*. – Москва, Политиздат, 1984.

274. Арбатова Н., *Уроки Югославии для России и Запада // «Мировая экономика и международные отношения», № 2, 1995.*

275. Арин О.А. (Алиев Р.Ш.), *Россия: ни шагу вперед*. – Москва, Изд-во Эксмо, 2003.

276. Аристотель, *Политика*. // Аристотель. Сочинения в 4-х томах. Т. 4. – Москва, «Мысль», 1984.

277. Аристотель, *Политика. Афинская полития.* - Москва, «Мысль», 1997.
278. Аристотель, *Политика.* - Электронная библиотека Егора Холмогорова (<http://www.holmogorov.rossia.oig:8101/libr/aristotel/>).
279. Арон Раймон, *Мир и война между народами.* / Под общей ред. Канд. полит. наук Даниленко В. И. - Москва, «NOTA BENE», 2000.
280. Арриан, *Поход Александра.* - СПб., Алетейя, 1993.
281. Арсеньев Э.А., *Франция: проблемы и политика. Очерки о социально-политической жизни.* - Москва, Политиздат, 1978.
282. Арцибасов И.Н., Егоров С.А., *Вооруженный конфликт: право, политика, дипломатия.* - Москва, 1989.
283. Ахромеев С.Ф., Корниенко Г.М., *Глазами маршала и дипломата.* - Москва, «Международные отношения», 1992.
284. Бабосов Е.М., *Конфликтология.* - Москва, 1997.
285. Бабурин С.Н., *Российский путь: становление российской геополитики накануне XXI в.* - Москва, АНКО, 1995.
286. Баграмян И.Х., *Так начиналась война.* - Москва, «Воениздат», 1971.
287. *Багратион в Дунайских княжествах: Сборник документов.* / Составители Н.В.Березняков и В.А.Богданова. - Кишинев, Госиздат, 1949.
288. Бажанов Б., *Воспоминания бывшего секретаря Сталина.* - Париж, «Третья волна», 1980.
289. Бажанов Б., *Воспоминания бывшего секретаря Сталина.* - Москва, «СП Софинта», 1990.
290. Бажанов Б., *Воспоминания бывшего секретаря Сталина.* - Москва, НП «III тысячелетие», 2002.
291. *Бандформирования всех стран Мира* / Автор-сост. Н.Н.Макарова. - Минск, «Литература», 1997.
292. Баранец В., *Ельцин и его генералы: Записки полковника Генштаба.* - Коллекция "Совершенно секретно", Москва, 1997.
293. Баррон, *КГБ сегодня.* - СПб., «Петрополис», 1992.
294. Бархатов А., *Генерал Лебедь или моя лебединая песня.* - Москва, Издательство "Политбюро", 1998.
295. Барышников Н., *Советско-финляндская война 1939-1940 гг.* // «Новая и новейшая история», № 4, 1989.
296. Батовски Х., *Утечки информации о тайном (секретном) протоколе 23 августа 1939 года* // «Радуга», № 8, 1989.

297. Бебутов Д. И., *Русское масонство XX века*. В кн.: Николаевский Б.И. *Русские масоны и революция*. – Москва, «Терра», 1990, с. 131 – 134.

298. Бейкер Дж., *История географических открытий и исследований*. – Москва, Изд. Иностранной литературы, 1950.

299. Белкин А.С., *Конфликтология: наука гармонии*. – Екатеринбург, 1995.

300. Белокреницкий В.Я., *Мусульманские страны к югу от СНГ: геодемография и геополитика XXI века / Ислам и политика (взаимодействие ислама и политика в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии)*. – Москва, Институт востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.

301. Бердяев Н., *Смысл истории*. – Москва, «Мысль», 1990.

302. Бердяев Н. А., *Судьба России (1918)*. – Москва, Изд-во МГУ, 1990.

303. Бердяев Н.А., *Русская идея. Основные проблемы русской мысли XIX века и начала XX века. Судьба России*. – Москва, ООО «Издательство В.Шевчук», 2000.

304. Бережков В.М., *Годы дипломатической службы (на молдавском языке)*. – Кишинев, «Картя Молдовенеаскэ», 1979.

305. Бережков В.М., *Страницы дипломатической истории*. 4-е изд. – Москва, «Международные отношения», 1987.

306. Берия, С.Л., *Мой отец Лаврентий Берия*. – Москва, «Современник», 1994.

307. Берия, С., *Мой отец Берия. В коридорах сталинской власти / Пер. с фр. Н.М.Стамбулян*. – Москва, «Олма-пресс», 2002.

308. Бернар Жакье, *Международные отношения. Том 1. Субъекты международной системы: Учебное пособие*. – Нижний Новгород, Пресс Университер де Гренобль, Издательство Нижегородского государственного университета им. Н.И.Лобачевского, 1997.

309. Бестужев И.В., *Крымская война*. – Издательство АН СССР, 1956.

310. Бжезинский З., *Преждевременное партнерство // «Политические исследования», № 1, 1994.*

311. Бжезинский З., *Геостратегия для Евразии // «Независимая газета», 24.10.1997.*

312. Бжезинский З., *Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы*. – Москва, «Международные отношения», 1998.

313. Бжезинский З., *Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство*. – Москва, «Международные отношения», 2004.
314. Бланк А.С., *Старый и новый фашизм*. – Москва, Политиздат, 1982.
315. Бланке У., *Заграничная служба США*. – Москва, 1974.
316. Блищенко И.П., Дурденевский В.Н., *Дипломатическое и консульское право*. – Москва, Издательство «Международные отношения», 1962.
317. Блищенко И.П., *Дипломатическое право*, Издание 2-е, переработанное и дополненное. – Москва, «Высшая школа», 1990.
318. Блищенко И.П., *Прецеденты в международном праве*. – Москва, «Международные отношения», 1977.
319. Блищенко И.П., *Обычное оружие и международное право*. – Москва, «Международные отношения», 1984.
320. Блищенко И.П., Жданов Н.В., *Международно-правовая борьба с терроризмом* // «Правоведение», 1975, № 1.
321. Блищенко И.П., Жданов Н.В., *Сотрудничество государств в борьбе против террористических актов международного характера* // «Советское государство и право», 1981, № 8.
322. Бобков Ф.Д., *КГБ и власть*. – Москва, «Новости», 1995.
323. Бобылев П. Н., *К какой войне готовился Генеральный штаб РККА в 1941 году?* // «Новая и новейшая история», 1995, № 6.
324. Бовин А.Е., *Мирное сосуществование: История, теория, политика*. – Москва, «Международные отношения», 1988.
325. Богатурия А.Д., *Великие державы на Тихом океане*. – Москва, 1997.
326. Богданов О.В., *Запрещение оружия массового уничтожения: Международно-правовые проблемы*. – Москва, «Международные отношения», 1985.
327. Богданов Р.Г., *Ядерное безумие в ранге государственной политики*. – Москва, Политиздат, 1984.
328. Бодар Л., *Тень Мао*. – Москва, «Прогресс», Смоленск, «Русич», 1996.
329. Бокшанин А., *История международных отношений и дипломатии в древнем мире*. – Москва, 1948.
330. Болдин В.И., *Крушение пьедестала: Штрихи к портрету М.С.Горбачева*. – Москва, «Республика», 1995.
331. Болховитинов Н.Н., *Доктрина Монро*. – Москва, 1959.
332. *Большой энциклопедический словарь*, В 2-х томах. – Москва, 1991.

333. Браг Р., *Европа. Римский путь*. – Москва, «Аллегро-Пресс», 1995.
334. Бреннан Д. Х., *Оккультный рейх*. – «Тайны тысячелетий» (Сборник), Издательский дом «Всемирный следопыт», 1997, с. 226–262.
335. Бреннан Д. Х., *Черная магия Адольфа Гитлера*. – Библиотека газеты «Развитие», 1992, с. 3–80.
336. Бродель Ф., *Время мира. Материальная цивилизация, экономика и капитализм. (XV-XVIII вв.)*, том 3. – Москва, «Прогресс», 1992.
337. Бродель Ф., *Время мира*. – Москва, «Прогресс», 1998.
338. Бройнинг Г., *Руководство по ведению переговоров*. – Москва, 1996.
339. Броунли Я., *Международное право, (В двух книгах)*. – Москва, Издательство «Прогресс», 1977.
340. Брукан С., *Плюрализм и социальные конфликты*. – Москва, 1990.
341. Будыко М.И., *Загадки истории*. – СПб., «Наука», 1995.
342. Булгаков М. А., *Белая Гвардия*. – Баку, «Моариф», 1988.
343. Бунич Игорь, *Золото партии*. – Киев, «А.С.К.», Санкт-Петербург, «Облик», 1998.
344. Бурдые П., *Социология политики*. – Москва, «Прогресс», 1993.
345. Бурлацкий Ф.М., *Мао Цзэдун и его наследники*. – Москва, «Международные отношения», 1979.
346. Бурлацкий Ф.М., *Некоторые вопросы теории международных отношений* // Советская ассоциация политических наук: Государство и общество. Ежегодник. – Москва, «Наука», 1985.
347. Бурлацкий Ф., *После Сталина* // «Новый мир», 1988, № 10.
348. Буриан А., *Введение в дипломатическую практику: (Учебник для юридических факультетов: перевод с румынского Н.Н.Чукановой)*. – Кишинев, Издательство „ARC”, 2001.
349. Буриан А., *Теория международных отношений: Курс лекций в 2-х т., Том 1. «Введение в теорию международных отношений»*. – Кишинев, Издат. Центр МГУ, 2003.
350. Буриан А., *Теория международных отношений: Курс лекций в 2-х т., Том 2. «Внешняя политика и международные отношения»*. – Кишинев, Издат. Центр МГУ, 2003.
351. Буриан А., *Внешняя политика Республики Молдова: реальности и перспективы* // «Республика», июнь 1993 г.

352. Буриан А., *В Страсбуре для Молдовы пока все только начинается* // «Независимая Молдова», 17.07.1993
353. Буриан А., *Геополитические ориентиры молдавской государственности* // «Белорусский журнал международного права и международных отношений», № 3, 2003.
354. Буриан А., *Геополитические ориентиры молдавско-российских дипломатических отношений* // „Молдова – Россия: 10 лет дипломатических отношений (достижения, проблемы, перспективы): Материалы международной конференции. Кишинев, 28-29 марта 2002 г.”, Кишинев, ARISDIP, 2002.
355. Буриан А., *Геополитические перспективы молдавской государственности* // «Res Publica», 01.01.1999.
356. Буриан А., *Геополитические перспективы молдавской государственности* // «Плай Натал», 17.12.1999.
357. Буриан А., *Дипломатические и консульские привилегии и иммунитеты* // «Закон и жизнь», № 4, 2002.
358. Буриан А., *Дипломаты открывают ворота в мир, коммерсанты в них входят* // «Экономическое обозрение», 1995, № 13.
359. Буриан А., *Защита прав человека: внутригосударственный механизм* // «Судебная защита прав человека: национальный и европейский опыт»: Материалы научно-теоретической конференции (Одесса, 09.11.2001), Одесса, «Юридична литература», 2002.
360. Буриан А., *Концепции внешней политики у нас нет* // «Кишиневские новости», 27.08.1999.
361. Буриан А., *Кто мы, где мы, и с кем? Геополитические перспективы развития Республики Молдова* // «Независимая Молдова», 05.02.1999.
362. Буриан А., *Молдавская государственность: президентская или парламентская республика?* // «Независимая Молдова», 12.02.1999.
363. Буриан А., *Молдавская экономика: Восток или Запад? Внешнеэкономические перспективы Республики Молдова* // «Независимая Молдова», 26.03.1999.
364. Буриан А., *Международные конференции и дипломатия ad hoc* // «Закон и жизнь», № 5, 2002.
365. Буриан А., *Международные конференции и дипломатия ad hoc: понятия, структура, правовой режим* // «Белорусский журнал международного права и международных отношений», № 2, 2002.

366. Буриан А., *Международные организации и дипломатическая деятельность* // «Закон и жизнь», № 6, 2002.

367. Буриан А., *Международно-правовая защита прав ребенка во время вооруженных конфликтов* // «Международно-правовая защита прав ребенка»: Материалы научно-теоретической международной конференции (Одесса, 21.09.2001), Одесса, «Юридична література», 2002.

368. Буриан А., *Международно-правовые аспекты регулирования глобального информационного обмена* // «Информационные технологии - 2002» (ВИТ+): Материалы научно-теоретической международной конференции (Кишинев, 11.04.2002 г.), Кишинев, 2002.

369. Буриан А., *Нужна ли Молдове своя «кузница» по подготовке дипломатов?* // «Кишиневские новости», 31.08.2001.

370. Буриан А., *Основные требования дипломатического протокола и церемониала* // «Закон и жизнь», № 7, 2002.

371. Буриан А., *Правовой режим дипломатических представительств* // «Закон и жизнь», № 1, 2002.

372. Буриан А., *Правовой режим консульских учреждений* // «Закон и жизнь», № 3, 2002.

373. Буриан А., *С точки зрения права и здравого смысла* // «Советская Молдавия», 16.06.1989 г.

374. Буриан А., *Содружество открывает широкие перспективы* // «Независимая Молдова», 10.05.1996.

375. Буриан А., *Особенности дипломатической службы в Республике Молдова* // «Актуальні проблеми політики». Збірник наукових праць. Випуск 16. / Голов. Ред. С.В.Ківалов. Відп. за вип. Л.І.Кормич.- Одеса, «Юридична література», 2003.

376. Буриан А., *Международные отношения, внешняя политика и дипломатия* (Курс лекций) - Кишинев, Издат. Центр Молд. ГУ, 2004.

377. Буриан А., *Международные отношения, внешняя политика и дипломатия* (Курс лекций). Изд. 2-ое, перераб. и доп. - Кишинев, Издат. Центр Молд. ГУ, 2005, - 288 с. (ISBN 9975-70-524-4).

378. Буриан А., *Правовой режим дипломатической деятельности* (Монография) - Кишинев, Издат. Центр Молд. ГУ, 2004.

379. Буриан А., *Правовой режим дипломатической деятельности*. Изд. 2-ое. - Chişinău, CEP USM, 2005, - 256 p. (ISBN 9975-9909-2-4).

380. Буриан А., *Правовое регулирование многосторонней дипломатии и новые формы дипломатической деятельности* // «Закон и Жизнь», № 5, 2006 г., с. 7-14. (ISSN 1810-3081).

381. Буриан А., *Введение в теорию международных отношений* (Курс лекций) - Кишинев, Издат. Центр Молд. ГУ, 2004.

382. Буриан А., *Введение в теорию международных отношений* (Курс лекций). Изд. 2-ое, перераб. и доп. - Кишинев, Издат. Центр Молд. ГУ, 2005, - 288 с. (ISBN 9975-70-593-6)

383. Буриан А., *Дипломатическая служба Республики Молдова* // «Московский журнал международного права», № 4, 2003 г., стр. 140-158.

384. Буриан А., *Процесс принятия решений в современной внешней политике Молдовы* // «Закон и жизнь», 2004, № 12, стр. 4-7.

385. Буриан А., *Геополитические ориентиры молдавской государственности* // «Историческое пространство. Проблемы истории стран СНГ», № 1, 2007 г., с. 45-52.

386. Буриан А., Барбу В., *Европейское космическое Агентство: цели, функции, правовой статус* // «Закон и жизнь», № 8, 2002.

387. Буриан А., Барбу В., *Правовой статус международной космической станции* // «Закон и жизнь», № 4, 2002.

388. Буриан А., Пелипецкая К., *Космическая деятельность и охрана окружающей среды* // „Aspecte juridice ale societății civile: realități și perspective: Materiale ale conf. teoretico-științifice internaționale, 26-27 februarie 2003” / red. șt. Gh. Costachi. - Chișinău, F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003.

389. Буриан А., Негру К., *Источники международного права окружающей среды* // „Aspecte juridice ale societății civile: realități și perspective: Materiale ale conf. teoretico-științifice internaționale, 26-27 februarie 2003” / red. șt. Gh. Costachi. - Chișinău, F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003.

390. Буриан А., Думбрэвяну А., *Виды территории в международном публичном праве* // „Aspecte juridice ale societății civile: realități și perspective: Materiale ale conf. teoretico-științifice internaționale, 26-27 februarie 2003” / red. șt. Gh. Costachi. - Chișinău, F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003.

391. Бурьян А.Д., *Международно-правовые аспекты борьбы Советского Союза против гонки вооружений в космическом пространстве* // Автореферат дисс. канд. юрид. наук. - М., ИГПАН, 1987.

392. Бурьян А.Д., *Проблема толкования действующих принципов и норм международного права, ограничивающих военное использование космоса* // «Труды X научных чтений по космонавтике, посвященных памяти выдающихся советских ученых - пионеров освоения космического пространства (28-31 января 1986 г.): Проблемы космического права». - Москва, ИИЕТ АН СССР, 1986.

393. Бурьян А.Д., *Программа «звездных войн»: Противоправность СОИ и толкование Договора по ПРО Соединенными Штатами Америки* // «Коммунист Таджикистана», № 11, 1987.

394. Бухарин Н., *Времена*. - Москва, «Прогресс. Культура», 1994.

395. Бушков А., *Россия, которой не было*. - Москва, «ОЛМА-ПРЕСС», 1997.

396. Бушков А. А., Буровский А.М., *Россия, которой не было-2. Русская Атлантида: Историческое расследование*. - Красноярск, «БОНУС»; Москва, «Олма-Пресс», 2000.

397. Бушуев С. В., *История государства Российского: Историко-библиографические очерки*. - Москва, «Книжная полка», 1994.

398. Бэкон Ф., *Сочинения в 2-х т.* - Москва, «Мысль», 1978.

399. Бэр Э., *Целуй руку, которую не можешь укунить*. // «Иностранная литература», № 4, 1992.

400. Вавилов Н.И., *Пять континентов*. - Москва, Гос. изд-во географич. лит., 1962.

401. Вандам (Едрихин) А.Е., *Геополитика и геостратегия*. - Жуковский-Москва, Издательство «Кучково поле», 2002.

402. Варакин А., Зданович Л., *Тайны исчезнувших цивилизаций*. - Москва, «РИПОЛ КЛАССИК», 2001.

403. Василевская Э.Г., *Правовой статус природных ресурсов Луны и планет*. - Москва, «Наука», 1978.

404. Василевский А.М., *Дело всей жизни*. - Москва, «Политгиздат», 1973.

405. Василенко И.А., *Диалог культур, диалог цивилизаций* // «Вестник РАН», 1996, Т. 66, №5.

406. Василенко И.А., *Православная этика и российская цивилизация* // «Новая Россия», 1999, № 1.

407. Василенко И.А., *Политическая глобалистика, Учебное пособие*. - Москва, «Логос», 2000.

408. Васильев В.П., *Религии Востока. Конфуцианство, буддизм, даосизм*. - Спб., 1873.

409. Васильева Н.Н., *Дети Кремля*. – Москва, Информационное Содружество «Атлантида», ООО «Издательство АСТ», 1996.
410. Вебер М., *Избранное. Образ общества*. – Москва, «Юрист», 1994.
411. Велидов А.С., *Похождения террориста: Одиссея Якова Блюмкина*. – Москва, «Современник», 1998.
412. Величко Ф.К., *Астрологическая дуэль Гитлер – Черчилль* // Журн. «Гермес (Альманах по истории тайных наук)», № 1, 1992.
413. Вельяминов Г.М., *Порядок урегулирования споров во Всемирной торговой организации* // «Московский журнал международного права», 1999, № 1.
414. Верещетин В.С., *Международное сотрудничество в космосе. Правовые вопросы*. – Москва, «Наука», 1977.
415. Ветвер А.А., *Политическая и экономическая география зарубежных стран*. – Ленинград, 1983.
416. Виноградов В.Н., *Россия и объединение румынских княжеств*. – Москва, 1961.
417. Виноградов С.В., *Международное право и охрана атмосферы*. – Москва, «Наука», 1987.
418. Винокуров И. В., Гуртовой Г. К., *Психотронная война, от мифов – к реалиям*. – Москва, «Мистерия», 1993.
419. Витюк В.В., *О понятии «международный терроризм»* // «Социологические исследования», 1982, № 2.
420. Владимиров П.П., *Особый район Китая*. – Москва, АПН, 1974.
421. *Внешняя политика и дипломатия зарубежных стран*. – Москва, 1981.
422. *Внешняя политика стран Африки*. – Москва, 1981.
423. *Внешняя политика стран Азии*. – Москва, 1983.
424. *Внешняя политика стран Ближнего и Среднего Востока*. – Москва, 1984.
425. *Внешняя политика стран Латинской Америки*. – Москва, 1982.
426. Вознесенский Н.А., *Военная экономика СССР в период Великой Отечественной войны*. – Москва, «Госполитиздат», 1947.
427. Волков, Эдуард, *Политический штекеризм в Молдове (Зарисовки и анализ политического ландшафта РМ: 1996-1998)*. – Chişinău, 1999.
428. Волкогонов, Д., *Триумф и трагедия. Политический портрет И.В.Сталина*. В 2-х книгах. – Москва, Издательство АПН, 1989.

429. Волкогонов, Д., *Семь вождей*. – Москва, «Новости», 1996.
430. Вольтон Т., *КГБ во Франции* / Пер. с фр. В.А.Богомолова. – Москва, «Центрполиграф», 2000.
431. Вольф Маркус, *Игра на чужом поле*. – Москва, «Международные отношения», 1998.
432. *Вооруженные силы в политической системе: Сборник статей* / Отв.ред. В.Е.Чиркин. – Москва, «Наука», 1981.
433. Воронков Л.С., *Западные центры по исследованию проблем мира* / *Общественность и проблемы войны и мира*. – Москва, «Международные отношения», 1978.
434. Воротников В.И., *А было это так...: Из дневника члена Политбюро ЦК КПСС*. – Москва, Совет ветеранов книгоиздания, 1995.
435. Воскресенская З.И., *Теперь я могу сказать правду*. – Москва, «Республика», 1993.
436. Гаджиев К.С., *Перспективы российской государственности* // «Вопросы философии», 1994, № 9.
437. Гаджиев К.С., *Геополитика*. – Москва, «Международные отношения», 1997.
438. Гаджиев К.С., *Введение в геополитику*. – Москва, «Логос», 1998.
439. Гаджиев К.С., *Введение в геополитику*. Издание второе, переработанное и дополненное. – Москва, «Логос», 2000.
440. Гаджиев К.С., *Введение в политическую науку*, Издание второе, переработанное и дополненное. – Москва, «Логос», 2000.
441. Галицкий К.Н., *Годы суровых испытаний*. – Москва, «Наука», 1973.
442. Гальдер Ф., *Военный дневник: Ежедневные записи начальника Генерального штаба сухопутных войск. 1939-1942. В 3 т.* / Пер. с нем. – Москва, «Воениздат», 1968-1971.
443. Гасанов Р., *Шпионаж и бизнес*. – Москва, 1993.
444. Гачев Г., *Национальные образы мира*. – Москва, Академия, 1998.
445. Ганюшкин Б.В., *Дипломатическое право международных организаций*. – Москва, «Международные отношения», 1972.
446. Геббельс Й., *Дневники 1945 года. Последние записи* / Пер. с нем. – Смоленск, «Русич», 1993.
447. Гейден Г., *Критика немецкой геополитики*. – Москва, 1960.
448. Гелнер Э., *Нации и национализм*. – Москва, «Прогресс», 1991.

449. Генон Р., *Кризис современного мира*. – Москва, «Алтейя», 1991.
450. *Геополитические и геоэкономические проблемы России*. – Санкт-Петербург, 1995.
451. Герасимов И.П., *География войны и мира: задачи географов в борьбе за всеобщий мир* // Известия АН СССР. Серия «География», 1985, № 6.
452. Гердер И.Г., *Идеи к философии истории человечества*. – Москва, «Наука», 1977.
453. Геродот, *История*. – Ленинград, «Наука», Ленинградское отделение, 1972.
454. Гиляров Е.М., *Конфликтология*. – Москва, 1995.
455. Гитлер А., *Моя борьба*. – Москва, «Т-Око», 1992.
456. Гладкий Ю., *Глобалистика: трудный путь становления* // «Мировая экономика и международные отношения», № 10, 1994.
457. Глинкин А.Н., *Дипломатия Симона Боливара*. – Москва, «Международные отношения», 1991.
458. Глухова А.В., *Типология политических конфликтов*. – Воронеж, 1997.
459. Гнетушев Н.А., *Гонка вооружений и проблемы развития освободившихся стран*. – Москва, «Наука», 1985.
460. Гомер, *Одиссея*. – Москва, «Художественная литература», 1967.
461. *Гонка вооружений: Причины, тенденции, пути прекращения*. / Отв.ред. А.Д.Никонов. – Москва, «Международные отношения», 1986.
462. Горбатов А.В., *Годы и войны*. – Москва, «Воениздат», 1965.
463. Горбачев М.С., *Размышления о прошлом и будущем*. – Москва, «Терра», 1998.
464. Горбачева Р.М., *Я надеюсь...* – Москва, «Книга», 1991.
465. Горнов М.Ф., Ткаченко В.Г., *Латинская Америка: опыт народных коалиций и классовая борьба*. – Москва, Политиздат, 1981.
466. Горшков С.Г., *Морская мощь государства*. – Москва, «Воениздат», 1976.
467. Горянов С., *Операция «Особняк»* // «Неделя», 1997, № 22.
468. Гостев А.А., *Эволюция сознания в разрешении глобальных конфликтов*. – Москва, 1993.
469. *Готовил ли Сталин наступательную войну против Гитлера?* / Сост. В.А. Невежин. – Москва, АИРО-XX, 1995.
470. Гражуль В.С., *Тайны галантного века*. – Москва, «Гей», 1997.

471. Грановский Т. Н., *Лекции по истории средневековья*. - Москва, «Наука», 1987.
472. Гревс, *Тайны германского военного министерства*. - Петроград, 1915.
473. Грей Я., *Сталин. Личность в истории*; Троцкий Л., *Сталин*. / Пер. с англ. С.А.Некипелова, В.В.Ходорченко и др. - Москва, «ИнтерДайджест», 1995.
474. Грекова Т., *У истоков психотронного оружия*. - газета «НЛО», № 46, ноябрь-декабрь 1997, с. 20.
475. Грибков А.И., *Операция «Анадырь»*. - Москва, 1999.
476. Григорьев О.В., *Внутренняя геоэкономика современной России* // «Бизнес и общество», № 1, 1997.
477. Григулевич И. Р., *Франсиско де Миранда и борьба за независимость испанской Америки*. - Москва, 1976.
478. Гриневский О., *Тайны советской дипломатии*. - Москва, Издательство «Вагриус», 2000.
479. Гриневский О., *Сценарий для третьей мировой войны. Как Израиль чуть не стал еепричиной*. - Москва, «ОЛМА-ПРЕСС Образование», 2002.
480. Громова О.Н., *Конфликтология*. - Москва, 1993.
481. Громыко А.А., *Памятное: В 2-х книгах*. - Москва, Политиздат, 1988.
482. Громыко А.А., *О гласности теперь и скрытности тогда* // «Известия», 15.04.1989.
483. Громыко Анатолий, *Внешняя политика США: уроки и действительность. 60-70-е годы*. - Москва, «Международные отношения», 1978.
484. Громыко Анат. А., Кокошин А.А., *Братья Кеннеди*. - Москва, «Мысль», 1985.
485. Гросул Г.С., *Дунайские княжества в политике России 1774-1806*. - Кишинев, 1975.
486. Гроций Г., *О праве войны и мира*. - Москва, Госюриздат, 1956.
487. Гудериан Г., *Воспоминания солдата* / Пер. с нем. - Смоленск, «Русич», 1998.
488. Гудожник Г.С., Елисеева В.С., *Глобальные проблемы в истории человечества*. - Москва, «Мысль», 1989.
489. Гуль, Р., *Красные маршалы*. - Москва, «Молодая гвардия», 1990.
490. Гульга А., *Эстетика истории*. - Москва, «Наука», 1974.

491. Гумилев Л.Н., *Ритмы Евразии: эпохи и цивилизации*. – Москва, «Экопрос», «Прогресс», 1992.
492. Гумилев Л.Н., *Ритмы Евразии*. – Москва, «Прогресс», 1993.
493. Гумилев Л.Н., *От Руси до России: очерки этнической истории*. – Москва, ООО «Издательство В.Шевчук», 2000.
494. Гэлбрейт Дж., *Новое индустриальное общество*. – Москва, «Прогресс», 1969.
495. Даллес А., *Искусство разведки*. – Москва, 1964.
496. Даллес Аллен, *ЦРУ против КГБ. Искусство шпионажа*. – Москва, Центрполиграф, 2000.
497. Дайсон Ф., *Оружие и надежда*. – Москва, 1989.
498. Данилевский Н.Я., *Россия и Европа. Взгляд на культурные и политические отношения славянского мира к Германно-Романскому*. – СПб., Н.Стахова, 1895.
499. Данилевский Н.Я., *Россия и Европа*. – Москва, «Книга», 1991.
500. Данилевский Н.Я., *Россия и Европа*. – СПб., «Глаголь», 1995.
501. Данилов В.И., *Религия и политика в мусульманском обществе. Опыт Турции / Ислам и политика (взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии)*. – Москва, Институт востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.
502. Де Ваттель Э., *Право народов, или принципы естественного права, применяемые к поведению людей и делам наций и суверенов*. – Москва, Госюриздат, 1960.
503. Дебидур А., *Дипломатическая история Европы, Священный Союз от Венского до Берлинского Конгресса, Перевод с французского, 1814-1878*, В двух томах. – Ростов-на-Дону. 1995.
504. *Действующее международное право*, В 3-х томах. – Москва, 1996-1997.
505. Дементьев И.П., *Идейная борьба в США по вопросам экспансии (на рубеже XIX – XX вв.)*. – Москва, 1973.
506. Денисов В.Н., *Системы права развивающихся стран*. – Киев, «Наукова Думка», 1978.
507. Дергачев В.А., *Евразийские рубежи войны и мира*. – Одесса, «Судоходство», 1996.
508. Дергачев В.А., *Раскаленные рубежи*. – Одесса, «Астропринт», 1998.
509. Дергачев В.А., *Геополитика*. – Киев, «Вира-Р», 2000.

510. Джеффри Т. Ричелсон, *История шпионажа XX века*. - Москва, Издательство «ЭКСМО-Пресс», 2000.
511. Диль Шарль, *Основные проблемы византийской истории*. - Москва, Издательство иностранной литературы, 1947.
512. *Дипломатический словарь, В трех томах*. - Москва, 1984-1986.
513. Дмитриев А.В., Кудрявцев В.Н., Кудрявцев С. В., *Введение в общую теорию конфликтов*. - Москва, 1993.
514. Дмитриев А. В., Кудрявцев В.Н., *Введение в общую теорию конфликтов. 2-е изд.* - Москва, 1998.
515. Дмитриев А.В., *Этнический конфликт: теория и практика*. - Москва, 1998.
516. Дмитриев А.В., *Конфликтология: учебное пособие*. - Москва, «Гардарики», 2001.
517. Дмитричев Т.Ф., *Женевская конференция по разоружению*. - Москва, «Наука», 1987.
518. Добрынин А., *Сугубо доверительно*. - Москва, «Автор», 1996.
519. *Документы и материалы кануна второй мировой войны. 1937-1939. В 2-х т.* - Москва, Политиздат, 1981.
520. *Документы по истории мюнхенского сговора. 1937-1939. /М-во иностр. дел СССР, М-во иностр. дел ЧССР*. - Москва, Политиздат, 1979.
521. Докучаев А., *100-дневный ядерный кризис // «Красная звезда», 6 ноября 1992.*
522. Донелли Игнатиус, *Атлантида: Мир до потопы*/Пер. с английского. - Самара, «АГНИ», 1998.
523. Донован Джеймс, *Незнакомцы на мосту. Дело полковника Абеля*/Пер. с английского. - Москва, «Международные отношения»-МП «Улисс», 1992.
524. Дораш В., Петков А., *О внешнеполитическом курсе Молдовы // «Независимая Молдова», 08.11.2001.*
525. Доронин В., *Внешинополитическая. Для внутреннего употребления. Некоторые советники президента пытаются подражать Бжезинскому? // «De Facto», № 42, 20.11.2001.*
526. Дроздов Ю., *Записки начальника нелегальной разведки*. - Москва, «Олма-Пресс», 2000.
527. Дружиловский С.Б., *О теории и практике исламского правления в странах Среднего Востока (Иран, Афганистан, Турция) / Ислам и политика (взаимодействие ислама и политики в странах*

- Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии). - Москва, Институт востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.
528. Дубровский А., *Утверждение государственности – идея объединяющая нацию* // «Независимая Молдова», 12.09.2001.
529. Дугин А., *Конспирология (Наука о заговорах, тайных обществах и оккультной войне)*. – Москва, «Арктогея», 1992.
530. Дугин А., *Основы геополитики*. - Москва, Арктогея, 1997.
531. Дугин А., *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить Пространством*. Изд. 3-е, дополн. - Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999.
532. Егорова Н. И., *Иранский кризис 1945–1946* // «Новая и новейшая история», 1994, № 3.
533. *Европа в международных отношениях. 1917-1939*. / Отв. Ред. А.О. Чубарьян. - Москва, «Наука», 1979.
534. Ельцин Б., *Исповедь на заданную тему*. - Свердловск, Средне-Уральское книжное издательство; Бендеры, Бендерское издательско-полиграфическое предприятие “Полиграфист”, 1990.
535. Ельцин Б., *Записки президента*. - Москва, «Огонек», 1994.
536. Ерещенко М.Д., *Королевская диктатура в Румынии: 1938-1940*. - Москва, «Наука», 1979.
537. Ефимов Г., *Очерки по новой истории Китая*. - Москва, Госполитиздат, 1951.
538. Жданов Н.В., *Правовые аспекты борьбы с террористическими актами международного характера*/Автореф. Дис. ...канд. юрид. наук. - Москва, МГИМО, 1975.
539. Жинкина И.Ю., *Стратегия безопасности России: проблемы формирования понятийного аппарата*. - Москва, Российский Научный Фонд, 1995.
540. Жуков Г.П., *Космос и мир. Международный мир и разоружение*. - Москва, «Наука», 1985.
541. Жуков Г.К., *Воспоминания и размышления*. – Москва, АПН, 1969.
542. Жуков Г.К., *Воспоминания и размышления*, В трех томах, Пятое издание. - Агенство Печати Новости, Москва, 1983.
543. Жуков Ю. Н., *Борьба за власть в руководстве СССР в 1945-1952 годах* // «Вопросы истории», 1995, № 1.
544. Зайцева О.Г., *Международные межправительственные организации*. - Москва, «Наука», 1983.
545. Залесский К.А., *Первая мировая война*. - Москва, «Вече», 2000.

546. Западов А.В., *Подвиг Антиоха Кантемира*. - Москва, «Советский писатель», 1988.
547. Зверев А.Г., *Записки министра*. - Москва, «Политиздат», 1973.
548. Здравомыслов А.Г., *Социология конфликта*. - Москва, 1994.
549. Здравомыслов А.Г., *Межнациональные конфликты в постсоветском пространстве*. - Москва, 1996.
550. Зенькович Н., *Вожди на мушке. Теракты и инсценировки*. - Минск, «Полымя», 1996.
551. Зенькович Н.А., *Тайны уходящего века-2: Сенсации. Антисенсации. Суперсенсации*. - Москва, «ОЛМА-ПРЕСС», 1998.
552. Зенькович Н.А., *Вожди и сподвижники: Слежка. Оговоры, Травля*. - Москва, Издательство "Олма-Пресс", 1999.
553. Зенькович Н.А., *Мальчики в розовых штанишках. Очень грустная книга*. - Москва, «Олма-пресс», 1999.
554. Зенькович Н.А., *Была такая страна... Очень личная книга*. - Москва, Издательство "Олма-Пресс", 2000.
555. Зенькович Н.А., *В тени Кремля*. - Смоленск, «Русич», 2000.
556. Зенькович Н.А., *Веселые министры, депутаты и артисты*. - Москва, «Олма-пресс», 2002.
557. Зеркин Д.П., *Основы конфликтологии: Курс лекций*. - Ростов н/Д, 1998.
558. Зиновьев А.А., *На пути к сверхобществу*. - Москва, «Центрполиграф», 2000.
559. Зюганов Л.М., *США: государство и аэрокосмический бизнес*. - Москва, «Наука», 1973.
560. Зорин В.А., *Основы дипломатической службы*. - Москва, 1977.
561. Зюганов Г.А., *География победы. Основы российской геополитики*. - Москва, 1998.
562. Иванов В. Д., *Русь изначальная. В 2 т.* - Москва, «Советская Россия», 1969.
563. Иванов В. Д., *Повести древних лет*. - Екатеринбург, Изд-во «Каменный пояс», 1993.
564. Иванов В. Ф., *Православный мир и масонство*. - Харбин, 1935.
565. Иванов М.И., *Рост милитаризма в Японии*. - Москва, Воениздат, 1982.

566. Ивашов Л.Г., *Россия или Московия?: Геополитическое измерение национальной безопасности России.* – Москва, Изд-во Эксмо, 2002.
567. Ильин И., *О грядущей России.* – Москва, Воениздат, 1993.
568. Илюхина Р.М., *Лига Наций. 1919-1934.* – Москва, 1982.
569. Иойрьш А.И., *Правовые проблемы мирного использования атомной энергии.* – Москва, «Наука», 1979.
570. Иойрьш А.И., *Научно-технический прогресс и новые проблемы права.* – Москва, «Международные отношения», 1981.
571. Ионов И. Н., *Российская цивилизация.* – Москва, «Мирос», 1998.
572. Ишполитов К.Х., *Экономическая безопасность: стратегия возрождения России.* – Москва, 1996.
573. Ишполитов К.Х., *Идеология национальной безопасности.* – Москва, 1997.
574. Исаченко И.И., *Тупики космической гонки.* – Москва, «Мысль», 1989.
575. Исраэлян В.Л., *Организация Объединенных Наций и разоружение.* – Москва, 1981.
576. Исраэлян В.Л., *Дипломаты лицом к лицу.* – Москва, «Международные отношения», 1990.
577. *Исторические и политико-правовые аспекты грузино-осетинского конфликта и основные пути его урегулирования.* – Тбилиси, «САМШОБЛО», 1992.
578. *История Великой Отечественной войны Советского Союза. 1941 – 1945. В 6 т.* – Москва, «Воениздат», 1960 – 1965.
579. *История внешней политики и дипломатии США (1775-1877).* – Москва, 1980.
580. *История второй мировой войны (1939-1945). В 12т.* – Москва, «Воениздат», 1973-1982.
581. *История дипломатии, В 3-х т.* – Москва-Ленинград, 1941-1945.
582. *История дипломатии, В 5 т.* – Москва, 1959-1979.
583. *История европейской интеграции (1945-1994),* / Под ред. А. С. Намазовой, Б. Эмерсон. – Москва, ИВИ РАН, 1995.
584. *История международных отношений и дипломатии в древнем мире.* – Москва, 1945.
585. *История папства и инквизиции.* – Москва, 1959.
586. *История политических и правовых учений.* / Под ред. О.Э.Лейста. – Москва, «Юридическая литература», 1997.

587. *История политических и правовых учений. Средние века и Возрождение.* - Москва, 1986.

588. *История Польши. Т. 1-2.* - Москва, «Политиздат», 1956.

589. *История Украинской ССР. Т. 1-2.* - Киев, «Наукова думка», 1982.

590. *Итоги и задачи изучения внешней политики России.* - Москва, «Наука», 1981.

591. *К вопросу о гагаузской автономии.* /Сост. Р.Юнку. - Кишинев, «Картя Молдовенеаскэ», 1990.

592. Казначеев В.А., *Последний генсек.* - Москва, «Гудок», 1996.

593. Казначеев В.А., *Интрига – великое дело.* - Ставрополь, Кн. издательство, 1997.

594. Калашников М., *Битва за небеса.* - Москва, «АСТ»-«Астрель», 2002.

595. Калинин Г.Ф., *Режим морских пространств.* - Москва, «Юридическая литература», 1981.

596. Калугин О. *Процай, Лубянка.* - Москва, Издательство «Олимп», 1995.

597. Кальвокоресси Питер, *Мировая политика после 1945 года: В двух книгах.* - Москва, «Международные отношения», 2000.

598. Каменецакая Е.П., *Космос и международные организации.* - Москва, 1980.

599. Кан С.Б., *Объединение Германии (1864-1871). Лекция.* - Москва, Изд-во Моск. Городского пединститута им. В.П.Потемкина, 1957.

600. Каневский З.М., *Загадки и трагедии Арктики.* - Москва, «Знание», 1991.

601. Кантемир Димитрие, *Описание Молдавии. Монография.* (на молдавском языке). - Кишинев, Издательство «Литература артистикэ», 1988.

602. Кардозо Ф.Э., *Социальные последствия глобализации // «Латинская Америка», № 5, 1997.*

603. Каренин А.А., *Философия политического насилия.* - Москва, «Международные отношения», 1971.

604. Карташев С., *Конфликтология: теория и практика конфликтов.* - Кишинев, 1996.

605. Карташкин В.А. *Международная безопасность и права человека.* - Москва, Агентство Печати Новости, 1988.

606. Карпов В.В., *Геополитика: Конспект лекций.* - Санкт-Петербург, Издательство Михайлова В.А., 1999.

607. Касьян Н.Ф., *Консенсус в современных международных отношениях: Международно-правовые вопросы.* – Москва, «Международные отношения», 1983.
608. Катарсонов В.Ю., *Великая держава или экологическая колония?* – Москва, «Молодая гвардия», 1991.
609. Качанов Ю., *Опыты о поле политики.* – Москва, «Мысль», 1994.
610. Квицинский Ю., *Время и случай.* – Москва, «Олма-Пресс», 1999.
611. Кедров А.И., *Новые тенденции в дипломатии латиноамериканских стран.* – Москва, 1979.
612. Келер Джон, *Секреты Штази.* – Смоленск, «Русич», 2000.
613. Клемашов И., *Феномен Андропова. Воспоминания и размышления лечащего врача.* – Москва, ЦНИИ Атомиздат, 1992.
614. Кингстон-Макклори Э. Дж., *Глобальная стратегия.* – Москва, Воениздат, 1959.
615. Киселев С.Н., Киселева Н.В., *Размышления о Крыме и геополитике.* – Симферополь, Крымский Архив, 1994.
616. Кисунько Г.В., *Секретная зона.* – Москва, «Современник», 1996. Я
617. Клаузевиц К. *Война.* – Москва, 1943.
618. Клаузевиц К., фон, *О войне. В 2 т.* – Москва, «Издательство АСТ», Спб., “Terra Fantastica”, 2002.
619. Клименко Б.М., *Мирное решение территориальных споров.* – Москва, «Международные отношения», 1982.
620. Клименко Б.М., *Концепция общего наследия человечества в международном космическом праве // «Дипломатический вестник». Год 1986. Ежегодник/Под ред. акад. С.Л.Тихвинского.* – Москва, «Международные отношения», 1987.
621. Ключевский В. О., *Письма. Дневники. Афоризмы и мысли об истории.* – Москва, «Наука», 1968.
622. Ковалев А.Н., *Азбука дипломатии.* – Москва, 1984.
623. Коваль К. И., *Записки уполномоченного ГКО на территории Германии // «Новая и новейшая история», 1994, № 3; 1995, № 2.*
624. Ковальский Н.А., *Религиозные силы в движении за мир / Общественность и проблемы войны и мира.* – Москва, «Международные отношения», 1978.
625. Козлов В. П., *Тайны фальсификации.* – Москва, «Аспект-пресс», 1996.

626. Козырев Андрей, *Преображение*. - Москва, «Международные отношения», 1995.
627. Кокошин А.А., *Армия и политика*. - Москва, 1995.
628. Колесова Е., *Причины современных межэтнических и межконфессиональных конфликтов*. - Москва, 1996.
629. Колкер Б.М., Левит И.Э., *Внешняя политика Румынии и румыно-советские отношения (сентябрь 1937 - июнь 1941)*. - Москва, «Наука», 1971.
630. Коллонтай А.М., *«Семь выстрелов» зимой 1939 года* // «Международная жизнь», № 12, 1989.
631. Колосов Г.В., *Военно-политический курс Англии в Европе*. - Москва, «Наука», 1984.
632. Колосов Ю.М., *Массовая информация и международное право*. - Москва, «Международные отношения», 1974.
633. Колосов Ю.М., *Ответственность в международном праве*. - Москва, «Юридическая литература», 1975.
634. Колпакиди А., Прохоров Д.М., *Империя ГРУ*. - Москва, «Олма-пресс», 1999.
635. Колпакиди А.И., Прохоров Д.М., *Все о внешней разведке*. - Москва, Издательство «Олимп», «Издательство АСТ», 2002.
636. Конев И.С., *Сорок пятый*. - Москва, «Воениздат», 1966.
637. Кононов А., *Режим секретности как способ защиты от дураков* // «Независимая газета», 29 июля 1997.
638. Конрад Н. И., *Запад и Восток*. - Москва, Главная редакция восточной литературы, 1972.
639. *Концепция национальной безопасности Российской Федерации* // «Независимое военное обозрение», № 1, 2000.
640. Копанский Я. М., Левит И. Э., *Советско-румынские отношения. 1929-1934*. - Москва, «Наука», 1971.
641. Коржаков А., *Борис Ельцин: от рассвета до заката*. - Москва, Издательство «Интербук», 1997.
642. Корниенко Г.М., *«Холодная война». Свидетельство ее участника*. - Москва, «ОЛМА-ПРЕСС», 2001.
643. Коробейников А.А., *Горбачев: другое лицо*. - Москва, «Республика», 1996.
644. Королев В.И., *Загадки 11 сентября. Почему упали башни?* - Москва, Вече, 2007.
645. Короткина Л. В., *Рерих в Петербурге-Петрограде*. - Ленинград, «Лениздат», 1985.

646. Короткой Е.И., *Агрессивный характер военной доктрины США / География милитаризма/*Редколл.: М.М. Кирьян и др. - Москва, «Мысль», 1984.
647. Косолапов Н.А., *Геополитика как теория и диагноз // «Бизнес и политика», 1996, № 4.*
648. Костин П.В., *Тайная полиция США (ФБР: прошлое и настоящее).* - Москва, «Мысль», 1981.
649. Котляров И.И., *Международный контроль с использованием космических средств: Международно-правовые проблемы.* - Москва, «Международные отношения», 1981.
650. Котляров И.И., *«Звездный мир» против «звездных войн»: Политико-правовые проблемы.* - Москва, «Международные отношения, 1988.
651. *Краткий политический словарь.* - Москва, 1988.
652. Крейтон Кристофер, *Загадка Бормана / Пер. с англ. И. Соколова.* - Смоленск, «Русич», 1997.
653. Кривицкий В.Г., *Я был агентом Сталина: Записки советского разведчика / Пер. с английского.* - Москва, «Терра-Терра», 1991.
654. Крывелев И. А., *История религий.* - Москва, «Мысль», 1988.
655. Крючков В.А., *Личное дело.* - Москва, «Олимп»; «АСТ», 1997.
656. Крючков В.А., *Личное дело. Три дня и вся жизнь.* - Москва, «Олимп», «АСТ», 2001.
657. Кряжева Е., *Влияние «Газпрома» в Западной Европе усиливается // «Независимая газета», 30.06.1998.*
658. Ксенофонт, *Греческая история.* - СПб., «Алетейя», 1993.
659. *Кто есть кто в мировой политике. Словарь-справочник.* - Москва, 1987.
660. Кузнецов В., *«Великая мутация» и Западная Европа // «Мировая экономика и международные отношения», 1987, № 1.*
661. Кукридж Е.Х., *Тайны английской секретной службы.* - Москва, 1959.
662. Кукулка Ю., *Проблемы теории международных отношений.* - Москва, «Прогресс», 1980.
663. Куликова И., *Заветные тетради А.М. Коллонтай // «Вопросы истории КПСС», № 8, 1989.*
664. Кульский А. Л., *Призраки истории.* - Донецк, «Сталкер», 1998.
665. Кун Т., *Структура научных революций.* - Москва. «Прогресс», 1977.

666. Кунаев Д.А., *О моем времени.* – Алма-Ата, 1992.
667. *Курс международного права, В шести томах.* – Москва, 1967-1973.
668. *Курс международного права, В семи томах.* – Москва, 1989-1992.
669. Къеза Джульетто, *Прощай, Россия!* – Москва, «Гея», 1997.
670. Лазарев А.М., *Молдавская советская государственность и Бессарабский вопрос.* – Кишинев, Издательство «Картя Молдовенеаскэ», 1974.
671. Лазарев М.И., *Теоретические вопросы современного международного морского права.* – Москва, «Наука», 1983.
672. Лебедев Н.И., *Румыния в годы второй мировой войны.* – Москва, Издательство АН СССР, 1961.
673. Лебедев Н.И., *Падение диктатуры Антонеску.* – Москва, ИМО, 1966.
674. Лебедев Н.И., *«Железная гвардия», Кароль II и Гитлер.* – Москва, ИМО, 1968.
675. Лебедев Н.И., *Крах фашизма в Румынии.* – Москва, «Наука», 1976.
676. Лебедев Ю.С., *Трансформация геополитики / Современная философия и социология в ФРГ.* – Москва, «Мысль», 1971.
677. Лебедева М.М., *Политическое урегулирование конфликтов: Подходы, решения, технологии.* – Москва, 1997.
678. Лебедева М.М., *Мировая политика.* – Москва, «Аспект Пресс», 2004.
679. Лебедев А.И., *Глобальная политическая инсценировка / "Независимая газета - Независимое военное обозрение", 16.05.1996.*
680. Лебедев А., *За державу обидно.../Редакция газеты "Московская правда", Москва, 1995.*
681. Левин Д.Б., *Дипломатия, ее сущность, методы и формы.* – Москва, 1962.
682. Левин Д.Б., *Наука международного права в России в конце XIX и начале XX в.: Общие вопросы теории международного права.* – Москва, «Наука», 1982.
683. Лиддел Гарт Б.Х., *Стратегия не прямых действий / Пер. с англ.* – Москва, «Иностранная Литература», 1957.
684. Лиддел Гарт Б.Х., *Вторая мировая война / Пер. с англ.* – Москва, «Воениздат», 1976.
685. Лилеев И.Л., *Новый мировой порядок и проблемы африканской безопасности.* – Москва, «Восточная литература», 1994.

686. Лигачев Е.К., *Предостережение*. – Москва, «Правда Интернэшнл», 1998.
687. Лихоталь А.А., *Стратегический паритет и проблемы безопасности в трансатлантических взаимоотношениях // «Дипломатический вестник». Год 1986. Ежегодник / Под ред. акад. С.Л.Тихвинского*. – Москва, «Международные отношения», 1987.
688. Лобахин В., *Агентство Национальной безопасности США // «Защита информации», № 1, 1992*.
689. Ломагин Н.А., *Новые независимые государства как сфера интересов России и США // Библиотека публикаций Московского Центра Карнеги, «Pro et Contra», том 5, № 2, Весна, 2000*.
690. Ломагин Н.А., Лисовский А.В., Сутырин С.Ф., Павлов А.Ю., Кузнецов В.Е., *Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики. Учебное пособие*. – Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001.
691. Лоренц К., *Агрессия*. – Москва, 1994.
692. Лукоянов А.К., *Игры в «вахабизм» / Ислам и политика (взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии)*. – Москва, Институт Востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.
693. Лурье С. Я., *Геродот*. – Москва-Ленинград, Издательство Академии наук СССР, 1947.
694. Лучинский П.К., *Заложники*. – Кишинев, Издательство „INKOMTOUR-EDIT”, 1993.
695. Любимов М.П., *Декамерон шпионов*. – Москва, ЗАО Изд-во Центрполиграф, 1998.
696. Любимов М.П., *Шпионы, которых я люблю и ненавижу*. – Москва, Олимп; ООО «Издательство АСТ-ЛТД», 1998.
697. Ляхов Е.Г., *Международно-правовые проблемы сотрудничества государств в борьбе с международным терроризмом / Автореф. дис. ...д-ра юрид. наук*. – Москва, ИГПАН, 1980.
698. Магидович И.П., Магидович В.И., *Очерки по истории географических открытий. Издание в пяти томах*. – Москва, «Просвещение», 1982-1986.
699. Мадер Юлиус, *Империализм: шпионаж в Европе вчера и сегодня/ Сокр.пер. с немецкого*. – Москва, Политиздат, 1984.
700. Мазер И., *Дипломаты и дипломатия // «За рубежом», № 17, 1993*.

701. Мазов В.А., *Ответственность в международном праве*. – Москва, «Юридическая литература», 1979.
702. Майский И.М., *Кто помогал Гитлеру: Из воспоминаний советского посла*. – Москва, ИМО, 1962.
703. Маленков А.Г., *О моем отце Георгии Маленкове*. – Москва, НТЦ Техноэкс, 1992.
704. Макаренко В.В., *Кто союзники России? Ментальность и геополитика: парадоксы политики безопасности России*. – Москва, Издательство «СТРАДИЗ» ФИАМР, 2000.
705. Макаров Д., *Кто отравил Андропова?* – «Аргументы и факты», № 25, 1999.
706. Макиавелли Н., *Избранные сочинения*. – Москва, «Художественная литература», 1982.
707. Макиавелли Н., *О военном искусстве* / Пер. с итал. Вступит. Ст. и примеч. Р. Светлова. – СПб, «Амфора», 1999.
708. Маккиндер Х.Дж., *Географическая ось истории* // «Элементы», 1996, № 7.
709. Мамедова Н.М., *Исламская экономика и глобализация (на примере Ирана)* / Ислам и политика (взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии). – Москва, Институт Востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.
710. Манштейн Э. фон., *Утерянные победы* / Пер. с нем. – Москва, «АСТ», 1999.
711. Марцеллин Аммиан, *Римская история*. – СПб., «Алетейя», 1996.
712. Матвеев В.М. *Дипломатическая служба США*. – Москва, 1987.
713. Матвеев В.М. *Британская дипломатическая служба*. – Москва, 1984.
714. Махкамов М., *Исламский экстремизм и его геополитическое влияние на государства СНГ* / Ислам и политика (взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии). – Москва, Институт Востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.
715. Медведев В.А., *В команде Горбачева: Взгляд изнутри*. – Москва, «Былина», 1994.
716. Медведев В.Т., *Человек за спиной*. – Москва, РУССЛИТ, 1994.
717. Медведев Р.А., *О Сталине и сталинизме*. – Москва, «Прогресс», 1990.

718. Медведев Р.А., *Они окружали Сталина.* - Москва, Политиздат, 1990.
719. *Международное право и международный правопорядок* / Отв.ред. Н.А.Ушаков. - Москва, ИППАН, 1981.
720. *Международное право. Словарь-справочник.* - Москва, 1997.
721. *Международная безопасность и мировой океан.* / Отв.ред. Л.А.Иванашенко и Ю.М.Колосов. - Москва, 1982.
722. *Международное право в документах.* - Москва, 1982.
723. *Международные конфликты современности.* - Москва, 1983.
724. *Международные отношения, политика, личность.* - Москва, "Наука", 1976.
725. *Международные отношения после второй мировой войны: В трех томах* / Гл. ред. Н.Н.Иноземцев. - Москва, Госполитиздат, 1962-1965.
726. *Мексика: Политика, экономика, культура* / Отв.ред. А.Ф.Шульговский. - Москва, «Наука», 1968.
727. Мелентьева Н., *Окультурные корни коммунизма // «Элементы» (Евразийское обозрение), № 8, 1996, с. 96—99.*
728. Мельников Ю.М. *Сила и бессилие: внешняя политика Вашингтона. 1945 – 1982 гг.* - Москва, Политиздат, 1983.
729. *Мемуары Никиты Сергеевича Хрущева* // «Вопросы истории», 1999, № 4.
730. *Мир и разоружение. Научные исследования. 1982* / Гл.ред. академик Н.Н.Иноземцев. - Москва, «Наука», 1982.
731. Миркина З., Померанц Г., *Великие религии мира.* - Москва, РИПОЛ, 1995.
732. Мироу К., Маурер Г., *Паутина власти.* - Москва, «Прогресс», 1984.
733. Митрофанов А.В., *Шаги новой геополитики* // «Русский вестник». - Москва, 1997.
734. Митчел М., *Эль-Кано. Первый кругосветный мореплаватель.* Пер. с англ. - Москва, «Мысль», 1977.
735. Михайлов Г.А., Орлов А.С., *Тайны «закрытого» неба.* // «Новая и новейшая история», 1992, № 6.
736. Мовчан А.П., *Кодификация и прогрессивное развитие международного права.* - Москва, «Юридическая литература», 1972.
737. Мовчан А.П., *Права человека и международные отношения.* - Москва, «Наука», 1982.
738. Моджорян Л.А. *Геополитика на службе военных авантюров.* - Москва, «Международные отношения», 1974.

739. Молотов В.М., *Внешняя политика правительства*. – Москва, 1940.
740. Моммзен Т., *История Рима. В 4 т.* – Ростов-на-Дону, «Феникс»; Москва, «Зевс», 1997.
741. Монтескье Ш., *Избранные произведения*, Москва, 1955.
742. Монне Жан, *Реальность и политика*. – Москва, «Московская школа политических исследований», 2001.
743. Моравский З., *Ватикан издали и вблизи* / Пер. с польского О. Давтяна и Е. Соколова. – Москва, «Прогресс», 1981.
744. Морамарко М., *Масонство в прошлом и настоящем*/Пер. с итальянского. Вступ. Ст. и общ. Ред. В.И.Уколовой. – Москва, «Прогресс», 1989.
745. Мотылев В., *Зарождение и развитие Тихоокеанского узла противоречий*. – Москва, «Соцгиз», 1939.
746. Мусатов В. Л., *Трагедия Имре Надя* // «Новая и новейшая история», 1994, № 1.
747. Мэхэн, А., *Влияние морской силы на Французскую Революцию и Империю (1793-1812)*, Москва-Ленинград, 1940.
748. Мэхэн А., *Влияние морской силы на историю. 1660–1783.* , Москва-Ленинград, 1941.
749. Мэхэн А.Т., *Влияние морской силы на историю, 1660-1783.* – Москва, «Издательство АСТ», Спб., “Terra Fantastica”, 2002.
750. Назария С., *Россия в системе международных отношений на рубеже XX-XXI веков*. – Кишинев, Nestor-Historia, 2002.
751. Назария С., *История международных отношений и внешней политики великих держав в новейшее время*. – Кишинев, 2007.
752. Наринский М. М., *Берлинский кризис 1948-1949* // «Новая и новейшая история», 1995, № 3.
753. Наринский М. М., *И. В. Сталин и М. Торез* // «Новая и новейшая история», 1996, № 1.
754. *Народонаселение стран мира: Справочник* / Под ред. Б.Ц.Урланиса и В.А.Борисова. – Москва, «Финансы и статистика», 1983.
755. Нартов Н.А., *Геополитика. Учебник*. – Москва, ЮНИТИ, 1999.
756. *Нарушения США норм международного права* / Аваков М.М., Мельников Ю.М., Рыбаков Ю.М. и др. – Москва, «Международные отношения», 1984.

757. Невежин В.А., *Синдром наступательной войны. Советская пропаганда в преддверии «священных боев». 1939 – 1941.* – Москва, «АИРО-XX», 1997.
758. Непомнящий Н.Н., *Из секретных архивов разведок мира.* – Москва, «Олимп», ООО «Издательство АСТ», 1998.
759. Неру Джавахарлал, *Взгляд на всемирную историю. В 3-х т.* – Москва, «Прогресс», 1981.
760. Никольский Н.М., Гришин А.В. *Научно-технический прогресс и международные отношения.* – Москва, 1978.
761. Никольсон Г. *Дипломатическое искусство. Четыре лекции по истории дипломатии.* – Москва, 1962.
762. Ницше Ф., *Сочинения. В 2-х т. Т. 1.* – Москва, «Мысль», 1990.
763. Носовский Г. В., Фоменко А. Т., *Империя. Русь, Турция, Китай, Европа, Египет. Новая математическая хронология древности.* – Москва, «Факториал», 1996.
764. Носовский Г. В., Фоменко А. Т., *Библейская Русь.* – Москва, «Факториал», 1998.
765. Носовский Г. В., Фоменко А. Т., *Новая хронология Руси, Англии и Рима.* – Москва, «Анвик», 1999.
766. Носовский Г. В., Фоменко А. Т., *Реконструкция всеобщей истории.* – Москва, «Деловой экспресс», 1999.
767. *Нюрнбергский процесс над главными немецкими военными преступниками: Сб. материалов. В 7 т.* – Москва, «Юриздат», 1960.
768. Обминский Э.Е. *Группа 77. Многосторонняя экономическая дипломатия развивающихся стран.* – Москва, «Международные отношения», 1981.
769. *Общественность и проблемы войны и мира.*/Отв. ред. Г.И.Морозов – Москва, «Международные отношения», 1978.
770. Олейник А.Н., *Основы конфликтологии.* – Москва, 1992.
771. Орлов А.С., *В поисках «абсолютного» оружия.* – Москва, 1989.
772. Орлов А.С., *«Горячий» фронт «холодной войны».* // «Геополитика и безопасность», 1994, № 2.
773. Орлов А.С., *Тайная битва сверхдержав.* – Москва, «Вече», 2000.
774. Орлов А.С., Михайлов Г.А., *Тайны «закрытого» неба.* // «Новая и новейшая история», № 6, 1992.
775. Орлова И.Б., *Евразийская цивилизация.* – Москва, «Наука», 1998.

776. *Основы внешнеэкономических знаний: Словарь-справочник*/С.И.Долгов, В.В.Васильев, С.П.Гончарова и др. – Москва, «Высшая школа», 1990.

777. Панарин А.С., *Философия политики*. – Москва, «Наука», 1994.

778. Панарин А.С., *Политология. Учебник*. – Москва, «Прспект», 1997.

779. Панарин А.С., *Россия в цивилизационном процессе (между атлантизмом и евразийством)*. – Москва, 1995.

780. Панарин А.С., *Реванш истории: российская стратегическая инициатива в XXI веке*. – Москва, «Логос», 1998.

781. Панарин А.С., *Россия в циклах мировой истории*. – Москва, МГУ, 1999.

782. Панарин А.С., *Глобальное прогнозирование*. – Москва, «Алгоритм», 2000.

783. Паркер Дж. *Преимственность и изменения в геополитической мысли Запада* // «Международный журнал социальных наук». – 1993, № 3.

784. Парсаданова В. С., *Армия Андерса на территории СССР* // «Новая и новейшая история», 1988, № 5;

785. Пасат В.И., *Трудные страницы истории Молдовы. 1940-1950*. – Москва, 1994.

786. Пахомов Ю.Н., Крымский С.Б., Павленко Ю.В., *Пути и перепутья современной цивилизации*. – Киев, «Международный деловой центр», 1998.

787. Первушин А., *Окультизм тайны НКВД и СС*. – Санкт-Петербург, Издательский дом «НЕВА»; Москва, «ОЛМА-ПРЕСС», 2000.

788. *Переписка Председателя Совета Министров СССР с президентами США и премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны, 1941-1945 гг. В 2-х т.* – Москва, Госполитиздат, 1957.

789. *Переписка Председателя Совета Министров СССР с президентами США и премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны, 1941-1945 гг. В 2-х т.* – Москва, Политиздат, 1986.

790. Петренко Н.И., *Учреждение дипломатического представительства*. – Москва, Издательство УДН, 1979.

791. Петровский В.Ф., *Доктрина «Национальной безопасности» в глобальной стратегии США*. – Москва, «Международные отношения», 1980.

792. Петровский В.Ф., *Советская концепция безопасности/Серия публикаций «Международный мир и разоружение» (выпуск 33)*. – Москва, «Наука», 1986.

793. Печенев В.А., *Взлет и падение Горбачева: Глазами очевидца*. – Москва, «Республика», 1996.

794. Пикер Г., *Застольные разговоры Гитлера/Пер. с нем. И.В.Розанова*. – Смоленск, «Русич», 1993.

795. Пирумов В.С., *Некоторые аспекты методологии исследования проблем национальной безопасности России в современных условиях // «Геополитика и безопасность»*. – Москва, 1993, Т. 1., № 1.

796. Пихоя Р.Г., *Советский Союз: история власти. 1945-1991*. – Москва, Издательство РАГС, 1998.

797. Платон, *Собрание сочинений в 4-х т.* – Москва, «Мысль», 1994.

798. Плешаков К.В., *Компоненты геополитического мышления. // "Международная жизнь", № 10, 1994.*

799. Плешаков К.В., *Геополитика в свете глобальных перемен // "Международная жизнь", № 10, 1994.*

800. Плешаков К., *Геоидеологическая парадигма: (Взаимодействие геополитики и идеологии на примере отношений между СССР, США и КНР в континентальной Восточной Азии, 1949 – 1991)*. – Москва, 1994.

801. Плешаков К., *Геоидеологическая парадигма // «Международная жизнь», № 4, 1995.*

802. Поздняков Э.А., *Геополитика*. – Москва, АО «Прогресс»-«Академия», 1995.

803. Поленц О.Э., *Ратификация международных договоров*. – Москва-Ленинград, Издательство АН СССР, 1950.

804. Поллинг Б., *Энциклопедия скандалов*. – Москва, «Вече», 1997.

805. *Политические и правовые системы стран Азии, Африки и Латинской Америки: Сборник научных трудов/Отв.ред. О.А.Жидков*. – Москва, Издательство Университета дружбы народов, 1983.

806. *Политический строй современных государств. Т. II. / Сборник статей: В.В.Водовозова, Б.П.Вышеславцева, Дионео, Г.Б.Иоллоса, М.М.Ковалевского, О.О.Кокошина, Л.Мехелина и Д.И.Шрейдера*. – С-Петербург, Издание кн. П.Д.Долгорукова и И.И.Петрункевича при участии редакции газеты «Право», 1906.

807. *Полная хронология XX века. HELICON* / Автор составитель Нэвил Уильямс. – Москва, «ВЕЧЕ-АСТ», 1999.

808. Полтораки А.И., Савинский Л.И., *Вооруженные конфликты и международное право: Основные проблемы*. – Москва, «Наука», 1976.

809. Пономарев Д.К., *Политика Израиля в Тропической Африке*. – «Наука». Москва, 1981.

810. Пономарева И.Б., Смирнова Н.А. *Геополитика империализма США: атлантическое направление*. – Москва, «Мысль», 1986.

811. Попов А.Я., *Современное мальтузианство. (Очерк критики)*. – Москва, Издательство института международных отношений, 1960.

812. Попов В.И., *Современная дипломатия. Теория и практика. Часть I. Дипломатия – наука и искусство*. – Москва, Издательство «Научная книга», 2000.

813. Попов В.И., *Современная дипломатия. Теория и практика. Дипломатия – наука и искусство*. Издание второе, дополненное. – Москва, «Международные отношения», 2003.

814. Постышев В.М., *Освоение космоса и развивающиеся страны: Международно-правовые проблемы*. / Отв.ред. В.В.Верещетин. – Москва, «Наука», 1990.

815. *Правила процедуры в многосторонней дипломатии. Сборник документов*. – Москва, «Международные отношения», 1986.

816. Примаков Е.М., *Анатомия ближневосточного конфликта*. – Москва, «Мысль», 1978.

817. Примаков Е.М., *Годы в большой политике*. – Москва, Коллекция «Совершенно секретно», 1999.

818. Прицкер Д.П., *О политике «невмешательства»* // «Дипломатический вестник». Год 1987 / Отв. ред. О.В.Пересыпкин. – Москва, «Международные отношения», 1988.

819. Прокуронова С.С., *ООН: Конспект лекций*. – Санкт-Петербург, Издательство Михайлова В.А., 2000.

820. *Процесс формирования и осуществления внешней политики капиталистических государств*. – Москва, «Наука», 1981.

821. Прошин В.Н., *Зоны пространственного ограничения вооружений. Международно-правовые аспекты*. – Москва, «Наука», 1988.

822. Проектор Д.М., *Война в Европе*. – Москва, «Воениздат», 1963.

823. Пушкарев С. Г., *Воспоминания историка. 1905 – 1945.* – Москва, Изд-во «Посев», 1999.
824. Пушкарев С. Г., *Обзор русской истории.* – СПб., Изд-во «Лань», 1999.
825. Радзинский Э.С., *Загадки истории.* – Москва, «Вагриус», 1997.
826. Радзинский Э.С., *Сталин.* – Москва, «Вагриус», 1997.
827. Разуваев В.В. *Геополитика постсоветского пространства.* – Москва, 1993.
828. Рамсей Р., *Открытия, которых никогда не было.* Пер. с англ. – Москва, «Прогресс», 1982.
829. Рар, Александр, Владимир Путин. *«Немец» в Кремле / Пер. с нем. И. Розанова.* – Москва, «ОЛМА-ПРЕСС», 2002.
830. Ратцель Ф., *Человечество как жизненное явление на земле.* – Москва, «Книжное дело», 1901.
831. Ребров Михаил, *Космические катастрофы: Странички из секретного досье.* – Москва, «ЭКСПРИНТ НВ», 1996.
832. Рерих Н. К., *Алтай – Гималаи.* – Рига, «Виiede», 1992.
833. Ржосницкий В.Р., *Открытие Америки Колумбом.* – С.-Петербург: Изд. С.-Петербургского унта, 1994.
834. Риббентроп И. фон., *Между Лондоном и Москвой / Пер. с нем.* – Москва, «Мысль», 1996.
835. Ричелсон Джефффри Т., *История шпионажа XX века.* – Москва, Издательство «ЭКСМО-Пресс», 2000.
836. Робер Шарвен, *Юстиция во Франции: Судебный аппарат и классовая борьба / Пер. с французского Н.Л.Тумановой.* – Москва, «Прогресс», 1978.
837. Рогов С., *Советский Союз и США: поиск баланса интересов.* – Москва, «Международные отношения», 1989.
838. Рогожин С.Л., *Белград – четвертый Рим? Политологический и юридический анализ социального эксперимента в Косово // «Московский журнал международного права», № 4, октябрь – декабрь 2001.*
839. *Россия в Евразии / Под ред. Г.Х.Шахназарова.* – Москва, Горбачев-фонд, 1998.
840. Роуан Р., *Очерки секретной службы.* – Москва, Воениздат, 1946.
841. Роцин А.А., *Международная безопасность и ядерное оружие.* – Москва, «Международные отношения», 1980.

842. Рузе М., *Роберт Оппенгеймер и атомная бомба.* – Москва, «Госатомиздат», 1963.

843. *Русский посол в Стамбуле: Петр Андреевич Толстой и его описание Османской империи начала XVIII века.* – Москва, «Наука», 1985.

844. Рыжков Н.И., *Перестройка: история предательств.* – Москва, Издательство «Новости», 1992.

845. Сабельников Л.В., *Война без перемирия: формы и методы экономической агрессии.* – Москва, 1983.

846. Савинков Борис, *Воспоминания террориста.* / Предисловие Феликса Кона. – Ереван, «НВ-пресс» совместно с «Аревик», 1990.

847. Савицкий, П.Н., *Географические и геополитические основы евразийства* // "Элементы", № 3, стр. 51-54.

848. Савицкий П.Н., *Континент Евразия.* – Москва, «Аграф», 1997.

849. Сандалов Л.М., *На московском направлении.* – Москва, «Наука», 1970.

850. Сагоу Э., *Руководство по дипломатической практике.* – Москва, Издательство Института Международных Отношений, 1961.

851. Сахаров А., *Воспоминания. 1953 год.* // «Знамя», № 12, 1990.

852. Свиридов Э.П., *Границы континентального шельфа: Международно-правовые вопросы.* – Москва, «Международные отношения», 1981.

853. *Секреты секретных служб США.* – Москва, Политиздат, 1973.

854. Селянинов О.Г., *Тетради по истории дипломатической службы государств: (Возникновение и развитие).* – Москва, 1995.

855. Семенов Ю.Н., *Фашистская геополитика на службе американского империализма.* – Москва, Госполитиздат, 1952.

856. Семиряга М.И., *Тайны сталинской дипломатии 1939-1941.* – Москва, «Высшая школа», 1992.

857. Сенарклен П. Де., *«Реалистическая» парадигма и международные конфликты* // «Международный журнал социальных наук», № 3, 1991.

858. Сергеев Ф.М., *Тайное орудие агрессии: (Подрывная деятельность США против СССР).* – Москва, "Мысль", 1984.

859. Сизоненко А.И., *Очерки истории советско-латиноамериканских отношений. (1924-1970 гг.).* – Москва, «Наука», 1971.

860. Сикоев Р.Р., *Талибы строят исламский эмират (Теократия в Афганистане: утопия или реальность? / Ислам и политика (взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии).* – Москва, Институт Востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.

861. Симонов К., *Глазами человека моего поколения // «Знамя», 1988, № 3-5.*

862. Сиполс В.Я., *Дипломатическая борьба накануне второй мировой войны.* – Москва, «Международные отношения», 1979.

863. Сиполс В. Я., *Тайные документы странной войны // «Новая и новейшая история», 1993, № 3.*

864. Сироткин В.Г., *Вехи отечественной истории.* – Москва, «Международные отношения», 1991.

865. Скотт Дж. Г., *Конфликты, пути их преодоления.* – Киев, 1991.

866. Славичкий М., *Спецслужбы Франции // «Служба безопасности», № 1-2, 1995.*

867. Смит Д.О., *Военная доктрина США.* – Москва, 1956.

868. Смолянский В. Г., *Национальные конфликты в СССР и СНГ (1985 – 1992 гг.).* – Улан-Удэ, 1996.

869. Соболева Т. А., *Тайнопись в истории России (История криптографической службы России XVII – начала XX в.).* – Москва, «Международные отношения», 1994.

870. *Советско-американские отношения во время Великой Отечественной войны, 1941-1945: Документы и материалы. В 2-х т.* – Москва, Политиздат, 1984.

871. *Советско-английские отношения во время Великой Отечественной войны, 1941-1945: Документы и материалы. В 2-х т.* – Москва, Политиздат, 1983.

872. *Советско-румынские отношения 1917-1941. Документы и материалы: В 2-х т.* – Москва, «Международные отношения», 2000.

873. *Советско-французские отношения во время Великой Отечественной войны, 1941-1945: Документы и материалы. В 2-х т.* – Москва, Политиздат, 1983.

874. *Совещание по безопасности и сотрудничеству в Европе: Заключительный акт.* – Хельсинки, Агенство Печати ОРБИС, 1975.

875. *Современные буржуазные теории международных отношений. Критический анализ.* – Москва, Издательство «Наука», 1976.

876. *Современные международные отношения. Учебник / Под ред. А.В.Торкунова.* – Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999.

877. Солженицин А., *Как обустроить Россию* // «Комсомольская правда», Спецвыпуск, июль, 1990.
878. Соловьев В., Клепикова Е., *Юрий Андропов: Тайный ход в Кремль*. - Санкт-Петербург, 1995.
879. Соловьев С. М., *История России с древнейших времен: В 15 т.* - Москва, Изд-во АН СССР, 1966.
880. Соловьев С. М., *Чтения и рассказы по истории России*. - Москва, «Правда», 1989.
881. СССР – Германия. 1939 – 1941. *Документы и материалы о советско-германских отношениях. Т.1 – 2.* - Вильнюс, 1989.
882. Сорокин К.Э., *Геополитика современного мира и современная Россия* // "Политические исследования", № 1, 1995.г.
883. Сорокин К. Э., *Геополитика современности и геостратегия России*. - Москва, «Наука», 1996.
884. Сорокин П.А., *Человек. Цивилизация. Общество*. - Москва, «Наука», 1992.
885. *Спецслужбы и войска особого назначения* / Сост. И общ. Ред. Т.И.Линник, П.В.Кочетковой. - Минск, «Литература», 1997.
886. Спиридонов И.А., *Мировая экономика*. - Москва, «Инфра-М», 1999.
887. Стародубов В.П., *Супердержавы XX века. Стратегическое противоборство*. - Москва, «ОЛМА-ПРЕСС», 2001.
888. Степанков В., Лисов Е., *Кремлевский заговор*. - Москва, Издательство «Огонек», ОГИЗ, 1992.
889. Столяров К.А., *Палачи и жертвы*. - Москва, «ОЛМА-ПРЕСС», 1997.
890. Суворов В., *Аквариум*. - Москва, АСТ, 1996.
891. Суворов В., *День «М»*. - Москва, АСТ, 1996.
892. Суворов В., *Ледокол*. - Москва, АСТ, 1996.
893. Суворов В., *Освободитель*. - Москва, АСТ, 1996.
894. Судоплатов П., *Разведка и Кремль*. - Москва, «Гея», 1996.
895. Судоплатов П.А., *Спецоперации. Лубянка и Кремль 1930-1950 годы*. - Москва, «ОЛМА-ПРЕСС», 1997.
896. Сумбатьян Ю.Г., *Африка на пороге века*. - Москва, Издательство РУДН, 1994.
897. Сунь-Цзы, *Трактаты о военном искусстве* / Перевод с китайского Н.И.Конрада. - Москва, «Издательство АСТ», Спб., "Terra Fantastica", 2002.
898. Суханов Л., *Три года с Ельциным*. - Рига, «Вага», 1992.

899. *Сухопутные войска капиталистических государств*. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва, Воениздат, 1980.
900. Сьюард Д., *Наполеон и Гитлер: Сравнительная биография* / Пер. с англ. И.С.Соколова, А.И.Криволапова; Под общей ред. А.И.Рабиновича. – Смоленск, «Русич», 1995.
901. Сьюард Десмонд, *Семья Наполеона*. – Смоленск, «Русич», 1995.
902. Табов Иордан, *Закат старой Болгарии (Новая хронология Балкан)*. – Москва, «Крафт+», 2000.
903. *Тайны географических открытий* / Авт.-сост. С.В.Синякович. – Минск, «Современный литератор», 1999.
904. Талалаев А.Н., *Международное право и современность*. – Москва, «Наука», 1984.
905. Талбот С., *Эндишпиль. Подоплека переговоров об ОСВ-2*. – Москва, «Прогресс», 1980.
906. Талейран, *Мемуары*. – Екатеринбург, Изд-во Урал. Ун-та, 1997.
907. Тарнас Р., *История западного мышления*. – Москва, «Крон-Пресс», 1995.
908. Тархова Л., *Заложники Кремля*, Издательство “АСТ-ПРЕСС”, Москва, 1998.
909. *Теория заговора: Тайны и сенсации* / Под ред. К. Такетт; Пер. с английского. – Москва, «ФАИР-ПРЕСС», 1999.
910. *Теория международных отношений: Хрестоматия* / Сост., науч. ред. и коммент. П.А.Цыганкова. – Москва, «Гардарики», 2002.
911. Терехов В., *Международный терроризм и борьба с ним* // «Новое время», 1974, № 11.
912. Тимофеева Л.Н., *Политическая конфликтология*. – Москва, 1996.
913. Тинберген Я., *Пересмотр международного порядка*. – Москва, 1980.
914. Тихонов А., *Операция «Анадырь»* // «Служба безопасности», № 1, 1993.
915. Тойнби А. Дж., *Постижение истории*. – Москва, «Прогресс», 1991.
916. Тойнби А., *Цивилизация перед судом истории*. – Москва, «Прогресс», 1995.
917. Триандафиллов В.К., *Размах операций современных армий*. – Москва; Ленинград, «Госиздат», 1926.

918. Трофименко Г.А., *Стратегия глобальной войны*. – Москва, 1968.
919. Троицкий Л.Д., *Сталин: В 2-х т.* – Москва, «ТЕРРА», 1996.
920. Троицкий Л.Д., *Сталинская школа фальсификаций*. – Москва, «Наука», 1990.
921. Трухановский В.Г., *Уинстон Черчилль, 3-е изд.* – Москва, «Международные отношения», 1982.
922. Трухановский В.Г., *Британская политика в области ядерных вооружений*. – Москва, 1987.
923. Тункин Г.И., *Право и сила в международной системе*. – Москва, «Международные отношения», 1983.
924. Устинов И.Н., *Мировая торговля. Статистическо-аналитический справочник*. – Москва, «Экономика», 2000.
925. Устинова И.Н., *Политика и экономика развитых стран*. – Москва, 1989.
926. Уткин А.И., *США и Западная Европа: торговля оружием*. – Москва, «Наука», 1984.
927. Уткин А.И., *Стратегия глобальной экспансии*. – Москва, «Международные отношения», 1986.
928. Уткин А.И., *Мировой порядок XXI века*. – Москва, «Эксмо», 2002.
929. Утченко С.Л., *Политические учения Древнего Рима*. – Москва, «Наука», 1977.
930. Утченко С.Л., *Юлий Цезарь*. – Москва, 1984.
931. Фадеева И.Л., *Оппозиция в странах Ближнего и Среднего Востока: статус и цели. / Ислам и политика (взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии)*. – Москва, Институт востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.
932. Фалиго Р., Коффер Р., *Всемирная история разведывательных служб в 2-х томах*. – Москва, «Терра», 1997-1998.
933. Фалин В., *Без скидок на обстоятельства: Политические воспоминания*. – Москва, «Республика»; «Современник», 1999.
934. Федоров К.Г., *История государства и права зарубежных стран*. – Изд. 2-е, переработанное и дополненное. – Ленинград, Издательство Ленинградского Университета, 1977.
935. Фельдман Д.И., Баскин Ю.Я., *Учение Канта и Гегеля о международном праве и современность*. – Казань, Издательство Казанского университета, 1977.

936. Фельдман Д.М., *Конфликты в мировой политике*. - Москва, 1997.
937. Фельфе Хайнц, *Мемуары разведчика*. - Москва, Госполитиздат, 1988.
938. Филипп Моро-Дефарж, *Введение в геополитику*. - Москва, «Конкорд», 1996.
939. Фитунни Л.Л., *Развитие экономики независимой Анголы*. - Москва, «Наука», 1981.
940. Фишер Р., ЭтельД., *Подготовка к переговорам*. - Москва, 1996.
941. Фокеев Г.В., *Внешне-политические проблемы современной Африки*. - Москва, «Международные отношения», 1975.
942. Фокуяма Ф., *Конец истории? // »Вопросы философии», 1990, № 3.*
943. Фрунзе М.В., *Избранные произведения. В 2 т.* - Москва, «Воениздат», 1957.
944. Фурсенко А., Нафтали Т., *Адская игра: Секретная история Карибского кризиса 1958-1964*. - Москва, «Гея итерум», 1999.
945. Хантингтон С., *Столкновение цивилизаций // »Политические исследования», 1994, № 1.*
946. Хантингтон Сэмюел П., *Столкновение цивилизаций и переустройство мирового порядка // Библиотека публикаций Московского Центра Карнеги, „Pro et Contra”, Том 2, Весна 1997.*
947. Харишин М.В., *Конфликтные ситуации на пост-советском пространстве*. - Кишинев, Издательство «LYCEUM», 1999.
948. Харис Манос, *Терроризм - любимое детище ЦРУ / Сокращенный перевод с греческого*. - Москва, АПН, 1984.
949. Хартшорн Р., *Политическая география / Американская география. Современное состояние и перспективы развития*. - Москва, Издательство иностранной литературы, 1957.
950. Хашимбеков Х., *Талибы и ислам/Ислам и политика (взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии)*. - Москва, Институт Востоковедения РАН, «Крафт+», 2001.
951. Хименес де Аречага, Эдуардо, *Современное международное право*. - Москва, Издательство “Прогресс”, 1983.
952. Хозин Г.С., *Милитаристы в космосе*. - Москва, 1967.
953. Хозин Г.С., *Великое противостояние в космосе (СССР-США). Свидетельства очевидца*. - Москва, «Вече», 2001.

954. Хорев Б.С., *Очерки геоглобалистики и геополитики.* – Москва, 1997.
955. Хотимский Н., *Последняя опала маршала Жукова* // «Вечерняя Москва», 23 февраля 1995.
956. *Хроника основных событий истории ракетных войск стратегического назначения.* – Москва, Воениздат, 1994.
957. Хрущев Н.С., *Воспоминания.* – Москва, «Вагриус», 1997.
958. Хрущев С.Н., *Пенсионер союзного значения.* – Москва, «Новости», 1991.
959. Хрущев С.Н., *Никита Хрущев: кризисы и ракеты. В 2-х т.* – Москва, 1994.
960. Хрущев С.Н., *Рождение сверхдержавы: Книга об отце.* – Москва, «Время», 2000.
961. Хью Броган, *Джон Кеннеди.* – Ростов-на-Дону, «Феникс», 1997.
962. Хьюит К., *Понять Британию.* – Москва, «Книга», 1993.
963. Царев О., Костелло Дж., *Роковые иллюзии.* – Москва, «Международные отношения», 1995.
964. Царев О., *Вест Найджел, КГБ в Англии.* – Москва, «Центрполиграф», 1999.
965. Цицерон, *Диалоги.* – Москва, «Наука», 1966.
966. Цыганков П.А., *Современные политические режимы: структура, типология, динамика (учебное пособие).* – Москва, «Интерпракс», 1995.
967. Цыганков П.А., *Теория международных отношений.* – Москва, «Гардарики», 2002.
968. Цымбурский В.Л., *Остров Россия. Перспективы российской геополитики* // «Политические исследования», 1993, № 5.
969. Цымбурский В.Л., *Народы между цивилизациями* // Pro et Contra, 1997, Т. 2, № 3.
970. Чазов Е.И., *Здоровье и власть. Воспоминания «кремлевского врача».* – Москва, Издательство «Новости», 1992.
971. Червов Н.Ф., *Ядерный круговорот: что было, что будет.* – Москва, «ОЛМА-ПРЕСС», 2001.
972. Черкасова И.В., *Внешне-экономические связи ЮАР.* – Москва, «Наука», 1977.
973. Черняев А.С., *Шесть лет с Горбачевым.* – Москва, «Прогресс. Культура», 1993.
974. Черняк Е., *Пять столетий тайной войны.* – Москва, 1991.
975. Черток Б.Е., *Ракеты и люди.* – Москва, 1995.

976. Черток Б.Е., *Ракеты и люди: Фили, Подлипки, Тюратам.* – Москва, 1996.
977. Черчилль У., *Вторая мировая война.* – Москва, «Терра», 1998.
978. Чешков М.А., *Глобальное видение и новая наука.* – Москва, ИМЭИМО, 1998.
979. Чешков М.А., *Глобалистика: предмет, проблемы, перспективы* // «Общественные науки и современность», № 5, 1998.
980. Чубарьян А.О., *Российский европеизм.* – Москва, Олма-Пресс, 2006.
981. Чуев Ф.И., *Сто сорок бесед с Молотовым.* – Москва, «Терра», 1991.
982. Чуев Ф.И., *Так говорил Каганович.* – Москва, «Терра», 1993.
983. Чуев Ф.И., *Молотов: Полудержавный властелин.* – Москва, «ОЛМА-ПРЕСС», 2000.
984. Чумакова М.Л., *Государственный терроризм в Центральной Америке* // «Латинская Америка», 1984, № 11.
985. Чумиков А.Н., *Управление конфликтами.* – Москва, 1995.
986. Чурбанов Ю.М., *Я расскажу все, как было...* – Москва, Издательство «Независимая газета», 1992.
987. Чурбанов Ю.М., *Я расскажу все, как было...* – Москва, «Лиана», 1993.
988. Шальнев А.А., *"Звездные войны": что думают американцы.* – Москва, 1987.
989. Шанибов Ю.М., *Введение в конфликтологию: теория и практика.* – Нальчик, 1997.
990. Шарманазашвили Г.В., *Самооборона в международном праве.* – Москва, Издательство Университета дружбы народов, 1973.
991. Шарманазашвили Г.В., Цикунов А.К., *Право народов и наций на свободу и независимость.* – Москва, Издательство Университета дружбы народов, 1987.
992. Шахназаров Г.Х., *Грядущий миропорядок.* – Москва, Политиздат, 1981.
993. Шебаршин Л.В., *Рука Москвы. Записки начальника советской разведки.* – Киев, «Стодола», 1993.
994. Шеварнадзе Э., *Мой выбор.* – Москва, «Новости», 1991.
995. Шевяков А.А., *Экономическая и военно-политическая агрессия германского империализма в Румынии.* – Кишинев, «Штиинца», 1963.
996. Шелленберг В., *Лабиринт. Мемуары гитлеровского разведчика* / Пер. с англ. – Москва, СП «Дом Бируни», 1991.

997. Шепилов Д. Т., *Воспоминания* // «Вопросы истории», 1998, №№ 3, 4, 5.
998. Шестопалов В.Я., *Персидский залив: проблема континентального шельфа*. – Москва, «Наука», 1982.
999. Широинин В., КГБ – ЦРУ. *Секретные пружины перестройки*. (Серия «Крестовые походы XX века»). – Москва, Издательство «Ягуар», 1997.
1000. Шмитт, Карл, *Понятие политического* // «Вопросы Социологии», Москва, 1992, том 1, №1.
1001. Шмитт, Карл, *Планетарная напряженность между Востоком и Западом* // «Элементы», 1997, № 8.
1002. Шпеер А., *Воспоминания* / Пер. с нем. – Смоленск, «Русич», 1997.
1003. Шпенглер О., *Закат Европы* / Пер. с немецкого. – Москва, «Мысль», 1993.
1004. Шувалов Е.Л., *География населения*. – Москва, «Просвещение», 1977.
1005. Щербинин А.И., Щербинина Н.Г., *Политический мир России*. – Томск, «Водолей», 1996.
1006. Эдуардо Фрей Монтальва, *Будущее Чили внушает мне надежду* / Пер. с испанского. – Москва, «Международные отношения», 1998.
1007. Эйзенхауер Д., *Крестовый поход в Европу*. – Москва, 1980.
1008. Эндрю К., Гордиевский О., КГБ: *История внешнеполитических операций от Ленина до Горбачева*. – Москва, «NOTA VENE», 1992.
1009. *Энциклопедический словарь географических названий*. – Москва, Издательство «Советская Энциклопедия», 1973.
1010. Этцолд Т., Гаддис Дж., *Сдерживание. Документы американской внешней политики и стратегии 1945-1950 гг.* // «Советская Россия», 17.05.1997.
1011. Язькова А.А., *Малая Антанта в европейской политике. 1918-1925*. – Москва, «Наука», 1974.
1012. Язькова А.А., *Румыния накануне второй мировой войны*. – Москва, Издательство АН СССР, 1963.
1013. Яковец Ю., *История цивилизаций*. – Москва, «Владос», 1997.
1014. Яковлев А.Н., *От Трумэна до Рейгана. Доктрины и реальности ядерного века*. – Москва, «Молодая гвардия», 1984.

1015. Яковлев И.Ф., *Критика националистической идеологии современного западногерманского неонацизма (военно-философский анализ)*. Автореф. дисс. ...канд. филос. наук. / Москва, ВПА., 1977.

1016. Янов А., *Россия против России*. - Новосибирск, «Сибирский хронограф», 1999.

1017. Ясперс К., *Смысл и назначение истории* / Пер. с немецкого. - Москва, Политиздат, 1991.

1018. Ясперс К., *Смысл и назначение истории*. - Москва, «Республика», 1993.

Alexandru BURIAN, doctor habilitat în drept, profesor universitar, director al Institutului de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, președinte al Asociației de Drept Internațional a Republicii Moldova.

Născut la 25 ianuarie 1953 la Bravicea, raionul Călărași. Studii: Școala pedagogică din Orhei (1967-1971), Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Chișinău (1975-1978), Facultatea de Economie și Drept a Universității Prietenia Popoarelor „Patrice Lumumba” (1978-1984), aspirantura la Institutul Statului și Dreptului al Academiei de Științe a URSS (1984-1987), postdoctorantura la Institutul de Filosofie, Sociologie și Drept al Academiei de Științe a Moldovei (2002-2003). Specialist în domeniul dreptului internațional public și relațiilor internaționale.

A activat în mai multe instituții și organizații cu atribuții în pronosticarea, planificarea și realizarea politicii externe, în secția relații internaționale a CC al PCUS (Moscovă, 1983-1990), în diferite instituții din Republica Moldova: deputat în Parlamentul Republicii Moldova (1990-1994), președinte al Comisiei pentru politica externă a Parlamentului Republicii Moldova (1993-1994), viceministru al Afacerilor Externe a Republicii Moldova (1994-1995), Ambasador Extraordinar și Plenipotențiar al Republicii Moldova în Republica Federală Germania, Regatul Spaniei și Regatul Danemaricii (1995-1997).

Activitatea practică de muncă și-a desfășurat-o în același timp cu cea științifică și pedagogică: în anii 1995-1999 a deținut postul de conferențiar (docent) al Catedrei Relații Internaționale a Academiei de Administrare Publică pe lângă Guvernul Republicii Moldova, în 1997-1998 – prorector al Universității Libere Internaționale din Moldova (ULIM), în 1999-2001 – șef al Catedrei Drept Internațional și Relații Internaționale a Academiei de Administrare Publică pe lângă Guvernul Republicii Moldova, în 2001-2002 – șef de catedră, director al Departamentului Relații Internaționale și Drept Internațional la Institutul de Stat de Relații Internaționale din Moldova, în 2003-2004 – director al Departamentului Relații Internaționale și Politică externă la Academia de Administrare Publică pe lângă Președintele Republicii Moldova, din 2004 – prorector, șef al Catedrei Drept Internațional și Activitate Diplomatică a Academiei de Drept din Moldova (actualmente Universitatea de Studii Europene din Moldova), din decembrie 2005 – director al Institutului de Istorie, Stat și Drept al A.Ș.M.

Este președinte al Consiliului științific specializat DH 15.12.00.10 din cadrul Institutului de Istorie, Stat și Drept al A.Ș.M. abilitat cu dreptul de a examina tezele de doctor și doctor habilitat în drept la specialitatea 12.00.10 – drept internațional public.

A publicat circa 150 de lucrări științifice consacrate problemelor practicii diplomatice și procedurii internaționale, dreptului diplomatic, consular, aerian și cosmic, interpretării tratatelor internaționale, respectării ordinii internaționale, teoriei relațiilor internaționale, perspectivei geopolitice, rolului și locului ce revine Republicii Moldova în lume.

Alexandru BURIAN

**Relațiile internaționale,
politica externă și diplomația**

Curs de lecții

**Ediția a III-a
(revăzută și adăugită)**

Bun de tipar 19.08.2007. Formatul 84x108 ¹/₃₂
Coli de tipar 19,46. Coli editoriale 19,52.
Tipar *Riso*. Hîrtie ofset. Garnitura *Book Antiqua*
Comanda _____. Tirajul 1000 ex. (I lot - 250 ex.)

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
MD 2009, Chișinău, str. A. Mateevici, 60